

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

ÇEVRE KORUMA HASSASİYETİ VE DİNDARLIK
(DENİZLİ ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Neriman Merve ERASLAN

DENİZLİ-2024

BEYAN

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmasının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Neriman Merve ERASLAN

26.06.2024

ÖN SÖZ

Çevre, yaşamımızı kuşatan, davranışlarımızla bize dönüt veren bir olgudur. Bazen tohumlar ektiğimiz, bazen çöpleri savurduğumuz bir bahçe gibidir. Bu bahçeyi yemyeşil, ıslıl ıslıl verimli bir yer olarak mı yoksa kurak ve verimsiz bir yer olarak mı görmek isteriz? Ektiğimizi biçtiğimiz bu çevreyi, insanoğlu maalesef tahrip edebilmektedir. Böylece ekolojik denge bozulabilmekte; iklim değişikliği, küresel ısınma gibi çevresel problemlere neden olabilmektedir. Bu açıdan doğaya iyileştirici dokunuşlar yapmak, çevreyi geri kazanmak adına önemli görülmektedir.

Dini inanç ve öğretilerin, bireylerin hayatına yön veren davranışlar olduğu bilinmektedir. Bu potansiyeli yönlendirecek olan insanın bizzat kendisidir. Dini davranışlarla hareket eden insanoğlu, inisiyatif yönlendirmelerle çevreyi şekillendirmekte ve iradesini mutlak anlamda inandığı dinin normlarına göre seçebilmektedir. Bu bağlamda bireylerin dini davranış düzeylerinin, çevreye karşı yönelim ve çevreye karşı davranışları arasındaki ilişki önemli görülmüştür.

Araştırmada bireylerin çevreye olan hassasiyetleri, tutumları ve dini tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Giriş ve hedeflenen plandan hareketle teorik ve ampirik olmak üzere iki bölüm olarak tasarlanmıştır.

Giriş bölümü araştırmanın konusu, amacı, önemi, problemleri, bulguları, yöntem, çalışma grubu, veri toplama araçları gibi içerikleri kapsamaktadır. Birinci bölümde, araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan din ve dindarlık tanımları, dini tutum, insan faaliyetlerinin oluşturduğu ekolojik olumsuzları, çevre ve dindarlık hassasiyeti ilişkisi konularının doküman analizi yöntemi ile incelenmesidir. İkinci bölümde ise, anket tekniği kullanılarak çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışlar ile dindarlık arasındaki ilişki, nicel çalışma yöntemi ile ele alınmıştır. Aynı zamanda araştırmaya dahil olan bireylerle ve çevre temsilcileri ile yapılan mülakatlar ışığında nitel bulgular değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, mülakat yapılan çevre temsilcilerinin bağlı oldukları çevre kuruluşlarının kurulma amaçlarını, kuruluşların seküler ya da dini kaygılarla kurulup kurulmadığı, çevre temsilcilerinin motivasyon kaynağı, dine ve dindar bireylere bakışı gibi ilgili verileri içermektedir.

Tez konumun gelişmesinde düşüncelerinden istifade ettiğim, akademik duruşunu rehber edindiğim değerli hocam Doç. Dr. Hasan KAFALI'ya teşekkürü borç bilirim. Görüş ve önerileriyle akademik perspektif kazandıran, tezimi büyük bir hassasiyetle okuyan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Mehmet ÇINAR'a ve Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim AKKUŞ'a emek ve katkıları için şükranlarımı sunarım. Ayrıca kazandırdıkları ve kazandıracakları tecrübelerden dolayı üzerimde emeği olan hocalarıma minnettarım.

Bu süreçte tanıştığım nahif insanlara; beni yürekten destekleyen güzel kalpli arkadaşlarıma; varlığı ile hayatımı daha renkli hale getiren, çok kıymetli anılar biriktirdiğim ince düşünceli dostuma en samimi duygularıyla teşekkür ederim.

Anketlerin uygulanmasında öz verili bir şekilde desteklerini esirgemeyen TEMA Vakfı Denizli İl Temsilciliği'ne ve anketi doldurma nezaketinde bulunan katılımcılara değerli vakitlerini ayırdıkları için teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca maddi ve manevi destekleri ile her daim yanımda olan, beni motive eden, üzerime titreyen, çok nadide babama, eşsiz babaanneme, kıymetli abim ve değerli kardeşime çok çok teşekkür ediyorum. Kalbimdeki sonsuzluğu ile desteğini ve varlığını halen hissettiğim, cesareti kendisinden aldığım, gülen yüzüm, neşe kaynağım, zarafet abidesi biricik annemi özlemle ve rahmetle anıyorum. Bu çalışmayı canım anneciğime ve şanslı hissettiğim güzide aileme ithaf ediyorum.

Neriman Merve ERASLAN

DENİZLİ-2024

ÖZET

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi Özeti

Tezin Başlığı: ÇEVRE KORUMA HASSASIYETİ VE DİNDARLIK (DENİZLİ ÖRNEĞİ)	
Tezin Yazarı: Neriman Merve ERASLAN	Danışmanı: Doç. Dr. Hasan KAFALI
Kabul Tarihi: 26 Haziran 2024	Sayfa Sayısı: xi + 184
Ana Bilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Bilim Dalı: Din Sosyolojisi
Bu araştırmanın temel amacı dini tutum, çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmada nicel ve nitel paradigmaların beraber kullanıldığı karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem modellerinden tamamlayıcılık deseni belirlenmiştir. Araştırmanın nicel kısmı tesadüfi örnekleme; nitel kısmı amaçsal örnekleme modeline göre hazırlanmıştır. Bu kapsamda nicel yöntem için dini tutum ölçeği, çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışlar ölçeği; nitel yöntem için ise yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği ile bulgular elde edilmiştir. Araştırmanın nicel örnekleme, %66,4'ü kadın (n=484), %33,6'sı (n=245) erkek olmak üzere toplam 729 kişiden oluşmaktadır. Araştırmanın nitel çalışma grubu ise %41,7'si kadın (n=5), %58,3'ü erkek (n=7) olmak üzere toplam 12 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre dini tutum ölçeği ile çevreyi emanet görme, sahip olma ve israftan kaçınma arasında pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Dini tutum boyutu ile aktif çevre arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Algılanan sosyo-ekonomik düzey ile çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışların alt boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir. Cinsiyete göre çevreye karşı yönelimin emanet görme alt boyutunda kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Cinsiyete göre sahip olma, aktif çevre ve israftan kaçınma alt boyutları arasında anlamlı derecede farklılaşma görülmemiştir. Medeni durum ile emanet görme yönelimi arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı; bekârların evlilere göre dünyaya sahip olma yönelimlerinin daha fazla ve anlamlılık düzeyinde olduğu; evlilerin aktif çevre ve israftan kaçınma davranışlarının bekârlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yaş değişkeninde emanet görme hariç sahip olma, aktif çevre ve israftan kaçınma alt boyutlarında anlamlı farklılaşmalar olduğu bulgulanmıştır. Çevre hassasiyeti, dindarlıkla ilişkilendirildiğinde, kitabî manada dindar olan ve dindarlık bilinciyle yaşayan kişilerin daha belirgin bir şekilde dikkat ettikleri görülmektedir. Bu kişiler, çevreyle olan etkileşimlerinde daha bilinçli ve duyarlı davranma eğilimindedirler. Ancak, halk dindarlığına sahip olan bireylerde, çevre bilincinin yüksek olmadığı gözlemlenmektedir. Bu durum, dindarlık kavramının farklı yorumları veya yaşantıları arasındaki çeşitlilikten kaynaklanabilir. Geleneksel dindarlık anlayışına sahip olan bireyler, genellikle çevre konularında daha az duyarlılık sergileyebilmektedir. Sonuç itibarıyla, çevre hassasiyeti ile dindarlık arasındaki ilişki, dindarlık düzeyine ve bilincine bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Bu bağlamda, çevre bilincinin geliştirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında dindarlıkla ilişkili farklı yaklaşımların ve yaşantıların dikkate alınması önemli görülmektedir.	
Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Çevre, Çevre Hassasiyeti, Din, Dindarlık.	

ABSTRACT

Pamukkale University Institute of Islamic Sciences Abstract of Master Thesis

Title of the Thesis: ENVIRONMENTAL PROTECTION SENSITIVITY AND RELIGIOUSNESS (DENİZLİ EXAMPLE)	
Author: Neriman Merve ERASLAN	Supervisor: Doç. Dr. Hasan KAFALI
Date: 26 June 2024	Nu. of pages: xi + 184
Department: Philosophy and Religious Sciences	Subfield: Sociology of Religion
The main purpose of this study is to examine the relationship between religious attitudes, environmental orientation and environmental behaviours. In the study, mixed method was used in which quantitative and qualitative paradigms were used together. Complementarity design was determined from mixed method models. The quantitative part of the study was prepared according to random sampling and the qualitative part was prepared according to purposive sampling model. In this context, findings were obtained with the religious attitude scale, environmental orientation and environmental behaviors scale for the quantitative method and semi-structured interview technique for the qualitative method. The quantitative sample of the research consists of 729 people, 66.4% of whom are female (n=484) and 33.6% of whom are male (n=245). The qualitative study group of the research consists of 12 people, 41.7% of whom are female (n=5) and 58.3% of whom are male (n=7). According to the findings obtained in the research, statistically significant positive relationships were found between the religious attitude scale and seeing the environment as a trust, ownership and avoiding waste. There was no significant relationship between the religious attitude dimension and active environment. No significant differentiation was found between the perceived socio-economic level and the sub-dimensions of environmental orientation and environmental behaviours. According to gender, it was observed that women were higher than men in the sub-dimension of entrustment of environmental orientation. There was no significant difference between the sub-dimensions of ownership, active environment and avoidance of waste according to gender. It has been determined that there is no significant difference between marital status and entrustment orientation; singles have a higher and significant level of world ownership orientation than married people; married people have a higher level of active environment and waste avoidance behaviours than singles. It was found that there were significant differences in the sub-dimensions of having, active environment and avoiding waste, except seeing entrustment in the age variable. When environmental sensitivity is associated with religiosity, it is seen that people who are religious in the biblical sense and who live with the consciousness of religiosity pay more attention. These people tend to be more conscious and sensitive in their interactions with the environment. However, it is observed that individuals with folk religiosity do not have a high level of environmental awareness. This may be due to the diversity between different interpretations or experiences of the concept of religiosity. Individuals with a traditional understanding of religiosity are generally less sensitive to environmental issues. As a result, the relationship between environmental sensitivity and religiosity may vary depending on the level and awareness of religiosity. In this context, it is important to consider different approaches and experiences related to religiosity in the development and dissemination of environmental awareness.	
Keywords: Sociology of Religion, Environment, Environmental Sensitivity, Religion, Religiosity.	

İÇİNDEKİLER

BEYAN	i
ÖN SÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
I.ARAŞTIRMANIN KONUSU	2
II.ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
III.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	3
IV.ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ	4
V.ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	5
VI.ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	6
VII.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	6
VIII.İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	7
IX.YÖNTEM.....	13
A.Araştırmanın Yöntemi ve Deseni	13
B.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	15
1.Nicel Örneklem.....	15
2.Nitel Çalışma Grubu.....	16
C.Veri Toplama Araçları.....	18
1.Kişisel Bilgi Formu	19
2.Çevreye Karşı Yönelim Ölçeği.....	19
3.Çevreci Davranışlar Ölçeği	21
4.Dini Tutum Ölçeği.....	22
5.Yarı-Yapılandırılmış Mülakat	23
D.Verilerin Analizi	23
1.Nicel Verilerin Analizi	23

2.Nitel Verilerin Analizi	25
BİRİNCİ BÖLÜM	27
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	27
1.1.DİN VE DİNDARLIK	27
1.1.1.Din.....	27
1.1.2.Dindarlık	28
1.1.3.Dini Tutum.....	29
1.2.ÇEVRE HASSASIYETİ	30
1.3.ÇEVRE HASSASIYETİ VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ	34
1.4. İNSAN FAALİYETLERİNİN EKOLOJİK BEDELİ.....	35
1.4.1.Su Kıtlığı.....	35
1.4.2.İklim Değişikliği ve Küresel Isınma.....	37
1.4.3.Çöp Birikmesi: 7.Kıta	38
İKİNCİ BÖLÜM.....	40
ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	40
2.1.NİCEL ARAŞTIRMA BULGULARI.....	40
2.1.1.ÖRNEKLEME İLİŞKİN BULGULAR	40
2.1.1.1. Örneklemenin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	40
2.1.1.2.Örneklemenin Yaş'a Göre Dağılımı	41
2.1.1.3.Örneklemenin Medeni Duruma Göre Dağılımı	41
2.1.1.4.Örneklemenin Algılanan Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Dağılımı ..	42
2.1.1.5.Örneklemenin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	43
2.1.1.6.Örneklemenin Yaşadığı Yere Göre Dağılımı	43
2.1.2.ÇEVREYE KARŞI YÖNELİM VE ÇEVRECİ DAVRANIŞLARA	
İLİŞKİN BULGULAR.....	44
2.1.2.1.Cinsiyete Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar	44
2.1.2.2.Yaş Kategorilerine Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci	
Davranışlar Arasındaki İlişki.....	48
2.1.2.3.Medeni Duruma Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar	
.....	51
2.1.2.4.Sosyo-Ekonomik Duruma Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci	
Davranışlar.....	54
2.1.3.DİNİ TUTUM, ÇEVREYE KARŞI YÖNELİM VE ÇEVRECİ	
DAVRANIŞLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLERE YÖNELİK BULGULAR	56

2.1.3.1.Dini Tutum, Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışların Alt Boyutlarının Toplam Puan Üzerinden Değerlendirilmesi	60
2.1.3.2.Dini Tutum, Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışların Alt Boyutlarıyla Arasındaki Korelasyon	62
2.2.NİTEL ARAŞTIRMA BULGULARI.....	66
2.2.1.DİNİ İNANCIN TOPLUMSAL ETKİSİ	66
2.2.1.1.Çevre Ahlakı ve Canlıların Yaşam Hakkı	66
2.2.1.2.İsrafa Bakış Açısı	78
2.2.1.3.Tasarruf Motivasyonu	83
2.2.1.4.Su ve Elektrik Tasarrufu.....	92
2.2.1.5.Elektronik Cihazlarla Tasarruf	95
2.2.1.6.Konvansiyonel Kaynaklar: Doğal gaz, Kömür.....	98
2.2.2.KATILIMCILARIN TABİAT GÖRÜŞLERİ	100
2.2.2.1.Çevresel Duyarlılık.....	102
2.2.2.2.Sürdürülebilirlikte İki Yol: Gönüllü ve Zorunlu Ayırıştırma	105
2.2.2.3.Çevre Koruması ve Yaşamsal Denge	112
2.2.2.4.Emanet Görme-Sahip Olma.....	119
2.2.2.5.Çevre Kirliliği Bilinci.....	123
2.2.2.6.Popülist Kültür.....	135
2.2.3.ÇEVRE KURUMLARI	138
2.2.3.1.Çevre Kuruluşları Kurulma Amaçları	138
2.2.3.2.Temsilcilerin Katılım Süreci	141
2.2.3.3.Motivasyon Kaynağı.....	148
2.2.3.4.Temsilcilerin Dine Bakışı.....	152
2.2.3.5.Temsilcilerin Dindar Bireylere Bakışı.....	162
2.2.3.6.Temsilcilerin Çevre Faaliyetlerine Bakışı	168
SONUÇ VE ÖNERİLER	171
KAYNAKÇA.....	175
EK-1.ÇEVRE TOPLANTISI GÖZLEMLERİ VE DEĞERLENDİRMESİ	184

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Araştırmanın Nitel Boyutunda Yer Alan Çalışma Grubuna İlişkin Bazı Demografik Özellikler	16
Tablo 2. Araştırmanın Nitel Boyutunda Yer Alan Çevre Kuruluşları ve Temsilcilerinin Bağlı Oldukları Kuruluşa Ait Bilgiler	18
Tablo 3. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin ve Alt Boyutlarının Normalliklerine İlişkin Dağılımları.....	25
Tablo 4. Örneklemenin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	40
Tablo 5. Örneklemenin Yaşa Göre Dağılımı.....	41
Tablo 6. Örneklemenin Medeni Duruma Göre Dağılımı	41
Tablo 7. Örneklemenin Algılanan Sosyo-Ekonomik Duruma Göre Dağılımı	42
Tablo 8. Örneklemenin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	43
Tablo 9. Örneklemenin Yaşadığı Yere Göre Dağılımı.....	43
Tablo 10. Cinsiyete Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar	44
Tablo 11. Yaş Kategorilerine Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar ANOVA ve Post Hoc Test Sonuçları	48
Tablo 12. Medeni Duruma Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar	51
Tablo 13. Sosyo-Ekonomik Duruma Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar ANOVA ve Post Hoc Test Sonuçları.....	54
Tablo 14. Dini Tutum, Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar Arasındaki İlişki	56
Tablo 15. Ölçeklerden Elde Edilen Toplam Puanlarla İlgili Bulgular	60
Tablo 16. Dini Tutum Alt Boyutları ve Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar Ölçeklerinin Alt Boyutlarıyla Aralarındaki İlişkiler (Korelasyon)....	62
Tablo 17. Dini Tutum Davranış Seviyesi ve Elektronik Aletlerle Tasarrufa Dair Çapraz Tablo.....	96
Tablo 18. Dini Tutum Davranış Düzeyi ile Elektronik Cihaz Satın Almaları Arasındaki İlişki.....	97

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Değişkenler Arası İlişkileri Gösteren Araştırma Modeli.....	14
--	----

KISALTMALAR

ANOVA	: Analysis of Variance (Varyans Analizi)
Bkz.	: Bakınız
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
f	: Frequency (Frekans)
GES	: Güneş Enerjisi Santralleri
HES	: Hidroelektrik Santrali
Hz.	: Hazreti
M	: Mean (Ortalama)
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
N	: Number (Sayı)
p	: P-value (Anlamlılık Değeri)
ppm	: Parts Per Million (Milyonda Bir Birim)
r	: Pearson Correlation (Korelasyon Katsayısı)
RES	: Rüzgâr Enerji Santralleri
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkîk eden
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
X	: Aritmetik Ortalama

GİRİŞ

Yaşam alanımızın merkezinde var olan çevre olgusu, içinde bulunduğumuz toplumun bir yansımasıdır. İnsanların çevre kirliliğine karşı duyarlılığı ve hassasiyeti çevrenin gelişiminde ve değişiminde etkin bir rol oynar. Çevre kirliliğini var eden insanoğlu aynı zamanda bu durumun olumsuz sonuçlarından en çok etkilenen olmaktadır.

Bireylerin, içinde bulunduğu kültürden etkilenmesi, toplumun davranışlarını meydana getirir. İnsanların dini tutum ve davranışları da bu şekildedir. Yani eylemler bağlamında bireyler, dini tutumlarını birbirlerine aktarmaktadır. Din sosyolojisi, toplumsal bağlamı içerisinde bireyin kalıplaşmış dini davranışlarını inceleyerek varlığını reddedemeyecek aşamaya gelmiş eylemleri konu alır. Mesela bir ölünün arkasından belirli vakitlerde mevlid okunması dini bir kalıp davranışa örnek gösterilir.¹

Dini davranışların çevre faktörünü etkilediği düşünülmektedir. Çünkü davranışlar yaşantımızın, yaşantımız da çevredeki davranışlarımızın bir etkileşimiyle karşımıza çıkar. Bu açıdan baktığımızda, dönüşüm kumbaraları, su ve ekmek tasarrufu gibi unsurlara olan katkının derecesi, insanların dini yaşayış alışkanlıklarının bir sonucu olabilir. Çünkü din bu tür davranışları tavsiye ederek teşvik etmektedir. Hz. Peygamber'in "*Nehirden bile abdest alsanız suyu isrâf etmeyiniz.*"² hadîs-i şerifindeki ifadesi ile sadece bütünün değil nisbi miktarın oranına da dikkat çekildiği görülmektedir. Dinin teşvik etmesi sonucu günlük yaşantımızdaki davranışlarımızda bu etki görülebilir. Eylemlerin alışkanlıklara dönüşmesi ise bireyin dindarlık düzeyini ortaya çıkarır. Dindarlık düzeyi ile çevreye karşı yönelim arasında olumlu bir ilişkinin var olması beklenir.

¹ Vejdi Bilgin, *Din ve Toplum* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2021), 11.

² Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Dârü İhyâ'il-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), "Tahâret", 3/48.

Tezin amacı, sosyodemografik değişkenlerle çevreyi korumak, çevre hassasiyeti ve dindarlık arasındaki ilişkileri tespit etmek ve muhtemel etkilerinin ortaya çıkarılmasıdır. Çevre ve dindarlık olgularının bilimsel anlamda araştırılması, anlamlandırılması, çevre ve dindarlık problemlerine kaynaklık eden unsurların belirlenmesi ve çözümleri konusunda farklı bakış açıları sunulması, çalışmamızın diğer amaçları arasındadır. Araştırmayı önemli kılan unsur ise; çevreci davranışların dindarlık düzeyinden etkilenerek tabiata olumlu veya olumsuz yönde muhtemel etkilerinin tespit edilmesi ve gerekli çözümlerin bulunup önlemlerin alınmasıdır.

Bu çalışma, giriş ve hedeflenen plandan hareketle teorik ve ampirik olmak üzere iki bölüm olarak tasarlanmıştır. Giriş bölümü araştırmanın konusu, amacı, önemi, problemleri, hipotezleri, varsayımları, sınırlılıkları, yöntem, örneklem, çalışma grubu ve veri toplama araçları gibi içerikleri kapsamaktadır. Birinci bölümde, araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan din ve dindarlık tanımları, dini tutum, insan faaliyetlerinin oluşturduğu ekolojik olumsuzlar, çevre ve dindarlık hassasiyeti ilişkisi konularının doküman analizi yöntemi ile incelenmesidir.

Alan araştırmasının yer aldığı ikinci bölümde ise, anket tekniği kullanılarak çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışlar ile dindarlık arasındaki ilişki, nicel çalışma yöntemi ile ele alınmıştır. Aynı zamanda araştırmaya dahil olan bireylerle ve çevre temsilcileri ile yapılan mülakatlar ışığında nitel bulgular değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, mülakat yapılan çevre temsilcilerinin bağlı oldukları çevre kuruluşlarının kurulma amaçlarını, kuruluşların seküler ya da dini kaygılarla kurulup kurulmadığı, çevre temsilcilerinin motivasyon kaynağı, dine ve dindar bireylere bakışı gibi ilgili verileri içermektedir.

I.ARAŞTIRMANIN KONUSU

Yaşadığımız ekolojik dünya, mükemmel bir sistemle işlemekte ve bize karşılıksız hizmet etmektedir. Ancak ne var ki, bu yaşamsal sistemin korunmasında sorumluluğumuzu yerine getirirken çevreyi kirletiyoruz. Binlerce yıl bize güzelliklerini sunmaya devam eden doğa gittikçe tahrip olmaya ve bozulmaya

başlıyor. Doğal kaynakların korunması için harekete geçmek gerekmektedir. Herkesin çevreye katkı sağlayabileceği bir hayat ancak sürdürülebilir bir yaşamın izini sürerek başarılabilir.

Araştırmanın konusu, bireylerin çevreye olan hassasiyetleri, tutumları ve dini tutumları arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Aynı zamanda sosyodemografik değişkenlerle çevreye karşı yönelim ve davranışlar ile dini tutum boyutlarındaki ilişkiler de incelenecektir.

II.ARAŞTIRMANIN AMACI

Tezin amacı, dindarlık düzeyinin çevreyi koruma hassasiyeti ve çevreci davranışlar arasındaki ilişkilerin tespit edilmesidir. Nitel veriler ile dindarlığın çevreci davranışlar üzerine etkilerinin belirlenmeye çalışılması araştırmanın amacını kapsamaktadır. Çevre ve dindarlık olgularının bilimsel anlamda araştırılması, anlamlandırılması, çevre problemlerine kaynaklık eden unsurların belirlenmesi ve çözümleri konusunda farklı bakış açıları sunulması, çalışmamızın diğer amaçları arasındadır.

III.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İçinde yaşadığımız dünya, bize sürekli kendini yenileyen bir ortam hazırlamaktadır. Fakat tabiatı koruduğumuz kadar çevrenin tahribatına da yol açmaktayız. Sadece çevrenin değil, yeryüzündeki tüm canlıların hayatını da riske atmaktayız.

Plastik atıkların doğada yüzyıllar sonra kaybolması, kaynakların israf edilmesi, değişen tüketim alışkanlıkları, insanın kendi eliyle hazırladığı risk faktörlerine örnek sayılabilir. Bunun yanı sıra ekolojik döngü olumsuz sinyallerini vermektedir. Bu durum yağış miktarının bir anda artması ya da barajlardaki su doluluk oranının azalması gibi değişimlerle kendisini göstermektedir. Bu çevresel olumsuzlukların dozajı artmaktadır. Bir süre sonra geri dönülemeyecek noktalara gelinmemesi için çevreyi korumak, doğaya sahip çıkmak, kendimize ve gelecek

nesillere yaşanılabilir bir hayat kılmak, farkındalık oluşturmak ve konu ile ilgili alana katkı sağlamak araştırmayı önemli kılmaktadır. Bununla birlikte orman yangınları, su kirliliği, nükleer kaza gibi felaketlerin azaltılması ve çevresel problemleri önlemek için sürdürülebilir çevre uygulamalarının önemli olduğu düşünülmektedir.

Türkiye’de çevre ve dindarlık arasındaki korelasyonu ele alarak inceleyen çalışmaların sayısı istenilen düzeyde değildir. Bu açıdan araştırmamızda çevre hassasiyetinin ve alt boyutlarının dindarlığın çevre üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ayten’in belirttiği gibi, dindarlığın çevre dostu davranışlarla ve çevreye karşı yönelim ilişkisinin ortaya konulmasına katkı sağlamak için öncelikle dindarlık ölçeklerinin kullanılması ile yapılacak olan deneyimsel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.³ Bu nedenle bu araştırmanın konusu dindarlık ile çevre dostu davranışlar ve çevreye karşı yönelim arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Çevre ile dini tutumun ilişkilendirilmesi ve elde edilen bu verilerin bireyler üzerinde dindarlık etkisine model olması bu çalışmanın önemini arttırmaktadır. Ayrıca konunun karma yöntem açısından incelenmesi, araştırmaya özgün bir nitelik kazandırır.

Araştırmayı önemli kılan diğer unsurlar ise; çevreci davranışların dindarlık düzeyinden etkilenip etkilenmeyeceğinin tespit edilmesidir. Çevreye karşı olumlu veya olumsuz yönde gerçekleşebilecek muhtemel etkilerini belirlemektir. Gerekli çözümlerin bulunup önlemlerin alınması da ayrıca önemli görülmektedir.

IV.ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ

Araştırmanın temel problemi “Çevre hassasiyeti (*bağımlı değişken*) ile dini tutum (*bağımsız değişken*) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusudur. Ayrıca araştırmada şu alt problemler de ele alınmıştır.

³ Ali Ayten, *Doğa Bize Emanet Dinî ve Psikolojik Yönleriyle İnsan-Doğa İlişkisi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 33.

Nitel Araştırma Problemleri:

- Cinsiyete göre çevre hassasiyeti düzeyi farklılaşmakta mıdır?
- Yaşa göre çevre hassasiyeti düzeyi farklılaşmakta mıdır?
- Medeni duruma göre çevre hassasiyeti düzeyi farklılaşmakta mıdır?
- Algılanan sosyo-ekonomik duruma göre çevre hassasiyeti düzeyi farklılaşmakta mıdır?
- Dini tutum düzeyine göre çevre hassasiyeti farklılaşmakta mıdır?

Nitel Araştırma Problemleri:

- Çevreci davranışlara geliştirilen hassasiyet ne düzeydedir?
- Dini hayatın çevreyi emanet görme, sahip olma boyutu ne düzeydedir?
- Dini inancın çevre üzerine etkisi var mıdır?
- Tasarrufta nelere dikkat edilir?
- Çevre kurumları hangi amaçlarla kurulmuştur?
- Çevre temsilcilerinin motivasyonları nelerdir?
- Çevre temsilcilerinin, çevre boyutunda görüşleri nelerdir?

V.ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırmanın temel hipotezi “*Dini tutum düzeyi arttıkça, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.*” şeklindedir. Aynı zamanda temel hipotezin yanı sıra araştırmada şu alt hipotezler de test edilmiştir.

Araştırmanın alt hipotezleri:

- Cinsiyete göre çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.
- Yaş kategorilerine göre, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.
- Medeni duruma göre, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.
- Algılanan sosyo-ekonomik duruma göre, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.

VI.ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Araştırmanın varsayımları aşağıda belirtilmiştir.

- Örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmıştır.
- Araştırmada kullanılan çevreye karşı yönelim ölçeği, çevreci davranışlar ölçeği ve dini tutum ölçeğinin geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.
- Maddelerin katılımcılar tarafından doğru bir şekilde anlaşıldığı varsayılmıştır.
- Katılımcıların ölçek maddelerine doğru cevap verdikleri varsayılmıştır.

VII.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmanın sınırlılıkları aşağıdaki gibidir.

- Araştırmada elde edilen nicel veriler örneklem grubu ile sınırlıdır.
- Araştırmada elde edilen nitel veriler nitel çalışma grubu ile sınırlıdır.
- Araştırmanın nicel örneklem grubu, 27.03.2023-09.10.2023 tarihleri arasında anketleri online cevaplayan 729 kişi ile sınırlıdır.

- Araştırmanın nicel örneklem grubu çevreye karşı yönelim, çevreci davranışlar düzeyi ve dindarlık algısının kullanıldığı ölçek maddeleri ile sınırlıdır.
- Araştırma belirli bir zaman aralığında yapılan kesitsel bir çalışmadır. Dolayısıyla ölçeklerin uygulandığı zaman aralığı ile sınırlıdır.
- Araştırmanın nitel çalışma grubu, 07.03.2023-12.06.2023 tarihleri arasında 12 kişi ile yapılan yarı-yapılandırılmış mülakatın gerçekleştirildiği zaman ve mekânlarla sınırlıdır.
- Araştırmada kullanılan teknik, yöntem ve ölçekler araştırmanın kapsamıyla sınırlıdır.
- Araştırma veri toplama aracı olarak mülakat ve ölçme teknikleri ile sınırlıdır.

VIII.İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Çevre üzerine çalışılmış on binlerce araştırma bulunmaktadır. YÖK Tez Merkezinde “çevre bilinci” ve “çevre duyarlılığı” ile ilgili yüzlerce yapılan çalışmalara rastlanılmaktadır. Kamu yönetimi, biyoloji, güzel sanatlar, coğrafya, ekonometri, gazetecilik gibi pek çok alanda yer almaktadır. Bu çalışma konusu ile ilgili yakından ilgisi olduğu düşünülen araştırmalar aşağıda yer almaktadır.

Ayten 2010 yılında, “Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma” isimli makaleyi yayınlamıştır. Çalışmasında, katılımcıların çevreye karşı yönelimlerini, çevreci koruma davranışlarını ve dindarlık arasındaki ilişki incelenmiştir. 243 katılımcı ile anket tekniği gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bireylerin cinsiyet, yaş ve medeni durum gibi demografik özellikleriyle çevreye karşı yönelim ve çevreci davranış eğilimleri arasındaki ilişkiler de incelenmiştir. Elde edilen veriler, ‘israftan kaçınma’ davranışlarının ‘aktif çevre’ duyarlılığına göre yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda dindarlık ile “emanet görme yönelimi” ve ‘israftan kaçınma’

arasında olumlu; ‘sahip olma yönelimi’ ve ‘aktif çevre duyarlılığı’ arasında ise olumsuz ilişki tespit edilmiştir.⁴

Ayten ve Hussain 2017 yılında, “The Relationship between Religiosity, Environmental Orientation and Environmental Behaviors: An Empirical Study with Turkish and British Muslim Samples” isimli araştırmalarında Türk ve İngiliz örneklemeler üzerinde nicel bir çalışma hazırlamışlardır. Makalede, çevreye karşı yönelim, çevreci davranışlar ve dindarlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Örneklem 342 kişiden oluşmaktadır. Örneklemenin 252’si Türk, 90’ı İngiliz Müslümanıdır.⁵

Ayten’in 2018 yılında, “Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlarda Dindarlığın Rolü Nedir? Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi” başlıklı bildiri metni 4th International Symposium on Environment and Morals isimli tebliğde geçmektedir. Dindarlık, çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışlar konuları incelenmiştir. Araştırma örneklemini İstanbul’da yaşayan 292 kişiden oluşmaktadır. Anket tekniği uygulanmıştır.⁶ Aynı şekilde Ayten’in (2020), “Dindarlığın Çevreci Davranışlar ve Sağlık Davranışları Üzerine Etkileri” başlıklı çalışması bulunmaktadır.⁷

Ayten’in 2021 yılında, “Doğa Bize Emanet” başlıklı kitabını yayınlarak dini ve psikolojik yönleri ile doğa-insan ilişkisini ele almıştır. 2010 yılında geliştirdiği doğaya karşı yönelim ve çevreci davranışlar ölçeklerinin maddelerini bu kitapta genişleterek güncel verilerle içeriğini zenginleştirmiştir. 2010, 2017, 2018 ve 2020 yıllarında yaptığı çalışma bulguları ile kitabın içeriğini desteklemiştir.⁸

Keçeci, “Dindarlık ve Çevre İlişkisi” isimli yüksek lisans tez çalışması yapmıştır. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesinde hazırlanmış bir çalışmadır. Dindarlık ve çevreci davranışlar arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla

⁴ Ali Ayten, “Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010), 203-233.

⁵ Ali Ayten - Amjad Hussain, “The Relationship Between Religiosity, Environmental Orientation and Environmental Behaviors: An Empirical Study with Turkish and British Muslim Samples”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/53 (15 Aralık 2017), 27-44.

⁶ Ayten - Hussain, “The Relationship between Religiosity, Environmental Orientation and Environmental Behaviors”.

⁷ Ayten, *Doğa Bize Emanet Dinî ve Psikolojik Yönleriyle İnsan-Doğa İlişkisi*, 13.

⁸ Ayten, *Doğa Bize Emanet Dinî ve Psikolojik Yönleriyle İnsan-Doğa İlişkisi*, 13.

hazırlanan bu araştırmada nicel yöntem izlenilmiştir. Örneklem 600 kişiden oluşmaktadır. Ordu'nun Altınordu ilçesinde yaşayan kişilerle sınırlıdır. Dindarlık ve çevreci davranışlar arasında olumlu ve olumsuz yönde istatistikî bakımdan anlamlı ilişkiler bulgulanmıştır.⁹

Topçu ve Dal, “Dindarlığın Gösteriş Tüketimi Üzerine Etkisi” çalışmaları ile Burdur’da ikamet eden 538 kişiye anket uygulamışlardır. Katılımcıların dindarlık düzeyini tespit etmek ve dindarlığın gösteriş tüketimi üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu belirlemek amacıyla ortaya koymuşlardır. Bulgular, katılımcıların dini duygularının ve yaşamlarının yoğun olduğunu ancak gösterişçi tüketim yapmadıklarını göstermiştir. Dindarlık düzeyinin gösteriş tüketimi üzerinde güçlü olmayan bir etkisinin olduğu ve dindarlık ile gösteriş tüketimi arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.¹⁰

Cengiz, “Öğretmen Adaylarının Çevre Bilinci Düzeyinin Belirlenmesi” başlıklı yüksek lisans tez çalışması yapmıştır. Hacettepe Üniversitesinde yapılan bu çalışma, öğretmen adaylarının çevre düzeylerini belirlemek amacıyla 904 öğretmen adayı ile anket ve 50 öğretmen adayı ile yarı-yapılandırılmış mülakat ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların çevreye dair bilgisinin, çevreye yönelik tutumlarının ve çevreci davranışlarının bilinçlenme adına etkisi olduğu belirlenmiştir.¹¹

Kavalcı, “Çevreci Davranışlarda Bulunma ve Dindarlık İlişkisi” başlıklı yüksek lisans tez çalışması yapmıştır. Uludağ Üniversitesinde yapılan bu çalışma, dindarlık yönelimi ile çevre dostu davranışlar arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın örnekleme 378 kişiden oluşmaktadır. Nicel yöntem kullanılan bu araştırma sonucuna göre, iç güdümlü dindarlık ile israftan

⁹ Hatice Keçeci, *Dindarlık ve Çevre İlişkisi* (Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

¹⁰ Papatya Topcu - Nil Esra Dal, “Dindarlığın Gösteriş Tüketimi Üzerine Etkisi”, *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi* 5/2 (30 Ekim 2022), 133-153.

¹¹ Fatıma Büşra Cengiz, *Öğretmen Adaylarının Çevre Bilinci Düzeyinin Belirlenmesi* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

kaçınma arasında anlamlı bir ilişki olduğu; dış güdümlü dindarlık ile çevreci davranışlar arasında anlamlı olmayan bir ilişki olduğu bulgulanmıştır.¹²

Çiçek, “Çevreye Duyarlı Ürün Satın Almada Dindarlığın Rolü” başlıklı yüksek lisans tez çalışması yapmıştır. Marmara Üniversitesinde yapılan bu çalışma, çevreye duyarlı ürün satın alma sürecinde dindarlığın etkisinin ortaya çıkarılması amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada 618 katılımcı ile anket tekniği uygulanarak nicel yöntemden yararlanılmıştır. Çıkan sonuçta, dindarlık ile çevreye duyarlı ürün satın alma ve çevreye karşı sahip olma arasında olumlu ve anlamlı; dindarlık ile çevre bilinci arasında ise olumsuz yönde ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.¹³

Caf Özkan, “Akdeniz ve Ege Bölgesindeki Bireylerin Çevre Bilinci ve Davranışı” başlıklı doktora tez çalışması yapmıştır. 740 katılımcıya anket tekniği uygulamıştır. Katılımcıların çevre konusunu nasıl değerlendirdikleri ve nasıl gördüklerini incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Kadınların, temizlik maddelerinin çevre dostu olup olmama konusunda daha çok bilgi sahibi olduğu ve çevre dostu ürünleri kullanmaya özen gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde kadınların, alışveriş esnasında alacağı ürünün çevre dostu olup olmadığına dikkat ettiği aksi halde o ürünü almaktan vazgeçtiği sonuçlarına ulaşılmıştır.¹⁴

Vaizoğlu ve arkadaşları, “Bir Tıp Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Çevre Bilincinin Değerlendirilmesi” başlıklı araştırmalarında Ankara’da yaşayan tıp fakültesi son sınıf öğrencilerinin çevre bilincini incelemek amacıyla hazırlamışlardır. Örneklem 342 öğrenciden oluşmaktadır. Anket tekniği ile nicel yöntem izlenilmiştir. Sonuç olarak öğrencilerin çevre bilinci açısından yetersiz oldukları bulgulanmıştır.¹⁵

¹² Hilal Nur Kavalcı, *Çevreci Davranışlarda Bulunma ve Dindarlık İlişkisi* (Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹³ Şule Çiçek, *Çevreye Duyarlı Ürün Satın Almada Dindarlığın Rolü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

¹⁴ Fadime Caf Özkan, *Akdeniz ve Ege Bölgesindeki Bireylerin Çevre Bilinci ve Davranışı* (Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

¹⁵ Songül Vaizoğlu vd., “Bir Tıp Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Çevre Bilincinin Değerlendirilmesi”, *TAF Preventive Medicine Bulletin* 4/4 (01 Ağustos 2005).

Yücel ve arkadaşları, “Adana’da Çevre Duyarlılığı Düzeyinin ve Geliştirme Olanaklarının Araştırılması”¹⁶ isimli çalışmayı yapmışlardır. Çevre duyarlılığını Adana ilinde tespit etmek amacıyla hazırlamışlardır. Anket tekniği ile 500 katılımcıya uygulanmıştır.¹⁷

Ünal, “Çevre Sorunları ve Dindarlık İlişkisi: Kayseri Örneği” başlıklı doktora tez çalışması yapmıştır. Kayseri’de yaşayan katılımcıların dini tutum ile çevre duyarlılığı arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çevreci koruma davranışlarını ve etki eden faktörler araştırılmıştır. Anket ve mülakat tekniklerinden yararlanılmıştır.¹⁸

Alnıaçık, “Çevreci Yönelim, Çevre Dostu Davranış ve Demografik Özellikler: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma” isimli çalışma yapmıştır. Örneklem Marmara bölgesinde okuyan 1254 öğrenci ile sınırlıdır. Üniversite gençliğinin çevreci davranış eğilimlerini tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır.¹⁹

Coşkun, “Tüketicilerin Çevre Bilinci ve Çevreci Tüketici Satın Alma Davranışının İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tez çalışması yapmıştır. Artan çevre hassasiyeti karşısında, tüketicilerin çevre bilincinin incelenmesi ve çevreci tüketicilerin satın alma davranışını ölçmek amacıyla nicel yöntem izlenerek anket uygulaması yapmıştır. Elde edilen sonuçlara göre tüketicilerin çevre bilinci düzeyinin gelir durumuna göre değişken olduğu saptanmıştır.²⁰

Bülbül ve arkadaşları, “Çevre Bilinci, Çevreci Ev Uygulamaları, Satın Alma Davranışı ve Demografik Faktörler Arasındaki İlişkinin Haneler Kapsamında İncelenmesi” başlıklı çalışmayı yapmışlardır. Örneklem 403 kişiden oluşarak

¹⁶ Muzaffer Yücel vd., “Adana’da Çevre Duyarlılığı Düzeyinin ve Geliştirme Olanaklarının Araştırılması”, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2006), 217-228.

¹⁷ Yücel vd., “Adana’da Çevre Duyarlılığı Düzeyinin ve Geliştirme Olanaklarının Araştırılması”.

¹⁸ Vehbi Ünal, *Çevre Sorunları ve Dindarlık İlişkisi “Kayseri Örneği”* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010).

¹⁹ Ümit Alnıaçık, “Çevreci Yönelim, Çevre Dostu Davranış ve Demografik Özellikler: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 10/20 (2010), 507-532.

²⁰ Aslı Coşkun, *Tüketicilerin Çevre Bilinci ve Çevreci Tüketici Satın Alma Davranışının İncelenmesi* (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

Niğde ili ile sınırlıdır. Çevre bilinci, çevreci ev uygulamaları, satın alma davranışı arasındaki ilişki ve ebeveynlerin sosyo-ekonomik değişkeni incelenmiştir.²¹

Ünder, “Çevre Felsefesi Etik ve Metafizik Görüşler” isimli kitabı hazırlamıştır. Kitap, *mekanist görüş* ve *ekolojik görüş* olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır.²²

Çakmak, “Değerler Krizi: Dönüşen Maneviyat ve Çevre Bilinci” isimli çalışma yapmıştır. Çevre konusunu araştırma bulguları çerçevesinde incelemektedir.²³

Kandemir, “İçsel Dinî Motivasyon Bağlamında Dindarlık ve Çevre İlişkisi Üzerine İlişkisel Bir Araştırma” başlıklı makale hazırlamıştır. Nicel bir yöntem izlemiştir. Çalışma, Ordu’nun Ünye ilçe merkezi ve köylerinde yaşayanlardan oluşmaktadır. Örneklem 591 kişi ile sınırlıdır. Bireylerin içsel dinî motivasyon düzeyleri ile çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma alt boyutları) ve çevreci davranışları (aktif çevre ve israftan kaçınma alt boyutları) arasındaki korelasyonu araştırmıştır.²⁴

Oruçhan, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Çevre Duyarlılığı: Ahlâkî Bir Örneklik” isimli makale hazırlamıştır. Hz. Muhammed’in çevre ile ilişkilerinin tespit edilmesini amaçlamıştır. Kaleme aldığı çalışmasında klasik hadis kaynaklarından Hz. Peygamber’in uygulamalarını taramıştır. Tüm canlıların doğal çevreyi kullanmada hakkının olduğunu ve saygı gösterilmesi gerektiği ile ilgili sonuçlara ulaşmıştır.²⁵

Görüldüğü üzere birçok alanda çevre konusu ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Araştırmalar, çevrenin korunmasını ve sürdürülebilir kalkınmanın

²¹ Hasan Bülbül vd., “Çevre Bilinci, Çevreci Ev Uygulamaları, Satın Alma Davranışı ve Demografik Faktörler Arasındaki İlişkinin Haneler Kapsamında İncelenmesi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/30 (28 Aralık 2019), 945-955.

²² Hasan Ünder, *Çevre Felsefesi Etik ve Metafizik Görüşler* (Ankara: Doruk Yayıncılık, 1996).

²³ Fatma Çakmak, “Değerler Krizi: Dönüşen Maneviyat ve Çevre Bilinci”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/1 (2015), 44-52.

²⁴ Fatih Kandemir, “İçsel Dinî Motivasyon Bağlamında Dindarlık ve Çevre İlişkisi Üzerine İlişkisel Bir Araştırma”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/11 (2020), 287-305.

²⁵ Osman Oruçhan, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Çevre Duyarlılığı: Ahlâkî Bir Örneklik”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/59 (01 Ocak 2017), 189-202.

kritik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bilimsel veriler, çevre hassasiyetinin artırılması ve etkili politikaların geliştirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Çevre hassasiyetini artırmak için toplumu bilinçlendirme girişimleri ve eğitim faaliyetlerinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

IX.YÖNTEM

A.Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Bu çalışma, nitel ve nicel paradigmaların beraber kullanıldığı karma yönteme göre hazırlanmıştır. Nitel araştırma, elde edilen veri seti ile araştırmaya konu olan problemlerin daha detaylı yorumlanmasına katkı sağlarken; nicel araştırma, verilerin yorumlanmasında daha genel bir anlayış ortaya koyar.²⁶ Bu bakımdan her iki araştırma yönteminin güçlü ve zayıf tarafları bulunmaktadır. Fakat bir araştırma yönteminin güçsüz tarafı diğer yöntemin güçlü tarafı ile belirli sınırlılıklara kadar birbirini tamamlayabilir. Bu sebeple çalışmada nitel ve nicel yöntemlerin beraber uygulandığı karma yöntem kullanılmasına karar verilmiştir.

Karma yöntem modellerinden tamamlayıcılık deseni (complementarity) belirlenmiştir. Tamamlayıcılık deseni, nicel ve nitel bulguları çeşitli açılardan ölçerek verileri detaylı bir şekilde ele alır. Bu şekilde her bir veri analizi diğerinin tamamlayıcı olmasını sağlar.²⁷ Karma araştırma yöntemi, araştırmacıların araştırma konusunu kapsayan amacını açık bir şekilde anlayabilmek için nicel ve nitel veri analiz yöntemlerinin beraber kullanıldığı bir araştırmadır.²⁸

Araştırmanın nicel kısmı, tesadüfi örnekleme modeline göre hazırlanmıştır. Tesadüfi örnekleme modeli ile evreni temsil etme gücüne sahip bir örneklem

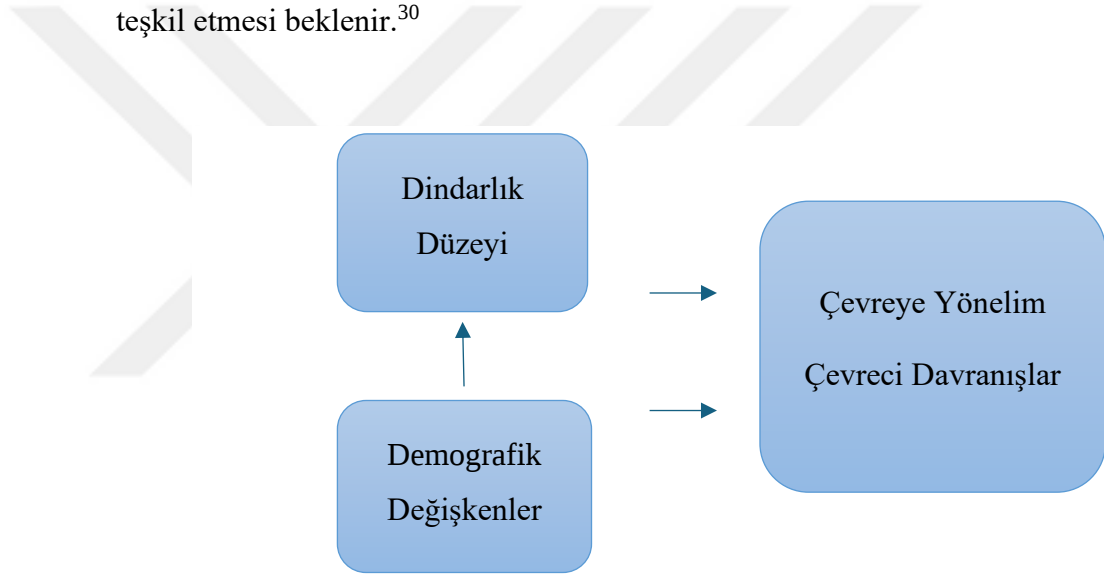
²⁶ John Ward Creswell - Vicki Lynn Plano Clark, *Karma Yöntem Araştırmaları* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2018), 9.

²⁷ Jennifer C. Greene vd., “Toward a Conceptual Framework for Mixed-Method Evaluation Designs”, *Educational Evaluation and Policy Analysis* 11/3 (01 Eylül 1989), 255-274; Adnan Baki - Tuba Gökçek, “Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11/42 (Güz 2012), 1-21.

²⁸ Vicki L. Plano Clark - Nataliya V. Ivankova, *Karma Yöntemler Araştırması*, ed. Ömay Çokluk Bökeoğlu, çev. Duygu Koçak vd. (Ankara: Nobel Yayınları, 2018), 4.

seçilir.²⁹ Araştırmanın nitel kısmı, amaçsal örnekleme modeline göre tasarlanmıştır. Katılımcıların konuya daha fazla katkı sağlamaları için amaçsal örnekleme modeli tercih edilmiştir.

Bu araştırmanın deseni ise durum çalışması deseni olarak belirlenmiştir. Durum çalışması deseni ile araştırmacı, birden fazla veri toplama yöntemi ile zengin veri çeşitliliğine ulaşır. Durum çalışmaları hem nitel hem nicel yaklaşımlarla yapılabilmesinin yanı sıra amaç belirli bir probleme ilişkin sonuçlar elde etmektir. Söz konusu araştırmanın etkenlerine bütüncül yaklaşılarak belirlenen durumlar araştırılır. Durumların birbirinden farklı olması sebebiyle sonuçların genellenmesi mümkün değildir. Fakat benzer nitelikteki durumların anlaşılması adına örnek teşkil etmesi beklenir.³⁰

Şekil 1. Değişkenler Arası İlişkileri Gösteren Araştırma Modeli

²⁹ Zeki Aslantürk - Ertuğrul Hamit Aslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011), 353.

³⁰ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013), 83.

B.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

1.Nicel Örneklem

Araştırmanın evrenini, 27.03.2023-09.10.2023 tarihleri arasında Denizli ilinde yaşayan katılımcılar oluşturmaktadır. Örneklem, rastlantısal olarak ulaşılan 729 kişiden oluşmaktadır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın örneklem hataları için örneklem büyüklüğü verilerine baktığımızda hata payı $\alpha=0,03$ 'e göre örneklem hesaplaması 683 bulunmuştur.³¹ Minimum 683 rakamına ulaşılması gerekmektedir. Araştırmada bu sayının üzerine çıkılarak 729 katılımcıya ulaşılmıştır.

Tesadüfi örneklem yoluyla seçilen korelasyonel çalışmalarda, evrenin temsil kabiliyetini arttırmak için farklı meslek gruplarında çalışan bireylere ve üniversite öğrencilerine gerekli izinler alınarak uygulama yapılmıştır. Anket 18-77 arası yaş grubunda yer alan bireylere uygulanmıştır. Anket soruları, yaş kategorisi dışında kapalı uçlu olarak hazırlanmıştır. Katılımcılara anketi cevaplamaları için süre kısıtlaması yapılmamıştır. Uygulama yaklaşık 2-3 dakika sürmüştür.

³¹ Yahşi Yazıcıoğlu - Samiye Erdoğan, *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2004), 50.

2.Nitel Çalışma Grubu

Araştırmanın nitel veri bölümünde yer alan katılımcılara ait bazı demografik bilgiler şu şekildedir:

Tablo 1. Araştırmanın Nitel Boyutunda Yer Alan Çalışma Grubuna İlişkin Bazı Demografik Özellikler

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Meslek/Görev	Öğrenim Düzeyi	Çevre Kuruluşu
ÇT1	Erkek	44	Evli	Akademisyen	Profesör	Evet
ÇT2	Erkek	48	Evli	Öğretmen	Lisans	Evet
ÇT3	Erkek	60	Evli	Vakıf Müdürü	Yüksekokul	Evet
ÇT4	Kadın	26	Evli	Öğrenci	Lisans	Evet
K1	Erkek	53	Evli	Akademisyen	Doçent	Hayır
K2	Erkek	43	Evli	Akademisyen	Doktor	Hayır
K3	Kadın	32	Bekar	Akademisyen	Doktorant	Hayır
K4	Kadın	25	Bekar	Öğrenci	Yüksek Lisans	Hayır
K5	Erkek	62	Evli	Emekli	Lise	Hayır
K6	Kadın	24	Bekar	Öğrenci	Lisans	Hayır
K7	Kadın	24	Bekar	Öğrenci	Lisans	Hayır
K8	Erkek	59	Evli	Memur	Lisans	Hayır

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmanın nitel kısmına 12 kişi katılım sağlamıştır. Katılımcılardan çevre kuruluşu temsilcisi olanlar ÇT (4 kişi), herhangi bir çevre kuruluşuna bağlı olmayanlar ise K (8 kişi) şeklinde kodlanmıştır.

Toplam 3 farklı çevre kuruluşunun il temsilcileri ile yarı-yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. ÇT1, ÇT2 ve ÇT3 bağlı oldukları çevre kuruluşlarının Denizli il temsilcileridir. ÇT1 ve ÇT4 aynı çevre kuruluşunda yer almaktadır. Aynı zamanda ÇT4, akademisyen ÇT1'in öğrencisi olmaktadır. Bununla birlikte ÇT4, hocası ÇT1'in il temsilcilik faaliyetini yürüttüğü aynı çevreci sivil toplum kuruluşunda olup topluluk başkanı olarak görevini ifa etmektedir. Çevre temsilcilerinden ÇT4 kadın, diğer çevre temsilcileri erkektir.

Gönüllülük esası incelendiğinde ÇT1, ÇT2 ve ÇT4 çevre gönüllüsü olarak temsilcilik görevlerini yerine getirmekte, karşılığında herhangi bir ücret almamaktadırlar. ÇT3, bağlı olduğu kuruluşun misyonu gereği bu noktada diğerlerinden ayrılmakta, maaşlı personel kategorisinde yer almaktadır. Buna ek olarak çevre duyarlılığına sahip bireydir ve bağlı olduğu çevre kuruluşunda çalışan vakfın müdürüdür.

Dini inanç penceresinden bakıldığında vakıf müdürü ÇT3 hariç diğer tüm katılımcıların hepsinin ilahi varlık inancına sahip oldukları bulgulanmıştır. Bulgular elde edilirken yarı-yapılandırılmış mülakat esnasında ÇT3, inancının ve dini görüşünün olmadığını açıkça ifade etmiştir.

Yarı-yapılandırılmış mülakata katılan 12 kişiden 5'i kadın 7'si erkektir. Bunlardan 8'i evli, 4'ü bekârdır. Ayrıca katılımcıların yaşları 24-62 yaş aralığında değişmektedir. 1'er memur, öğretmen ve emekli; 4'er akademisyen ve öğrenci meslek grubu/görevi kategorisinde yer almaktadır. Öğrenim düzeyi 5'er lisans, 1'er doktor, doçent, profesör ve lise mezunu şeklindedir. Bunun yanı sıra K8, Orman Bölge Müdürlüğünde görev yapan memurdur.

Tablo 2. Araştırmanın Nitel Boyutunda Yer Alan Çevre Kuruluşları ve Temsilcilerinin Bağlı Oldukları Kuruluşa Ait Bilgiler

Çevre Kuruluşu Kodu	İl Temsilcisi	Topluluk Başkanı	Sivil Toplum Kuruluşu/Yapısı
ÇK1	ÇT1	ÇT4	Vakıf
ÇK2	ÇT2	Yok	Dernek
ÇK3	ÇT3	Yok	Vakıf

Tablo 2’de görüldüğü gibi mülakata dahil olan çevre kuruluşları ÇK1, ÇK2 ve ÇK3 olarak kodlanmıştır. ÇK1 vakfının il temsilcisi ÇT1 olmakta ve topluluk başkanı ÇT4’tür. ÇK2 çevre kuruluşu derneğin il temsilcisi ÇT2’dir. ÇK3 vakfının müdürü ise ÇT3’tür.

Çevre temsilcilerinin çevre kuruluşlarını temsil ettikleri varsayılmaktadır. Ancak yapılan mülakatlar esnasında temsilcilerin şahsi inanç ve görüşlerini korumaya almak adına, gizlilik esası gereği kurum ve temsilcilere kodlamalar verilmesinin daha uygun olacağı görülmüştür.

C. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, “Kişisel Bilgi Formu”; Ali Ayten’in “Çevreye Karşı Yönelim Ölçeği” ve “Çevreci Davranışlar Ölçeği”; Üzeyir Ok’un “Dini Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Bununla birlikte bu araştırmada, nicel araştırma yönteminin veri toplama araçlarından olan anket tekniği uygulanmıştır.

1.Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu bölümünde cinsiyet, yaş, medeni durum, algılanan sosyo-ekonomik düzey, eğitim durumu ve yerleşim birimine dair 6 adet soru bulunmaktadır. Yaş kategorisi hariç diğerleri kapalı uçlu anket tekniği ile hazırlanmıştır.

2.Çevreye Karşı Yönelim Ölçeği

Ayten'in geliştirdiği "Çevreye Karşı Yönelim Ölçeği" 11 soru ve 2 boyuttan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi "Emanet Görme Eğilimi" 5 maddede; Diğeri "Sahip Olma Yönelimi" ise 6 maddede hazırlanmıştır.

Çevreye Karşı Yönelim Ölçeği'nin güvenilirliğini test etmek için yapılan iç-tutarlılık analizi sonrasında ölçeğin genelini ve alt boyutların iç tutarlılık katsayısını gösteren Cronbach Alpha değerleri şu şekildedir: *Ölçek genel* $\alpha=,79$; *emanet görme* (fak-1) $\alpha=,92$; *sahip olma* (fak-2) $\alpha=,73$.

Ayten'in sonuçlarına göre, Çevreye Karşı Yönelim Ölçeği'nin Cronbach Alpha değerleri ise şöyledir: *Emanet görme* (fak-1) $\alpha=,67$; *sahip olma* (fak-2) $\alpha=,61$. Ayten, istatistikî bakımdan geçerlilik-güvenirlik testlerinde kullanıma uygun bir ölçek olduğunu ifade etmiştir.³² Bu araştırma daha önce denenmiş ve sınanmış olduğu için geçerlilik ve güvenilirlik yeniden sınanmamıştır.

³² Ayten, "Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", 213.

➤ Emanet görme

Bireyin tabiatı bir emanet olarak görme yönelimi ise tabiatı hakimiyeti altına alması değil, onun mutlak sahibi olmadığının farkına vararak, kendisine emanet olarak verilmesidir. Birey böylelikle bu farkındalık sonucu hareket eder.³³

Ayten'in geliştirdiği emanet görme yönelimi, 5 maddeden oluşmaktadır. Bireyin, “tabiattaki güzellikleri emanet olarak algılama, Allah’ın varlığını görme, çevreye zarar vermemek için kendi standartlarını bile değiştirebilme” gibi yönelimleri içermektedir.

➤ Sahip olma

İnsanın doğal çevre hakkında her türlü tasarruf yetkisine sahip olmasıdır.³⁴ Sahip olma yönelimi, 6 maddeden oluşmaktadır. Bireyin “çevreye sağladığı faydası oranında değerli görmesi, tabiata zarar verse bile teknolojik imkanlardan faydalanması, doğal çevreyi sınırsız bir kaynak olarak görme” gibi maddelerden oluşmaktadır.

Anketler 5 dereceli likert tipi ölçeklerdir. Tüm sorularda “tamamen katılıyorum=5”, “katılıyorum=4”, “kararsızım=3”, “katılmıyorum=2” ve “hiç katılmıyorum=1” şeklinde beş farklı seçenek yer almıştır. Puanlama yapılırken en olumludan olumsuz doğru sırasıyla 5’ten 1’e doğru puanlar verilmiştir. Her boyut için ayrı aritmetik ortalamalar hesaplanmış ve bu ortalamalara göre analizler elde edilmiştir.³⁵

³³ Ayten, “Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, 206.

³⁴ Ayten, “Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, 206.

³⁵ Ayten, “Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, 213, 214.

3.Çevreci Davranışlar Ölçeği

Katılımcıların çevreye karşı davranışlarının tespit edilmesi amacıyla Ali Ayten'in hazırladığı bu ölçekten yararlanılmıştır. “Çevreci Davranışlar Ölçeği”, 2 boyutlu olarak toplamda 14 maddeden oluşmaktadır. Bu boyutlar, “Aktif Çevre Duyarlılığı” ve “İsraftan Kaçınma” başlığıyla yedişer madde içermektedir.

Anketler 5 dereceli likert tipi ölçeklerdir. Her soruda “tamamen katılıyorum=5”, “katılıyorum=4”, “kararsızım=3”, “katılmıyorum=2” ve “hiç katılmıyorum=1” şeklinde beş farklı seçenek yer almıştır. Puanlama yapılırken en olumludan olumsuz doğru sırasıyla 5’ten 1’e doğru puanlar verilmiştir.³⁶

Ölçeğin güvenirliğini test etmek için yapılan iç-tutarlılık analizi sonrasında ölçeğin genelini ve alt boyutların iç tutarlılık katsayısını gösteren Cronbach Alpha değerleri şu şekildedir: *Ölçek genel* $\alpha=,89$; *aktif çevre duyarlılığı* (fak-1) $\alpha=,85$; *israftan kaçınma* (fak-2) $\alpha=,86$.

Ayten'in sonuçlarına göre, Çevreci Davranışlar Ölçeği'nin Cronbach Alpha değerleri ise şöyledir: *Ölçek genel* $\alpha=,79$; *aktif çevre duyarlılığı* (fak-1) $\alpha=,80$; *israftan kaçınma* (fak-2) $\alpha=,64$. Ayten, istatistikî bakımdan geçerlilik-güvenirlik testlerinde kullanıma uygun bir ölçek olduğunu ifade etmiştir.³⁷ Bu araştırma daha önce denenmiş ve sınanmış olduğu için geçerlilik ve güvenirlik yeniden sınanmamıştır.

➤ Aktif Çevre

Kişinin, “çevre ile ilgili toplantılara katılması, insanları bu konuda bilgilendirmesi, ağaç dikme etkinliklerine katılması” gibi tabiatın kirlenmemesi için duyarlılık gerektiren davranışlar bütününi incelemektedir.

³⁶ Ayten, “Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, 214.

³⁷ Ayten, “Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, 215.

➤ İsraftan Kaçınma

Kişilerin, “temel gıda maddelerini israf etmemeleri, kullanılabilecek durumda olan kâğıtları değerlendirmesi, tasarruflu elektronik aletleri kullanmaları” gibi israftan kaçınmayı içeren maddeleri ele alır.

4.Dini Tutum Ölçeği

Üzeyir Ok tarafından dindarlığı ölçmek üzere tutum anlayışı temel alınarak geliştirilen bir ölçektir. Ölçek *duygu, ilişki, biliş ve davranış* olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Her boyutta iki madde olmak üzere toplam sekiz maddedir. Anketler 5 dereceli likert tipi ölçeklerdir. Her soruda “hiç katılmıyorum=1”, “az=2”, “orta düzeyde=3”, “çok katılıyorum=4” ve “pek çok katılıyorum=5” şeklinde 1’den 5’e kadar yani düşükten yükseğe doğru puanlama yapılmıştır.

Ölçeğin iki bilişsel maddesi “Dini inancın gerekli olmadığını düşünüyorum.” cümlesinde olduğu gibi anlamca olumsuz cümle yapısında ifade edilerek ters maddeden oluşmaktadır. Verilerin hesaplanma aşamasında ölçekteki ters maddeler (1→5; 2→4; 3→3; 4→2; 4→1) şeklinde dönüştürülmektedir. Bu çalışmada, dini tutum ölçeğinin güvenirlik testinde yer aldığı Cronbach Alpha değerleri şu şekildedir: *Dini tutum toplam puanı* $\alpha=,92$; *duygu* $\alpha=,90$; *ilişki* $\alpha=,92$. *biliş* $\alpha=,79$; *davranış* $\alpha=,92$.

Ok, Dini Tutum Ölçeği’nin güvenirlik testinde (Cronbach Alfa değeri), *dini tutum toplam puanı* $\alpha=0,90$; *duygu* $\alpha=,87$; *ilişki* $\alpha=,85$. *biliş* $\alpha=,75$; *davranış* $\alpha=,86$.³⁸ Ok tarafından geçerlilik-güvenirlik testlerinde bu ölçeğin kullanımının uygun olduğu ortaya çıkarılmıştır.³⁹ Bu araştırma daha önce denenmiş ve sınanmış olduğu için geçerlilik ve güvenirlik yeniden sınanmamıştır.

³⁸ Üzeyir Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 542.

³⁹ Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, 545.

5.Yarı-Yapılandırılmış Mülakat

Yarı-yapılandırılmış mülakat, araştırılmak istenilen konu hakkında, katılımcılardan aynı konuda bilgilerin elde edilmesi amacıyla gerçekleştirilen bir mülakat türüdür. Ön hazırlık aşamasında soruların bulunduğu mülakat formu hazırlanmalıdır. Yönlendirici olmayan, basit ve anlaşılır sorular hazırlanmalıdır. Mülakat formunda yer alan sorular, öğrenilmek istenilen tüm konuları geniş bir liste biçiminde kapsar. Bu soruların yanı sıra mülakat akışında detaylı bilgi öğrenmek adına sondaj sorular yöneltilebilir. Mülakat sürecinde, formda bulunan soruların herhangi bir sıra ile sorulması şart olmamakta ve öncelik sırası bulunmamaktadır.⁴⁰ Mülakat aşamasında ve ön hazırlık sürecinde katılımcıları yanıltmamak ve bilinçli onayını almak gibi etik ilkelere dikkat edilmelidir.⁴¹ Denizli’de yaşayan çevreci davranışlar ve çevre koruma hassasiyeti ile dindarlık düzeyi incelenmiştir. Bu amaçla, 12 kişiyle yarı-yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Yarı-yapılandırılmış mülakat için kişisel bilgiler dışında toplam 30 soru hazırlanmıştır.

D.Verilerin Analizi

1.Nicel Verilerin Analizi

Hazırlanan demografik bilgi anketi ve ölçekler Google+ Forms üzerinden dijital ortama aktarılarak linkleri, sosyal medya hesaplarında paylaşmak suretiyle katılımcıların anket ve ölçekleri doldurmaları sağlanarak veriler elde edilmiştir. Anket formunun başında gerekli açıklama ve bilgilendirme yazılı olarak verilmiştir. Anket çalışması 4 bölüm ve toplam 39 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgiler; cinsiyet, yaş, medeni durum, sosyo-ekonomik düzey, eğitim durumu, yerleşim birimi olmak üzere 6 sorudan oluşmaktadır. İkinci bölümde çevreye karşı yönelim (11 soru), üçüncü bölümde dini tutum (8 soru), dördüncü bölümde ise çevreci davranışlar (14 soru) hakkındaki düşüncelerin belirlenmesine yönelik sorular yöneltilmiştir. Anket soruları sadece yaş kategorisi için açık uçlu,

⁴⁰ Jale Balaban Salı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018), 145.

⁴¹ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 108.

diğerleri kapalı uçlu olarak hazırlanmıştır. Ayrıca katılımcıların cevaplaması için herhangi bir süre kısıtlaması yapılmamıştır.

Araştırmanın anketi sonucunda, eksik veri içermeyen 729 anket elde edilmiştir. Ankete verilen cevaplar IBM SPSS Statistics V26 lisanslı program ile analiz edilmiştir. İstatistiki analizlerin ön şartı olarak Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerine bakılmıştır.⁴² Veri setinde bulunan ölçeklerin normal dağılım şartını sağlaması için Skewness ve Kurtosis değerlerinin +2 ile -2 arasında bir değer almış olması gereklidir.⁴³ Bu sebeple araştırmada normal dağılım gösteren veriler için parametrik testlerin yapılmasına karar verilmiştir. İlişkileri analiz etmek amacıyla kurulan hipotezler için Ki-Kare (Chi-Square) Bağımsızlık testi kullanılmıştır.⁴⁴ Çalışmada iki gruplu bağımsız değişkenlerin karşılaştırılması için Independent-Samples T-testi, 3 veya daha fazla bağımsız değişken için ise One Way ANOVA testi gerçekleştirilmiştir. ANOVA testi sonucu gruplar arası anlamlı bir ilişkinin tespit edildiği durumlarda çoklu karşılaştırmalarda kullanılan ve varyansların eşitliğini varsayan Post-Hoc Scheffe testi uygulanmıştır. İki değişken arasındaki ilişkinin ölçümünü tespit etmek için ise Pearson Momentler Çarpım Korelasyon analizi hesaplanmıştır. Normallik analizi sonuçları Tablo 3'teki gibidir:

⁴² Abdullah Can, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, ts.), 86.

⁴³ İsmail Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi: Analiz ve Raporlaştırma* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2013), 22.

⁴⁴ Barbara G. Tabachnick - Linda S. Fidell, *Using Multivariate Statistics* (United States of America: Pearson Education, 2007), 58,59.

Tablo 3. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin ve Alt Boyutlarının Normalliklerine İlişkin Dağılımları

Ölçekler	Skewness	Kurtosis
Dini Tutum Ölçeği	-1,164	,746
Emanet Görme	-1,766	1,826
Sahip Olma	1,106	1,172
Emanet Görme ve Sahip Olma Toplam Puan	-0,409	0,775
Aktif Çevre	,416	-,437
İsraftan Kaçınma	-,986	,301
Aktif Çevre ve İsraftan Kaçınma Toplam Puan	-0,229	-0,258

2.Nitel Verilerin Analizi

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin yarı-yapılandırılmış mülakat tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmacı, yarı-yapılandırılmış mülakatlarda ön hazırlık yaparak sorularını anlaşılır kılmaya çalışır. Mülakat boyunca soruların tam anlaşılmadığı durumlarda sorularını tekrar düzeltir ve anlaşılır bir dille katılımcıya sorularını yöneltir.⁴⁵

Araştırmada mülakatlar, araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Mülakat öncesi araştırmanın içeriği ve gizlilik esası hakkında bilgilendirme yapılmış ve mülakat esnasında ses kaydı alınması için izin istenilmiştir. Mülakat esnasında iki kayıt cihazı kullanılmıştır. Sondaj sorular ile derinlemesine bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Mülakatlar 35-55 dakika arasında sürmüş, iki üç katılımcı ise 70-80 dakikalara ulaşmıştır. Örneklemeler için geçerli

⁴⁵ Ayşe Polat, “Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/2 (2022), 172.

demografik dağılım 24-62 yaş aralığındaki bireylerden oluşmaktadır. Araştırma problemleri çerçevesinde elde edilen veriler, betimsel analiz ve içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Araştırmada katılımcılardan elde edilen nitel veriler öncelikle taslak formlar halinde yazıya geçirilmiş ve word belgelerine ayrı ayrı kaydedilmiştir. Mülakatlar sonucu 150 sayfa kadar döküm elde edilmiştir. Dokümanların okumaları yapılırken katılımcılara kodlamalar verilmiş, betimleme ve içerik analizi metoduyla raporlanmıştır.

Betimsel analiz yaklaşımına göre, veriler önce sistematik ve net bir şekilde betimlenir. Özetleme ve yorumlama metodu ile derinlemesine veri elde edilir. Ancak fark edilemeyen nokta ve temalar içerik analizi yöntemi ile ortaya çıkartılır.⁴⁶ Araştırmanın problem çerçevelerine bağlı olarak temalar oluşturulmuş ve gerekli yerlerde yeniden kodlamaya veya kod değişikliğine gidilmiştir. Katılımcıların kişisel özellikleri parantez içinde ifade edilmiştir.

⁴⁶ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 256-259.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.DİN VE DİNDARLIK

1.1.1.Din

Din, kelimesi Arapça “*deyn*” kökünden gelir. Her dinî kültürün din kavramını ifade etmek için seçtiği kelimelere ait anlamların ortak noktasının “yol, inanç, âdet, bağ, kulluk” olduğu söylenebilir. Bütün bu kelimeler, kökleri insanın iç hayatında bulunan ve çeşitli davranışlarla ortaya çıkaran köklü bir olguyu ifade etmeyi amaçlar.⁴⁷ Dinin tanımı kişiden kişiye, topluluktan topluluğa değişiklik gösterir. Sosyal bir bilim olması sebebiyle din hakkında farklı tanımlar yapılmaktadır. Din sosyolojisi alanında yapılan din tanımları ise genel itibariyle özsel ve işlevsel tanımlar olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır.

Özsel (sübstansif) tanımlar: Kutsallık, ilahilik ve aşkınlık gibi kavramları, dini konuların insanlar için getirdiği değerleri benimsemektedir. Alman İlahiyatçı Otto, özsel din tanımlarının en çok bilinen örneklerinden birini geliştirmiştir. Otto, dini, öncelikle bireylerin bilincinde yerleştiğine işaret ederek “kutsalın tecrübesi” olarak tanımlar. Bu durum her şeyden önce bireyin, kutsal olanı yaşayabilme yeteneğinin varlığına dikkat çekmesiyle insanın kutsal olanla ilişkisini belirtmektedir. Çünkü insanın bu alandaki tecrübesi, kendi varlık âleminin dışından bir varlık ile ilişkisinin bir sonucudur.⁴⁸

Dinin işlevsel tanımları: Bireyin ve toplumun hayatında yerine getirdiği fonksiyonlar üzerinde durur. Sosyolojik açıdan işlevsel tanımlara göre, dinin eğer bir işlevi varsa anlamı da vardır. Din sosyoloğunun kurucularından Emile Durkheim, “Dini Hayatın İlkel Biçimleri” başlıklı çalışmasında, kendisinden önce yapılan din tanımlarını, çok dar görüşlü oldukları gerekçesiyle eleştirmiştir. Durkheim, dini; “*Kutsal şeylerle ilgili inanç ve ibadetlerden oluşan, yasak kabul*

⁴⁷ Günay Tümer, “Din”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 321, 314.

⁴⁸ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz (Ankara, 1964), 32.

*edilen şeyler konusunda mensuplarını tek bir manevi topluluk halinde, kilise ismi verilen bir cemaat tarafından birleştirilen bütüncül bir inanç sistemi” olarak tanımlar.*⁴⁹

1.1.2.Dindarlık

Dindarlık, toplumların sosyal ilişkilerinde yer alan fenomenlerden biridir. Genel olarak, dini uygulamaları ya da dini yaşantıyı gündelik hayata geçirme alışkanlığına dindarlık denilebilir. Daha özele indiğimizde “Dindarlık”, bireyin dine inanma ve bağlanma kuvvetini gösteren, kişiden kişiye öneminin farklılık arz ettiği bir kavramdır.⁵⁰ Bütün dinlerin farklı inanç esasları olduğu için dindarlığın da kesin bir tanımını yapmak mümkün değildir. Dindarlık konusunda çeşitli tanımlamalar vardır. Kişinin yaş, cinsiyet, sosyal çevre, hayat standartları, yaşam kalitesi gibi bireysel faktörler onun dindarlığını etkilemektedir.⁵¹

Dindarlık, farklı biçimlerde kategorileştirilebilir. Bunu çeşitli biçimlerde kategorileştirenler vardır. Örneğin Yapıcı, dindarlığı şu şekilde kategorileştirmiştir:

1.Dindarlık, dini inancın ve öğretilerin deneyimlerinden meydana gelir.

2.Dindarlık, genellikle maneviyat şeklinde varoluşa anlam yükleyen bireysel yaşantılardır.

3.Dindarlığın, esasen maneviyat kapsamında yaşanan fikirlerden oluşmasıdır.⁵²

⁴⁹ Peter Ludwing Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. Ali Coşkun (İstanbul, 1993), 91, 92.

⁵⁰ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, 2016, 82.

⁵¹ Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 3.

⁵² Asım Yapıcı, “Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlıklar ve Kadınlara Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri”, *Dini Araştırmalar*, (2016), 135.

1.1.3.Dini Tutum

“Tutum” kelimesi mutlak olarak insan, nesne ve duyguların (olumlu veya olumsuz şekilde) değerlendirilmesidir. Bilişsel (tutum nesnesine özgü düşünce ve inançlar), duygusal (tutum nesnesine özgü duygusal reaksiyonlar) ve davranışsal (tutum nesnesine ait davranış şekilleri) olmak üzere üç farklı tutum ögesi ortaya çıkmaktadır. Bu üç bileşenin birbiri ile bağlantılı olduğu kabul edilir. Mesela bir kişi dinle ilgili olumlu düşünceye sahipse kişinin dini davranışlara yahut dine yönelik olumlu duygulara sahip olduğu düşüncesi varsayılır.⁵³

Bir kişinin bir davranışa karşı reaksiyon vermesine temel oluşturan o içsel hali ölçerek dindarlığını da böylece saptamış oluruz. Yapılan araştırmalar tutum ölçümleri, genel bir tutum nesnesine yönelik bir tutumun dinle ilgili daha özel bir davranışın (namaz gibi) önceden tahmin edilemediğini, buna rağmen özel bir tutum nesnesine yönelik davranışın o nesnesinin büyük oranda öngörülebildiğini göstermiştir. Yani tutumlar davranışın bir sonraki adımını tahmin edebileceği gibi davranış da belirli bir nesne konusunda tutumumuzu açığa çıkarmaktadır. Örneğin, “İnandığınız gibi yaşamazsanız yaşadığınız gibi inanmaya başlarsınız.” sözünde ifade edildiği gibi, insanlar inanmadıklarını söylediklerinde dahi zamanla tutarlı olmaya ya da çelişkiden kaçınmak için söylediklerine inanmaya başlarlar.⁵⁴

Dini tutumlar, davranışlara etki ettiği için sosyolojik bir nitelik taşır. Bunları anlamlandırmak verilerin ölçülmesi vasıtasıyla mümkündür. Sosyolojik tutumlar, sosyal davranışa arka plan oluşturduğu için büyük önem taşımaktadır. Gerçekte tutumlar bireyseldir, kişiseldir ve bu haliyle hem sosyolojinin hem de psikolojinin konusudur. Tutumlar bir sosyal grubun objelere karşı ortak eğilimini gösterdiğinde sosyolojinin ilgi alanına girerler. Böylece, sosyal grubun ve geniş düzeyde toplumun tutumlarından söz etmek mümkün olur.⁵⁵

⁵³ Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, 531.

⁵⁴ Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, 532.

⁵⁵ Kemaleddin Taş, “Dindarlık Ölçeği: Dini Tutumlar Üzerine Bir Araştırma”, *Tabula Rasa* 8 (Ağustos 2003), 241.

1.2.ÇEVRE HASSASİYETİ

“Çevre”, kelimesi sözlükte “bir şeyin etrafı, yakını, kişinin içinde bulunduğu ortamı oluşturan ortam ve hayatın gelişmesinde etkili olan toplumsal faktörlerin bütünlüğü” anlamlarına gelmektedir. Çevre kirliliği ise doğal kaynakların yanlış kullanılması sonucu tahrip meydana gelmesi ile çevredeki dengelerin bozulmasına yol açan bir durumdur.⁵⁶

Çevre kirliliği, doğaya zarar vererek doğrudan ya da dolaylı olarak doğada yaşayan canlılara zarar vermektedir. Çevre kirliliği ile ilgili hava, toprak, su kirliliği gibi sınıflandırmalar yapılmaktadır. Çevre kirliliğine neden olan sebepler arasında nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşme gibi olgular çevre kirliliğine en çok sebep olan süreçler olarak görülmektedir. Çevre kirliliğinin araçsal nedeninin ise tüketim olduğu söylenebilir. Çünkü modern çağın getirdiği konfor, tüketime ve daha çok tüketmeye teşvik edebilmektedir. Her şeyin tüketime bağlanması sonucu insanoğlu, sürekli çöp ve atık üretmektedir. Böylece tüketme algısı da dünyayı kirletmektedir. Örneğin, denize atılan atıklar ekosisteme zarar vererek hayvanları öldürmekte ve insanoğlunun sağlığını riske atmaktadır.

Günlük yaşantımızda plastik araç gereçler çok yaygın bir kullanıma sahiptir. Bununla birlikte pet şişe gibi hem taşıma rahatlığı açısından tüketicilere hem de birim maliyet olarak üreticilere büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Ancak pet şişelerin doğaya bırakılmasından itibaren çözülebilmesi için en az 400 yıl geçmesi gerekmektedir.⁵⁷

Globalleşen dünyanın kaçınılmaz sonucu olarak ekonomik büyüme ile beraber plastik kullanımı artmakta, bu da çevre kirliliğini önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir. Mikro plastik içerikli ürünlere temas eden tükettiğimiz içecek ve yiyecekler insan sağlığını tehdit etmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre Türkiye’de kullanılan 14 farklı markanın 330 ml’lik pet şişelerinin içinde 5 ay boyunca 250 ml deiyonize su (elektrik iyonlarından arınmış nötr halde olan

⁵⁶ Türk Dil Kurumu TDK, “Çevre” (Erişim 06 Ocak 2023).

⁵⁷ B. Niyami Nayim, “Amasra İlçe Merkezi, Tarlaağı ve Gömü Köyleri Çevresindeki Düzensiz Katı Atık Alanlarının Tespiti”, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi* 17/25-26,42-53 (2015), 43.

su) bekletilmiştir. 7'si mavi 7'si şeffaf renkli pet şişelerde bekletilen sulara farklı miktarlarda antimon geçişi ortaya çıkmıştır. İçlerinde en yüksek geçişin şeffaf pet şişedeki bir markaya ait olduğu gözlenmiştir. Daha sonra farklı sürelerde bekletilen pet şişedeki sular analiz edilmiş ve depolama süresi arttıkça suya antimon geçişinin de arttığı görülmüştür.⁵⁸

Metal bir içeriğe sahip olan antimon elementine devamlı maruz kalmak, akciğer hastalıkları, mide ülseri ve kalp sorunları gibi ciddi sağlık sorunları oluşturmaktadır. Bu açıdan baktığımızda plastikte temas halinde bulunan gıdaları tüketirken aslında farkında olmadan birtakım maddeleri de tüketmiş bulunuyoruz. Plastiklerin doğada zor kaybolması, deniz sularını kirletmesi, topraktaki gübreyi etkilemesi gibi birçok nedenden dolayı insanı da biyolojik açıdan olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz. Hatta bu durumun anne sütüne kadar ulaştığı tespit edilmiştir.

İtalya'nın başkenti Roma'da yapılan bir araştırmaya göre anne sütünde plastik olduğu bulgulanmıştır. 34 anneden alınan süt örneklerinin %75'inde mikro plastik tespit edilmiştir. Bu nedenle insanların çevreye yayılmış olan mikro plastiklere kaçınılmaz olarak maruz kaldığı ve çevre kirliliğini azaltmak için kamu farkındalığı yaratılması gerekmektedir.⁵⁹

Çevre kirliliğinin bir sonucu olarak yaşadığımız dünya ve en önemlisi sağlığımız olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Bu durumu minimize etmek için doğal kaynakları daha hassas ve özverili kullanmak gerekir. Çünkü su, toprak, petrol, doğal gaz gibi sınırlı kaynakların sınırsız ve bilinçsizce kullanılması, gelecek nesillere yaşanılacak bir doğa vaat etmeyebilir. Dinin bize getirdiği sorumluluk ve farkındalık bilinci ile hareket ettiğimizde her şeyin doğal bir düzende çalıştığını görebiliriz. İnsanın, hayatını devam ettirebilmesi için ihtiyacı olan her türlü maddi imkânın yanında kendisini gerçekleştirmesi hususunda tabiatın manevi bir katkısı vardır. Din çevreyi bir emanet olarak görmektedir. Tamamen onu başıboş bırakmaz,

⁵⁸ Deniz Atakan, *Pet Şişelerden İçme Suyuna Geçen Antimon Miktarının Belirlenmesi* (Hacettepe Üniversitesi, 2014), 78, 79.

⁵⁹ EkoIQ Yeşil İş Yeşil Yaşam, "Anne Sütünde İlk Kez Plastik Bulundu", *Sürdürülebilirlik Hakkında Her Şey* (11 Ekim 2022).

insanoğlunun çevreyi sahiplenmesini ister. Ekolojik sistemin yolunda gitmesi, insanın doğayı koruduğu ve sahip çıktığı oranda paralellik arz eder.

Fromm'a göre "sahip olmak" ya da "olmak" yönelimlerinde birey inanma, bilme, sevmek, mülkiyet edinme gibi duygusal ve davranışsal görünümünde kendisini gösterir. Örneğin, sahip olma yöneliminin hâkim olduğu sevgi, yenileme ve canlandırma niteliğini kaybeder. Böylece sevmek, sevdiğine sahip olma ve yönetme gücüne dönüşür. Fromm, doğa, insan, ağaç, çiçek sevgisini de sevgi eylemi kapsamına alarak sevginin özelliklerinin değişmeyeceğini belirtir. Sevgiye sahip olabilme anlayışını tüketme ile özdeşleştirmiştir. Bilgiye sahip olmayı ise gerçeklikten uzaklaşma ile benzeştirmiştir. Yani bilmenin gerçeklikten uzak olduğunu ancak araştırma çabası ile gerçekliğe yaklaşılabileceğini düşünür. İnsan ve tabiat arasındaki ilişki sahip olma yöneliminde kendisini fazla tüketim talebi ile ortaya koyabilmektedir.⁶⁰

Geleneğimizde yeşil ağaçların yakılmaması, yeşilin ve doğanın korunması ile ilgili telkinler vardır. Geleneğin içerisinde yeşile ve çevreye saygı söz konusudur. Atalarımızın düşüncelerini ifade eden bir atasözü ise: "Yaş kesen, baş keser." cümlesidir. Bu bağlamda bir ağacı boş yere kesmek, bir insanın hayatının sona erdirilmesi ile özdeşleştirilmiş ve anlatılmak istenmiştir. Geleceğe ve dünyaya nefes olan ormanlarımız, ekolojik döngüye sayısız katkılarda bulunur. Yeşil tabiat, berrak su, temiz hava, yağmur ve ağaç hepsi birlikte varlığını tamamlamaktadır. Temiz havanın, yeşil tabiatın yerini ise kurak toprak aldığı anda yaşamın zorlukları ile karşı karşıya kalmak kaçınılmaz görülmektedir.

Sonuç olarak çevre kirliliği aslında yine insanı bulmaktadır. Üretim süreçleri sonucunda elde edilen refah hiyerarşiktir ancak riskler homojendir.⁶¹ Bu üretim ve çıktıların sonucunda birtakım insanlar daha çok para kazanır. Ancak bu durumun akıbetindeki riskler herkese eşit bir şekilde dağılır. Örneğin, küresel ısınmadan tüm insanlık aynı oranda etkilenir. Halbuki bunun sonucu olan para ise

⁶⁰ Erich Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak*, çev. Aydın Arıtan (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 64-72.

⁶¹ Ulrich Beck, *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2014), 56, 57.

kimseye eşit bir şekilde dağılmaz. Bu anlamda çevrenin korunması önem taşır. Dinin vaaz ettiği ilkelerle çevrenin korunmasına katkı sağladığı düşünülebilir. Dini boyutun yanı sıra ülkeler de uluslararası bağlamda çevrenin mahiyetine işaret etmek için resmi adım atmışlardır. 1970’li yıllardan sonra çevre problemlerinin ortaya çıkmaya başlamasıyla uluslararası platformlarda çevre konusu gündeme geldi. 1972 yılında, İsveç’in Stockholm şehrinde toplanan Birleşmiş Milletler, doğal çevrenin korunmasına dikkat çekmek için “5 Haziran Dünya Çevre Günü”nü ilan etmişlerdir.⁶² Farkındalık arttırmak amacıyla her yıl farklı bir tema seçen Birleşmiş Milletler, 2023 yılında “Plastik Kirliliğine Son Ver” (Beat Plastic Pollution) ve "Plastik Kirliliğine Çözümler" (Solutions To Plastic Pollution) sloganlarıyla karşımıza çıkmaktadır.⁶³

Plastikler, tek kullanımlık plastik ambalajlar ve kullan at ürünleri, anı kurtaran işimizi kolaylaştıran araçlar olabilir. Gıdadan tekstile, market raflarından evimize pek çok alanda; paketleme, taşınabilirlik bakımından hafif olması ile hayatımızın her yerinde varlığını korumaktadır. Ancak bilindiği üzere doğada kaybolması, uzun vadede gerçekleşmektedir. Kontrolsüzce harcamak, dikkatsizce tüketmek veya sürekli tüketip atmak, önlenemez bir şekilde doğaya zarar vermektedir. Denize atılan atıkların ve mikroplastiklerin denizde yaşayan canlılar tarafından yutulması da onların can güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Aynı zamanda sofralarımıza besin olarak gelmektedir.⁶⁴ Böylece insanın biyolojik ve fizyolojik sağlığını etkileyebilmektedir. Bu anlamda *Dünya Çevre Günü* farkındalık oluşturmak adına önemli bir hatırlatma olarak görülmektedir.

⁶² Sağlık Bakanlığı (SB), “5 Haziran Dünya Çevre Günü”, T.C. Sağlık Bakanlığı Antalya İl Müdürlüğü (Erişim 24 Mayıs 2023).

⁶³ “Dünya Çevre Günü’nde Plastik Kirliliğinin Zararlarına Odaklanılacak”, *Anadolu Ajansı Web Sitesi* (Erişim 05 Haziran 2023).

⁶⁴ “Dünya Çevre Günü’nde Plastik Kirliliğinin Zararlarına Odaklanılacak”.

1.3.ÇEVRE HASSASİYETİ VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ

Küresel ısınma, iklim değişikliği, çölleşme ve kuraklık günümüzün en önemli problemleri arasında yer almaktadır. Her yıl milyonlarca hektar tarım arazisini kaybediyor ve orman arazisini de tahrip ediyoruz. “*Yarın kıyametin kopacağını bilseniz bile bugün elinizdeki fidanı diki.*”⁶⁵ ifadesi ile Hz. Peygamberin tabiata verdiği değer anlaşılmaktadır. Bu anlayışla hareket ederek çölleşme ile mücadelelerde aktif rol almak ve ağaçlandırma kampanyalarına katılmak, orman alanlarını ciddi oranda artıran faktörlerden biridir.

Olumsuz tabloların en büyük mağdurları Afrika ve Güney Amerika gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdir. Bu ülkeleri göz önüne aldığımızda bu tahribatın bedelini fakir ülkeler ödemektedir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çevre konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Fabrikaların denize bıraktığı kimyevi atık suları, insanların ve deniz hayvanlarının hayatını riske atmaktadır. Doğanın tükenmez bir kaynak olarak görülmesi direkt veya endirekt bir şekilde tahrip edileceği anlamına gelmemektedir. İnsan, doğanın hâkimi olduğu kanısına bu kapsamda bir yanılgıya düşebilir. Tabiatın bize sunduğu imkanların sınırsız olduğu düşüncesi belki de kendi kaynağını yenilemesi ile gerekçelendirilebilir. Fakat bu yanılsama bize yanıltıcı bir sosyal illüzyon gibi gelebilmektedir.

Çevre farkındalığının gelişmesi ve bu bilincin kazandırılması adına şahısların ve kurumların rolleri önemli bir pozisyondadır. Bu minvalde çevre toplum kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin gönüllülük esasına dayalı mücadeleleri çevreye ve dünyaya katkı sağlamaktadır. Çevre problemlerinin devam etmesi, bireylere farkındalık kazandırarak bu sorunları minimum düzeye indirgeyebilir. Bilinçli bireylerin yetişmesi için çevre eğitimi önemli bir araç olarak görülmektedir. Her ne kadar birey olarak bir ferdin çevreye etkisi minimal düzey gibi algılansa da azımsanmayacak derecede doğaya büyük etkisinin olduğu iddia

⁶⁵ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd Tayâlisî, *El-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1999), 3/545.

edilebilir. Ekolojik sistemin bize verdiği cevabı dñyanın dört bir yanında görmek ve hissetmek mümkündür.

Geçmişten günümüze dinler, insanlara hem bu dünyada hem de inancına göre gelecek yaşamda mükafatı vaat etmiştir. Bu vaat için dinler, insanoğlunun günlük davranışlarını düzenlemeyen kurallar getirmiştir. Din öğretileri, insanı ve doğadaki tüm canlıları kapsadığı gibi Yaratıcı ile olan ilişkileri de kapsar niteliktedir.⁶⁶

Din olgusunun, insan yaşantısından ayrılmaz bir parça olabileceğini düşündüğümüzde; ferdi ve içtimai olarak kâinatın kutsallığı gereği doğaya sahip çıkmamız gerekmektedir. Din daha çok çevreyi emanet olarak görme eğilimindedir. Bireylere dünyanın sahibi olmadıkları, ona emanetçi oldukları bilincini kazandırmaya çalışır. Pozitivist bir bakış açısıyla şekillenen seküler bir dünya ise dünyaya sahip olma iddiasındadır.

Dini söylemde ve güncel popüler söylemde çevreyle ilgili çok dikkat çekici ifadeler görölmektedir. Ancak bunların davranışlara dönüştüğü gözlenememektedir. Bu manada dinin söylemlerinin dindar bireylerin davranışlarında görölmesi beklenir. Bu beklentiyi ölçmek için çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışın ayrı olarak ele alınması daha açıklayıcı görölmüştür. Bu sebeple araştırma, bu yönde gerçekleştirilmiştir.

1.4. İNSAN FAALİYETLERİNİN EKOLOJİK BEDELİ

1.4.1. Su Kıtlığı

Küresel çevre problemlerinin en önemli sorunlarından biri, su kaynaklarının azalması ve kirlenmesidir. Sel, tsunami, volkanik patlamalar, kasırga gibi doğal ekolojik felaketlerin yanı sıra Çernobil nükleer felaketi, Hiroşima'ya atılan bomba, Deepwater Horizon patlaması gibi insan eliyle doğanın tahrip edildiğı görölmüştür. Çevresel felaketlerin oluşturduğu deniz kirliliğı ya da yanlış ve aşırı su kullanımı

⁶⁶ Ayten, *Doğa Bize Emanet Dinî ve Psikolojik Yönleriyle İnsan-Doğa İlişkisi*, 29.

sonuçları, insanlığın su kıtlığı ile karşı karşıya kalmasını mümkün kılmaktadır.⁶⁷ İnsan vücudunun 3/4'e yakın değerini oluşturan su, hayat döngüsünün devam ettirilmesi için gereklidir. Yaşamımızın her alanında hayat bulduğu için doğal kaynaklarımızın en temel bileşenlerinden biri sayılır. Bundan dolayı asırlar boyunca uygarlıkların su bulunan yerlere yakın yerleşkeler kurduğu bilinmektedir. Tarihi zamanlardan bu yana su kaynaklarının kapasitesini arttırmak ve azalmasını önlemek için yöneticilerin gerekli tedbirleri almaya çalıştığı bilinmektedir. Örneğin, günümüzdeki su kanunu tasarısını andıran ancak antik medeniyette hukuki boyutla resmiyet kazanan bir ferman olduğu kaydedilmiştir. Denizli-Laodikeia kentinde İmparator Traian adına atfedilen su yasasının yer aldığı yazıtlı bir blok ortaya çıkarıldı. Bu fermanla kente ait suyun tarım sulamada kullanılmaması, su borularına zarar verenlere para cezası verilmesi, kötüye kullanılmaması gibi maddeler yer almaktadır. Bu yasayla suyun, kamu yararını gözetmesi ve adaletli bir şekilde dağıtılması esas alınmıştır.⁶⁸ Görüldüğü üzere antik dönemden bu yana su kaynaklarının yönetimi ve uygulanması yöneticiler tarafından su kanunu ile korunmaya çalışılmıştır. Günümüzde de su kaynaklarının korunması için önlemler alınmıştır. “İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik”⁶⁹ ve “Yeraltı Suları Hakkında Kanun”⁷⁰ bulunmaktadır.

Tarımdan endüstriye saymakla bitmeyen birçok sektörde suyun kullanım alanı mevcuttur. İklim değişikliğinin etkilerinden en çok endüstri ve tarım sektörleri etkilenmektedir. Bu sektörler, suyun temini, kullanımı ve atık yönetimi bakımından iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir role sahiptir. Günümüzde bu sektörlerin çalışmalarıyla birlikte artan su ihtiyacı, iklim sıcaklığının vurduğu bir diğer alan olarak karşımıza çıkar. Doğal felaketler, tahribatın birleşimi ile dünya üzerinde derin yaralar açabilmekte; canlıları ise sosyal açıdan da olumsuz etkileyebilmektedir.

⁶⁷ Deniz Ataç, *TEMA Vakfı Su Kanunu Tasarısı* (İstanbul, 2014), 5.

⁶⁸ Celal Şimşek - vd., “Laodikeia Su Yasası II. Uluslararası Şehir, Çevre ve Sağlık Kongresi”, (2018), 197-199.

⁶⁹ “Mevzuat Bilgi Sistemi”, *İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik* (17 Şubat 2005).

⁷⁰ Yeraltı Suları Hakkında Kanun (Yeraltı Suları Hakkında Kanun), 167 (16 Aralık 1960).

1.4.2.İklim Değişikliği ve Küresel Isınma

Yaşadığımız yerkürenin en büyük sorunlarından biri de iklim değişikliğidir. İklim değişikliği her çağda güncelliğini korumaktadır. Örneğin, kurak bir iklime sahip olan Arabistan’da yeşilin kendisini göstermesine dair haberlerin çıkması bir iklim değişikliği olarak geçmektedir.⁷¹ Yine, Van gölünün kuruması da küresel ısınmanın bir sonucu olarak gösterilebilmektedir.

Kadıoğlu, Türkiye’nin iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkelerden biri olacağını söylemektedir. Sebebinin ise bitki örtüsü çeşitliliği ve jeografik özelliklerinden kaynaklı olduğunu dile getirmektedir.⁷² Bu nedenle Türkiye’nin su kıtlığı ve toprak erozyonu sorunları ile baş etmesi, küresel ısınmanın olumsuz ve şiddetli etkilerini ilk başta yaşayacak ülkelerden biri yapmaktadır.⁷³ Küresel ısınma sebebiyle Türkiye’nin karşı karşıya kalacağı en önemli felaket kuraklıktır. Metrekareye düşen yağış miktarının azalması, yeraltı suyunun çekilmesine sebep olmaktadır. Akarsu ve göllerin kurumasıyla beraber tarımı da olumsuz etkilemektedir. Bu durumun tam tersi de görülerek meteorolojik aşırılıklar da yaşanmaktadır. Metrekareye düşen yağış miktarının çok kısa sürede, aniden ve fazla miktarda yağması sel felaketlerine, su baskınlarına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra dolu yağması, yağışın düzensiz olması, aşırı sıcakların yaşanması, fırtına veya tornado hortumu gibi doğal afetlerin görülmesi bir tür bozulan dengenin habercisi sayılabilir. Bu yüzden insanoğlu, yaşadığı çevreyi korumaya çalışarak sorumluluğunu yerine getirirse dolaylı yönden hava değişimine maruz kalınmasını önleyebilir ve en hafife indirgemeye yardımcı olabilir.

⁷¹ “Mekke’de Yağışların Ardından Dağlar ve Ovalar Yeşile Büründü”, *Anadolu Ajansı* (Erişim 12 Eylül 2023).

⁷² Serhat Yedig, *99 Sayfada Küresel İklim Değişimi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), x.

⁷³ Seyhun Doğan, “Türkiye’nin Küresel İklim Değişikliğinde Rolü ve Önleyici Küresel Çabaya Katılım Girişimleri”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 6/2 (2005), 71.

1.4.3.Çöp Birikmesi: 7.Kıta

Dünyada her bir insanın ürettiği atık parçaları, okyanus akıntılarını sürüklemesi ile Pasifik Okyanusu'nun ortasında birleşti. 7 milyon ton ağırlığında olan bir adaya dönüştü. “Yedinci Kıta” ismi ile anılan bu devasa plastik atık kütlesi yaklaşık 3,4 milyon kilometrekarelik bir alanı kaplamaktadır.⁷⁴ Küresel ısınmanın etkisiyle antroposen dönemin en önemli neticelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 14 Eylül - 10 Kasım 2019 tarihleri arasında düzenlenen 16. İstanbul Bienali, sanatsal bir çalışma ile bu atık plastik çöp adasına dikkat çekmeyi hedefledi. Sanatın aracılığı ile yansıtmaya çalışılan Yedinci Kıta, birçok iş insanını ve sanatseverleri bir araya getirdi ve atıkların oluşturduğu bu kıtaya vurgu yaptılar.⁷⁵

Yedinci Kıta aynı zamanda ekolojik sorunun bir göstergesi sayıldığı için denizde yaşayan canlıların hatta kuşların plastik yedikleri tespit edildi. Örneğin, kıtada bulunan kaplumbağaların, denizanası zannederek poşet yediği ve kıtadaki balık ağlarına takılan çoğu deniz canlılarının hayatta kalma süresinin çok uzun olmadığı bulguları.⁷⁶ Denizdeki plastiklerin güneş ısı ile boyut değiştirip yok olmadığı ve mikro parçacıklara bölündüğü için deniz canlılarının yediği tespit edilmiştir.⁷⁷ Atıkların denizde yaşayan canlıları etkilediği ve insan sağlığını bozacak şekilde geri dönüşlerinin olduğu söylenebilir. İnsanlık adına utanç verici bu çevre kirliliğini azaltmanın ya da önlenmesinin önüne geçilebilir. Farkındalığın artırılması ve toplumun bilinçlendirilmesi için medya organlarının payı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte basın yayın organları, sosyal medya kullanıcıları, Yedinci Kıta'nın ekolojik olumsuz etkilerinin duyurulması konusunda hassasiyet oluşturmaktadır. Fakat bu hassasiyetin daha fazla artırılması gerektiği söylenebilir. Çünkü Yedinci Kıta gibi çevresel felaketler sadece basın araçlarının değil tüm toplumun problemi sayılmaktadır. Haber ve belgeseller, bu tür konuları daha fazla

⁷⁴ “Yedinci Kıta”, *İstanbul Kültür Sanat Vakfı* (Erişim 17 Eylül 2023).

⁷⁵ Saadet Firdevs Aparı, “16. İstanbul Bienali 14 Eylül’de Kapılarını Açıyor”, *Anadolu Ajansı Web Sitesi* (Erişim 29 Eylül 2023).

⁷⁶ Banu Tuna, “Türkiye’nin İki Katı Olan Bu Dev Ada Hiç Kimsenin ve Herkesin”, *Sıfır Atık* (Erişim 17 Eylül 2023).

⁷⁷ “7. Kıta”, *İstanbul Doğa* (blog), 18 Eylül 2019.

ön plana çıkararak, çevrenin korunması adına destek sağlayabilmektedir. Aynı zamanda toplumun daha bilinçli hareket etmesine de yardımcı olabilmektedir. Eğitim sektöründe ise öğretmenlerin öğrencilere katkısı azımsanmayacak kadar etkili görülmektedir. Gelecek nesil davranışlarının iyi yönde kazandırılması, çocukluk dönemlerinde öğretilmesi ile daha kalıcılık sağlayabilir. Bu davranışların bireyde alışkanlık haline getirilmesi, ailenin de desteği ile pekişebilir. Böylece aile ve okul eğitimi ile toplumda ve toplumsal davranışlarımızda büyük başarılar elde edilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

2.1.NİCEL ARAŞTIRMA BULGULARI

2.1.1.ÖRNEKLEME İLİŞKİN BULGULAR

Örneklemin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, algılanan sosyo-ekonomik durum ve yaşadığı yere dair detaylı bilgileri içeren bulgular aşağıda verilmiştir.

2.1.1.1.Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

Tablo 4. Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	%	N
Kadın	66,4	484
Erkek	33,6	245
Toplam	100	729

Tablo 4'teki örneklemin cinsiyetine göre dağılımına bakıldığında 484'ü *kadın* (%66,4); 245'i *erkek* (%33,6) olmak üzere toplam 729 kişiden oluşmaktadır. Anketler uygulanırken kadın-erkek oranını dengelemek için daha fazla erkek katılımcılara ulaşmak istenilmesine rağmen 245 erkek katılımcıya erişilmiştir. Erkek katılımcı sayısının daha az olması sebebiyle örneklem cinsiyete göre eşit dağılmamıştır. Bazı toplumlarda erkeklerin duygularını ya da düşüncelerini belirtmelerinde çekimser kalmaları veya daha az teşvik edildiklerinden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Bu tür durumlar, erkeklerin anketlere katılımını azaltabilir.

2.1.1.2.Örneklemin Yaşa Göre Dağılımı

Tablo 5. Örneklemin Yaşa Göre Dağılımı

Yaş	%	N
18-22	30	219
23-30	25,8	188
31-40	20,6	150
41-55	17,3	126
56+	6,3	46
Toplam	100	729

Tablo 5'teki örneklemin yaşa göre dağılımına bakıldığında, frekans dağılımının 18-22 yaş grubunun 219 kişi (%30); 23-30 yaş grubunun 188 kişi (%25,8); 31-40 yaş grubunun 150 kişi (%20,6); 41-55 yaş grubunun 126 kişi (%17,3); 56 üstü yaş grubunun ise 46 kişi (%6,3) olduğu bulgulanmıştır. Örneklem grubu en düşük 18, en yüksek 77 yaş aralığındadır. Örneklem grubunun yaş ortalaması 32'dir.

2.1.1.3.Örneklemin Medeni Duruma Göre Dağılımı

Tablo 6. Örneklemin Medeni Duruma Göre Dağılımı

Medeni Durum	%	N
Bekâr	57,9	422
Evli	42,1	307
Toplam	100	729

Tablo 6'daki örneklemin medeni duruma göre dağılımını incelediğimizde, 422 katılımcının *bekâr* (%57,9); 307 katılımcının *evli* (%42,1) olduğu bulgulanmıştır.

2.1.1.4.Örneklemin Algılanan Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 7. Örneklemin Algılanan Sosyo-Ekonomik Duruma Göre Dağılımı

Sosyo-Ekonomik Durum	%	N
Alt	5,3	39
Ortanın Altı	10,8	79
Orta	63,4	462
Ortanın Üstü	17,6	128
Üst	2,9	21
Toplam	100	729

Örneklemin algılanan sosyo-ekonomik durumuna göre dağılımına bakıldığında, *alt* gelir grubunda 39 kişi (%5,3); *ortanın altı* gelir grubunda 79 kişi (%10,8); *orta* gelir grubunda 462 kişi (%63,4); *ortanın üstü* gelir grubunda 128 kişi (%17,6) ve *üst* gelir grubunda 21 kişi (%2,9) olduğu bulgulanmıştır.

2.1.1.5.Örneklemin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 8. Örneklemin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	%	N
İlk/ortaokul	4,3	31
Lise	14,7	107
Ön lisans	9,2	67
Lisans	49,1	358
Lisansüstü	22,8	166
Toplam	100	729

Tablo 8'deki örneklemin eğitim durumuna göre dağılımına bakıldığında, 31 kişi (%4,3) *ilk/ortaokul*; 107 kişi (%14,7) *lise*; 67 kişi (%9,2) *ön lisans*; 358 kişi (%49,1) *lisans*; 166 kişi (%22,8) *lisansüstü* öğrencisi/mezunu olduğu görülmektedir.

2.1.1.6.Örneklemin Yaşadığı Yere Göre Dağılımı

Tablo 9. Örneklemin Yaşadığı Yere Göre Dağılımı

Yerleşim Yeri	%	N
Köy	8,1	59
Kasaba/İlçe	12,6	92
Şehir	20,7	151
Büyükşehir	58,6	427
Toplam	100	729

Tablo 9'daki örneklemin yaşadığı yere göre dağılımına bakıldığında, 59 kişinin (%8,1) *köyde*; 92 kişinin (%12,6) *ilçede*; 151 kişinin (%20,7) *şehirdede*; 427 kişinin (%58,6) *büyükşehirde* yaşadığı tespit edilmiştir.

2.1.2.ÇEVREYE KARŞI YÖNELİM VE ÇEVRECİ DAVRANIŞLARA İLİŞKİN BULGULAR

2.1.2.1.Cinsiyete Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar

Tablo 10. Cinsiyete Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar

		Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S.s	T	p
Çevreye Karşı Yönelim Ölçeği	Emanet	Kadın	484	22,22	4,58	2,212	,021
	Görme	Erkek	245	21,35	5,21		
	Sahip	Kadın	484	12,57	5,16	,352	,718
	Olma	Erkek	245	12,42	5,54		
Çevreci Davranışlar Ölçeği	Aktif	Kadın	484	20,11	6,22	-,625	,511
	Çevre	Erkek	245	20,45	7,26		
	İsraftan	Kadın	484	29,09	5,61	1,675	,085
	Kaçınma	Erkek	245	28,31	6,13		
Toplam			729				

Tablo 10'a bakıldığında cinsiyete göre çevreye karşı yönelim ölçeğinin *emanet görme* alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur ($t_{729} = 2,212$; $p < ,05$). Aritmetik ortalamalara bakıldığında kadınların $\bar{X} = 22,22$, erkeklerin $\bar{X} = 21,35$ olduğu görülmektedir. Buna göre kadınların emanet görme yönelimi erkeklere kıyasla daha yüksektir. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Cinsiyete göre çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki alt hipotez *emanet görme* alt boyutu için desteklenmiştir. Buna göre cinsiyetin *emanet görme* alt boyutunu farklılaştıran bir değişken olduğu ifade edilebilir.

Cinsiyete göre çevreye karşı yönelim ölçeğinin *sahip olma* alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaşmadığı görülmektedir ($t_{729} = ,352$; $p > ,05$). Aritmetik ortalamalara bakıldığında kadınların $\bar{X} = 12,57$, erkeklerin $\bar{X} = 12,42$ olduğu görülmektedir. Kadınların *sahip olma* yönelimi erkeklere kıyasla daha yüksek olsa da bu fark, anlamlılık derecesine ulaşamamıştır. Araştırmada test

edilmek üzere öne sürülen “Cinsiyete göre çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki alt hipotez *sahip olma* alt boyutu için kabul edilmemiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak cinsiyetin *sahip olma* alt boyutunda farklılaştıran bir değişken olmadığı ifade edilebilir.

Ayten’in, çalışmasında da çevreye karşı yönelim açısından kadınlar ile erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir. Kadınların erkeklere kıyasla *emanet görme* ve *sahip olma* yönelimlerinde daha yüksek puanlara sahip olduklarını bulgulamıştır. Sebebinin ise kadınların duygu ve düşüncelerini ifade etme konusunda erkeklere göre daha rahat bir şekilde göstermeleriyle bağlantılı olabileceği açıklanmıştır.⁷⁸

Cinsiyet değişkenine göre çevreci davranışlar ölçeğinin *aktif çevre* alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı derecede bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($t_{729}=-,625$; $p>,05$). Aritmetik ortalamalara bakıldığında kadınların $\bar{X}=20,11$, erkeklerin $\bar{X}=20,45$ olduğu görülmektedir. Ancak kadınların sahip olma yönelimi erkeklere kıyasla daha yüksek olsa da bu fark, anlamlılık derecesine ulaşamamıştır. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Cinsiyete göre çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki alt hipotez *aktif çevre* alt boyutu için kabul edilmemiştir.

Cinsiyete göre çevreci davranışlar ölçeğinin *israftan kaçınma* alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaşmadığı görülmektedir ($t_{729}=1.675$; $p>,05$). Aritmetik ortalamalara bakıldığında kadınların $\bar{X}=29,09$, erkeklerin $\bar{X}=28,31$ olduğu görülmektedir. Buna göre kadınların israftan kaçınma yönelimi erkeklere kıyasla daha yüksektir. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Cinsiyete göre çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki alt hipotez *israftan kaçınma* alt boyutu için kabul edilmemiştir. Kadınlar daha çok

⁷⁸ Ayten, “Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, 220.

israftan kaçınma eğilimindedir. Bu bulgulardan yola çıkarak cinsiyetin *israftan kaçınma* yönelimini farklılaştıran bir değişken olmadığı ifade edilebilir.

Literatüre bakıldığında bu çalışma sonuçları ile örtüşen ve örtüşmeyen bulgular bulunmaktadır. Ayten'in yaptığı çalışmasında, kadınların *emanet görme* eğilimi ve *israftan kaçınma* davranışının; erkeklerin ise *sahip olma* ve *aktif çevre duyarlılığının* daha yüksek çıktığını tespit etmiştir.⁷⁹

Ayten'in başka bir araştırmasında, cinsiyet değişkeni ile *genel çevreci davranışlar* ve alt boyutları (*israftan kaçınma* ve *aktif çevre duyarlılığı*) arasında kadınların erkeklere göre yüksek ortalamalara sahip olduğu bulgulanmıştır. *Genel çevreci davranış* ve *israftan kaçınma* alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu; *aktif çevre duyarlılığı* alt boyutunda ise, erkekler ile kadınlar arasındaki farklılığın istatistikî bakımdan anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.⁸⁰

Ayten ve Hussain araştırmasında, cinsiyet değişkeni ile *emanet görme* ve *israftan kaçınma* arasında kadınların erkeklere göre yüksek ortalamalara sahip olduğunu ve anlamlı bir farklılaşma olduğunu bulgulamıştır. Erkekler ise *sahip olma* alt boyutunda kadınlara göre daha yüksek puanlar almışlardır. Cinsiyet değişkeni ile *aktif çevre* alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki çıkmamıştır.⁸¹

Keçeci'nin yaptığı araştırmasında, cinsiyet değişkeni ile *aktif çevre duyarlılığı* alt boyutu arasında istatistikî bakımdan anlamlı bir fark olduğu ancak cinsiyet ile *israftan kaçınma* alt boyutu arasında istatistikî olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Erkeklerin *aktif çevre duyarlılığı* kadınlara göre daha yüksek çıkmıştır.⁸²

⁷⁹ Ali Ayten, "Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlarda Dindarlığın Rolü Nedir? Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi", *4th International Symposium On Environment And Morals Proceeding Book* (Sarajevo/Bosnia and Herzegovina, 2018), 239.

⁸⁰ Ayten, "Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", 222.

⁸¹ Ayten - Hussain, "The Relationship between Religiosity, Environmental Orientation and Environmental Behaviors", 34,35.

⁸² Keçeci, *Dindarlık ve Çevre İlişkisi*, 111.

Kavalcı'nın araştırmasında, cinsiyet değişkeni ile *aktif çevre* duyarlılığı ve *israfiat kaçınma* alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık bulamamıştır.⁸³ Vaizoğlu ve arkadaşlarının araştırmasında, öğrencilerin cinsiyet değişkeni ile *çevre bilinci* arasında istatistikî bakımdan anlamlı bir fark olmadığı ancak kız öğrencilerin erkeklere göre daha yüksek puanlar aldığı tespit edilmiştir.⁸⁴ Yücel ve arkadaşlarının araştırmasında, çevre duyarlılığı konusunda kadınların erkeklere göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.⁸⁵ Ünal'ın araştırmasında, çevre sorunları ile ilgili duyarlılık kadınlarda erkeklere nazaran daha yüksek çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.⁸⁶ Alınçık araştırmasında, çevre dostu davranış bakımından istatistikî olarak anlamlı bir farklılık tespit etmiş ve kadınların daha yüksek puan aldığını bulgulanmıştır.⁸⁷

⁸³ Kavalcı, *Çevreci Davranışlarda Bulunma ve Dindarlık İlişkisi*, 46-48.

⁸⁴ Vaizoğlu vd., “Bir Tıp Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Çevre Bilincinin Değerlendirilmesi”, 167, 168.

⁸⁵ Yücel vd., “Adana’da Çevre Duyarlılığı Düzeyinin ve Geliştirme Olanaklarının Araştırılması”, 217-228.

⁸⁶ Ünal, *Çevre Sorunları ve Dindarlık İlişkisi “Kayseri Örneği”*, 134.

⁸⁷ Alınçık, “Çevreci Yönelim, Çevre Dostu Davranış ve Demografik Özellikler: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma”, 523.

2.1.2.2.Yaş Kategorilerine Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar Arasındaki İlişki

Tablo 11. Yaş Kategorilerine Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar ANOVA ve Post Hoc Test Sonuçları

	Değişken	Kategori	N	$\bar{X}$	S.s.	F	p	Post Hoc
Çevreye Karşı Yönelim	Emanet Görme	A-18-22	219	21,49	5,13	,720	,578	
		B-23-30	188	22,04	4,36			
		C-31-40	150	22,27	4,68			
		D-41-55	126	22,01	5,11			
		E-56+	46	22,26	4,75			
	Sahip Olma	A-18-22	219	13,50	5,60	8,080	,000	A-D
		B-23-30	188	12,96	5,45			
		C-31-40	150	12,68	5,35			
		D-41-55	126	10,65	3,79			
		E-56+	46	10,56	4,79			
Çevreci Davranışlar Ölçeği	Aktif Çevre	A-18-22	219	18,73	6,40	9,321	,000	A-D A-E B-E
		B-23-30	188	19,73	6,80			
		C-31-40	150	20,59	6,24			
		D-41-55	126	21,69	6,54			
		E-56+	46	24,19	5,30			
	İsraftan Kaçınma	A-18-22	219	27,62	6,20	4,739	,001	A-D
		B-23-30	188	28,62	5,90			
		C-31-40	150	29,54	5,55			
		D-41-55	126	29,98	5,38			
		E-56+	46	29,91	3,98			
Toplam			729					

Tablo 11 incelendiğinde, *çevreye karşı yönelim* ölçeğinin alt boyutu olan *emanet görme* ile *yaş* kategorileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($F_{729}=,720$; $p>,05$). Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Yaş kategorilerine göre, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma)

farklılaşmaktadır.” şeklindeki alt hipotez *emanet görme* alt boyutu için doğrulanmamıştır.

Çevreye karşı yönelim ölçeğinin alt boyutu olan *sahip olma* ile yaş kategorileri arasında istatistiksel olarak anlamlı derecede bir fark olduğu görülmektedir ($F_{729}=8,080$; $p<,05$). Post Hoc sonuçlarına göre farkın kaynağı, A-18-22 yaş kategorisi ile D-41-55 yaş kategorisi arasında olduğu görülmektedir. Buna göre A-18-22 yaş kategorisinin *sahip olma* yönelimi puanlarının yüksek olduğu görülmektedir. D-41-55 yaş kategorisindeki kişilerin dünyaya sahip olma algıları daha az denilebilir. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Yaş kategorilerine göre, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki alt hipotez *sahip olma* alt boyutu için doğrulanmıştır.

Çevreci davranışlar ölçeğinin alt boyutu olan *aktif çevre* ile yaş kategorileri arasında istatistiksel olarak anlamlı derecede bir fark olduğu görülmektedir ($F_{729}=9,321$; $p<,05$). Post Hoc sonuçlarına göre farkın kaynağı, A-18-22 yaş kategorisi ile D-41-55 yaş kategorisi arasında olduğu; A-18-22 yaş kategorisi ile E-56+ arasında olduğu; B-23-30 yaş kategorisi ile E-56+ arasında olduğu görülmektedir. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Yaş kategorilerine göre, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki alt hipotez *aktif çevre* davranışları alt boyutu için doğrulanmıştır.

Çevreci davranışlar ölçeğinin diğer alt boyutu olan *israftan kaçınma* yönelimi ile yaş kategorileri arasında istatistiksel olarak anlamlı derecede bir fark olduğu görülmektedir ($F_{729}=4,739$; $p<,05$). Post Hoc sonuçlarına göre farkın kaynağı, A-18-22 yaş kategorisi ile D-41-55 yaş kategorisi arasında olduğu görülmektedir. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Yaş kategorilerine göre, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki alt hipotez *israftan kaçınma* alt boyutu için doğrulanmıştır.

Literatürdeki araştırmalara bakıldığında yaş değişkeni ile çevreye karşı yönelim veya çevreci davranışlarla ilgili çalışmalar incelenmiştir. Örneğin Ayten

çalışmasında, yaş değişkeni ile *sahip olma* ve *emanet görme* alt boyutları arasında olumlu bir ilişki bulmuştur. Fakat sadece yaş değişkeni ile *sahip olma* yönelimi arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır. Ayten, bireylerin yaşı ilerledikçe çevreye karşı sahip olma eğilimlerinin artmakta olduğunu belirtmiştir.⁸⁸ Yaş değişkeni ile *genel çevreci davranış*, *israftan kaçınma* ve *aktif çevre duyarlılığı* alt boyutları arasında ise pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler tespit etmiştir.⁸⁹

Ayten'in diğer bir araştırmasında, yaş değişkeninin çevreci davranışlar üzerinde anlamlı bir ilişkisinin olmadığı bulgulanmıştır. Çıkan bu sonucun örneklemin yaş aralığının aynı yaş kategorisinde yer alan öğrencilerle yapılmasıyla ilişkili olabileceğini yorumlamıştır.⁹⁰

Keçeci, yaş değişkeni ile *aktif çevre duyarlılığı* ve *israftan kaçınma* alt boyutları arasında istatistikî olarak anlamlı farklılaşmaların olduğunu tespit etmiştir. Gruplar arası anlamlılıklar değerlendirildiğinde ise 15-22 yaş grubunun aktif çevre duyarlılığının, 23-39 yaş grubundan daha fazla olduğunu ifade etmiştir.⁹¹

Kavalcı, yaş değişkeni ile *aktif çevre duyarlılığı* alt boyutu arasında istatistikî bakımdan anlamlı bir farklılık tespit edememiştir.⁹² Ancak yaş değişkeni ile *israftan kaçınma* alt boyutu arasında istatistikî olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁹³

Coşkun, araştırmasında tüketicilerin yaş değişkenleri ile hibrit ve elektrikli otomobil satın alma davranışı arasında istatistikî açıdan anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.⁹⁴

⁸⁸ Ayten, "Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", 220.

⁸⁹ Ayten, "Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", 223.

⁹⁰ Ayten, "Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlarda Dindarlığın Rolü Nedir? Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi", 244.

⁹¹ Keçeci, *Dindarlık ve Çevre İlişkisi*, 114.

⁹² Kavalcı, *Çevreci Davranışlarda Bulunma ve Dindarlık İlişkisi*, 48-50.

⁹³ Kavalcı, *Çevreci Davranışlarda Bulunma ve Dindarlık İlişkisi*, 49-51.

⁹⁴ Coşkun, *Tüketicilerin Çevre Bilinci ve Çevreci Tüketici Satın Alma Davranışının İncelenmesi*, 122, 123.

2.1.2.3. Medeni Duruma Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar

Tablo 12. Medeni Duruma Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar

		Medeni Durum	N	$\bar{X}$	S.s.	T	p
Çevreye Karşı Yönelim	Emanet	Bekar	422	21,77	4,78	-1,045	,295
	Görme	Evli	307	22,15	4,87		
	Sahip	Bekar	422	13,07	5,56	3,441	,001
	Olma	Evli	307	11,75	4,80		
Çevreci Davranışlar Ölçeği	Aktif	Bekar	422	19,44	6,63	-3,863	,000
	Çevre	Evli	307	21,31	6,36		
	İsraftan	Bekar	422	28,46	6,02	-2,032	,046
	Kaçınma	Evli	307	29,33	5,43		
Toplam			729				

Tablo 12 incelendiğinde, medeni duruma göre, çevreye karşı yönelimin alt boyutu olan *emanet görme* yöneliminde istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaşma olmadığı bulunmuştur ($t_{729}=-1,045$; $p>,05$). Medeni duruma göre aritmetik ortalamalara bakıldığında bekârların $\bar{X}=21,77$, evlilerin $\bar{X}=22,15$ olduğu görülmektedir. Bu durum aralarında ilişki olmadığını göstermektedir. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Medeni duruma göre, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki alt hipotez *emanet görme* alt boyutu için doğrulanmamıştır.

Ayten’in 2010 yılındaki araştırma sonucuna göre *medeni durum* değişkeni ile *emanet görme* alt boyutunda evlilerin bekarlara kıyasla daha yüksek olduğu bulgulanmış ancak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.⁹⁵ Bu sonuç bizim araştırmamızla uyusmaktadır.

⁹⁵ Ayten, “Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, 221.

Medeni duruma göre, çevreye karşı yönelimin alt boyutu olan *sahip olma* yöneliminde istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaşma olduğu görülmektedir ($t_{729}= 3,441$; $p<,05$). Aritmetik ortalamalara bakıldığında bekârların $\bar{X}=13,07$, evlilerin $\bar{X}=11,75$ olduğu bulgulanmıştır. Buna göre bekârların sahip olma yönelimi evlilere kıyasla daha yüksektir. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Medeni duruma göre, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki alt hipotez *sahip olma* alt boyutu için doğrulanmıştır.

Ayten’in 2010 yılındaki çalışmasına göre, *medeni durum* ile çevreye karşı *sahip olma* yöneliminin evlilerde daha yüksek olduğu ve istatistikî bakımdan anlamlı bir farklılaşma bulunduğu tespit edilmiştir.⁹⁶ Ayten’in araştırma dönemi ile bu araştırma dönemi arasında bir zaman farkı vardır. Bu zaman farklılığından kaynaklı olarak verilerin paralellik göstermediği düşünülebilir.

Medeni duruma göre, *çevreci davranışların* alt boyutu olan *aktif çevre* duyarlılığında istatistiksel olarak anlamlı derecede bir farklılaşma olduğu görülmektedir ($t_{729}=-3,863$; $p<,05$). Aritmetik ortalamalara bakıldığında bekârların $\bar{X}=19,44$, evlilerin $\bar{X}= 21,31$ olduğu görülmektedir. Buna göre evlilerin *aktif çevre* duyarlılığı bekârlara kıyasla daha yüksektir. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Medeni duruma göre, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki alt hipotez *aktif çevre* alt boyutu için doğrulanmıştır. Bu farklılaşmanın evliler lehinde olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan yola çıkarak evli olmanın *aktif çevre* duyarlılığını farklılaştıran bir değişken olduğu ifade edilebilir.

Medeni duruma göre, çevreci davranışlar ölçeğinin alt boyutu olan *israftan kaçınma* davranışında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır ($t_{729}=-2,032$; $p<,05$). Aritmetik ortalamalara bakıldığında bekârların $\bar{X}=28,46$, evlilerin $\bar{X}= 29,33$ olduğu görülmektedir. Buna göre evlilerin bekârlara kıyasla israftan daha fazla kaçındığı görülmektedir. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Medeni

⁹⁶ Ayten, “Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, 221.

duruma göre, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki alt hipotez *israftan kaçınma* alt boyutu için doğrulanmıştır.

Literatüre bakıldığında, yaş değişkeni ile çevreci davranışlar arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar görülmektedir. Örneğin Ayten’in araştırmasında *medeni durum* değişkeninin hem *aktif çevre* hem *israftan kaçınma* alt boyutlarında evlilerin bekârlara göre daha yüksek puanlar aldığı tespit edilmiştir. *Genel çevreci davranış* ve *israftan kaçınma* alt boyutunda ise istatistikî bakımdan anlamlı bir ilişki bulunduğunu tespit etmiştir.⁹⁷ Keçeci, *medeni durum* değişkeni ile *aktif çevre duyarlılığı* ve *israftan kaçınma* alt boyutları arasında istatistikî bakımdan anlamlı bir ilişki bulamamıştır.⁹⁸ Kavalcı’nın yaptığı çalışmada, *medeni durum* değişkeni ile *israftan kaçınma* alt boyutu arasında evlilerin bekârlara göre ortalamasının daha yüksek olduğunu; *medeni durum* değişkeni ile *aktif çevre duyarlılığı* arasında istatistikî açıdan anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.⁹⁹

⁹⁷ Ayten, “Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, 224.

⁹⁸ Keçeci, *Dindarlık ve Çevre İlişkisi*, 117.

⁹⁹ Kavalcı, *Çevreci Davranışlarda Bulunma ve Dindarlık İlişkisi*, 51-53.

2.1.2.4.Sosyo-Ekonomik Duruma Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar

Tablo 13. Sosyo-Ekonomik Duruma Göre Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar ANOVA ve Post Hoc Test Sonuçları

	Değişken	Kategori	N	$\bar{X}$	S.s.	F	p	Post Hoc
Çevreye Karşı Yönelim	Emanet Görme	A-Alt	39	20,94	5,67			
		B-Ortanın Altı	79	21,73	4,78			
		C-Orta	462	22,04	4,81			
		D-Ortanın Üstü	128	21,78	4,88	,789	,532	
		E-Üst	21	23,00	2,73			
	Sahip Olma	A-Alt	39	12,82	5,09			
		B-Ortanın Altı	79	13,30	4,62			
		C-Orta	462	12,45	5,20			
		D-Ortanın Üstü	128	12,44	5,71	,992	,411	
		E-Üst	21	14,71	6,99			
Çevreci Davranışlar Ölçeği	Aktif Çevre	A-Alt	39	19,53	7,24			
		B-Ortanın Altı	79	19,51	7,11			
		C-Orta	462	20,26	6,37			
		D-Ortanın Üstü	128	20,81	6,79	,603	,661	
		E-Üst	21	19,90	6,76			
	İsraftan Kaçınma	A-Alt	39	27,92	6,54			
		B-Ortanın Altı	79	28,39	6,21			
		C-Orta	462	28,82	6,61			
		D-Ortanın Üstü	128	29,53	5,44	,937	,442	
		E-Üst	21	28,00	8,37			
Toplam		729						

Tablo 13 incelendiğinde, *çevreye karşı yönelim* (emanet görme ve sahip olma alt boyutları) ve *çevreci davranışlar* (aktif çevre ve israftan kaçınma alt boyutları) ölçeği ile algılanan sosyo-ekonomik durum arasında istatistiksel olarak

anlamli derecede bir farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur ($F_{729}=,789$; $p>,05$); ($F_{729}=,992$; $p>,05$); ($F_{729}=,603$; $p>,05$); ($F_{729}=,937$; $p>,05$). Bu verilere göre gelir grubu açısından puan olarak küçük farklılıklar olmakla beraber anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu durum, gelir gruplarındaki katılımcılar arasında çevreye gösterilen hassasiyetin benzerliğinden kaynaklı olabileceği şeklinde düşündürebilir. Bu bulgular “Algılanan sosyo-ekonomik duruma göre, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki araştırmanın alt hipotezini desteklememektedir.

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında elde edilen veriler, Keçeci’nin bulgularıyla paralellik göstermektedir. Keçeci, algılanan sosyo-ekonomik düzeyi ile çevreci davranışların *aktif çevre duyarlılığı* ve *israftan kaçınma* alt boyutları arasında istatistikî bakımdan anlamlı bir fark olmadığını tespit etmiştir.¹⁰⁰

Coşkun, yaptığı çalışmada gelir düzeyi değişkeni ve çevre bilinci arasındaki ilişkiyi incelemekte; gelir düzeyi ve çevre bilinci düzeyi arasında negatif yönde ancak düşük düzeyde anlamlı ilişki saptamıştır. Buna göre çok düşük, düşük, orta düzey ve çok yüksek gelir düzeyine sahip olanlar ile çevre bilinci düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini tespit etmiştir.”¹⁰¹ Aynı zamanda bu çalışmada tüketicilerin gelir durumu değişkeni ile hibrit ve elektrikli otomobil satın almaları arasında istatistikî açıdan anlamlı bir fark tespit etmiştir.¹⁰²

Bülbül ve arkadaşları, gelir düzeyi ve çevreci davranışların araştırıldığı çalışmasında, hane geliri ile çevreci satın alma ve çevre bilinci boyutlarında istatistiksel olarak farklılaşmanın olduğunu ancak çevreci ev uygulamalarında herhangi bir farklılaşmanın olmadığını saptamıştır. Hane geliri arttıkça çevreye duyarlı satın alma davranışının arttığı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰³

¹⁰⁰ Keçeci, *Dindarlık ve Çevre İlişkisi*, 126.

¹⁰¹ Coşkun, *Tüketicilerin Çevre Bilinci ve Çevreci Tüketici Satın Alma Davranışının İncelenmesi*, 109-111.

¹⁰² Coşkun, *Tüketicilerin Çevre Bilinci ve Çevreci Tüketici Satın Alma Davranışının İncelenmesi*, 121,122.

¹⁰³ Bülbül vd., “Çevre Bilinci, Çevreci Ev Uygulamaları, Satın Alma Davranışı ve Demografik Faktörler Arasındaki İlişkinin Haneler Kapsamında İncelenmesi”, 951.

Elde edilen bulgularla önceden yapılan çalışma sonuçları karşılaştırıldığında, yani algılanan sosyo-ekonomik düzey ile çevreye karşı yönelim ve çevre dostu davranışların alt boyutları arasındaki ilişkiler ile yakın düzeyde sonuçlar içerdiği görülmektedir.

2.1.3.DİNİ TUTUM, ÇEVREYE KARŞI YÖNELİM VE ÇEVRECİ DAVRANIŞLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLERE YÖNELİK BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, bireylerin genel dindarlık düzeyleri ile çevreci davranışlar ve çevreye karşı yönelimleri arasındaki ilişkiyi gösteren bulgular ortaya konulmaktadır. Bu sebeple bu değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenebilmesi için Pearson Korelasyon analizi uygulanmıştır. Örneklem 729 kişi ile sınırlıdır. Genel dini tutum, çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışlar arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla genel dini tutum, çevreye karşı yönelim (*emanet görme* ve *sahip olma* alt boyutları) ve çevreci davranışlar ölçeklerine (*israftan kaçınma* ve *aktif çevre* alt boyutları) ait sonuçlar aşağıdaki 14 numaralı tabloda verilmektedir.

Tablo 14. Dini Tutum, Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar Arasındaki İlişki

		Çevreye Karşı Yönelim		Çevreci Davranışlar	
		Emanet Görme	Sahip Olma	Aktif Çevre	İsraftan Kaçınma
Dini Tutum	Korelasyon	,540**	,088*	,013	,286**
	p	,000	,017	,734	,000
	N	729	729	729	729

** p<,01

14 numaralı tablo incelendiğinde; dini tutum, çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışlar arasında; dini tutum ile öncelikle çevreye karşı yönelim ölçeğinin *emanet görme* alt boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı bir korelasyon ($r=,540$; $p<,05$) olduğu görülmektedir. Bu verilere göre, dini tutum arttıkça, çevreyi daha çok emanet olarak görme eğilimi ortaya çıktığı sonucuna ulaşılabilir. Dindar bireyler için çevre, Allah'ın bir emaneti olarak görülebilmektedir. İnsanlar bu emaneti en iyi şekilde korumakla sorumlu olduğunu düşünülebilmektedir. Bu kaygıdan dolayı çevreyi emanet gören bir bakış açısıyla yaklaşabilmektedir. Ayrıca gelecek nesillere karşı sorumluluk bilincini yerine getirme düşüncesi de etken sayılabilir. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Dini tutum düzeyi arttıkça, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki temel hipotez *emanet görme* alt boyutu için doğrulanmıştır.

Çevreye karşı yönelim ölçeğinin *sahip olma* alt boyutu ile *dini tutum* arasında da istatistiksel olarak pozitif yönlü anlamlı bir korelasyon ($r=,088$; $p<,05$) olduğu görülmektedir. Bu farklılığın sebebinin ise bazı insanlarda dini bilinçlilik düzeyinin çeşitli olabileceğidir. Dini tutumun duygusal, ilişkisel, bilişsel ve davranış gibi çeşitli boyutlarının olduğu düşünüldüğünde bireylerde de farklılık gösterebileceği öngörülebilir. Bu çeşitlilik, bazı kimselerde ibadet yönünün bazılarında ise inanç ve bilgi boyutunun baskın olmasından dolayı olabilir. Çünkü birtakım dindar bireylerin yüksek dini tutum puanlarına sahip olmalarına rağmen, bu puanların sadece ibadet davranışlarından dolayı olabileceği ifade edilebilir. Bu durum, dindarlık ifadesinin çok yönlü bir yapıya sahip olduğunu ve sadece ibadetlerle sınırlandırılmadığını vurgulayabilmektedir. Yani dini tutumlarını değerlendirirken sadece ibadetle ilgili ayrıntıları dikkate almanın eksik bir perspektif olduğu anlaşılmaktadır. Böylece çevreye karşı yönelimin, doğrudan etkileyebileceği ve dini tutumun tek yönlü varyanslarının olmamasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Bazı dindar bireylerin toplam puanları yüksek olsa bile sadece ibadet ve davranış yönleri ile yüksek olabileceği ifade edilebilir. Sonuç olarak, dindarlık üzerine yapılan değerlendirmelerde, ibadetin yanı sıra inanç ve bilgi boyutlarının da dikkate alınması önemli görülmektedir. Ayrıca, bireylerin

tutumları arasındaki çeşitlilik, dini tutum değerlerinin karşılanması için daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilmesini mümkün kılabilir. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Dini tutum düzeyi arttıkça, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki temel hipotez *sahip olma* alt boyutu için doğrulanmıştır.

Çevreci davranışlar ölçeğinin *aktif çevre* alt boyutu ile *dini tutum* arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. ($r=,013$; $p>,05$) Dini tutum düzeyi arttıkça aktif çevreye katılımın artmadığı bulgulanmıştır. Bu sonuca göre, dindarlık arttıkça çevre örgütlerine ve onların faaliyetlerine aktif katılımın artmadığı söylenebilir. *Aktif çevre* alt boyutunda ve yapılan mülakat sorularında çevre faaliyetlerine katılma ile ilgili sorular bulunmaktadır. Dindar bireylerin toplumsal ya da sivil toplum gibi organizasyonel faaliyetlere daha az katılmalarının birkaç sebebi olabilir. Genellikle bireysel, toplumsal ya da kültürel dinamiklerin bir kombinasyonunu içeren çeşitli perspektiflerden baktığımızda toplumsal yapıya sıkı bir şekilde bağlı olabilirler. Örneğin, kişi dini gelenekleri daha bireysel yerine getirmeyi tercih edebilir. Öte yandan dini inançlarını bireysel bir yaşantı olarak uygulaması, kişinin dış organizasyonlara katılımının önüne geçirebilir. Modern hayatın getirdiği hızlı yaşama arzusu veya zaman kısıtlılığı ile başa çıkma düşüncesinin organizasyonlara katılmaktan bireyleri alıkoyabileceği düşünülebilir. Diğer taraftan dindar bireylerde olan genel bir eğilimin harekete geçme eksikliği olduğu ifade edilebilir. Aynı zamanda çevresel aktif olma durumu, toplumsal hareketlere katılmayı da işaret edebilmektedir. Bu toplumsal faaliyetlere katılmayı başka açılardan inceleyen araştırmalara baktığımızda benzer sonuçlara rastlanıldığı görülmektedir. Nitekim Çetin ve arkadaşlarının, *aktif yurttaşlık* ve *dindarlık* arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada, dindarlık ile aktif yurttaşlık arasında istatistikî bakımdan negatif yönlü ilişki bulunmuştur.¹⁰⁴ Aynı şekilde Çavuşoğlu ve Bayram’ın araştırmasında, öğrencilerin *dindarlık* ve *siyasal katılım* arasındaki

¹⁰⁴ Ensar Çetin vd., “Aktif Yurttaşlık ile Dindarlık Durumu Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi Özel Sayı* (2019), 183.

ilişkisi incelenmiştir. Öğrencilerin “içsel dindarlık” ve “dışsal dindarlık” düzeyinin istatistikî bakımdan yüksek, “siyasal katılım” düzeyinin düşük çıktığı tespit edilmiştir. Çavuşoğlu ve Bayram, bu durumu öğrencilerin siyasete, siyasi olaylara katılımının az olduğunu ve dindarlığın siyasal katılımı arttırmadığını ifade ederek yorumlamışlardır.¹⁰⁵ Literatürdeki bu bulgular elde edilen sonuçlarla paralellik arz etmektedir. Dindarlık düzeyinin yükselmesinin aktif faaliyet katılımını pozitif yönde etkilemediği sonucuna varılabilir. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Dini tutum düzeyi arttıkça, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki temel hipotez *aktif çevre* alt boyutu için doğrulanmamıştır.

Çevreci davranışlar ölçeğinin *israftan kaçınma* alt boyutu ile *dini tutum* arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r=,286$; $p<,05$) olduğu görülmektedir. Dini tutum düzeyi yükseldikçe, israftan kaçınma hassasiyetinin arttığı bulgulanmıştır. Dindar bireyler için israf etme davranışı, yaratılışa saygısızlık anlamına gelebilir. Dini inancı yüksek olanlar için doğa, Allah'ın bir hatırası olarak görülebilmekte ve israftan kaçınma davranışına yönlendirebilmektedir. Araştırmanın nitel kısmında yapılan mülakatlarda “İsrafa Bakış Açısı” başlığında konu ile ilgili çeşitli veriler elde edilmiştir. Örneğin K1 kodlu katılımcı, israftan kaçınma davranışını sadece bireysel değil toplumsal bir şekilde hareket edilmesi gerektiği mesajını vererek düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “*İsraf konusu sadece zihinlerde olan bir şey değil, aynı zamanda bireysel olan bir şey değil. Toplumun önem verdiği toplumun dengeleri ile oluşan toplumun anlayışlarıyla yani bireysel anlayışlar değil.*” K1, israf kavramının sadece düşüncede yer almaması gerektiğini, toplumsal kültür ile harmanlanan bir anlayış olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmada test edilmek üzere öne sürülen “Dini tutum düzeyi arttıkça, çevreye karşı yönelim (emanet görme ve sahip olma) ve çevreci davranışlar (aktif çevre ve israftan kaçınma) farklılaşmaktadır.” şeklindeki temel hipotez *israftan kaçınma* alt boyutu için doğrulanmıştır.

¹⁰⁵ Hüseyin Çavuşoğlu - Tuğçe Bayram, “Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ile Siyasal Katılma İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği”, *Journal of International Social Research* 10/49 (25 Nisan 2017), 92.

2.1.3.1.Dini Tutum, Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışların Alt Boyutlarının Toplam Puan Üzerinden Değerlendirilmesi

Tablo 15. Ölçeklerden Elde Edilen Toplam Puanlarla İlgili Bulgular

Ölçekler	Alt Boyutları	N	Minimum	Maximum	$\bar{X}$	S.s.
Dini Tutum	Duygu	729	2,00	10,00	7,13	2,54
	İlişki	729	2,00	10,00	8,32	2,30
	Biliş	729	2,00	10,00	8,81	2,19
	Davranış	729	2,00	10,00	7,20	2,42
Çevreye Karşı Yönelim	Emanet Görme	729	5,00	25,00	21,93	4,82
	Sahip Olma	729	6,00	30,00	12,51	5,29
Çevreci Davranışlar	Aktif Çevre	729	7,00	35,00	20,23	6,58
	İsraftan Kaçınma	729	7,00	35,00	28,82	5,79

15 numaralı tabloda, örneklem grubunun ölçeklerden aldıkları minimum, maximum, ortalama ve standart sapma puanları verilmiştir. Araştırmada kullanılan dini tutum ölçeğinin *duygu*, *ilişki*, *biliş* ve *davranış* alt boyutlarından alınabilecek en düşük puan 2 ve en yüksek puan ise 10'dur. Dini tutum ölçeğinin *duygu* alt boyutunda örneklem grubunun aldığı ortalama puan $\bar{X}=7,13$ 'tür. Örneklem grubunun düşük düzeyde duygusal açıdan dini tutuma sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmada kullanılan dini tutum ölçeğinin *ilişki* alt boyutunda örneklem grubunun aldığı ortalama puan $\bar{X}=8,32$ 'dir. Örneklem grubunun düşük düzeyde ilişkisel anlamda dini tutuma sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmada kullanılan dini tutum ölçeğinin *biliş* alt boyutunda örneklem grubunun aldığı ortalama puan $\bar{X}=8,81$ 'dir. Örneklem grubunun düşük düzeyde bilişsel anlamda dini tutuma sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmada kullanılan dini tutum ölçeğinin *davranış* alt boyutunda örneklem grubunun aldığı ortalama puan $\bar{X}=7,20$ 'dir. Örneklem grubunun düşük düzeyde davranışsal anlamda dini tutuma sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmada kullanılan çevreye karşı yönelim ölçeğinin *emanet görme* alt boyutundan alınabilecek en düşük puan 5 ve en yüksek puan ise 25'tir. Örneklem grubunun aldığı ortalama puan $\bar{X}=21,93$ 'tür. Örneklem grubunun düşük düzeyde çevreyi emanet olarak görme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Araştırmada kullanılan çevreye karşı yönelim ölçeğinin *sahip olma* alt boyutundan alınabilecek en düşük puan 6 ve en yüksek puan ise 30'dur. Örneklem grubunun aldığı ortalama puan $\bar{X}=12,51$ 'dir. Örneklem grubunun orta düzeyde çevreye sahip olma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Araştırmada kullanılan çevreci davranışlar ölçeğinin *aktif çevre* ve *israftan kaçınma* alt boyutlarından alınabilecek en düşük puan 7 ve en yüksek puan ise 35'tir. Çevreci davranışlar ölçeğinin *aktif çevre* alt boyutunda örneklem grubunun aldığı ortalama puan $\bar{X}=20,23$ 'tür. Örneklem grubunun orta düzeyde aktif çevreci davranışlar eğiliminde olduğu görülmektedir.

Araştırmada kullanılan çevreci davranışlar ölçeğinin *israftan kaçınma* alt boyutunda örneklem grubunun aldığı ortalama puan $\bar{X}=28,82$ 'dir. Örneklem grubunun orta düzeyde israftan kaçınmaya yönelik davranışlar eğiliminde olduğu görülmektedir.

2.1.3.2.Dini Tutum, Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışların Alt Boyutlarıyla Arasındaki Korelasyon

Tablo 16. Dini Tutum Alt Boyutları ve Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar Ölçeklerinin Alt Boyutlarıyla Aralarındaki İlişkiler (Korelasyon)

Dini Tutum / Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar		Çevreye Karşı Yönelim		Çevreci Davranışlar	
		Emanet Görme	Sahip Olma	Aktif Çevre	İsraftan Kaçınma
Dini Tutum Toplam	Korelasyon (r)	,521**	,071	-,034	,242**
	Anlamlılık (p)	,000	,057	,362	,000
Duygu	Korelasyon (r)	,522**	,126**	,94*	,289**
	Anlamlılık (p)	,000	,001	,011	,000
İlişki	Korelasyon (r)	,632**	,112**	,062	,349**
	Anlamlılık (p)	,000	,002	,094	,000
Biliş	Korelasyon (r)	,145**	-,128**	-,241**	-,053
	Anlamlılık (p)	,000	,001	,000	,154
Davranış	Korelasyon (r)	,504**	,169**	,103**	,356**
	Anlamlılık (p)	,000	,000	,006	,000

** p<,01 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

* p<,05 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 16'ya bakıldığında, *dini tutum toplamı* ile çevreye karşı yönelim ölçeğinin *emanet görme* alt boyutu ($r=,521$; $p<,01$) ve çevreci davranışlar ölçeğinin *israftan kaçınma* alt boyutu ($r=,242$; $p<,01$) arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki gerçekleşmiştir. *Dini tutum toplamı* ile çevreye karşı yönelim ölçeğinin *sahip olma* alt boyutu ($r=,071$; $p>,05$) ve çevreci davranışlar ölçeğinin *aktif çevre* alt boyutu ($r=-,034$; $p>,05$) arasında anlamlı bir ilişki gerçekleşmemiştir.

Dini tutum ölçeğini daha derinlemesine incelediğimizde; dini tutum ölçeğinin *duygu* alt boyutu ile çevreye karşı yönelim ölçeğinin *emanet görme* ($r=,522$; $p<,01$) ve *sahip olma* ($r=,126$; $p<,01$) alt boyutları ve çevreci davranışlar ölçeğinin *aktif çevre* ($r=,94$; $p<,05$) ve *israftan kaçınma* ($r=,289$; $p<,01$) alt boyutları arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü anlamlı bir ilişki gerçekleştiği görülmektedir.

Dini tutumun *ilişki* alt boyutu ile çevreye karşı yönelim ölçeğinin *emanet görme* ($r=,632$; $p<,01$) ve *sahip olma* ($r=,112$; $p<,01$) alt boyutları ve çevreci davranışlar ölçeğinin *israftan kaçınma* ($r=,349$; $p<,01$) alt boyutu arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki gerçekleşmiştir. Dini tutumun *ilişki* alt boyutu ile çevreci davranışlar ölçeğinin *aktif çevre* ($r=,062$; $p>,05$) alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Dini tutumun *biliş* alt boyutu ile çevreye karşı yönelim ölçeğinin *emanet görme* alt boyutu arasında pozitif yönde ($r=,145$; $p<,01$) anlamlı bir ilişki görülürken *sahip olma* ($r= -,128$; $p<,01$) alt boyutu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki gerçekleşmiştir. Dini tutumun *biliş* alt boyutu ile çevreci davranışlar ölçeğinin *aktif çevre* ($r= -,241$; $p<,01$) alt boyutu arasında istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir ilişki; *israftan kaçınma* ($r= -,053$; $p>,05$) arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Dini tutumun *davranış* alt boyutu ile çevreye karşı yönelim ölçeğinin *emanet görme* ($r=,504$; $p<,01$) ve *sahip olma* ($r=,169$; $p<,01$) alt boyutları ve çevreci davranışlar ölçeğinin *aktif çevre* ($r=,103$; $p<,01$) ve *israftan kaçınma* ($r=,356$; $p<,01$) alt boyutları arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Literatürdeki dindarlık ve çevre ile ilgili araştırmalara bakıldığında, araştırma bulgularımızla paralellik gösteren ve göstermeyen verilerin elde edildiği görülmektedir. Örneğin, Kandemir'in çevre ve dindarlık arasındaki ele aldığı çalışmasında, *içsel dinî motivasyon* düzeyleri ile *emanet görme yönelimleri* ve *israftan kaçınma* arasında istatistiksel açıdan olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki olduğunu; *içsel dinî motivasyon* düzeyleri ve *sahip olma* yönelimleri arasında negatif yönde anlamlı bir korelasyon olduğunu bulgulamıştır. *İçsel dinî motivasyon*

düzeyleri ve *aktif çevre* duyarlılığı eğilimleri arasında ise istatistiksel olarak olumsuz yönde anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Dolayısıyla aktif çevre duyarlılığı ile içsel dinî motivasyon düzeylerinin artmasının paralellik göstermediğini hatta düştüğünü yorumlamaktadır. Yani içsel dinî motivasyonun, bireyleri aktif çevreci davranışlar için tek başına motive etme konusunda yetersiz kaldığı anlamına gelmektedir.¹⁰⁶

Ayten araştırmasında, katılımcıların *israftan kaçınma* davranışlarının *aktif çevre* duyarlılığına göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Elde ettiği verilere göre, genel çevreci davranışlar ve iki alt boyutu (*aktif çevre* ve *israftan kaçınma*) ile *emanet görme* ve *sahip olma* yönelimleri arasında bir ilişki olduğunu ancak istatistikî açıdan anlamlı düzeye ulaşmadığını bulgulamıştır. Genel dindarlık düzeyi ve iki alt boyutu ve *emanet görme* alt boyutu arasında istatistikî açıdan olumlu ve anlamlı; *sahip olma* alt boyutu ile olumsuz bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.¹⁰⁷

Ayten ve Hussain araştırmasında, dindarlık ile *emanet görme* ve *israftan kaçınma* alt boyutları arasında pozitif yönlü bir ilişki varken, *aktif çevre* ve *sahip olma* alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.¹⁰⁸

Ayten konu üzerindeki bir başka araştırmasında, *dindarlık tutumu* ile *çevreci davranışlar* (*israftan kaçınma* ve *aktif çevre* alt boyutları) ve *emanet görme* düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Dindarlık ile *sahip olma* yönelimi arasında ise negatif yönlü bir ilişki olduğunu bulgulamıştır.¹⁰⁹

Kavalcı'nın *dindarlık* yönelimi ile çevreci davranışlar ölçeğinin *aktif çevre* duyarlılığı alt boyutu arasındaki korelasyonu incelediği araştırmasında, *dindarlık* yönelimi ile *aktif çevre* duyarlılığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmiştir.¹¹⁰ İç güdümlü dindarlık ile çevreci davranışlar ölçeğinin

¹⁰⁶ Kandemir, "İçsel Dinî Motivasyon Bağlamında Dindarlık ve Çevre İlişkisi Üzerine İlişkisel Bir Araştırma", 296;299,300.

¹⁰⁷ Ayten, "Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", 218,219;226.

¹⁰⁸ Ayten - Hussain, "The Relationship between Religiosity, Environmental Orientation and Environmental Behaviors", 27;36,37.

¹⁰⁹ Ayten, "Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlarda Dindarlığın Rolü Nedir? Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi", 239.

¹¹⁰ Kavalcı, *Çevreci Davranışlarda Bulunma ve Dindarlık İlişkisi*, 42.

israftan kaçınma alt boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu ancak *dış güdümlü dindarlık* ile çevreci davranışlar ölçeğinin *israftan kaçınma* alt boyutu arasında ise istatistiksel bakımdan bir ilişki tespit edilemediği sonucuna ulaşmıştır.¹¹¹

Keçeci, konu ile ilgili araştırmasında, dindarlık ve çevreci davranışlar arasındaki bulguları incelemiştir. *Genel dindarlık* ve *dindarlığın* (dini bilgi, dini davranış, dini inanç-duygu) alt boyutları ile çevreci davranışların *aktif çevre duyarlılığı* ve *israftan kaçınma* alt boyutları arasında istatistiksel açıdan pozitif ve negatif yönlü anlamlı ilişkiler olduğunu saptamıştır. Buna göre genel *dindarlık* düzeyi ile çevreci davranışların *aktif çevre duyarlılığı* alt boyutu arasında olumlu yönde istatistikî olarak anlamlı bir ilişki olmadığını bulgulamıştır. *Genel dindarlık* düzeyi ile çevreci davranışların *israftan kaçınma* alt boyutu arasında ise olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır.¹¹² Elde ettiği sonuçlar, araştırma sonuçlarımızı destekler nitelikte paralellik arz etmektedir.

¹¹¹ Kavalcı, *Çevreci Davranışlarda Bulunma ve Dindarlık İlişkisi*, 43.

¹¹² Keçeci, *Dindarlık ve Çevre İlişkisi*, 128,129.

2.2.NİTEL ARAŞTIRMA BULGULARI

2.2.1.DİNİ İNANCIN TOPLUMSAL ETKİSİ

Din, bireyin bütün inanç dünyasını şekillendirebilir. Bireyin dini inancı ile kendisi arasındaki ilişki çevreyle olan etkileşimini oluşturabilmektedir. Bu etkileşimin gerçekleşmesi, kişinin doğaya ve diğer insanlara yönelik tutumlarının kaynağı sayılabilmektedir. Yani bireyin çevre ile olan etkileşimine yön vererek doğaya ve diğer insanlara yönelik davranışların belirleyicisi denilebilir. Öyle ki bu durum bireyin insan-insan, insan-çevre ilişkisini güçlendirerek çevreye karşı kolektif bir duyarlılık oluşturabilmektedir.

Dini inancın öğretisi, bireyin karar mekanizmasına ve yaşantısına yön verebilmekte; çevre ile ilişkilerini düzenleyebilmektedir. Aynı zamanda dini inancın kabulleri de kişinin dış dünya ile ilişkisine bir anlam kazandırabilir. Bu anlam çerçevesinde dış dünyasına muamele etmesini sağlar. Böylece birey, bu anlam yapılarının oluşması ile inanç evrenine temas eder. Yaratıcı ile diğer insanlar ve çevre ile ilişkiler kurar. Tüm bu döngüsel işlem, dini inancın toplumsal etkisini ve çevre ile olan ilişkisini ortaya çıkaran süreçler olarak yorumlanabilir.

2.2.1.1.Çevre Ahlakı ve Canlıların Yaşam Hakkı

Günümüzde toplumların yaşantılarını yönlendiren birçok faktör vardır. Bu önemli faktörlerden biri de Hz. Peygamberin ahlakıdır. Hz. Peygamber'in çevre ahlakı inananlara rol model olmaktadır. Örneğin, Mekke fethine giderken yolda yavrularını emziren köpeği gören Hz. Peygamber, onları rahatsız etmemek için nöbetçi görevlendirip ordunun yolunu değiştirmiştir.¹¹³ Çevre kuruluşlarının faaliyetleri Hz. Peygamberin bu uygulamasıyla, uyumluluk göstermektedir. Yapılan yarı-yapılandırılmış mülakatlarda bu benzerliğe rastlanılmıştır. Mesela, öğrenci ve çevre topluluk başkanı ÇT4, akademisyen ve aynı zamanda ÇK1 çevre kuruluşu vakfının il temsilcisi olan hocası ÇT1'den bahsetmektedir. ÇT1'in

¹¹³ Muhammed Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, ed. Marsden Jones (Beyrut, 1984), 2/804.

bulduğu bir endemik bitkinin yaşatılması ile ilgili çalışmasını anlattığı durum şu şekilde örnek teşkil etmektedir:

“Bizim Denizli’de Çameli de de bir tane baraj yapılacaktı ve hocamız oraya özgü endemik bir bitki buldu. Sonra Zorlu İnşaat yani Zorlu yaptırmaya çalışıyordu barajı ve Zorlu gerçekten sağ olsun Denizli’ye. Yani tamamen kabul etti, normalde bir şirket asla kabul etmez, durdurulmasını kabul etmez(...) Evet, büyük bir firma, çok büyük paralar dönecek o baraj yapımında. Sözleşmeler imzalanmış ama sırf oraya özgü endemik bitki var diye ve o kadar endemik ki yani bir nasıl söyleyeyim, 10 m² alanın içinde ve tam barajda yapılacağı yerde. Hocaya diyorlar ki, bunu taşıyabilir misin ya da bunu başka bir yerde yetiştirebilir misin, Hoca, bir yıl boyunca bununla çalışma yapıyor işte başka yerlere diyor. Aynı benzer şeyleri yapmaya çalışıyor ya da işte laboratuvar ortamında büyütüyor bir yandan da. Ama olmuyor çiçek asla dayanmıyor, asla kalmıyor, bakıyorlar o çiçeği kurtarabilmemizin tek yolu baraj yapılmaması oraya ve barajı kaydırarak yapıyorlar.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

Teknolojik gelişmeler, hayatı kolaylaştıran unsurlardan biridir.

Teknolojinin gelişmesi çevreye karşı zarar verme özelliğiyle dünyayı yaşanmaz kılabilir. Fakat yukarıda ifade edilen örnekte olduğu gibi bir canlının yaşamını sürdürmesi için gösterilen ince hassasiyetler teknolojinin ve çevrenin iç içe yaşanır kılınmasına katkı sağlamaktadır. Bu tür hassasiyetlerin örnek gösterilerek toplumda çoğaltılması sağlanabilir. Çevre kuruluşunun ve inşaat firmasının bu konuyla ilgili faaliyeti Hz. Peygamber’in köpeğin korunmasını sağlamasındaki örnekle örtüşmektedir. Farklı zamanlarda ve koşullarda aynı hassasiyet düzeyi paralellik göstermekte, dinin ve çevre örgütlerinin evrensel ilkeler doğrultusundaki uyumluluğu dikkat çekmektedir. Çevre farkındalığı ve bilinci yüksek olduğu düşünülen bireylerde, bir bitkinin yaşam döngüsüne devam ettirilmesi, insanın yaşam hakkına benzetilmektedir. İnsanın yaşamını sürdürmesi ile bir bitkinin yaşamını sürdürmesi arasında analogi yapılmaktadır. Bu benzeşimin çevreci davranışlar sergileyen kişilerde olması örnek mahiyetinde gösterilmektedir.

Yapılan bir araştırmaya göre, kaktüs, buğday, domates ve tütün bitkilerinin sesleri normal koşullarda kaydedilmiş daha sonra susuz bırakılan ve sapları kesilen bu bitkilerin tekrar sesi incelendiğinde ses frekansında değişiklik olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır. Bu bitkilerin stres altındayken ortalama dB SPL ses seviyesinin diğer organizmalar ve bazı hayvanlar tarafından duyulması sonucu verdikleri tepkiler tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre bitkiler stres altında bırakıldığında, yüksek ses çıkardıkları başka bir tabirle onların çığlık atıkları

deneysel ortamda gözlemlenmiştir.¹¹⁴ Bitkilerin sese tepki verdiklerini, düşünceyi okuduklarını hatta hafızalarının olduğuna dair araştırmalar da bulunmaktadır. Öyle ki müzik zevklerinin olduğu; kıskançlık, korku gibi duygusal reaksiyon gösterdikleri; kendilerine verilen suyu bilinçli ve periyodik bir şekilde tükettiği üzerine bitkiler dünyası ile ilgili deneysel araştırmaların daha fazlası için ilgisi başvurulabilir.¹¹⁵ Bitkilerin nefes alıp verdiğini, tıpkı insanlar gibi üzülebildiğini dile getiren çevre kuruluşu il temsilcisi ÇT1, konuyla ilgili şunları söylemiştir:

“Ben asla ve katiyen yolda yürürken bir ağacın dalını yaprağını koparamam. Hatta öğrencilerime de söylerim: ‘Sakin sizi camdan dışarıyı izlerken, yolda yürürken bunu yaptığınızı görmeyeyim.’ diye. Çünkü dikkat et yani sokakta yürürken ağacın yanından geçerken böyle yaprağından koparıp pıtır pıtır koparıp yürüyen insanlar vardır. Ben bunun neden yapılabildiğini anlamıyorum. Onun da bir canı olduğunu hatta yeni yapılan bir çalışma var. Sosyal medyada belki denk gelmişsinizdir. Bitkilerin birbiriyle bir şekilde haberleştiği, çığlık attığı ve bu çığlığın yanındaki ağaçlar tarafından bitkiler tarafından duyulabildiği. Çığlığın sebebi de tamamen bu. Yani bitkide bir zarar yaratırsan, yani gövdesinde bir mantar, yaprağını yemeye çalışan bir tırtıl, yaprağını koparan kıran bir köylü Memed amca durumunda bitkilerin çığlık attığı ve diğerlerine bu sesin duyulduğu çalışmalarla artık ispatlanabiliyor.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

İl çevre temsilcisi ÇT1, bitkilerin de bir canı olduğunu, verilen bir hasarın diğerleri tarafından da hissedildiğini ifade etmektedir. İnsanların sebepsizce bir canlıya zarar vermenin davranış boyutunu hayretle karşılamakta, bitkide oluşan bu reaksiyonu bilimsel bir çalışmayla sentezlemektedir. Geleneksel din anlayışımızda: “Yaşayan her şey Allah’ı zikreder.”¹¹⁶ düşüncesi vardır. Hatta bitkilerin, yeşilliklerin zikrettiğine dair menkıbeler tasavvufta yer almaktadır. Hikmet dilinde anlatılan Yunus Emre’nin menkıbesi şöyledir:

“Tapduk Emre, bir gün müritlerinden kendisine çiçek getirmelerini ister. Müritler kırlara giderek hocası için en güzel çiçekleri toplamaya başlarlar. Akşam olunca herkes elinde bir demet çiçekle döner ve hocasına takdim eder. Yunus Emre’nin çiçeği ise solgun ve cansızdır. Hocası bunun nedenini öğrenmek

¹¹⁴ Itzhak Khait vd., “Sounds Emitted by Plants Under Stress Are Airborne and Informative”, *Cell* 186/7 (Mart 2023), 1333.

¹¹⁵ Daniel Chamovitz, *Bitkilerin Bildikleri: Dünyaya Bitkilerin Gözünden Bakmak*, çev. Gürol Koca (Metis Yayınları, 2021); Peter Tompkins - Christopher Bird, *Bitkilerin Gizli Yaşamı*, çev. Sulhi Dölek (İstanbul: Sungur Yayınları, 1983); Özlem Kılıç Ekici, “Bitkiler de Hisseder”, *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, (Kasım 2012), 33-37.

¹¹⁶ Celil Kiraz, “Bir Tefsir Problemi Olarak Bütün Varlıkların Allah’ı Tesbîh Etmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, (ts.), 6.

istediğinde Yunus Emre: ‘Hangi çiçeğin yanına gitsem hepsi Allah’ı zikrediyordu bu yüzden kopartmaya gönlüm el vermedi. Bu çiçek bana seslenerek zaten süresinin dolduğunu, kuruyup toprağa karışacağını söyledi.’ şeklinde hocasına açıklama yapar.”¹¹⁷

Anlatılan bu menkıbede Yunus Emre’nin çiçeklerin dilinden anladığı ve onlarla konuştuğu belli bir tekâmüle eriştiği şeklinde yorumlanmıştır.¹¹⁸ Bu şartlar altında bu tarz bir hikâyenin ortaya çıkması doğal karşılanabilir. Bize verdiği hikmet dilindeki mesaj, gerçeğe oldukça yakındır. İfade edilmek istenen fikir, manevi açıdan derin bir önem teşkil edebilir. Zira bu düşünce, ruhsal açıdan besleyici ve yönlendirici nitelikleriyle bireyin yaşamında derin etkiler bırakabilir. Menkıbelerin bu anlamda insanlara etki ettiği ve inanç noktasına olumlu yönde katkılarının olduğu bilinmektedir. Hikmet dilinde anlatılan bir başka menkıbede Tapduk Emre, Yunus Emre’nin ağaç kesmesini ister. Ancak ormanda giderken diğer ağaçların baltayı görmemesi için baltayı bezle örttürür. Ağaçların ürküp korkmasını bile istememekte ve bu inceliği düşünen bir duyarlılığa sahip olduğu ifade edilebilmektedir. Bu anlatılan kıssalar bize, insanoğlunun canlılara zarar vermekten imtina etmesini, flora ve faunayı incitmekten dahi kaçınması gerektiğini ve onlara empati yapılabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda bitkilerin zikrederek Allah’ı tesbih ettiğine dair ince bir mesaj verilmektedir. Toplumsal bilinç açısından menkıbelerin anlatılması bireylerde ortaya çıkardığı hislerin davranışa dönüştürülmesi adına faydalı görülmektedir. İslam dünyasında da bu tarz düşüncelere rastlanılmaktadır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’in İsrâ suresinde: “*Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız. O halîmdir, bağışlayıcıdır.*”¹¹⁹ ayetinde bütün canlıların Allah’ı tesbih ettiği vurgulanmaktadır. Örneğin, kültürümüzde mezarlığın üzerine yeşillik dikilmesi gelenekleşmiştir.¹²⁰

¹¹⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf* (İstanbul: İnilâp Kitabevi, 1992), 59.

¹¹⁸ Selami Şimşek, “Yûnus Emre Dîvân’ında Çiçek Sembolizmi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 25/49 (Nisan 2022), 37.

¹¹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “İsrâ Suresi 44. Ayet Tefsiri”, *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı*, ts. (Erişim 02 Haziran 2023).

¹²⁰ Buğra İnal - Mehmet Karayaman, “Seyahatnamelere Göre 19. Yüzyılda Anadolu’da Yaşayan Türklerin Mezar Kültürü”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2017), 681.

Aynı zamanda bir hadiste, Hz. Peygamber'in mezarlıktan geçerken azap gören iki kabre birer yaş fidan diktiği ve yeşillik devam ettikçe azaplarının hafifleyeceğini buyurduğu geçmektedir.¹²¹ Bu bitkilerin tesbih etmesi sebebiyle ölen kişinin kabir azabının hafiflediği ve bu nedenle kabirlerde yeşilliğin çoğaltıldığı şeklinde inanışların olduğu bilinmektedir. Hem kültürümüzde hem geleneksel İslam anlayışında ve gerek tasavvufta bu tür hassasiyetlerin olduğu görülmektedir.

Bitkilerin çılgılık atmasıyla ilgili ÇT1'in sözlerinin devamı şöyledir:

"E şimdi bunların da canının olduğunu bu şekilde artık görürsen sanki böyle 'Yaradılanı seviyoruz, Yaradan'dan ötürü.' lafından yola çıkarak çok başka bir boyutta başka bir metafiziksel anlamda bir düşünce yumağı var bence." (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1, burada *"Yaradılanı seviyoruz, Yaradan'dan ötürü."* ifadesiyle, mesnevideki hoşgörü anlayışı ile yeryüzündeki canlıların incitilmemesi arasındaki köprüyü kurarak cümlelerinde Yunus Emre'nin sözüne atıfta bulunmaktadır. Aynı zamanda yaratıcının yaratmasından dolayı doğayı sevmeye, tabiatı koruma anlayışı gelişebilmektedir. Söz konusu açıklamada: *"(...) başka bir metafiziksel anlamda bir düşünce yumağı var bence."* ifadesi ile ÇT1'in doğaötesi, fizikötesi düzeydeki anlamların farkındalığında olması, buna ek olarak insanın idrak yeteneği ve evrendeki her şeyin çözölemeyen nitelikte olduğu ile ilgili bilinçliliği tasvir edilebilir. Katılımcının çevreye dini bir perspektiften yaklaşımı, bu tür etmenlerin çevresel tutumlarını da etkileyebileceğini düşündürebilir.

ÇT1 görüşlerine örnekler ilave ederek hurma, zeytin, çörek otu gibi bazı bitkilerdeki mucizeviliğe değinmekte ve Hz. Peygamber'i referans göstermektedir. Hadislerde yer aldığını söyleyerek çörek otunun şifasını vurgulamakta, bu yöndeki bilimsel çalışmaların uyuştüğünü dile getirmektedir. Bu anlamda ÇT1'in şu sözleri dikkat çekici görünmektedir:

"Tabi bazı bitkileri de biliyorsun ayrıca bir özellik atfedilmiş bitkiler var, zeytin gibi hurma gibi. İsmi geçen biliyorsun Peygamberimizin hayatında da yeri olan hadislerde de adı geçen çörek otu var mesela diyor ki, 'Her şeyde bu bitkide ölümden hariç her şeye şifa vardır.' diyor. E şimdi günlük hayatımızda onu kullanmaya çalışıyoruz diyoruz ki yani evet, bugün yapılan bilimsel çalışmalar da bunu gösteriyor. Gerçekten çörek otu, zeytin, incir, hurma gerçekten yani günlük ihtiyacımızı karşılayacak birçok besin, mineral, mikro elementi içermesi bakımından da değerli. E tabi böyle bakarsan, bunun günümüzden 1.500

¹²¹ Muhammed b. İsmail Buhârî, *el Câmiu's-Sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1990), 1/88, Vuduû'55 ; Cenâiz 89.

yıl önce söylenmiş olması. Çok etkileyici gelebiliyor. Tabi olmayan o zaman ismi geçmeyen türlerle de şey olarak bakmıyoruz. Yani o coğrafyada olmayan türler zaten. Biz bunları biliyoruz, yayılışlarını biliyoruz, coğrafyalarını biliyoruz. Böyle bakarsan tabi başka bir durum var.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1, konuyla ilgili görüşlerini belirtirken “(...) bugün yapılan bilimsel çalışmalar da bunu gösteriyor.” ifadesi ile dinin ve bilimin çatışmadığına işaret ederek fikirlerini temellendirmektedir. Günümüz teknolojisi ve laboratuvar sonuçları aracılığıyla kesin veriler elde edilebilmektedir. Bilimin ilerlemesi göz önüne alındığında, mevcut şartlarda yeni deneyimlenebilen bilgilerin aslında 1.500 sene öncesinden tavsiye edilmiş olması ÇT1’in düşünce dünyasını destekler niteliktedir. Öte yandan inanç dünyasını olumlu anlamda kuvvetlendirdiği söylenebilir. ÇT1, söz konusu bitkilerin hadislerde ismi geçen türlerini tabulaştırmamakta, ismi geçmeyenleri de aforoz etmemektedir. Aynı zamanda metodolojik yaklaşarak konunun hassasiyetini ince çizgilerle belirlemektedir.

ÇT1, bitkilere olan hassasiyetini dile getirmekte ve alanının bir parçası olduğunu, ayrı bir merakı olduğunu şöyle özetlemektedir:

“Tabi bitki başka bir şey. Bir de ben bitkileri araştırıyorum. Fizyolojisini merak ediyorum. Ekolojisini merak ediyorum. Bu bitki burada nasıl yetişiyor? Bu bitki burada neden yetişmiyor? Bu bitkiyi daha iyi nasıl yetiştirebilirim? Bu bitkiden daha fazla meyve nasıl alabilirim? Bu bitkiyi mantar, böcek, hastalık enfeksiyonlarından nasıl koruyabilirim? çalışıyor olmak da tabi bir nevi bitki doktoru gibi oluyor. Bunu da çalıştığım için tabi ayrıca zevk alıyorum. Yani doğa ve bitki kavramından ayrıca zevk alıyorum. Asıl çalıştığım konu bir de hani orman ağacı olunca yani uzmanlaştığım alan orman ağaçlarının fizyolojisi, genetiği, ıslahı, popülasyon biyolojisi, orman ağacında çalışıyor olmak, doktoramın tamamen orman ağacı üzerine olması, orman ağacının popülasyon genetiği üzerine olması, e çam şeyde zaten bir çam ağacı, odunsu ağaç, çam ağacı olması. Bu bölgede ağaçlandırma faaliyetlerinde en çok kullandığımız tür çam ağacı olması, hepsinin sanki böyle bir üst üste kader ağlarını örüyormuş gibi geliyor bana.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1’in, hangi bitki türünün nereden geldiği, hangi iklimde yetiştiği, meydana geldiği günden bugüne geçen süreci bilmesi ÇT1’in akademik bilgi birikimine dayanmaktadır. Pozitif bilimlere inanç dünyasına yansıtmakta ve bunları mantık çerçevesinde değerlendirmekte olduğu görülmektedir.

Çevre faaliyetlerinde gösterilen davranışın boyutu hangi yöndeysse rövanşının o doğrultuda şekillenip hareket edeceğine işaret eden K2 ve K1, üniversitede akademisyen olarak görev yapmaktadırlar. Birebir yapılan yarı-yapılandırılmış mülakatlar esnasında akademisyen K2, çevre duyarlılığını önemsediğini bu yüzden İslam Felsefesi alanında çevre ve tabiatı konu edindiği bir

bilimsel araştırması olduğunu söylemektedir. K1 ise üniversitede Hadis alanında çevre hassasiyeti ile ilgili bir seçmeli ders vermekte ve yapılan mülakatlarda konuyla ilgili duyarlılığından söz etmektedir. K1 ile yapılan mülakatta, derslerde tabii çevreden ziyade başta sosyal çevreyi Hz. Peygamberin nasıl düzenlediğini, ne yaptığını, çevre ahlakının ne olduğu gibi kazanımları öğrencilerine vermek istediğini ifade etmektedir. Çevre hassasiyetleri yüksek olduğu düşünülen K2 ve K1, tabiata ne oranda ve ne yönde değer verilirse, aynı oranda ve yönde tabiatın insana cevap vereceğini düşünmektedirler. K2, çevrenin insanoğluna verdiği tepkiyi kelebek etkisine benzetmektedir. K1 ise, durgun suya atılan taşın büyük halkalar oluşturduğunu böylece küresel dünyada herkesin etkilendiğini söylemektedir. K2 ve K1'in açıklamaları sırayla şöyledir:

“Ben kelebek etkisine inanıyorum. Dünyada küçük bir kanat çırpma, okyanusun diğer tarafında bir fırtınaya dönüşebilir. Sizin doğada küçük bir canlıya, bir ağaca, bir en ufak bir çevreyle alakalı tedbire getirdiğiniz küçük bir dokunuş mutlaka vakti saati geldiğinde bir canlıya destek veya o canlının hayatına dokunacaktır. Buradaki kombinasyonların, zincirleme kombinasyonların kelebek etkisiyle çok daha ciddi türevler üretebildiğini biliyorum. Fiziksel bütünlük. Çünkü fizik her şey aslında birbirinden ayrı gibi gözüke de bir tür dolanıklılık teorisi var. Dolanıklılık ve her şey aslında birbiriyle birleşir, birbirine bağlıdır. O yüzden sizin doğada herhangi bir pozitif küçük bir adımınız mutlaka kolektif doğa anlayışı içerisinde bir yerde ciddi bir enerji veya ciddi bir fayda olarak geri dönecektir.” (K2, Erkek, Akademisyen)

“Ama aslında düşünse belki yani kapitalist düşünceye sahip olan insanlar topluma verilebilecek olan her türlü fayda bazen geri döner, kendisine fayda olarak geri döner. Bazen çevreye verilen zararlar döner kendisini vurur. Birçok şekilde. Vurması da lazım. (...) Bir durgun suya atılan bir taş nasıl haleler oluşturarak büyürse aynı şekilde ahlak da insanın kendi benliğinden birey olarak başlar ve dalga dalga etrafı kuşatır. Yani işte yakın çevresi, annesi, babası, kardeşleri eşi. Biraz daha genişler komşuları, akrabaları. Biraz daha genişler, iş çevresi, oturduğu şehir ve oturduğu ülke ve dünya nihayetinde. Hepsinde kapsayacak kuşatacak bir anlayış çerçevesi çizilebilirse daha iyi olur diye düşünüyorum ve bunu bunun hiçbirini diğerinden ayırt etmek mümkün değildir ama bir sıralama yapılmak gerekirse işte en yakından en uzağa doğru gitmek en doğrusudur.” (K1, Erkek, Akademisyen)

K2 ve K1'in ifadeleri, çevreye faydalı bir katkı sağlandığında geri dönüşünün olumlu yönde olduğu ve aksi bir durumda sonuçlarının negatif yönde döneceği şeklindedir. Etki-tepki meselesinin gerçekleşmesi, altı çizilen husus gibi görünmektedir. Doğa şartları ve tabiat olayları incelendiğinde birbiriyle etkileşime giren canlıların diğerlerini etkilemesiyle ekosistem devreye girmektedir. “Eğer arılar yeryüzünden kaybolursa insanın yalnızca 4 yıl ömrü kalır. Arı olmazsa bitki, hayvan, insan olmaz.” argümanı Albert Einstein'a atfedilmesiyle bilinir ve iddia

edilir.¹²² Bu yargı, arı neslinin ortadan kalkmasıyla beraber dünyada yaşamın çok fazla sürmeyeceği anlamına gelmektedir. Ancak çevre ahlakının kazanılması ve kazandırılması ile ekolojik dengenin devamlılığı sürdürülebilecek gibi görünmektedir. K2'nin kelebek etkisi ve K1'in durgun suya atılan taş örneklerini çevre vakıf müdürü ÇT3, şu sözlerle detaylandırmaktadır:

“Bir yerde patlayan bir nükleer şey sadece o bölgeyi değil. Dünyanın öbür tarafını da etkiliyor, iklim değişikliğini yaşadığımız bugün de Amerika'daki üretim, sanayideki kirlilik, iklim değişikliğini en fazla Çin'deki sanayideki oluşturduğu kirlilik sadece bu ülkeleri değil, dünyadaki atmosferi iklim değişikliğini etkileyen unsurlar. Yani doğa çevre şeydir global.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Çevre temsilcisi ÇT1 ise çevre ahlakının dindeki yerini hadis ve ayetten atıf yaparak düşüncelerini özetler nitelikte örnekler sarf etmektedir:

“Komşumuz açken tok yatan bizden değildir, diyen; bir elin verdiğini öbür elin bilmemesi gerekiyor, diyen; benim karşıma neyle gelerseniz gelin kul hakkıyla gelmeyin, diyen bir dinin mensupları olarak inananları olarak.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Akademisyen K1, üniversitede çevre hassasiyeti ile ilgili bir ders vermesinin etkilediğini ve çevre ahlakı ile ilgili duyarlılığının sebebini Hz. Peygamberin örnek oluşuna bağlamaktadır:

“Etki eder mi eder yani özellikle Peygamberimizin çevreye olan ilgisini hem okuduğum hem de daha sonra ders olarak verdiğim için bu daha fazla etkiledi diye düşünüyorum ben. Yani Peygamberimizin duyarlılığını gördükten sonra bana örnek olan Peygamberin bu konuda örnek olmaması düşünülemez diye düşünüyorum. Yani birçok konuda ben Peygamberi örnek alırsam, örnek almam gereken noktalardan biri de budur.” (K1, Erkek, Akademisyen)

K1, konuşmalarının devamında hayatın topyekûn bir bütün olduğunu ifade etmektedir. Kurumlardaki gelişimin ilerlemesini sağlayan Toplam Kalite Yönetimi'ni, Toplam Ahlak Yönetimi olarak değiştirmek istediğini çünkü bütün kurumların buna bağlı olduğunu düşünmektedir. Ahlakın tek yönlü olmadığını ve tek bir alanda iş ahlakı kavramını kabul etmediğini çünkü iş ahlakının toplam ahlakın içinde bir parça olduğunu söylemektedir. Çevre ahlakını buna benzettiğini ifade etmektedir:

“İşte çevre ahlakı da aynı şekilde çevre ahlakı, toplam ahlakı yani ben ahlaklı bir insan olarak kendimi değerlendirmek, görmek istiyorsam bunu eşime, çocuklarıma karşı davranışlarımda öğrencilerime karşı davranışlarımda arkadaşlarıma karşı davranışlarımda bir başka hayvana, bir bitkiye, bir toprağa, bir suya. Yalnız olsam da yanımda yüzlerce insan da olsa aynı şekilde davranılması gerektiğini düşünüyorum. Yani

¹²² John Leader, “Biosecurity And Bees”, *The Wētā* 44, (01 Aralık 2012), 1.

toplam ahlakı böyle görüyorum. Yani şey vardır hani dünyada böyle iş ahlakına mesela özellikle bir önem vermek gibi, yani işte dürüst ol ama dışarıdan ne yaparsan yap beni ilgilendirmes, tarzında anlayışlar vardır. Ben İslam ahlakının topyekûn bir ahlak olduğu toplam ahlak olduğunu düşünüyorum.” (K1, Erkek, Akademisyen)

İnsanın her türlü davranışını etkilediğini ve çevreyi de etkilediğini sözlerine eklemektedir. K1, çevre kültürünün gittikçe azaldığını, sosyal çevre kurallarının hiçe sayılmaya doğru gittiğini ifade etmektedir. Çevre ahlakının temelinde daha fazla din ile ilintisi olduğunu düşünmektedir. Dini hassasiyetin eğer iyi organize edilebilirse, çevreye karşı da bir hassasiyet oluşturduğunu ancak din ile ekonomi çatışınca genellikle ekonominin seçildiğini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Şu anda dini hassasiyetler de de birçok büyük dejenerasyon erozyon var. Dolayısıyla çevre hassasiyeti konusunda da azalmalar var. Yani özellikle üretici pozisyonunda olanlar eğer dinden gerçi din orada ne kadar etkili ondan da emin değilim. Eee çünkü dindar görünen bazı insanlar çok rahatlıkla işte daha ucuz üretebilmek için yani daha ucuz derken mesela bir filtre sistemi kurduğunda ona ekstradan bir para ödeyecekse ödmeden nasıl kaçabilirimin hesabını yapabiliyor. Veya işte 2 türlü ilaç var diyelim. Biri doğal ilaçlardan biri sentetik ilaçlama. Sentetik ilaçlama, daha ucuz, öbürü daha pahalı. Ama bu doğal ilaçlama daha zahmetli daha pahalı. Öbürünü tercih ediyor rahatlıkla. Yani din mi ekonomi mi? Sorusuyla karşı karşıya kaldığında insanlar ekonomiyi tercih ediyor. Yani bu da dini duygudaki zayıflama mı diyeyim, nedir bilmiyorum. Yani dini duygudaki zayıflama denilebilir.” (K1, Erkek, Akademisyen)

K1, aslında bazı seçimlerin din ile bağlantısının pek olmadığını düşünmekle beraber ekonomik zafiyetlerin daha önde gelebildiğini ima etmektedir. Öte yandan çevre temsilcisi ÇT2, din konusunda çevreye nazaran ibadetlerin daha çok ön plana çıkarıldığını düşünmektedir. Çevre kavramının yanında çevre ahlakının ilahiyatçılar tarafından daha fazla öne çıkartılması gerektiğini tavsiye etmektedir:

“Yani bu konuda biraz geri planda kalıyoruz. Hep din dediğimiz zaman biz hani sadece işte hani görünürdeki ibadetler ön plana çıkartılıyor. Bu konuda hani sadece çevreyle ilgili değil aslında. Ahlakla ilgili birçok anlamda da biraz daha ilahiyatçılarımız bunları bu değerleri ön plana çıkartsa daha iyi olabilir.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

Geleneğimizde ve dinde gerek hayvanların gerek diğer canlıların haklarının gözetildiği bilinmektedir. Çevre hassasiyetinde diğer canlıların korunması yönünde duyarlılık olduğu söylenebilir. Bu konuyla ilgili mülakat yapılan kişilerden gönüllü çevre kuruluşu temsilcileri ÇT1 ve ÇT2 çiçeğin, böceğin yaşam hakkı olduğu ve mutlaka onlara yaşam hakkı tanınması gerektiği ile ilgili söylemlerde bulunmaktadır. Bununla birlikte her iki temsilci, fidan dikmenin önemi ile ilgili hadîs-i şerife atıf yapmaktadırlar:

“Peygamberimizin işte o hadislerine dayanarak hani kıyamet kopsa dahi fidan diki. ‘Bir ağaç dikildiği zaman ondan kim faydalanırsa kurt kuş ne olursa olsun insanlık işte ondan sevap kazanacaktır.’ hadîs-i şerifine dayanarak bizi biraz daha motive eden hani

kurumumuz anlamında, o bireysel olarak da o küçükken işte babanızdan aldığınız bu anlayış, bu düşünce.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

“Yani ‘Kıyamet koparken bile elinizdeki fidanı dikiñ.’ hadisindeñ yola çıkarak, çiçeğini böceğini bir hakkının olduğı, onların da bir yaşam hakkı olduğı, onların mutlaka yaşam hakkı tanınması gerektiğı, onların da haklarının korunması gerektiğini bilen ve inanan biriyim.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Araştırmanın nicel kısmında geçen, “Dini Tutum, Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular” başlığında ele alınan korelasyonel sonuçlara göre dini tutum düzeyi yükseldikçe aktif çevreye katılımın artmadığı bulgulanmıştı. Dindar bireylerin toplumsal ya da sivil toplum gibi organizasyonel faaliyetlere daha az katıldıkları ifade edilmişti. K1, çevre konusunda henüz aktif faaliyette bulunmadığını ifade etmiştir. Ancak çevreye hassasiyet gösterdiği, yapılan mülakat geneli söylemlerinden anlaşılmaktadır. Çevre duyarlılığı ile ilgili canlıların hakkının gözetilmesi gerektiğini ve çevre temsilcilerinin görüşlerine paralel olarak nitelendirilebilecek bir bakış açısıyla görüşlerini şöyle betimlemektedir:

“Yani özellikle ben çocukluğumda dikkat ettiğim noktalar vardı. Yani mesela işte karıncayı bile incitmek deyimini eskiden beri Müslümanların kullandığı bir deyim, yani karıncayı bile incitmek veya işte bu karıncayı bile incitmek sadece deyim olarak kalmamış, işte karıncaların geçtiğı yerlerden dikkatli geçmek. İşte herhangi bir hayvana zarar vermemeye çalışmak. İşte başı boş gezen hayvanların sahiplendirilmesi, onları alıp evlerine götürmek beslemek sokakta kalıyorsa onların önüne bir şeyler koymak.” (K1, Erkek, Akademisyen)

K1’in söylemlerine benzer nitelikte ifadeler kullanan Akademisyen ÇT1’de karıncanın bile incitilmemesi gerektiğine şöyle değinmektedir:

“Yani kurdun kuşun hakkını bile düşünen bir dinimiz var, bizim biliyorsunuz. Eğer böyle davranıp bunu yaşayabilirsek özümüzde bunu özümseyebilirsek. Okuduğumuz kitap Kur’an-ı Kerim. Kur’an-ı Kerim’in söylediğı misyon ve vizyon veya onların tefsirleri doğrultusunda hareket edebilirsek, biz zaten bir karıncayı bile incitmememiz gerekiyor. Bunun hakkını bile gözetmemiz gerekiyor.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Akademisyen K1 ve öğretmen ÇT2, çocukluk dönemlerinde bahçelerinde ağaçları olduğunu ve ebeveynlerinin ağaçta yetişen meyvelerde kurdun kuşun hakkının gözetilmesi gerektiğini söylediklerini, bu düşüncenin Hz. Peygamberin hadisi ile desteklendiğini şöyle anlatmaktadırlar:

“Hatta iyi hatırlıyorum. Eskiden bizim ağaçlarımız da vardı, badem ağaçları vardı, armut ağaçları olurdu. Annem, babam derdi ki, tepedeki bazı işte uzun sırtıklarla hepsini indirebilecek halde iken bazılarını dokundurtmuyorlardı. Onlar kurtların, kuşların hakkı diyorlardı. Yani o orada ben yiyorsam aynı şekilde kuşun da hakkı var diye düşünüyor. Bu dinden gelen bir şey, yani Peygamberin yerleştirmeye çalıştığı anlayış.” (K1, Erkek, Akademisyen)

“Babam rahmetli işte Kaklık ve çevresinde mesela hep böyle boş gördüğü yaban ağaçları vardır armutlar vesaire onları falan aşıları, çok ağaç dikerdi kendisi de. Bizim mesela tarlanın bahçeleri filan hep ağaçtır. Ve orada küçüklükten beri hep söylediği işte, bu ağaçlardan yetişen her şeyden hani Peygamberimizin bir hadisi var ya işte, bir ağaç dikildiği zaman ondan kim faydalansa o ağaç işte yok olana kadar kıyamete kadar işte faydalanan herkesten bir sevap alınacaktır, diye işte ona dayanarak birçok yerde mesela dağın başında bile gördüğü yerde aşılama yapardı. Anlayış da oydu yani kurt kuş yediği sürece sevap kazanıyorsun.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

K1’in ve ÇT2’nin ifadelerinden, hayvan haklarında dinin etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda anne-babanın çocuğun davranışları üzerinde çevre hassasiyetlerindeki tutumunu geliştirdiği gözlemlenmektedir. Çocukluk dönemi, kişinin temel değerleri, inançları ve davranış kalıplarını oluşturduğu kritik bir evre gibi görülmektedir. Bu dönem, çocuğun dünyevi ve dini deneyimlerini sağlayan temel bir faktör olarak düşünülebilir. Böylece aile, bireysel dini tecrübe oluşumunu ve dinî terminolojiyi biçimlendirmede kilit bir rol oynayabilir.

K1’in: “(...) Bu dinden gelen bir şey, yani Peygamberin yerleştirmeye çalıştığı anlayış.” ifadesi ve ÇT2’nin yukarıda geçen: “(...) Küçükken işte babanızdan aldığınız bu anlayış, bu düşünce.” ifadesi ile dinin ve ailenin çocuğun düşünceleri üzerindeki etkisi daha belirgin olarak açığa çıkmaktadır. Çocukluk döneminde aileden gördüğü eğitimin etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir.

K1, yabani meyve veren ağaçlardaki meyvelerden hayvanların yararlandığını hatta yolda kuruyacak ağaçların bakımının yapılması gerektiğini ve insanların ücretsiz bir şekilde toplamasının faydalı olabileceğinden söz etmektedir:

“Hatta işte dağlarda bizim o tarafta şey vardır. Yabani armut ağaçları vardır bu armut ağaçlarını bir ara belediye hepsini aşılatı yani dolayısıyla o yabani armut ağaçları gerçek yenilebilir armut ağaçlarına dönüştü. Oradan gidip insanlarda topluyorlar ama çoğunu hayvanlar yiyordu. Yani kuşlar sever, armutları, sincaplar sever ne bileyim işte başka hayvanlarda var yere düşer. İşte diğer böcekler, karıncalar yer, yani meyve ağaçları her zaman güzeldir. Hatta diyorum ben, üniversite içinde mümkün olduğunca meyve ağacı dikmek lazım üniversite içinde. Şu arka tarafta KYK yurdunun önünde var ama çok bakımsız. Yani şuradaki çimlere baktıkları gibi o ağaçlara bakmaları gerekiyor. Hiç budanmıyor. Hiçbir şekilde dipleri açılmıyor, otları temizlenmiyor. Ve bakımsız oldukları içinde kurumaya başladılar. Bence olması gerekiyor. Yani dut ağaçları mesela şu anda gelip geçen yiyor çok güzel. İnsanların yaşadığı alanlarda meyve ağaçlarının olması güzeldir. Yani illa her şeyi parayla almak zorunda değil insanlar, geçerken bir ağacın gölgesinde dinlenip meyvesinden bir tane koparıp yese kimseye zarar gelmez, fayda olur.” (K1, Erkek, Akademisyen)

Canlıların yaşam hakkına gösterilen özenin yanı sıra kültürümüzde horoz dövüştürme, spor olarak hayvan avcılığı gibi tasvip edilmeyen uygulamalar bulunmaktadır.¹²³ Vakıf müdürü ÇT3, 1970’li yıllarda sokak köpeklerinin öldürülerek itlaf edildiğini ve o dönemde bunun normal karşılandığını şöyle ifade etmektedir:

“İşte Denizli yerel gazetesinin içinde bir sayfa var. Oradan 70’li yılların bir sayfadan haberleri veriyorlar. Böyle ilginç haberler. Geçen gün okudum, orada. Sokak köpekleri itlaf yani ‘Öldürme Ekipleri Çalışmaya Başladı’ yazıyor. O zaman öyleydi. Ya sokak köpekleri öldürülerek yok edilmeye çalışır ya da İstanbul’da fi tarihinde toplanıp hepsinin bir adaya atıldığı gibi.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

1970’li yıllarda halk tarafından olağan karşılanabilen bu durum bilinçlenmenin artması, kültürün gelişmesi gibi pek çok etken sebebi ile günümüzde değişiklik göstermektedir. Öte yandan kültürümüzde sokak hayvanlarının içmesi için çeşmeler yaptırma, yuva yapılması, çeşitli vakıfların kurulması gibi faaliyetler de vardır.¹²⁴ Denizli’nin hemen hemen her sokağında sokak hayvanlarının içmesi için küçük kaplarda su ve mama bulunmaktadır. Bu içecek ve mama ihtiyaçları duyarlı vatandaşlar tarafından sağlanabilmektedir. Aynı zamanda belediye tarafından kamunun park gibi açık alanlarında sokak hayvanlarının su içmesi için modernize edilmiş kaplar görülmektedir. 2019 yılında sokak hayvanlarına daha konforlu bir bakım sağlanması için Denizli Büyükşehir Belediyesi Sokak Hayvanları Barınma, Rehabilitasyon Merkezi ve Doğal Yaşam Parkı hayata geçirilmiştir. Sakatlanan, hasta veya bakım ihtiyacı olan hayvanların rehabilitasyonunu sağlamak amacıyla açılan bu tesis, Türkiye’de sayılı kuruluşlardan biri olarak geçmektedir.¹²⁵ İnsanoğlunun sokak hayvanlarına bakış tarzı ve yaklaşımı olumlu anlamda değişebilmekte ve son elli yılda bu tür değişikliklerin olabildiği söylenebilmektedir.

¹²³ Ünder, *Çevre Felsefesi Etik ve Metafizik Görüşler*, 157.

¹²⁴ Ünder, *Çevre Felsefesi Etik ve Metafizik Görüşler*, 157.

¹²⁵ Denizli Büyükşehir Belediyesi, “Tarım ve Orman Bakanı Pakdemirli, 5 Yıldızlı Tesisi Açacak”, *Sokak Hayvanları* (Erişim 10 Eylül 2023).

2.2.1.2.İsrafa Bakış Açısı

“İsraf” kelimesi Arapçadan dilimize geçen, lüzumsuz yere harcama yapılması ve savurganlığı ifade eden bir anlam taşımaktadır. *Seref* kökünden türeyen israfın sözlük anlamı “hata, gaflet, haddi aşma, cehalet,” gibi anlamlarla karşımıza çıkmaktadır.¹²⁶ İsraf kavramının teoride, pratikte, literatürde ve dini kaynaklarda yer alan pek çok tanımı yapılmaktadır. Katılımcılara “Sizce israf nedir?” sorusu sorulduğunda onlardan özgün nitelikte benzer cevaplar alınmakta ancak yanıtlar ince çizgilerle birbirlerinden ayrılmaktadır. İsraf ile ilgili tanımlardan K7 ve K3’ün ifadeleri şöyledir:

“İsraf bir şeyi yeterli miktarından fazla ya da daha az bir şekilde kullanmak.” (K7, Kadın, Öğrenci)

“İsraf ihtiyacından fazlasını harcıyor olman. Herhangi bir şeyde.” (K3, Kadın, Akademisyen)

Geneli kapsayan bu örnekler incelendiğinde israfın ölçülebilir nitelikte olduğunu ima eden tanımlar yapılmaktadır. Genelleyici zamirlerle israfın çerçevesi çizilmekte, bir şeyden az veya çok olarak harcandığı düşünülmektedir. Birbirini çağrıştıran bu tanımların yanı sıra K5 ise israf kavramına farklı, derin ve analitik bir bakış açısı katmaktadır:

“İsraf, kullanmadığımız gereğinden fazla olan şeyleri bulundurma veyahut da gereğinden fazla olan şeyler bulundurulduğu halde kullanılması başka biri tarafından kullanılabileceği halde çöpe atmaktır.” (K5, Erkek, Emekli)

Katılımcı K5, israfı bir insanın ihtiyaç fazlası olarak kullanılmayan eşyaları bulundurmanın bile israf sayıldığını söylemiştir. Hatta bir şeyi kullanabilecekken onun çöpe atılması eyleminin dahi israfa girdiği yönünde cümlelerinin altını çizmektedir. İşin içine doğal ve sosyal çevreyi katan K1 ise şu sözlerle düşüncelerini dile getirmektedir:

“İsraf, ihtiyacımız olmayan ve yok ettiğimiz her şeydir. Kirlettiğimiz her şeydir. İhtiyacımızdan fazla yemek dahil buna. Belki de en başta gelir. Kaybettiğimiz zaman, kaybettiğimiz çevre. Çevre derken hem sosyal çevre hem tabii çevreyi ikisini bir arada düşünmek istiyorum. Yani israf bütün bunların bileşkesidir. Yani hepsi birden bunun içinde yer alır.” (K1, Erkek, Akademisyen)

¹²⁶ Cengiz Kallek, “İsraf”, *İsraf* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2021), 23./178.

Katılımcı K1, fazla yemek yemeyi israf olarak görmekte, en çok yapılan israfın bu hususta olduğuna dikkat çekmektedir. Katılımcı K1 gibi çevre topluluk başkanı ÇT4'te gereğinden fazla yemeyi israfa dahil etmektedir. ÇT4, fikir yürüttüğü konuşmasının israf bölümünde şu sözleriyle Hz. Peygamber'i referans vererek anlatımını örneklendirmektedir:

“Bence israf kullanman gerekenden daha fazlasını kullanmak, yani bu şey bile Peygamber Efendimizin göbekli birini görüp yani göbeği biraz fazla şişmiş birini görüp ‘Bu şekilde olmaz.’ dediği aklıma geliyor. Mesela bu bile israf sayılabilir çünkü çok yemek bile fazla kilo almak bile israf sayılabilir.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

Çevre topluluk başkanı ÇT4, israfı ilgili düşüncelerinde ayrıntıya inerek, lüzumundan fazla yemenin yanı sıra kilo almayı da israf kategorisinde saymaktadır. İsrâf kavramı, bireylere hemen hemen aynı çağrışımları hatırlatmakta, tanımlamalarda minimal düzeyde farklılıklar olduğu tespit edilmektedir. Bu nüanslardan bir tanesinde, katılımcı israfı tanımlarken biraz daha farklı bir bakış açısıyla konuya yaklaşmakta, Kur'an'dan İsrâ suresi 26. ayeti referans göstermektedir. Örneğin K8, bu konuda şu sözleri sarf etmektedir:

“İsraf şeytanla kardeş olunan bir icraattır. İsrâ suresi 26-27. ‘İsraf edenler, şeytanların kardeşleridir.’ diyor ayette. İsrâf edenler şeytanın kardeşidir, kardeşim! Bitti! Şeytanla kardeşlik kurulan bir icraattır israf.” (K8, Erkek, Memur)

K8, savurganlık yapanların şeytan ile iş birliği içinde olduklarını ima ederek ayete atıf yapmaktadır. Müsriflik, sanki tüketim ile eş zamanlı ilerlemektedir. Ona göre müsriflik, israfa giden yol gibidir ve âdeta tüketimden geçmektedir. Su ve yiyecek gereğinden fazla tüketildiğinde israf kategorisinde sayılabildiği gibi giyim, ayakkabı, aksesuar ürünleri de tüketim fazlasına girebilmektedir.

Müsrifliğin, tüketim ile paralellik gösterdiği varsayılmaktadır. Örneğin, ÇK1 vakfı çevre kuruluşunun temsilcisi ve akademisyen olarak görev yapan ÇT1'in israf konusuyla ilgili fikirleri, çevre duyarlılığı yüksek bir öğretim görevlisi olan K1 ile belirli bir noktada kesişiyor gibi görünmektedir. Her iki akademisyenin söylemlerinde ihtiyaç fazlası herhangi bir eşyanın satın alınmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle, indirimli olduğu için değil, gerçekten ihtiyaç varsa satın alınmasına yönelik görüşlerini sunmuşlardır. Mesela Kara Cuma olarak dilimize geçen “Black Friday” indirimleri, ABD'den tüm dünyaya yayılan bir

indirim politikası olarak hâlen uygulanmaktadır.¹²⁷ ÇT1, Black Friday indirimlerinin tüketim ve israf üzerindeki ilintisini şu sözleriyle yorumlamıştır:

“İhtiyacından fazlasını almak, tüketmek. O kadar yani israf benim için bu. Çünkü alıyoruz. Çünkü tüketim çılgınlığımız var. Hani hatırlarsın Black Friday. Black Friday’de kredi kartı kullanma rekoru kırılıyor. Neden? Çünkü herkes diyor ki: ‘İndirim olmuş, kesin alalım.’ Girdiğin zaman sayfaya, ne alabilirim diye bakıyor insanlar, ihtiyacına bakmıyor. Yani benim ihtiyacım ne bugün? Ayakkabı. Gidip ayakkabı bakmıyor. İndirimde olan her şeye bakıyor. Sonra diyor ki, sana haber veriyor. Diyor ki, bak şu parfüm şu fiyata inmiş, benim bir tane var ama bunu da alıyorum. Sen de diyorsun ki, ya ben de alayım bir tane. İhtiyacın var mıydı? Yoktu.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1, Black Friday indirimlerinin tüketim odaklı teşvikindeki payına dikkat çekmektedir. ÇT1, lüzumundan fazlasının satın alındığını söylemektedir. Aslında burada firmaların kâr maksimizasyonunu da hedefledikleri öngörülebilmektedir. Black Friday’in kısıtlı süreliğine tüketicilere sunulması, satışı artırma gerekçelerinden biri sayılabilir. Sınırlı vadede kısıtlı stok, tüketici tarafından cezbedici gelebilmektedir. Bu yöntem, bazı pazarlama taktiği ve uygulamaları ile satın alanların satın alma psikolojisini etkileyebilmektedir. ÇT1, indirim kampanyası yaşanırken insanların kredi kartına başvurmasının rekor düzeyde olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada, tüketiciler açısından yanlarında harcanabilir banknotu olmasa dahi kredi kartı aracılığıyla alımın mutlaka gerçekleştirilmek istenilmesi anlaşılabilmektedir. Özellikle günümüzde israf boyutunda tüketim fazlasının yaşanması ise tüketicilerin indirim ya da uygun fiyat algısına kapılmalarından kaynaklı dikkat çekici gelebilir. Gerçekten ihtiyaç mı yoksa uygun fiyatlı olmasından dolayı mı satın alınmalıdır sorusu bu noktada önem arz etmektedir. Bu sorunun cevabına yoğunlaşmak bireylerin kendi tüketim sebeplerini öğrenmeye yönelik bir katkı sağlayabilir. İçsel sorgulama sonucu, tüketim alışkanlığında olumlu değişiklik kazanılabilir. Bir kimsenin o ürünü almaya ihtiyacı varsa ucuz ya da indirimli olması kişinin ihtiyacını değiştirmeyeceği kapsamında değerlendirilebilir.

¹²⁷ İbrahim Yemez - Saniye Sağır, “İndirim Kampanyalarının Tüketicilerin Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi: Black Friday Örneği”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2021), 3.

K1, ÇT1 ile israf konusu üzerine ortak paydada buluşmakta ve israf kavramını ihtiyaç olmasa bile ucuz diye alınan eşyalarla bağdaştırarak maksimum fayda sağlanmasıyla ilgili şu sözleri dile getirmektedir:

“Yani bir giyeceği gereğinden fazla kullanmak veya onu imha etmek, atmak, yok etmek işte bir kenara atmak, kullanmadığımız herhangi bir eşyayı, kullanmayacağımızı düşündüğümüz ama işte ucuz nasıl olsa alayım falan dediğimiz eşya da buna dahildir. Yani işte ben aldığım bir eşyayı ondan elde edebileceğim maksimum faydayı elde etmek zorundayım diye düşünüyorum. Yapabildiğim kadar gidiyor. Yani eskimeden attığım ayakkabı yoktur. Eskimeden işte gömlek vesaire kıyafet olmaması gerekir. Çünkü onların her birinin üretilme aşamalarında çevre kirletiliyor veya çevreye zarar veriliyor. Yani işte pamuklu giysilerin her biri dünya kadar su tüketilerek üretilmiştir. Her aşamasında hem de. Yani sadece pamuğun yetiştirilmesi değil. Ondan sonraki aşamalarda da yani bunun taşınmasında petrol tüketiliyor, emekler tüketiliyor. Dolayısıyla yapılan bu pamukla yapılan bir eşyanın maksimum seviyede kullanılması gerektiği düşüncesindeyim.” (K1, Erkek, Akademisyen)

Eskimeden kıyafetlerin atılmaması gerektiğini söyleyen K1, ayakkabıyı da eskimeden atmadığını söylemiştir. Vakıf müdürü ÇT3’ün israf konusuyla ilintili söylemlerinde *“Ben hâlâ daha ayakkabılarımı tamir ettirip pençe yaptırırım.”* ifadesi geçmekte ve K1 ile yakın düzeyde tüketim hassasiyetine özen gösterdiği söylenebilmektedir. K1, pamuklu giysilerin üretim ve sonraki aşamalarında harcanan su miktarının çokluğuna dikkat çekmektedir. Tüketilenin sadece su olmadığı, petrolün ve iş gücünün de harcandığı söylemleri, israf konusu için çok boyutlu bir örnek niteliğindedir. Akademisyen K1 ve öğrenci K6, üretim aşamasındaki israfa dikkat çekme noktasında ortak noktada buluşmuşlardır. K1 gibi katılımcı K6’nın da israfa benzer şekilde yaklaştığı ifadeleri şöyledir:

“İnsanlar her sene trend değişince her sene belli oranda kumaş üretilip o kumaşın işlenmesi gerekiyor onun için de belli elektrik enerji su gerekiyor iş gücü gerekiyor bunlar da israfa neden olan şeyler diye düşünüyorum. Sadece gördüğümüz şeyler değil onların o hale gelinceye kadar ki önceki süreci de israf.” (K6, Kadın, Öğrenci)

Bir lisans öğrencisi olarak K6, bir kumaşın mevcut haline gelene kadar geçen süreçte kullanılan suyun ve belli bir enerjinin harcandığını düşünmekte, modanın değişmesiyle beraber üretilen kumaşları israfa giden bir yol gibi görmektedir. K6, düşüncelerini dile getirdiği konuşmasının bir bölümünde kıyafetler konusunda moda, trend gibi akımları takip etmediğini belirtmiştir. Klasik, modası geçmeyecek parçalara yöneldiğini ve bunu israfa sebep olmamak adına tercih ettiğini söylemiştir. Sözlerinin devamında *“Çünkü o moda adı altında birçok israf yapılıyor.”* diyerek moda sektörünün arka planını düşünmekte olduğu anlaşılmakta, bir nevi kapitalizmin kapısını aralamaktadır.

Araştırmanın nicel bölümünde çevreci davranışlar ölçeğinin *israftan kaçınma* alt boyutu ile *dini tutum* arasında pozitif yönlü anlamlı bir korelasyon bulunmuştu. Dini tutum düzeyi yükseldikçe israftan kaçınma hassasiyetinin arttığı sonucuna ulaşılmıştı. Araştırmanın nitel kısmındaki israf bölümünde ise katılımcılara, “İsraftan kaçınıyor musunuz? İsraftan kaçınmak için kendi adınıza neler yapıyorsunuz?” diye sorular yöneltilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Mülakata katılan ve din eğitimi alanında eğitim alan kadın katılımcıların benzer nitelikte cevap verdikleri bulgulanmıştır. Genellikle su kullanımında tasarrufa gitmek, yiyecek ve giyecek konusunda planlı hareket etmek gibi israftan kaçınma tutumlarını K7, K3 ve K4 şöyle anlatmaktadır:

“Evet kaçınmaya çalışıyorum. Mesela dişlerimi fırçalarken suyu açık bırakmam.” (K7, Kadın, Öğrenci)

“Yani işte suyu falan fazla açık bırakmamaya çalışıyorum. Temizlik yaparken özellikle suyu idareli kullanmaya çalışıyorum. Gıda özellikle atmamaya çalışıyorum. Böyle ihtiyacım kadarını yapıp yiyorum. Öyle bozulmasına izin vermiyorum yiyecekleri. Öyle diğer eşyalarda da genelde böyle idareli. Hani ne kadar ihtiyacım var? Onu şey yaparak hesaplayarak bir şeyleri atmamaya çalışıyorum. Yani mümkün mertebe yiyecek dışındaki şeyleri de atmamaya çalışıyorum.” (K3, Kadın, Akademisyen)

“Yiyecek açısından düşünürsek bir yemeği yiyeceğimden fazlasını kendi kapasitemden fazlasını yapmam. Yani çöpe gitmesi vesairesinde. Aynı şekilde herhangi bir ihtiyacım yoksa alışveriş konusunda da kendimi mümkün olduğunca durdurmaya çalışıyorum, çünkü hepsi aynı şeye giriyor.” (K4, Kadın, Öğrenci)

Öğrenci K6’da diğer kadın katılımcılar gibi israfa dikkat etmeye çalıştığını söylemiştir. K6 israf konusunda su konulu bir belgeselden etkilendiğini düşünmekte ve davranışlarına aksettiği anlaşılmaktadır. “Su Ayak İzi” kavramından bahsederek bir kişinin günlük kullandığı su tüketim miktarının hesaplanabileceğini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Bir belgesel izlemiştim ben suyla alakalı. En çok korktuğum şeylerden birisi odur su yokluğu ki ileriki zamanlarda da su savaşlarının yapılacağına dair araştırmalar söz konusu günümüzde ve yarının suyu mu yarının suyu diye bir site olması lazım oraya ziyaret etmişim bir sürü bilgilendirmeleri var. Bir kahvenin yapımından bir tişörtün üretiminden ne kadar su gittiği ile alakalı araştırma yapmışlar ve senin su ayak izlerini falan hesaplıyor. Haftada ne kadar çamaşır makinesini çalıştırıyorsun kaç kere bulaşık makinesini çalıştırıyorsun ya da kaç kere duş alıyorsun bunları yazdığında senin su ayak izini hesaplıyor ve hani israfkâr mısın değil misin oradan bile ölçebiliyor.” (K6, Kadın, Öğrenci)

“Su Ayak İzi” kavramı, ilk kez 2002 yılında Prof. Dr. Arjen Y. Hoekstra tarafından ortaya atılmıştır. Bir ürünün işlenmesinden tüketiciye gelene kadar

kullanılan aşamayı kapsayan bu kavram, kişinin direkt ve endirekt olarak harcadığı su miktarına tekabül etmektedir.¹²⁸ Tüketicilerin tatlı su kaynaklarını nerelerde ve ne miktarda harcadığını görmesi, su tüketimini ölçmeye yardımcı olabilir. Bu su yönetimini kontrol etmek ve israfı azaltmak adına önemli görülmektedir.

K2,'nin israf konusundaki görüşleri önceki katılımcıların görüşlerine nazaran metafiziksel bir duruş sergilemekte ve bir şeyin hakkını az vermeyi de israf kategorisine dahil ettiği ifadelerinden anlaşılmaktadır. İsraftan kaçınma eylemini “gerçeklikle barışık olmak” şeklinde nitelendirmektedir. Bir şeyin ancak gerçek hakkı tam verilince hakikatin ortaya çıktığını söyleyen K2'nin sözlerinin devamı şöyledir:

“İsraftan kaçınmak demek bir yerde herhangi bir şeyin hakkını vermek, fazlasını veya az bırakmamak demek. Az da bir israftır aslında. Çünkü tamamlanmak üzere ihtiyaç duyulan anlam yoksunluğu ile ilgili zincirleme bir şekilde başka mağduriyetler ortaya çıkacak. Bu mağduriyetlere de birçok emek zayi olacaktır. Birçok davranış domino etkisiyle boşa gidecek. Büyük emekler yanlış tedbirler yüzünden zayi edilecektir, az bırakmakta israftır bence. Anlamı tamamlamak gerekir herhangi bir şey için.” (K2, Erkek, Akademisyen)

2.2.1.3.Tasarruf Motivasyonu

Katılımcılara, çevre ile ilgili davranışları yapmalarının arkasındaki temel etkenin ne olduğu ve ifade ettikleri görüşlerinde dini inancın etkili olup olmadığı hakkında bu davranışları neden yaptıklarına dair kaygılarının sebebi sorulmaktadır. Bazı katılımcılar dinin etkisinin olduğunu bazıları da maddiyatın etkili olduğunu söylemektedirler.

“Yani dini de olabilir genelde israf olmasın diye israfa karşıyım hem ekonomi olarak hem dini olarak, o yüzden mümkün olduğu kadar israf etmeden o şekilde yapıyorum yani.” (K5, Erkek, Emekli)

Kendisini dindar olarak nitelendiren K4 ise şöyle düşünmektedir:

“Dinin etkisi de var tabi ki yani özellikle ilahiyat okuduğum süreçte ben bunda daha fazla farkındalık kazandığımı düşünüyorum.” (K4, Kadın, Öğrenci)

¹²⁸ A.Y. Hoekstra vd., *Water Footprint Manual: State of the Art 2009* (Enschede, the Netherlands: Water Footprint Network, 2009), 8.

Kendisini “Ortalama Müslüman” olarak tanımlayan K6, dışarıdan dindar gözüyle bakıldığını ancak öğrendikçe yetersizlik hissisini bildiğini ifade etmiştir. Çevre ile ilgili görüşlerinde ise dinin ve diğer faktörlerin etkili olduğunu söylemektedir:

“Hepsi var toplum olarak zaten hani İslam’la iç içeyiz hani ibadetler konusunda ne kadar toplumumuz icra etmese de bazı noktalarda genel olarak İslam’ın o atmosferiyle iç içeyiz bunun etkisi var. Aynı zamanda doğada insan doğayla barışık olduğu takdirde iyi ilerliyor şu anki atmosferin bozulması, bu kadar kirliliğin oluşmasının tüm sebebi neredeyse insanlar. O halde insan doğayla barıştığı sürece hem insan ömrü hem de doğanın o yaşamın ömrü daha fazla olacağına inanıyorum hem de dinen bu şekilde davranmamız gerekiyor. Sonuçta kalıcı değiliz emanet gibi bir nevi.” (K6, Kadın, Öğrenci)

K7, kendisini bir dini inanca mensup olmayacağını varsaydığında yine de çevre hassasiyetine duyarlı olacağını düşünmektedir. İnsanlığa fayda sağlayacağını düşündüğü argümanını şu sözleri ile açıklamaktadır:

“Şöyle söylemek istiyorum. Yani ben şöyle düşünüyorum, dinin bize, yani yapmamızı istediği şeylerin hepsi insanlığın iyiliği adına, yani bir hani bir yani bir dinim olmasaydı, yani bir dine mensup olmasaydım bile bunları yapardım, çünkü insanlığın faydasına olduğunu düşündüğüm için.” (K7, Kadın, Öğrenci)

Dini inanca sahip K7 aslında dinin emirlerinin insanlığa yararlı olduğunu bilmektedir. Ancak çevreci davranışların tamamen dinle bağlantılı olmadığını ima etmektedir. Dinin emrettiği ve insanlığa faydası olacağı düşünülen davranışların akıl yürütülerek ulaşılabileceğini vurgulamaktadır. Diğer yönden, dini inanca sahip olmadığını söyleyen ÇT3 ile bu konuda benzer nitelikte cevap verdikleri dikkat çekmektedir.

“Yok benim başını söyleyeyim, dini görüşüm zaten bu konularda etkili değil. Çünkü dini görüşüm olmadığı için.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3 sözlerinin devamında, çocukluğunda kendisinin ve çevresindekilerin yokluk görerek büyüdüğünü bu yüzden nesnelerin kıymetini bildiğini, biraz da yokluğun getirdiği bir sebep olduğunu söylemektedir:

“Yani bir ekmeğin bir arpanın buğdayın nasıl yetişmez emeklerle şey olduğunu biliyoruz ve onu koruyoruz. Su da keza yani evde su yoktu. Bakraç da köy veya cami çeşmesinden getiriyorduk. O nedenle bu bir kova su, bakraç su bizim için çok değerliydi. Biraz da yokluktan gelen bir şey. Bir de bilemiyorum. Bu bir şey yetiştirilmekle de değil.”

ÇT3’e, çocukluk döneminde okulda verilen eğitim ya da anne-babanın yetiştirme tarzı ile ilgili olup olmadığı sorulduğunda; anne-babanın doğa çevre kültürü bilincine sahip olmadığını, eskiden okullarda böyle eğitimlerin

verilmediğini ama israf-emek konularının geçtiğini söylemektedir. Kültürümüzdeki ekmeğin kıymetine değinerek şu sözleri sarf etmektedir:

“İnsanlar işte ekmeğin bir parça bulur öper başına bir kenara koyar. Yani bir değerdi bu değer olduğu için. Şu anda insanlar yokluk çekiyoruz diyorlar ama böyle bir şey yok aslında eskiye nazaran yani şey değil. Çünkü istedikleri kendine yeterli olandan çok daha fazla bir şey. Yani sahip olmak için ulaşmak istedikleri mesele o. Yani marketlerdeki el arabalarının içine bakın tikiş tikiş şeydir, doludur. Bir insanlar bu kadar şey ihtiyaç yok ya. Ondan sonra da doktor diyor ki yee-mee-cen. Zayıflama ya da şeker ya da tansiyon bilmem ne kilo hepsinde adabınla yiyeceksin diyor. Yani şey değil ya şimdi çocuklarımız ne kadar şey ama çünkü.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Vakıf müdürünün ifadelerinden, konuya bütüncül baktığı anlaşılmakta ve akıl yürütme yoluyla yaklaşarak sonuca ulaşılabilirdi yorumlanmaktadır. ÇT1, toplu kullanım alanlarında içilebilir suyun çeşmelerden damlaya damlaya aktığına ve suyun boş yere israf edildiğine dikkat çekmektedir:

“Birçok yerde sende görüyorsundur biliyorsundur, okullarda, camilerde, hayratlarda hep musluklar akar kokar damlatılır yani temiz su yani dünyada, dünyanın üçte ikisi su okyanuslar. Dünyanın üçte ikisi su olmasına rağmen bunun içerisinde tatlı su oranı %1. %1'in de içerisinde içilebilir yani bizim şöyle içebildiğimiz su oranına yaklaşık 0.2 yani bizim aslında içilebilir suyumuz hemen hemen yok. Çok az. Ve biz bunu hemen hemen her yerde israf ediyoruz. Tıp, tıp, tıp, tıp, tıp, tıp. Biliyoruz, sen de biliyorsun, ben de biliyorum. Yani bunu bizi dinleyen okuyanlar da görecek. Öyle bir durum var, işte bu israf.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1'in vurguladığı su sızdıran çeşmelerin israf edilmesine yönelik çözüm arayan duyarlı kişiler de mevcuttur. Örneğin, öğrenci K6'ya su tasarrufu yapıp yapmadığı sorulduğunda, dikkat ettiğini ve evde su damlatan çeşmeye bir formül aradığını söylemektedir. Bununla birlikte çeşmeden akan suyu israf etmemek adına geçici çözüm üretmektedir. Daha sonra su damlatan yere bir kap koyarak temiz suyu biriktirmekte ve çeşitli yerlerde bu suyu değerlendirmektedir:

“Evet evet yapıyorum hatta şey yapmak istiyordum evdeki musluklara fiskiye gibi olan şeyler daha az su kullanımını sağlıyormuş. (...) Herhangi bir musluk damlattığında koyuyorum mesela neredeyse bir 3 litrelik bir sürahi oraya koyuyorum eğer yapılıncaya kadar ona doluyor onu ya çiçeklere veriyorum ya başka bir şeyde kullanılsın diye durmadan devir daim ettirmeye çalışıyorum ki israf olmasın çünkü bunu ben 15 tatilde yaşadım ne kadar sıkısan da musluğu damla damla akıyor ve akşama kadar belki 20 litreye yakın su gidiyor her gün 20 litre haftada 140 litre su yapar yani bunu aya vurduğunda çok daha fazla bir meblağ ortaya çıkıyor. Bu hem senin maddi anlamda cebinden gitmesine sebep oluyor hem de kaynakların boş yere kullanılmasına sebep oluyor.” (K6, Öğrenci, Kadın)

Lisans öğrencisi K6, herhangi bir çevre örgütü ile bağlantısının olmadığını fakat anket ve imza gibi faaliyetlere katıldığını söylemiştir. Toplumsal tepkiden çekindiği için çevresindeki kişileri uyarmaktan çekindiğini ifade etmiştir. Çevreyi

korumakla ilgili herhangi bir eylem ya da etkinliklere katılıp katılmadığı sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

“Herhangi bir şeye katılmıyorum kendi çapımda yapmaya çalışıyorum. (Ne gibi?) Toplum da değiştiği için artık insanları uyaramıyorsun, uyardığında ters tepki alabiliyorsun bu kendimden büyük bile olsa küçük bile olsa bu öyle gidiyor yani hemen bir tepki alıyorsun hani sen mi kurtaracaksın çevreyi bilmem ne diye o yüzden uyarmaktan bazen çekiniyorum ama genel olarak kendim çevreyi temiz tutmaya çalışıyorum çöpümü elimde tutup çöp kovası gördüğümde atmaya çalışıyorum kendi çapımda önlemler gibi.” (K6, Kadın, Öğrenci)

Burada K6'nın, çevre kuruluşuna üye olmasa bile çevreyi koruma adına kendince aldığı önlemler belirtilmektedir. Din eğitimi alan lisans öğrencisi K7, K6 gibi bir çevre kuruluşunun imza kampanyalarına katıldığını söylemiştir. Fakat K7, bir süre sonra sürekli e-posta adresine onlardan mail geldiği için abonelikten çıktığını ifade etmektedir. K7, herhangi bir çevre kuruluşuyla bağlantısının olmadığını ancak telefonuna farklı bir uygulama indirdiğini anlatmıştır. Bu uygulama sayesinde uygulamanın kuralı gereği telefonu az kullanarak sanal para kazanıldığını, bu parayla sadece dünyanın bir başka yerinde gerçek bir ağaç dikildiğini söylemiştir. Akıllı telefonlarda kullanılabilen bir uygulamanın sanal alemden reele olan katkısı çevreci davranışların teknolojik versiyonu gibi görünmektedir. Teknolojinin getirdiği imkânlar çağımızda alışlagelmekte, bazı aktiviteler mevcut kaynakları fırsata çevirebilmektedir. Günümüzde insanlar ormana ağaç dikmeye gitmese bile artık sanalın buna aracı olabildiği görülmektedir. Öğrenci K7, kullandığı uygulamayı şu şekilde anlatmaktadır:

“Şey var, şöyle bir şey söyleyebilirim. ‘Forest’ diye bir uygulama var. Böyle insanlar zamanlarını daha iyi yönetebilmek için bu uygulamayı kullanıyorlar. Mesela telefonlarından uzak durmak için ya da telefonlarıyla geçirilen vakti en aza indirmek için bu uygulamayı kullanıyorlar. Başlangıçta sadece bir kere ücret ödeyip bu uygulamayı edinebiliyorsun. Daha sonra işte onun böyle süresi var. En fazla 3 saatlik bir süre var. Bu süreyi aştığın zaman tercihe bağlı olarak bu uygulamayı kullanmak yani o süreyi başlattığın telefonunu açıp herhangi bir uygulamaya giremiyorsun. Eğer girersen sürenin içinin, yani şeyi bozduğun için senin dikmiş olduğun ağaç ölmüş oluyor. Senin orda bir tane şey sanal bir bahçen var, sen işte o süre içerisinde herhangi bir uygulamaya girersen o ağacın ölmüş oluyor insanlar telefonlarıyla daha az zaman geçirmek için bu uygulamayı kullanıyorlar. 2.500 altın paran olduğu zaman dünyada senin için bir yerde bir ağaç dikiyorlar. Gerçek bir ağaç. O yüzden bende bu uygulamayı kullanıyorum.” (K7, Kadın, Öğrenci)

K8, Denizli Orman Bölge Müdürlüğünde memur olarak görev yapmaktadır. Meslek hayatının 30 yılının ağaçlandırma faaliyetleri ile geçtiğini ifade etmekte ve mesleği gereği sivil toplum örgütü bazında bütün çevre örgütleri ile irtibatının olduğunu söylemektedir. “Biz zaten üye olmamıza gerek yok ki. Ben üye değildim

ama benim mesela etüt proje şube müdürüm DOÇEV yönetim kurulu üyesiydi.” diyerek üye olmasına gerek olmadığını zaten işi gereği çevresel aktivitelerin içinde olduğunu belirtmektedir. Uzun yıllar ağaçlandırma teşkilatında çalıştığını; 2 yıllık sorumluluk alanının Denizli ve Uşak illerinde olması nedeniyle bu iki ilde binlerce hektar ağaçlandırma projesi uyguladığını anlatmıştır. Aynı zamanda 7 yıl ihale komisyon başkanlık görevi, ağaçlandırma arazi hazırlığı işleri ve dikimleri gibi aktivitelerde bulunduğunu açıklamıştır.

K8’e, üniversite tercihinde Orman Mühendisliği bölümünü seçmesindeki temel faktörün çevre hassasiyetine karşı duyarlılığı ile ilgisinin olup olmadığı sorulmuştur. Asıl gitmek istediği bölümün Ankara Siyasal Bilim olduğunu fakat birkaç puanla kaybettiğini anlatmıştır. Katılımcının söylemlerinden, Türkiye’deki ve yurt dışındaki güncel bilgileri araştırdığı anlaşılmaktadır. Geçmişten verdiği örnekleri birebir isim, tarih ve yer konumu ile açıklayarak hafızasının güçlülüğü ile dikkat çekmektedir. Kendisine teklif edilen rüşvetleri reddedebildiğini, kararlı ve kendi prensiplerine uyan bir yönü olduğunu bu sebeple sisteme de uyum sağlayamadığını ifade ederek duruşunu özetlemektedir. Çevre ile ilgili saha çalışmalarında aktif olan K8’den alınan cevapların hemen hemen hepsi içerik olarak siyasi ve iktisadi konulardan oluşmaktadır. K8 ile yapılan mülakatın diğerlerine nazaran sıra dışı geçtiği söylenebilir. Fikirlerini beyan ederken konunun siyasete gelmesi zaten ilgisinin olduğunu açıkça göstermektedir. Bu ilgisine rağmen ağaçlandırma çalışmalarını yıllarca severek yaptığını söyleyen K8, Orman Mühendisliği bölümünü okuduğu için hiç pişman olmadığını şu sözleri ile açıkça ifade etmektedir:

“O dönemler 2 tane fakültesi vardı. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesiydi, bir de KATÜ Karadeniz Orman Fakültesi. Üniversite tercihi yaparken benim yedinci tercihimdi burası. Aslında burada İstanbul Hukuk vardı sildim onu. Orman Fakültesini yazdım ve oraya girdim ve okudum. (...) Ertesi sene de tekrar sınava girmek istedim. Babam izin vermedi velhasıl böylece biz ormancı olduk. Ama pişman değilim. Yani 35 yıllık meslek hayatımda son yıllarda yapılan birtakım tasvip etmediğim uygulamalar olsa da yani hiç pişman değilim yani.” (K8, Erkek, Memur)

Mülakata katılan K1-K8 aralığındaki katılımcılar, din eğitimi almış ve din eğitimi almamış kişilerden oluşmaktadır. Fakat din eğitimi almamış olan K5 ve K8 katılımcıların söylemlerinden hareketle, dini hassasiyet düzeyi yüksek olduğu düşünülmektedir. K1-K8 aralığındaki katılımcıların herhangi bir çevre kuruluşu ile

bağlantılarının olmadığı tespit edilmiştir. Ancak bazı detaylar dikkat çekmektedir. Örneğin bazı akademisyenlerle yapılan mülakatlarda, çevre kuruluşu ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna katılmayı istedikleri ifadelerinde geçmiştir. Fakat yoğun çalışma tempolarından dolayı vakit ayıramadıkları ifadelerine rastlanılmıştır. Akademisyen K3'e, herhangi bir çevre örgütü ile bağlantısı olup olmadığı sorulduğunda, kendisinin değil ama ailesinin bağlantılı olduğunu, babasının geçmişte çevre örgütü ÇK1'e bağlı bir iç dernekte rol aldığını söylemiştir. Bu davranışın arkasında yatan düşüncenin ne olduğu sorulduğunda, bireysel olarak çevre faaliyetlerinde bulunduğunu ancak sosyal etkinlikte bulunmadığını K3 şu şekilde ifade etmektedir:

“Yani bireysel olarak böyle bir yere gittiğimizde o çöpleri toplarız piknik yerlerinde. Yere çöp atmayın, çocuklara onu öğretirsin. Aile içinde biraz daha böyle yakın çevreyle öyle hassasiyetlerimiz var ama sosyal bir etkinlik şeklinde bir yere katılmıyorum.” (K3, Kadın, Akademisyen)

K3'e çevre kurumuna katılmayı düşünüp düşünmediği sorulduğunda, *“Düşünebilirim ama dediğim gibi çok reklamı olmuyor galiba karşılaşmıyorum o yüzden.”* cevabını vermektedir. Her ne kadar aile üyelerinden birileri çevre kuruluşuna üye olsa da çevre örgütlerinin bireylere doğrudan hitap edebilmesi önem taşıyacak bir madde gibi görünmektedir.

Akademisyen K1, çevre duyarlılığı ile bilinmekte ve çevre kuruluşuna katılmak istediğini hatta araştırıp aktif rol almak istediğini dile getirmektedir:

*“Yok maalesef yok. (...) Öyle pek katıldığım söylenemez. Yani akademisyenlik biraz şey yani çok fazla yoğun çalışmayı gerektiriyor. **(Düşünür müsünüz?)** Düşünürüm aslında. Yani düşünüyorum da ama şey diye düşünüyorum yani bir profesörlüğü alayım, ondan sonra Denizli'de bakacağım. Kim varsa etkin olarak da rol almak istiyorum bu konuda.” (K1, Erkek, Akademisyen)*

K1'in ders yaptığı çalışma ofisinde birçok bitki ve saksıda yeşillikler olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum günlük yaşantısında çevre ve doğaya karşı bir sempatisi olduğunun göstergesi sayılabilir. Yaptığımız nicel araştırma bölümünde bulgulandığı üzere, dini tutum düzeyi arttıkça aktif çevreye katılımın artmadığı sonucu çıksa da bu sonucu çürüten uygulamaların olduğu da görülmektedir. K1'e bitkilere, canlılara, doğaya karşı bir ilgisinin olup olmadığı sorulduğunda ise özel bir ilgisi olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“İlgim var evet, özellikle getiriyorum. Bulduğum yerden alıyorum. Hatta biraz önce yürüyüş gerçekleştirdim yani buradan çıktım. Üst tarafta bir kanal var. (...) O kanal

boyunca yukarıdan aşağıya doğru yürüdüm. Ağaçların altından. Güzel, temiz bir hava ve o bölgede o kadar çok ağaç fidanı gördüm ki, yani orada kaldığında aslında hiçbir anlamı olmayacak, büyümeyecek. Çünkü çamların altında büyümez. Yani her ağaç her yerde olmaz. Mesela meşe ağaçları vardı. İktisadi İdari Bilimlerin önünden geçerken dikkatimi çekti. Bir kiraz ağacı gördüm aşağıda bir sürü kiraz minik minik şeyler çıkmış, fidanlar. Başka ağaçlar vardı yani birçok farklı ağaç türü gördüm. Onları oradan alıp başka bir yere dikmek istiyorum mesela. Yani zaman zaman da yapıyorum bunu. Evet bazen burada yetiştirip bahçeye diktiğim meşe oldu benim. Geçen şurada bir şey yapmıştım ama çıkmadı. Evde var yani evde işte aldığım cevizlerden beğendiklerimden hemen toprağa saksıya gömüyorum. O büyüyünce götürüp başka bir yere dikiyorum. Yani şu anda var evde. Evde büyümekte olan bir ceviz ağacım var.” (K1, Erkek, Akademisyen)

K1, kampüs girişinde bir çınar ağacı olduğunu ve her sene budadığını hatta ara ara gidip bakımını yaptığını fakat bu sene bakım yapamadığı için içinde kaldığını ifade etmiştir. Eğitimci K1’in çevreye karşı hassasiyet geliştirdiği görülmektedir. Çevreci kuruluşlardan birine üye olmak istediğini söyleyen K1 ile çevre kuruluşları hakkında müzakere yapılmıştır. Nitekim akademisyen K1, çevre kuruluşunda aktif rol almak için il temsilcisi ve akademisyen olan ÇT1’i ziyaret etmeye karar verdiğini söylemiştir.

Akademisyen K2 ise, yüksek lisans tezi için kendi alanında çevre ile ilgili bir konu seçtiğini söylemekte ve çevre hassasiyetini benimsediğini belirtmektedir. Çevre kurumu ile bağlantısının olmadığını, yapılan araştırmaları takip ettiğini dile getirmektedir:

“Doğrudan kurumsal olarak yok bir bağlantıda bulunmadım ama birçoğunun araştırmalarını takip ettim. Onların verilerini değerlendirdim, dikkate aldım, takip ediyorum. Onlarla alakalı da gerekirse bilimsel çalışmalarda da istifade ediyorum.” (K2, Erkek, Akademisyen)

Tasarruf, yaşamın her alanında karşılaşılabilecek bir kavram gibi gözükmektedir. Dini görevler yerine getirilirken tasarruf yapılması dikkat çekmektedir. Çünkü inananlar açısından tasarrufun ibadet üzerinde pratize edilmiş halini göstermektedir. Tasarrufun dini pratiklerde uygulanması dini motivasyon sağlayabilmektedir. Örneğin K6 ve K1, dini pratikleri uygularken tasarruf edilebileceğini göstermektedirler:

“Eğer namaz kılacağım vakit herhangi bir yerden ışık hüzmeleri yansiyorsa odaya ekstradan lamba açmıyorum.” (K6, Kadın, Öğrenci)

“Evet dış fırçalarken kesinlikle suyu açık bırakmam. Abdest alırken bu şeyden beri ne zaman Ankara’dayken bir su kılığı olmuştu. Yani Ankara’daki barajlar yetmedi işte Kızılırmak’tan su getirildi Ankara’ya. O sırada bir alışkanlık edindim. 3 defa yıkamıyorum. Tek. (O zamandan beri?) Evet o zamandan beri tek. Yani ve mümkünse işte diyelim kollarımı yıkadım, ayaklarımı yıkayacağım, çeşmeyi kapatıp açarak yani o akarken değil.

Yani sadece orada değil, yani mümkün olduğunca her yerde tasarruf etmeye çalışıyorum.” (K1, Erkek, Akademisyen)

K6 ve K1’in anlattıkları dini inancın gerekliliklerini yerine getirirken tasarruf sağlanabileceğinin bir örneğini teşkil etmektedir. K6, ufak bir ışığın yansıması ile namaz kıldığını söylemekte ve bu davranışını bilinçli olarak yaptığı ifadesinden anlaşılmaktadır. Hanefi mezhebine göre abdest alırken uzuvları 1 defa yıkamanın farz, 2. ve 3. defa yıkamanın sünnet olduğu bilinmektedir. K1, abdest alırken sadece farziyetlerini uygulamaktadır. Sebebinin su kıtlığı yaşadığı bir dönemden hareketle edindiği bir alışkanlık olduğunu belirtmektedir. Tek sefer yıkadığını söyleyen K1, bu davranışı ile hem yükümlülükleri yerine getirmekte hem de su tüketiminin ibadetleri yerine getirmede nasıl iktisatlı davranılabileceğini göstermektedir. Her iki katılımcının söylemlerinde ibadetler noktasında tasarruf ettikleri ve bunun çevre farkındalığı ile bağlantısının olduğu söylenmektedir.

K1 ile K8 aralığındaki katılımcılara, kendilerini dindar olarak tanımlayıp tanımlamadıkları soruldu ve kendilerini nasıl algıladıklarına dair 1 ile 5 arası bir puan vermeleri istenildi. Algılanan dindarlık düzeyi, katılımcıların kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“3,5 çünkü mükemmel olmadığımı düşünüyorum bu konuda. Yani eksik yaptığım şeyler var. Onlara bağlı olarak 3,5.” (K7, Kadın, Öğrenci)

“Dindar olarak evet tanımlarım. 3.” (K4, Kadın, Öğrenci)

“Evet. 4.” (K3, Kadın, Akademisyen)

“Evet tanımlıyorum. Yani herkesin kendi anlayışı farklıdır. Ben kendimi beşte dörtlük görüyorum en azından. Yani her konuda yetkin olmadığım için oradan bir.” (K1, Erkek, Akademisyen)

Orman Bölge Müdürlüğünde çalışan K8 ise, kendisini kendisinin değerlendiremeyeceğini söylemekte, o yüzden puanlama yapmadığı fark edilmektedir:

“Ben kendimi dindar olarak tanımlamıyorum. Ben muvahhit bir insanım. (Muvahhit?) Allah’a inanan. Ben muvahhit bir insanım yani uı doğrunun yanındayım doğru neyse onun yanındayım. (...) Valla ben kendimi hiç puan veremem yani benim davranışlarım hareketlerim tarzım konuşma üslubum sahip olduğum üçüncüler bana özgüdür bunu başkaları değerlendirir, ben kendime puan veremem ki. (Siz kendinizi değerlendirdiğinizde?) Ben düzgün bir insan olduğumu iddia ediyorum. Yani kolay kolay yamulmam. Dünyevi bir menfaatle satın alınmam, çok satın almaya çalıştılar. Satın

alınmam. (...) Ben Allah'tan korkarım ben bir gün hesap verileceğine inanıyorum. Hesap vereceğime inanıyorum. O hesap gününden korkuyorum. Onun için yalan söyleyemem. Emanete hıyanet edemem.” (K8, Erkek, Memur)

Memur K8, dindarlığın ölçüsünün 5 vakit camiye gitmekle olmadığını ve cuma namazlarını kendi kıldığını söylemiştir. Hiçbir Diyanet imamının arkasında namaz kılmadığını, sebep olarak onları dindar sıfatıyla görmediğini ifade etmiştir. Sözlerinin devamı şöyledir:

“Ben geleneksel Ortodoks, Sünni, Ehlisünnet dinini reddediyorum. Kurân'da her şey bellidir. Açık ve beyan belli. Allah orada belli kuralları emretmiş kardeşim. 1) Önce insan olacan. Kimsenin hakkına hukukuna giremem. Bakın müdürlük dönemim boyunca sadece bana gelen rüşvetleri toplamış olsaydım, istemeden gelen rüşvetleri. Tamam mı? Benim bugün belki milyonlarca oda dolarım vardı. Ben gelen rüşvetleri reddedebilen bir adamım. Dik bir adamım. Zaten ondan sisteme uyum sağlayamadım, niye biliyor musun? Yani eğer eğer dindarlık, eğer dindarlıktan kastınız belli bir din yani İslam değil ise Protestanlar eee yani Evanjelistler ve Katolikler çevre açısından bizden daha dindar. Çevresel yönden bizden daha dindar.” (K8, Erkek, Memur)

Dindar olarak bilinen bazı katılımcıların kendilerine 5 üzerinden 1 puan vererek değerlendirdikleri görülmüştür:

“Yok pek dindar olarak tanımlamam. Sadece namazlarımı kılıyorum kılmaya çalışıyorum. Benim dindar olan kişilere bakış açım çok farklı namaz kılmak ayrı bir şey, tam İslamiyet'i yaşamak çok ayrı bir şey. Herhalde 1 puan falan veririm. (Neden?) Çünkü ben yapıyorum sadece namazlarımı kılıyorum elimden geldiği kadar ibadetim var hepsi o. 5 puan olması için evliya hükmünde olmak lazım 4 puan da öyle. 2 puan da öyle. Demek ki bizim yerimiz 1 puanlık.” (K5, Erkek, Emekli)

“Yok yani şöyle evet ibadetlerimizi yapıyoruz hani ahlakımızla düzeltmeye çalışıyoruz ama yani. Hani ortalama Müslüman olarak tanımlarım.1 yani tam mükemmel zaten olamazsın artık öğrendikçe yetersizlik hissini bildiğin için ne kadar öğrensen de yetmeyecek ve her halinle sen aciz kalacaksın ne kadar hani dışarıdan insanlar sana dindar gözüyle baksa da bu insan bunu biliyor dese de senin bir nefsin var aklın var bunlarla sen yaşıyorsun veya mücadele ediyorsun öyle durumlarda yani daha da aslında mücadelen artıyor ne kadar insanlar seni dindar diye tanımlıyor aslında senin iç manada o kadar mücadelen artıyor o mücadeleyi sen nasıl sonlandıracağımı bilemediğin için hani mükemmele yakın diyemezsin kendin için bir dersin iki dersin ya ben de kendimi bir iki yani o civarlarda tanımlıyorum hani Peygamberimiz de diyor ya: ‘Allah'ım hani göz açıp kapayıncaya kadar nefsimle beni baş başa bırakma.’ Ya bunu bir Peygamber söylüyor göz açıp kapayıncaya kadar bir saniye bile geçmiyor demek ki o kadar tehlikeli bir yanımda var ve bunun zamanla gittikçe arttığını biliyorsan ve bunun mücadele ediyorsan o yüzden kendine göre dindarlığın görecelidir ama dışarıdaki bakan insan seni görünüşüne göre ve söylediklerine göre değerlendirdiği için o yüzden insanlar insanları dindar diye niteler.” (K6, Kadın, Öğrenci)

Akademisyen K2, dindarlığın tanımını yaparak kendisini bu tanım üzerinden değerlendirmektedir. Dindarlık krizi yaşandığını aslında dindarlığın amaç değil de araç olması gerektiğini vurgulamaktadır:

“Dindarlığı ben buradaki gerçeklikle barışık olmak hem kendi gerçekliğin hem manevi. Tekrar edeyim manevi gerçekliğin hem ruhani gerçekliğin hem de fiziksel gerçekliğin ile alakalı bütünlüğün tutarlılığı ise ve bu tutarlılığı yerine getirecek anlam arayışıysa kendimi

küçüklüğümden beri bu arayışın içinde bulunduğum için buna yakın hissederim. İçinde bizzat sahip olduğum veya hâkim olduğum anlamında değil ama, yakınlık ve buna hep bunu arzu etme, buna karşı bir heves sahibi olma anlamında kendimi (...) 4 puan verelim çünkü tam anlamıyla henüz hayatın anlamını bulabildim diyemem. Evet 4 puan veriyorum.” (K2, Erkek, Akademisyen)

2.2.1.4.Su ve Elektrik Tasarrufu

“Su tasarrufu yapar mısınız?” sorusuna katılımcılardan şöyle cevaplar gelmiştir:

“Evet ona dikkat ederim. Su konusunda hassasımdır.” (K4, Kadın, Öğrenci)

“Dişlerimi fırçalarken zaten çeşme kapalı olur. Bunun haricinde elimi yıkarken daha az açarım, gereksiz yere su akıtmamaya çalışırım.” (K5, Erkek, Emekli)

“Mesela şeylere de karşıyım ben, klozet tuvaletlere. Eğer yaşlı bir insan kullanmayacaksa normal şekilde ben insanların kullanmasını doğru bulmuyorum hem hijyenik açıdan hem de su konusunda o bir sifonluk suda litrelerce su gidiyor belki normal tuvaletler olsa o kadar su kullanılmaz veya daha kontrol edebilirsin suyun kullanımını ama o bile o şekilde gidiyor. Hatta izlediğim belgeselde belli bir düzenek oluşturmuş yurt dışındaki bir adam işte o klozetteki kullanılan suyun arıtılıp işte nerede bahçede mi bir yerlerde kullanılabilir hale getirmişler yani birçok şeyi dönüştürebiliyor insanoğlu bu şekilde hani yenilenemeyecek tarzdaki şeyleri de dikkatli kullanmak gerekiyor.” (K6, Kadın, Öğrenci)

Vakıf müdürü ÇT3, tüketim kültürünün israf düzeyi ile ilgili söylemlerinde K6 gibi düşünmektedir:

“Eskiden yani evlerde tuvaletlerde atıyorum sifon yoktu, şimdi küçükte büyükte olsa şeye bassanız düğmeye bastığınızda 2-3 lt su gidiyor.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Katılımcılara “Şarj etmediğiniz zaman şarj cihazlarını prizden çıkartır mısınız?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Bu konuda hassas davranan katılımcıların şu şekilde cevap verdikleri görülmektedir:

“Prizde herhangi bir elektronik cihaz bırakmamaya çalışıyorum.” (K6, Kadın, Öğrenci)

“Yok hayır çıkartırım.” (K3, Kadın, Akademisyen)

“Evimde falan bütün prizlerimde açma kapama düğmesi var. Akşam hayat bitince bütün şalteri kapatıyorum. Mümkün olduğu kadar şarjda bir şey bırakmam. Mesela laptopum akşam giderken kesin çekirim kesin çekmişimdir, %100.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

İl çevre temsilcisi ÇT1’in konuşmalarından, kullanmadığı elektronik aletleri prizde bırakmadığı ve bu konuya yüksek düzeyde dikkat ettiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Diğer il çevre temsilcisi ÇT2: “Bazen çıkartıyoruz, bazen

unutuyoruz.” cevabını vermekte ve uygulamasının ihtimal dahilinde olduğu söylenebilmektedir. Vakıf müdürü ÇT3’ün önceki söylemlerinden hareketle tüketim miktarına özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin, vakıfta başkasının açık bırakıp gittiği odanın ışığını her defasında kapattığını söylemiştir. Bununla birlikte, evinde aylık kaç kW ve kaç ton su kullanıldığına dikkat ettiğini; ortalama 4 ton kullandığını 1 ton arttıysa neden arttığının hesabını yaptığını ve bu durumun kazandığı geliri ile bir ilgisi olmadığını, vakfa başlamadan önce de bu davranışlarının olduğunu ifade etmiştir. Nitekim su tasarrufunda halkın farkındalığını ölçmek adına yapılan bir nicel çalışma sonucuna göre, gelir seviyesi yükseldikçe su tasarrufundaki duyarlılığın arttığı tespit edilmiştir.¹²⁹

Bazı katılımcılar, şarj etmediği halde şarjda takılı olan prizleri çekmediğini söylemektedir. Ancak prizlerde takılı kalan cihazların elektrik çektiğini ve bunun bilincinde oldukları bulgulanmıştır:

“Üçlü bir priz var mesela genelde o orda takılı oluyor. Evet çıkarmamız gerektiğinin farkındayım ama...” (K7, Kadın, Öğrenci)

“Hayır. Özellikle bilgisayarda hayır.” (K4, Kadın, Öğrenci)

K4’e, prizdeki aletlerin de elektrik çektiği belirtildiğinde: *“Evet maalesef.”* cevabı alarak durumun farkında olduğu anlaşılmaktadır.

“Yok, o konuda çıkartmıyorum. Bu konuda kendimi de eleştirebilirim. Çünkü normalde hepsini topladığımızda yılda çok ciddi bir yekûnle dolu dönüştüğünü biliyorum.” (K2, Erkek, Akademisyen)

Akademisyen K2, bunun bilincinde olduğunu itiraf mahiyetinde dile getirmekte, sebebinin ise birtakım sosyal kaygılardan dolayı pratikte uygulanamadığını şu sözlerle gerekçelendirmektedir:

“Ama o şarj cihazlarının şöyle, farklı bir bağlamı var bununda evde sosyal olarak herkesin kendi telefonu ve kullanımı olduğu için onların şarjdan çıkarıldıktan sonra işte kaybolmaları, geri bulunmaları, yerlerinin değiştirilmesiyle alakalı. Henüz tam bir düzene oturtamadığımız için takılı kalmasını ve sabit kalmasını şimdilik sosyal krizlere dönüşmemesi için ev içinde onu daha sağlıklı olduğunu düşünüyoruz. Ama şunu biliyorum, bunun bilincindeyim. Bütün bunlar bu aletler kapatılmadıklarında, fişler, prizler, küçük şeyler gibi görünse de toplamda ciddi bir yekûn yapıyor. Neredeyse sadece şarj cihazlarının harcadığı enerji, birkaç yılda bir aylık elektrik faturasına bedel oluyor

¹²⁹ Aslı Gezer - Ayça Erdem, “Su Stresi, Su Kıtlığı ve Su Tasarrufu Hakkında Halkın Farkındalığının Belirlenmesi: Akdeniz Üniversitesi Örnek Çalışması”, *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi* 4/2 (23 Mayıs 2018), 113.

neredeyse. Farkındayız ama pratikte uygulamıyoruz. Başka sosyal kaygılardan dolayı.” (K2, Erkek, Akademisyen)

K5, daha önceleri şarj cihazını prizden çıkarttığını, şimdilerde bu alışkanlığı olmadığını söylemektedir. K5, K2’nin ifadeleri gibi, prizde hazır durmasından dolayı kullanım kolaylığından bahsetmektedir. Ancak K5, yüksek oranda kW çekmediğini söyleyerek K2’nin fikirlerinden bu noktada ayrılmaktadır. K5, fikir yürüterek düşüncelerini şu sözlerle gerekçelendirmektedir:

“Çok çektiğini tahmin etmiyorum. Çünkü o kadar çok şeyler var onların yanında çok böyle bir kayda değer bir olacağını tahmin etmiyorum. (%5 kadar çekiyor) Tamam %5 de olsa tahmin etmiyorum o kadar olduğunu yani çünkü neye göre %5? Telefonu şarj ederken çok bir şeyi yok, dışarda adam para kazanıyor telefon şarjı için. Napiyoruz gidiyoruz bir lira veriyoruz şarj ediyoruz telefonu. Demek ki çekim enerjisi çok düşük.” (K5, Erkek, Emekli)

Orman Bölge Müdürlüğünde memur olarak görev yapan K8, konu ile ilgili açıklama yaparak bekleme enerjisini (stand-by) şu şekilde anlatmaktadır:

“Dünya genelinde özellikle o üçlü prizler var ya düğmeli. Ondan sonra cihazlar kullanılmadığı zaman prize takılı olması, televizyonun düğmesinin yanması mesela veyahut da işte bilgisayarı kapattım hâlâ diyelim ekranın şeyi yanıp sönüyor. Buna bekleme enerjisi deniyor. Dünyada üretilen elektriğin %5’i hiç kullanılmadan bekleme enerjisiyle kayboluyormuş.” (K8, Erkek, Memur)

İl çevre temsilcisi ÇT1, yapılan en büyük israfın su ve enerji konusunda açık bırakılan elektronik aletlerden ve prizde kalan cihazlardan kaynaklı olduğunu düşünmektedir. Bekleme modunda olan (stand-by) yani açık bırakılan elektronik aygıtların oluşturduğu boşa giden enerjiden söz etmektedir. Aslında teknolojiyle bu enerji kaybının önüne geçilebileceğini, sensörlü lambaların kullanılarak tasarruf sağlanabileceğini ve israfı önlemek adına neler yapılabileceğini şu şekilde anlatmaktadır:

“Çıkarken koridorların ışığının açık bırakılması israf. Sabahlara kadar yanıyor. Bizim fakültemizde çok şükür mesela bazı yerlere fotoselli şeyler koyduk. Hareket görünce yanıyor. Karanlıkta, hareket yoksa yanmıyor. Yurt dışında mesela tamamen öyleydi. Ben yurt dışı doktoralıyım, tamamen öyleydi. Yani bir koridora girdiğin zaman fotoselle beraber bütün önündeki koridorun ışıkları yanarak gidiyordu. Yani seni takip ediyor lambalar. 7 gün 24 saat lamba yanması diye bir şey yok. Ama bizde var ve biz enerji eksikliği olan bir ülkeyiz. Yani enerjide dışa bağımlıyız maalesef.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Işığı açık unutulmuş ya da bırakılan sınıflarda, fotoselli lambaların kullanımının arttırılması milli servete katkı sağlayabilmektedir. Doğal kaynakların kullanımı konusunda hassasiyet geliştiren öğrencilere de rastlanılmıştır.

Örneğin öğrenci K7, fakültesinde gün ışığı bulunan yerlerde açık olan lambaları kapattığını ifade etmektedir:

“Mesela okulda koridorun ışıkları gün, yani güneş ışınları içeri girdiği halde açıksa ben onları kapatırım. Mesela bir sınıfta hiç kimse yoksa ben bunu görmüşsem yani hususi o sınıfa girip lambayı kapatıyorum.” (K7, Kadın, Öğrenci)

ÇT1, konu ile ilgili sözlerinin devamında enerji kaynakları bakımından dış ülkelere bağımlı olduğunu ve ülkenin kalkınması adına şunları söylemektedir:

“Gazda enerjide bağımlıyız. Bunu çözmemiz lazım ki gelişmiş dünya ülkesi, güçlü dünya ülkesi, dünyanın ilk 10 ülkesinden bir tanesi olabilelim. Onun içine girmek için de çaba sarf ediyoruz. Gayrisafi milli hasılamızı yükseltmeye çalışıyoruz, enerji bağımlılığından kurtulmaya çalışıyoruz. Yerli ve milli üretim yapmaya çalışıyoruz. Bunlar da bizim için önemli tabi.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT3 de enerjide dışa bağımlılığın azaltılması ile ilgili düşüncelerini paylaşmaktadır:

“Enerji sorunu, dünyanın sorunu. Türkiye’nin de sorunu dışa bağımlılık en büyük unsur. Tamam, bizim şeyde dışa bağımlıyız. İşte bunu azaltmak için Türkiye’de mesela şu andaki politika, termik santraller kömürüne dayalı termik santraller kurulması, politika o yönde. Ama başka ülkeler termik santralleri yavaş yavaş kapatıyorlar, işte devlet işin kolaycılığını değil. Senin güneşin var, senin rüzgârın var bilmem neyin var şunun var bunun var öncelikle buralara çok yoğun bir. Ya yapılıyor ama o senin ihtiyacını şey yapmıyor, karşılamıyor gibi gibi.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

2.2.1.5. Elektronik Cihazlarla Tasarruf

Günlük yaşantıda elektronik cihazların yaygın kullanımıyla beraber enerji tasarrufu giderek daha önemli hale gelmektedir. Yaşamı kolaylaştıran bu aletleri satın alırken enerji tasarrufuna dikkat etmek önemli miktarda tasarruf potansiyelini artırabilmektedir. İnancın davranışlarını yönlendiren bir etmen olduğu düşünüldüğünde, bireylerin dindarlık düzeyi ile tasarruf etme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çevre ile ilişkilerdeki davranışları konu alan “Herhangi bir elektronik alet alırken enerji tasarrufu yapanları tercih eder misiniz?” sorusu çerçevesinde şekillenen bulgular, dini tutum grupları ile çaprazlama olarak Tablo 17’de sunulmuştur:

Tablo 17. Dini Tutum Davranış Seviyesi ve Elektronik Aletlerle Tasarrufa Dair

Çapraz Tablo

		13.Soru: Herhangi bir elektronik alet alırken enerji tasarrufu yapanları tercih eder misiniz?					Toplam
		Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Orta Düzeyde	Katılıyorum	Pek çok katılıyorum	
Hiç Katılmıyorum	Sayı	5	12	9	13	39	78
	% dini tut. düz. 2.madde	6,4%	15,4%	11,5%	16,7%	50%	100%
	% çev. davran. 13. Soru	17,2%	16,7%	7%	7,7%	11,8%	10,7%
Katılmıyorum	Sayı	3	17	20	12	22	74
	% dini tut. düz. 2.madde	4,1%	23%	27%	16,2%	29,7%	100%
	% çev. davran. 13. Soru	10,3%	23,6%	15,5%	7,1%	6,7%	10,2%
Orta Düzeyde	Sayı	8	19	45	40	49	161
	% dini tut. düz. 2.madde	5%	11,8%	28,00%	24,8%	30,4%	100%
	% çev. davran. 13. Soru	27,6%	26,4%	34,9%	23,7%	14,8%	22,1%
Katılıyorum	Sayı	6	13	30	68	79	196
	% dini tut. düz. 2.madde	3,1%	6,6%	15,3%	34,7%	40,3%	100%
	% çev. davran. 13. Soru	20,7%	18,1%	23,3%	40,2%	23,9%	26,9%
Pek Çok Katılıyorum	Sayı	7	11	25	36	141	220
	% dini tut. düz. 2.madde	3,2%	5%	11,40%	16,4%	64,1%	100%
	% çev. davran. 13. Soru	24,1%	15,3%	19,40%	21,3%	42,7%	30,2%
Toplam	Sayı	29	72	129	169	330	729
	% dini tut. düz. 2.madde	4%	9,9%	17,7%	23,2%	45,3%	100%
	% çev. davran. 13. Soru	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tablo 17'ye bakıldığında örneklem grubunun yarıya yakınına oluşturan 330 kişi (%45,3) kendilerini elektronik alet satın alırken enerji tasarrufu yapan ürünleri seçtiklerini belirtmektedir. 169 kişi (%23,2) ortanın üstü; 129 kişi (%17,7) orta düzeyde; 72 kişi (%9,9) daha düşük düzeyde; 29 kişi (%4) en düşük düzeyde olduğu görülebilir.

Dini tutum grupları incelendiğinde ise, en yüksek dini tutum seviye grubu ile enerji tasarrufu, pek çok katılıyor sütununda diğerlerine göre farklılaştığı görülmektedir. Bu sütunda yer alan yüzdelikler en yüksek dini tutum düzeyinden en düşüğe doğru şu şekilde sıralanmıştır: 141 kişi (%64,1); 79 kişi (%40,3); 49 kişi (%30,4); 22 kişi (%29,7); 39 kişi (%50).

Katılımcıların dini tutum davranış düzeyi ile elektronik alet satın alma davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi için Ki-Kare analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları şu şekildedir:

Tablo 18. Dini Tutum Davranış Düzeyi ile Elektronik Cihaz Satın Almaları Arasındaki İlişki

Ki-Kare Testi (Chi-Square)	Değer	sd	Anlamlılık (p)
Pearson Ki-Kare (Pearson Chi-Square)	95,28 ^a	16	,000
Olasılık Oranı (Likelihood Ratio)	90,68	16	,000

a: 2 hücrenin %8'inde beklenen değeri ,05'ten küçüktür.

Pearson ki-kare istatistiğine ilişkin anlamlılık düzeyi ,05'ten küçük olduğu görülmektedir. Buna göre, katılımcıların dini tutum davranış düzeyi ile elektronik cihaz satın alma davranışı arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcılara, “Televizyon izlemediğiniz zamanlarda açık bırakır mısınız? Kullanmadığınız odanın ışıklarına söndürür müsünüz?” şeklinde

araştırmanın nitel kısmında soru yöneltilmiştir. Genel itibariyle dikkat edildiği yönünde aşağıdaki gibi cevaplar alınmıştır:

“Yok hayır. Söndürürüm.” (K3, Kadın, Akademisyen)

“Televizyon pek kullanmıyorum. Işıklara dikkat ederim ama bilgisayar konusunda sanırım birazcık şeyim dikkatsizim.” (K4, Kadın, Öğrenci)

“Yani genelde pek bırakmam, tv izliyorsam veya dinliyorsam o şekilde televizyon açık kalır. Kullanmadığımız odanın ışıklarını her zaman söndürürüm. Sadece kullandığım yerdeki ışıklar kalır.” (K5, Erkek, Emekli)

“Elektrikleri çoğu zaman kapatıyorum gece ışık açmıyorum uyurken.” (K6, Kadın, Öğrenci)

“Yani genelde televizyon izlemiyorum ama mesela ailemden biri televizyon izlerken gitmişse tabi ki kapatıyorum.” (K7, Kadın, Öğrenci)

“Onu genelde evet bırakmam. Televizyonda şeyde ışıklarda girip çıkarken söndürürüm.” (K1, Erkek, Akademisyen)

Akademisyen K2, bilgisayara uyku modu ayarlaması yaparak tasarruf sağladığını anlatmaktadır:

“Ben zaman şeylerin saat ayarlamalarına dikkat ederim. Ortalama olarak kendi meşguliyet süreçlerimin bir ortalamasını alır ve asgari oranda her ürün için bilgisayarın işte uyku modu da dahil. Efendim televizyonunda açık kalması, odanın açık kalmasıyla alakalı da benzer duyarlılıklarım var. Bunların zamanları iyi ayarlandığında küçük bir ayar yapıyorsunuz. Kendinizi iyi tanıyorsanız eğer, çalışma performansınız periyotlarınız geri dönüş gelişleriniz her zaman öngörülemez olabilir ama ortalama bir asgari miktar seçilerek mesela normalde yarım saat yapmak yerine 5 dakika yapabilirsiniz. 5 dakika sonra uyku moduna geçsin diye, açılış sorun değil birkaç saniye sürüyor ama orada bir 25 dakikalık bir enerji kaybını önlemiş oluyorsunuz.” (K2, Erkek, Akademisyen)

2.2.1.6.Konvansiyonel Kaynaklar: Doğal gaz, Kömür

Kışın gün içerisinde evi havalandırırken kombi ya da kaloriferin kapatılmasının ısı kaybına yol açabildiği düşünülmektedir. Bazı katılımcılar kısa süreli kapı-pencere açmanın ısı ve enerji kaybına yol açmadığını düşünmekte ve doğal gaz derecesinin ayarını değiştirmediğini söylemektedir. K4 ve K5 evi havalandırırken kaloriferi kapattıklarını ifade etmişlerdir:

“Evet kesinlikle. Çünkü o kalorifer açık kaldığında şey olmuyor temiz havanın girdiğini hissedemiyorum hatta o konuda bir hassasiyetim var yani direkt kapatıyorum. (...) Düşürüyorum, sıcaklığını düşürüyorum o şekilde.” (K4, Kadın, Öğrenci)

“Genelde kapatıyoruz. Ev sıcak olduğunda eğer çok açılması gerekiyorsa peteği de kısarız gerekirse pencereyi de açarız hem hava almış olur, önemli olan peteği kısmak.” (K5, Erkek, Emekli)

K6 ise, köyde yaşadığı için soba kullandıklarını ve günde bir kez yaktıklarını ifade etmektedir:

“Köyde yaşadığım için zaten genel itibarıyla hiçbir yerinde kalorifer düzeneği yok soba veya klima var. Klima da kullanmıyoruz biz sobayı kullanıyoruz. Sobayı kömür ve odun karışımıyla kullanıyoruz. 1 kere yakmak günde yeterli oluyor.” (K6, Kadın, Öğrenci)

Bazı katılımcılardan gelen farklı cevaplar ise şu şekildedir:

“Annem ev ekonomisine katkıda bulunmak için çok düşük ölçekte yakmamızı istiyor. Hatta kış daha bitmeden kapatıyor. O yüzden hani çok yaktığımız söylenemez kombiyi. O yüzden hani biz israfta bulunduğumuz söz konusu değil.” (K7, Kadın, Öğrenci)

“Kapatmıyorum ama çok da açmıyorum yani o ikileme çok düşmüyorum nedense (...) Kısa süreli açıyorum kapatıyorum aklıma gelmedi yani.” (K3, Kadın, Akademisyen)

“Yok, kapatmam açarım. (Peki bu israf mı?) İsraf tabi.” (K8, Erkek, Memur)

Doğal gazın açık kalmasının israf olduğunu söyleyen K8, Denizli’deki organize sanayi ve ısı yalıtımı hakkında şunları dile getirmektedir:

“Enerji güvenliği veya özellikle Türkiye’de ısı yalıtımı hala büyük bir problem. Yani öyle bir zorunluluk falan da yok henüz. Öyle kapsamlı bir şey yok yani bizler yıllar evvel yani mahalli idarelerde, belediyelerde veya Bayındırlık Bakanlığı bu kararları alabilirdi. Derdi ki ya kardeşim bak işte ısı yalıtımı yapacaksınız ondan sonra enerji tasarrufu açısından bu çok önemlidir. Biz işte hem petrol hem doğal gazı yıllardır ithal ediyoruz. 2004-2005 mi ne geldi doğal gaz Denizli’ye ısınma amaçlı. Ama bir sene sonra da organize sanayiye geldi. Organize sanayideki bütün tekstil, boyahanelerine. Boyahanelerde çok ciddi su buharı kullanılır. Isıtma amaçlı doğal gazı oralara da verdiler. Sonra ne oldu biliyor musun? Doğal gaz pahalı geldi. Organize sanayideki bütün o boyahaneler, doğalgazı iptal ettiler tekrar kömüre döndüler. Doğal gaz bak ekonomi.” (K8, Erkek, Memur)

K8, doğal gazın ekonomik anlamda kömüre kıyasla daha pahalıya gelmesini ve bu yüzden organize sanayide doğal gaz kullanımının yerini tekrar kömüre bıraktığını anlatmıştır.

Bazı katılımcılar ev sıcak olduğunda kombi ayarını değiştirmedikleri için israfa neden olduğunu düşünmektedir. Bazıları ise evi havalandırma esnasında kombi ayarını kısa süre için düşürüp artırmanın israfa neden olduğunu ifade etmektedirler:

“Yok, şimdi zaten kombiyi kapatıp açmak daha fazla israfa neden olur. Ama evi havalandırırken işte bazen o konuda hanımla ters düşüyoruz, o açıyor bırakıyor. Diyorum ki 5 dakika yeterli. 5 dakika. Yani gerekirse hepsini aç ama 5 dakikadan fazla değil. Yani sirkülasyon tamam, daha fazlası içerideki sıcak havanın dışarı gitmesine neden olur ve bu da israftır diyorum mümkün olduğunca ben kapatıyorum görürsem.” (K1, Erkek, Akademisyen)

“Kapatmıyoruz çünkü açıp kapatmakla ilgili enerji tüketimiyle ilgili okuduğum araştırmalar yanlış değilse bilakis evin havalandırılması temiz olmasının o sırada yanma esnasında tabi bu şey değil uzun süreli değil. Genel olarak bizim sadece temiz hava ihtiyacı oluyor ve o sürede kapatıp açmak ile ilgili ısı kaybının ve performansının yeniden sağlanmasıyla ilgili kayıp acaba kapattığımız sıradaki tasarruf ettiğimizden daha mı fazla? Bununla ilgili yaptığım yanlış değilse eğer incelemelerde normalde kapatılmamasını kendi daha kısıp ayarda devamlı yanmasını, daha verimli sonuçlar elde ettiğini okuduğum için. Küçük minimal de olsa fayda hesabı yaptığımızda açıp kapatma sırasındaki şeyler uzun süreli olursa tabi ki de kapatmak gerekiyor. Mesela şehirler arası bir yolculuk birkaç gün için mutlaka. Ama gün içinde sadece havalandırma veya kısa periyot işlerde açıp kapatmak çok ciddi verim getirmiyor ama onu yeniden ısıtmak için harcanacak tüketim de dolaylı olarak başka bir yerden kayıp anlamına geliyor diye düşünüyorum.” (K2, Erkek, Akademisyen)

Mülakat yapılan katılımcılara araştırmadaki sorular çerçevesinde kimisinde doğru orantılı hassasiyet olmadığı gözlenmiştir. Örneğin K4, lambaların ve kombinin açık kalmasına dikkat ettiğini söylemekte ancak bilgisayar için aynı özeni göstermediğini itiraf etmektedir. Mülakat esnasında bu durum fark edilmekte ve bu davranışın nedeni sondaj bir soru ile öğrenilmektedir. K4, bazı kalıpları gruplandığını şu açıklamalarıyla savunmaktadır:

“Bilmiyorum sanırım sadece kendi kafamda belli şeyleri yerleştirmişim bu konuda hani bir kalıp olur ya israf konusunda. Kimisinin aklına sadece yemek israfı gelir kimisinin aklına sadece alışveriş israfı gelir kimisinin aklına bu şekilde bir israf gelir sanırım ben de böyle bir gruplandırma olmuş.” (K4, Kadın, Öğrenci)

2.2.2.KATILIMCILARIN TABİAT GÖRÜŞLERİ

Araştırmanın nicel kısmında geçen, “Dini Tutum, Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlar Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular” başlığında ele alınan korelasyonel sonuçlara göre, bireylerin dini tutum düzeyi arttıkça, daha çok çevreyi emanet olarak görme eğilimi ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştı. Bu bölümde ise araştırmanın nitel kısmına katılan bireylere “Çevreye bakışınız nasıldır?”, “Çevre, tabiat size neyi ifade ediyor?” sorusu yönlendirilmektedir. Katılımcı K8, doğaya iktisadi anlamda değer biçilmemesi gerektiğinin altını

çizmekte ve doğal kaynaklara çok yönlü bakılması gerektiğini şu ifadeleriyle nitelendirmektedir:

“Ben bunu tek bir cümleyle cevap vereceğim. İnsanoğlu tabiata asla ekonomik değer gözüyle bakmamalı. Sadece o gözle bakmamalı. Ama maalesef ki günümüzdeki kapitalist anlayış ki demin de örnekler verdim biliyorsun, son 4 yıldır Türkiye ormanlarında ne yapıldığı hakkında. Maalesef ki sadece tabiata değil, hiçbir canlıya önce ekonomik değer olarak bakmamalıyız, bir canlı olarak bakmalıyız. O da bir canlı. Ağaçlar canlı. Onlarda da trahe traheler var, kan damarları var. Topraktan aldığı mineraller, organik maddeleri büyüyor, gelişiyor. Ondan sonra havanın karbon emisyonunu temizliyor oksijen veriyor. Yani doğal kaynaklara çok yönlü bakmak lazım tabiata böyle bakmak lazım. Su kaynaklarına böyle bakmak lazım. Ben böyle düşünüyorum yani ve hep bu şekilde böyle düşündüm. Onun için de zaten meslek hayatımın 30 yılı ağaçlandırmada geçti.” (K8, Erkek, Memur)

Lisans öğrencisi K7, “doğa” kavramına evrendeki tüm canlıları dahil etmekte ve doğayı eve benzettiği çarpıcı örneğini şöyle tasvir etmektedir:

“Yani bütün her şey, yani bütün varlıklar içerisine hepsi giriyor yani tabiatın kendisiyle birlikte. Mesela şöyle, bir tane ev. Bu tabiat olsun, evin içindeki aile, evrende var olan canlılar olsun. Mesela sen gidip duvara zarar verdin diyelim o zaman o ev yavaş yavaş yıkılır evet, yani sen çevreye zarar verdiğin zaman senin zararın olmuş oluyor. Yani çevreye bakınca ne anlıyoruz, bunu.” (K7, Kadın, Öğrenci)

Doğa, bazı kişilere göre insanı yenileyen, canlandıran bir ihtiyaçla sahip görünebilmektedir. Bazen doğa, insanların kendisini dinlemek istediği, huzur bulduğu bir liman, yenilendiği bir alan ya da kendisini askıya almak istediği bir mekândır. Bazen de düşünce dünyasında bir anlam arayışı yolculuğuna çıkılan, keşfedilmek istenen bir yerdir. Doğanın bu gibi özellikleri çağrıştırdığını katılımcılardan K4, K3 ve K1 şu şekilde betimlemektedir:

“Doğa ve tabiat; huzur, sakinlik, dinginlik. Kendimi dünyadan kurtarma genel olarak.” (K4, Kadın, Öğrenci)

“Doğa çok böyle beni çok deşarj eden böyle hayata bağlayan bir şey yani. Ne diyorlar ona ya böyle fabrika ayarlarına döndüren şey yani böyle doğa olmazsa ben herhalde psikolojik olarak iflas ederim yani tabi sağlığımı da etkiler. Doğa benim için her şey yani.” (K3, Kadın, Akademisyen)

“Doğa hayattır; doğa benim nefes alabileceğim alandır. Mutluluk duyabileceğim alandır. Benim kendimi dinlenebileceğim alandır. Sıkıldığım anda teselli bulabileceğim alandır. Yani bazen çıkıp tek başıma doğada yürümeyi severim. Yani çıkıyorum bazen buradan Çamlık'a gidiyorum. Yukarıdan tur atıp geliyorum ormanın içinden. Çünkü orman havası kişiyi hem dinlendirir hem de temizler yani nefes olarak temizler daha fazla oksijen almamızı sağlar. O nedenle doğa vazgeçilmezdir. Doğadaki varlıklar vazgeçilmezdir. Hayvanlar vazgeçilmezdir. Ne bileyim işte bitkilerden vazgeçemeyiz. Yeşillikten vazgeçemeyiz. Yani bu hem estetik açıdan böyle hem hayatımızı sürdürürebilmemiz açısından böyle. Yani bırakın o sebze meyveyi. Yani normal ağaçlar, çiçekler, böcekler bile insan hayatını renklendirir.” (K1, Erkek, Akademisyen)

K2, konuya felsefik bir pencereden bakarak çevreyi “*Sonsuzluğun pratize edilmiş bir tecellisi, göz önüne alınmış bir temaşa, ilahi isimlerin sonsuzluk dansı diyelim, sonsuzluk raksı.*” diyerek daha çok mistik tasavvufi yorumlar yapmakta ve tabiatı ilahi bir tecelli olarak görmektedir. Çevreyi ilahi bir vahiy gibi nitelendirdiği sözleri şu şekildedir:

“İnsanda veya yaratıcıda ayrık değil, bizatihi mutlak tek bir hakikattir ki buna da vahdeti vücut deniyor. Tek mutlak bir hakikatte bütün ayrılıkların ortadan kalkıp yegâne saf ve salt bir ilahi hakikatin birliği ve bütünlüğü sağlandığında tabiat ilahi bir vahiy anlamına geliyor. (K2, Erkek, Akademisyen)

2.2.2.1.Çevresel Duyarlılık

Doğanın insanı kuşattığı bir çevrede, insanoğlu ne derece çevreyi kucaklamakta ve hassas davranmakta olduğu kritik bir noktadır. Çevreye gösterilen hassasiyetin dünyayı korumaya yeterli olmadığını söyleyen katılımcılar, genellikle hemfikir cevaplar vermektedirler:

“Açıkgası ben insanların çok hassas olduklarını düşünmüyorum. Gösterilen hassasiyetin çok yani olmadığı ortada aslında. Çok az insan hani bu konuda hassas. O yüzden ben yeterli bulmuyorum.” (K3, Kadın, Akademisyen)

“Hayır değil. (Neden?) Çünkü şu anda zaten eğer böyle bir hassasiyet olsaydı günümüzde çevre kirliliği diye bir şey olmazdı ya da bu şekilde uğraşlar olmazdı.” (K4, Kadın, Öğrenci)

“Pek yeterli değil. Çünkü herkesin düşünce yapısı yetiştirilme yapısı çok farklı.” (K5, Erkek, Emekli)

“Değil asla değil. Değil çünkü firmaların kazançları işte rantlar. Hepsi olduğu için onların duyarlı olması lazım aslında.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

“Yok değil. (Neden?) Endüstriyel galiba daha çok fazlamış ve o büyük çaplı şeylerde hassasiyet gösterilmiyor. Evet, bizim bireysel olarak çabalarımız onların yanında çok cüzi aslında yani çok küçük. Yeterli olmadığını duyuyorum. Çevremde de hani denizlere ya da işte çevreye kirlendiğini görüyorum. Onun haricinde hani küresel ısınma hakkında çok böyle uyarılar makaleler okuyoruz ama. Tabi bu konuda bir öngörüm yok, sadece okuduklarıma inanmak durumundayım yani.” (K3, Kadın, Akademisyen)

“Şu an yeterli değil ama bir süre sonra o bilinci sağlayabileceğimizi düşünüyorum. Hedefimiz 8 milyar insanlık.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

“Hayır. Hassasiyet diye bir şey bu hem bende 50 çift ayakkabım olsun hem de ben doğayı çevreyi koruyayım demek hassasiyet değil. Ya o nedenle bu farklı bir şey. Bilemiyorum. Allah büyük afatlardan korusun.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Akademisyen ÇT1, kapsamlı bir açıklama yaparak küresel ısınma sorununa dikkat çekmekte ve periyodik ölçümler sonucu iklimsel anomalilerin geldiği rekor seviyeyi şu şekilde anlatmaktadır:

“Hayır. Biz bir kere her şeyden önce dünyanın şu an en büyük belası ‘küresel ısınma’. Küresel ısınmanın da baş sorumlusu karbondioksit. Karbondioksit emisyonunu düşürmek zorundayız. Karbondioksit emisyonu 200 yani 400’ler bizim için kritik değerlerdi 400 ppm. Bugün 420’ler yanılmıyorsam şu an seviyesine geldi. Kritik değerler bile çok aşıldı. Biz iklimsel anomalileri diyoruz ona. İklimsel anomali dediğimiz şeyleri yani hava parametrelerinden görülen rekorları biz önceden böyle 5 yılda bir 10 yılda bir görürdük derdik ki işte, en son 2011 yılında rekor kırılmıştı. Şimdi bir daha kırdık derdik. Ama bu sene bu senelerde ne oldu biliyor musun son 5 yılda? 2017 rekor, 2018 rekor, 2019 rekor, 2020 rekor, 21 rekor, 22 rekor.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Her sene bir önceki yılın rekorunu kırarak devam ettiğimizi söyleyen ÇT1, bunu düşürmek zorunda olduğumuzu söylemektedir. Son zamanlarda yapılan hamlelerin gidişatının bu yönde olduğunu şu sözleri ile izah etmektedir:

“Bunu düşürmediğimiz sürece ne kışlarımız kış ne yazlarımız yaz ne çiçeğimiz böceğimiz eski çiçeğimiz, böceğimiz ne de ağaçlarımız, havamız eski ağaçlarımız, havamız olacak. (...) Bizi biliyorsun. Mesela fosil yakıtlardan uzaklaşma, hibrit araçlara geçme, elektrikli araçlara geçme. Bunlar bizim için çok değerli, çok önemli. Çünkü dünyada en büyük karbondioksit emisyonu biliyorsun fosil yakıtlardan oluşuyor. Araçların sanayi kuruluşları ve endüstri kuruluşlarının karbondioksit emisyonundan oluşuyor. Bundan mümkün olduğu kadar uzak durmamız lazım diye düşünüyorum. Doğa dostu yani eko dost enerjiye geçmemiz lazım. Doğaya zarar vermeyen RES’ler gibi GES’ler gibi. Rüzgâr enerji santralleri, güneş enerji santralleri gibi.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Öğrenci K6, çevresel duyarlılığa özellikle okul gibi eğitim ortamında dikkat edilmesi gerektiğini, lafla peynir gemisinin yürümeyeceği atasözünden hareketle örneklendirmektedir:

“Yani lafla korumaya çalıştıklarına inanıyorum insanların çünkü kimse dikkat etmiyor eğer dikkat etselerdi bu kadar olmazdı yani şu an bu halde olmazdık, hassasiyetlerimiz değişti sanırım ya da vurdumduymaz olduk. Her yer yani baya baya kirli. Okul bile eğitimin verildiği yerlerde bile insanlar dikkat etmiyorlar nereye attıklarını naptıklarını yeterli önlem alındığını düşünmüyorum keza aynı şekilde parfümler. Lafta herkes parfüm zararlı parfüm zararlı ama kullanılıyor.” (K6, Kadın, Öğrenci)

Parfümlerin zararlı olduğunu söyleyen K6, genelleme yaparak zararlı olduğu bilinse de kullanıldığına dikkat çekmektedir. Öte yandan doğaya zarar vermeyen parfümleri tercih etmenin, doğaya zarar vermediği gerekçesiyle ürünlerde seçici olduğunu söyleyen katılımcılar da vardır. Örneğin ÇT1, teknolojinin faydalarından yararlanılıp teknolojiye karşı çıkılmasını doğru bulmadığını belirtmektedir. Deodorant, sıvı sabun gibi kimyasal içerikli ürünlerin

doğa katliamı yaptığını düşünmekte ancak deodorant kullanan herkesin suçlu olmadığını altını çizmektedir. Kişisel bakım veya temizlik malzemeleri alırken arkasını çevirip doğaya gittiği zaman balığı, kurdu, kuşu öldürür şeklinde ibare olduğunu ve o ürünü almadığını söylemektedir. Buna rağmen doğa dostu olmayan ürünleri alan kişilerin bu noktada suçlu olduklarını ifade etmektedir. Bu yüzden doğru bilgiye ulaşmak için bilime güvenmek gerektiğine ve bu anlamda her şeye karşı olmayı çok doğru bulmadığını açıklamaktadır. ÇT1, ‘deodorantlar, sıvı sabunlar doğa katliamı yapar’ savını, düşünceleri çerçevesinde şu sözlerle çürütmektedir:

“Yani her şeye karşı olmakta doğru değil. Yani bir yandan teknolojinin getirdiği nimetleri kullanıp bir taraftan da gidip, biz teknolojiye karşıyız demek çok doğru olmuyor ama işte eko dost devreye giriyor burada, ‘eco friendly’ deniyor buna İngilizce, yani doğa dostu. Deodorant kullanıyoruz hepimiz. Deodorantlar biliyorsun içerisinde flor gazı olduğu için tehlikeli, ozonu parçalıyor ama bazı deodorantların arkasını çeviriyorsun diyor ki eco frendly, doğa dostu. Ben alırken ona bakıyorum. Sen bakmıyorsan, o senin suçun. Şimdi deodorant kullanıyorsun diye bizi ikimizi de suçlayamazlar. Çünkü ben eko dost olanı kullanıyorum. Bu kadar basit.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Akademisyen K1, küresel etkenlere dikkat çekerek uluslararası birlik olmanın öneminden bahsetmekte ve neler yapılabilirini anlatmaktadır:

“Küresel. Yani tek şey yetmiyor. Küresel etkenleri işte harekete geçirebilmek, devletleri harekete geçirebilmek için de büyük protokoller lazım işte. Kyoto protokolü bunlardan biridir. Ona imza atmayan birçok ülke var hâlâ. Sadece o da yetmiyor işte bu küresel güçler aynı zamanda küresel firmaları, üreticileri küresel fabrika zincirlerini de kontrol edecek bir mekanizma kurmak zorundalar kurmadıklarında yani burada siz bir şey yapıyorsunuz, kendi ülkenizi koruyorsunuz ama bir başkası hemen yan komşu ülke yapmadığından hava yoluyla veya yeraltı sularını çekerek kendi ülkenize zarar verebiliyor. Onun için uluslararası daha güçlü. (K1, Erkek, Akademisyen)

K1, bazı çevre örgütlerinin siyasi olaylardan biraz daha uzak durması gerektiğini ve müdahil olan çevre örgütünün başarısının gölgelendiğini söylemiştir. Ona göre, sivil toplum örgütlerinin varlığının toplumda gerekli olduğu ve bilinçlendirmede etkili olduğu düşünülmektedir.

Çevre konusunda gösterilen hassasiyetin yeterli olmadığını söyleyen K8, bazı ülkelerin çifte standart uyguladıklarını ifade etmektedir:

“Çevreye karşı gösterilen hassasiyet bana göre yeterli değil yani. Çevreye karşı zaten sözlerimin başında, kapitalizm dara düştüğünde önce doğal kaynaklara saldırır dedim ya saldırır yani nihayetinde biz de bugün demin dedim işte kullandığımız A4 kağıtları işte beyaz. Hepsi Kolombiya’dan geliyor şu anda. Kolombiya nerden kesiyor? Amazon ormanlarından kesiyor. Amazon ormanlarının bir kısmı da Kolombiya’da zaten biliyorsun. Yani asla yeterli değil bunun yanında biz gerçekten dünyayı zaten şu anda dünya atmosferinin en çok emisyonlar olarak kirleten 2 ülke var biri Çin biri de Amerika. Yani

Avrupa Birliği'nin bile atmosfere verdiği emisyonlar o kadar fazla değil. Ama işin bir diğer yönü var mesela bugün işte nükleer santraller Almanya'da 40-45 tane nükleer santral var. Almanya'da pardon Fransa'da. Fransa'da bu santraller olmasa Fransız sanayisi çöker nihayetinde.” (K8, Erkek, Memur)

Akademisyen K2, çevre duyarlılığının son yarım yüzyılda arttığından söz etmekte ve oluşan mağduriyetleri şöyle özetlemektedir:

“Son 30-40 yıldır hatta belki altmışlardan itibaren son 50 yıldır başlayan bir duyarlılık var, işte küresel iklim krizinden tutun aşırı tüketim, dünya kaynaklarının haksız pay edilmesi gibi ve bundan ortaya çıkan mağduriyetler var. Dünyada açlık, yoksulluk işte mevcut dünyanın imkanları eşit dağıtılmıyor dünya üzerinde.” (K2, Erkek, Akademisyen)

2.2.2.2.Sürdürülebilirlikte İki Yol: Gönüllü ve Zorunlu Ayırıştırma

Ürün ayırıştırma işleminin geri dönüşüme, doğaya ve ekonomiye katkısı herkes tarafından bilinmektedir. Bazı toplumlarda bu istikrarlılığı sağlamak için devletin mecbur kılmasıyla gerçekleştirileceğini düşünenler vardır. Örneğin, bazı katılımcılar Almanya hükümetinin, ayırıştırma yapmayan vatandaşlara idari para cezası kestiğini ve cebren ayırıştırma yaptırdığını iddia etmişlerdir:

“Ben mesela Almanya'da bir katı atık depo alanı gördüm. Orada bir köyde bile istersen sen atığını ayırıştırma bakalım. Hemen sana 150 euro, 200 euro cezayı kesip kesip geçiyor.” (K8, Erkek, Memur)

“Yani ya toplumu ona zorlayacaksın Almanya'daki gibi. Orada şey adamlar bakıyorlar. Eğer bırak sen ayrı götürmeyi plastiğin içine kâğıt karıştırdıysan kapını çalıp ikaz ediyorlar. Kardeşim orada olduğu için biliyorum. Gerekirse ceza da kesiyor. Bizde öyle bir şey değil, belediye çöp arabası geliyor. Şurada mavi poşetler var, şurada siyah çöp poşeti hepsini maviye atıyor çöp torbasına geçip gidiyor.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

“Ha isteyen evinde gidip kompost yapabilir mi? Evet, ama bugün ki hangi devlet hangi belediyeye gelip sana işte ya kompost yapmalısın kompost yaparsan sana şu kadar teşvik vereceğim ya da vermeyeceğim. Ceza yazacağım der demez. Çünkü çok fazla eleştiri alacak. Çok fazla işte bin tane şeyi var onun. O yüzden yani kim ağlarsa ona ona var gibi.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

Ülkemizde henüz gönüllülük esasına dayalı bir atık ayırıştırma faaliyetlerinin olması, kişilerin kendi iradelerine bağlı gerçekleşir. Bu bilinçle, araştırmaya katılan katılımcılara geri dönüşüm hakkındaki inisiyatiflerine dair bazı sorular yöneltilmektedir. Geri dönüşüm için kâğıt, plastik, cam ve pil atıklarını ayırıştırıp ayırıştırmadıkları öğrenilmek istenmiştir. Ürün ayırıştırma gibi hassasiyetlerin kendi hayatlarında olup olmadığı alınan cevaplar eşliğinde bulgulanmaktadır.

Lisans öğrencisi K6, genel olarak geri dönüştürülebilecek kâğıt, pil gibi ürünleri çöpe atmadığını söylemekte, “*Liseden, ortaokuldan hatta 8. sınıftan kalma yaptığım denemeleri bile biriktiriyordum ben öyle biriktirme hastalığım da var.*” ifadesi ile biriktirme hastalığı olduğunu itiraf mahiyetinde dile getirmektedir. Bir çeşit idefiks gibi algılanan sözlerini kendi açıklamaları çerçevesinde çürüten bir yorum geliştirmektedir. Konuyu farklı saiklerle detaylandırmakta ve geri dönüşüme gönderdiğini dile getirmektedir:

“Onları falan sonrasında geri dönüşüme gönderiyorum bazen evde yakmaya kalkıyorlar hani kızıyorum niye şey yapıyorsunuz bu kadar ağaç gidiyor geri dönüştürülebilecek çoğu şeyi şey yapıyorum yurtlar da aynı şekilde plastik şişeler kapakları olsun eğer toplanan yurttan bir yer varsa genel olarak gönderiyorum.” (K6, Kadın, Öğrenci)

K6, köyde yaşadığı için geri dönüşüm kumbaralarının olmadığını, atık kâğıtları ise yıl sonunda okuldaki geri dönüşüm kutusuna götürdüğünü söylemiştir. Çevresindeki bazı insanların yakmak istemediğini ve onlarınkini de geri dönüşüm için okula götürdüğünü ifade etmiştir. K6, bulunduğu bölgenin suları içildiğinden dolayı insanların hazır su kullanmadıklarından bahsetmektedir. Bu sebeple plastik fazlalığının genel olarak olmadığını, sadece içecek şişelerinin plastikleri olduğunu ve içine yağ, pekmez konularak değerlendirildiğini açıklamıştır.

K6’nın yaşadığı köy gibi yerel yönetimlerde, geri dönüşüm ürünlerinin az çıkması ve çıkan pet şişe gibi ürünlerin başka kullanım alanlarında değerlendirilmesi, geri dönüşüme katkı sağlaması adına örnek gösterilebilir. Diğer taraftan K2’nin yaşadığı Büyükşehir Belediyesi gibi yerel yönetimlerde ise, çıkan ambalaj ürünlerinin site görevlisi vasıtasıyla toplandığı ve biriktirmelerine motivasyon sağladığı belirtilmiştir. K2, atık ayrıştırma konusunda özel bir ihtimam gösterdiğini söylemekte ve geri dönüştürülebilen birçok metanın işlevsel olarak yeniden işleminden geçirilmesi ile alakalı beklenti içerisinde olduğunu söylemektedir. Son 10 yılda bu yönde atılan adımları öğrendikçe her seferinde mutlu olduğunu ve uyumluluk göstermek için elinden geleni yaptığını ifade etmekte ve sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Evdeki tükettiğimiz eşyaların özellikle poşetlerden, kâğıtlardan işte tekrar geri dönüştürülebilir olan ürünleri özellikle itinayla ayrı bir poşette tutuyor ve onları ayrıca saklıyor ve ayrı ayrı teslim ediyoruz.” (K2, Erkek, Akademisyen)

Akademisyen K2, atık toplama ile ilgili yaşadığı yerde site içinde site sakinleriyle karar alındığını ve site görevlisinin de bu işe duyarlı olduğunu söylemiştir:

“Şöyle bizim görevlimiz var, site görevlisi, bu konuda o da duyarlı ve site içinde de karar alındı. 2 ayrı poşet veriliyor işte normal evsel atıklar ve geri dönüşümsel atıklarla ilgili bütün site sakinleri bu konuda işte siyah poşet, mavi poşet şeklinde ayırıyorlar ve çok özel itina gösteriyorlar. Görevli de bunu biliyor ve ikisini ayrı ayrı toplayıp birbirine karıştırmıyor ve bundan dolayı da geri dönüşümün tekrar sisteme katılabilmesi için de görevli içinde bir ayrı bir motivasyon oluyor. Bunda da ekonomik geri dönüşler de olabiliyor. Bu bu konuda eğer sistem çok daha çarklar, verimli teşviklerle iyi işlemlendirilirse çok daha verimli sonuçlar alınabileceğini düşünüyorum.” (K2, Erkek, Akademisyen)

K2, geri dönüşüm için atıkları ayrıştırma sebebini, birincil derecede doğa bilincini canlı tutmak olduğunu söylemektedir. *“Sadece kendi dönemimiz değil, gelecekteki çocuklarımızın nesillerin de yaşam haklarının belli miktarlarını maalesef kontrolsüz tüketimle biz şimdiden kendimize doğru yol tutmuş oluyoruz.”* diyerek hem içinde yaşadığımız zamanı hem de gelecek nesillerin zaman periyodunu yaşanılabilir kılmanın öneminden bahseder. Çevre bilincinin çevre sağlığıyla ilgili olduğunu bu yüzden ekolojik düzenle alakalı alınacak tedbirlerin, aşırı tüketimle tahrip edilmemiş bir doğa ortaya çıkaracağını düşünmekte ve bunun gelecek nesilleri çok olumlu yönde etkileyeceklerini ifade etmiştir. Ekolojik kaygıdan dolayı önlem aldığı anlaşılmaktadır. Önlem alınmadığı ve tüketim odaklı olduğu takdirde karşılaşılabilecek sorunları ise şöyle öngörmektedir:

“Yoksa onlar için yaşam alanı çok daralacak. Çok ciddi sıkıntılı süreçler yaşanacak ve biz aşırı kontrolsüz tükettiğimizde dünyanın tekrar kendini toplaması en az 200-300 yıl sürüyor. Veleve ki, hiçbir şey yapılamasa bile. Burada çok ciddi bir büyük bir risk ve tehdit oluşturuyor. Gelecek nesiller için çok kirletilmiş aşırı tüketimden dolayı fazla kontrolsüzce salınan işte hem gazlar hem ürünler hem doğada da tüketimi zor olan ve doğayı kirleten ürünlerle ilgili tüketim çılgınlığı maalesef negatif sonuçlarla bizi ürkütüyor şimdiden.” (K2, Erkek, Akademisyen)

Lisans öğrencisi K7, ayrıştırma yaptığını ancak evine atık kumbarasının uzak olması sebebiyle özel biriktiremediğini ve tam ayrıştırma yapamadığını, evdeki atıkların karma olduğunu söylemektedir. Okula ya da dışarıya götürdüğünü sebebinin ise evde geri dönüşüm için ayrı bölümlü bir kumbara gibi düzeneğinin olmadığını ifade etmektedir. Bu yüzden evdekilerin karışık olduğunu dile getirmektedir:

“Evet var yani böyle hani kutular olduğu zaman onları işte yani dışarıda atabiliyorum ama evimin içinde öyle şeyler olmadığı için bunu evde yapamıyordum. O yüzden karma oluyor

evdekiler. (...) Ama mesela diyelim ki okulda hani böyle ayrı ayrı var ya o zaman ya atma imkânım olduğu için yapabiliyorum. Kâğıdı gidip kâğıdın içine atıyorum mesela ama evde böyle bir şey olmadığı için hepsi birlikte olmuş oluyor. Yani evde olduğumda ayırıştırma yapamıyorum.” (K7, Kadın, Öğrenci)

K4, lisans öğrencisi K7 gibi hususi bir ayırıştırma yapmadığını ancak konteyner görünce içine attığını: “Eğer bu şekilde ayırımın olduğu şeyler görürsem evet ayırıyorum ama değilse yapmıyorum.” ifadesi ile belirtmektedir. Ayırıştırma sebebini ise: “O birazcık çevreye olan saygıdan dolayı yani çünkü bu şekildeki atıkların çevreye olan zararlarını bildiğim için. Yani birazcık daha insan sorumluluk bilincinden dolayı.” şeklinde ifade etmektedir.

Akademisyen K3, ayırıştırma yapmadığını açıkça itiraf etmekte, nedenini dürüstçe ifadelendirmektedir:

“Aslında aklımda var ama yapmıyorum. Yani şey üşeniyorum biraz.” (K3, Kadın, Akademisyen)

Emekli K5 ise: “Yok pek ayırtırmam sadece plastik ürünlerinden ya da kâğıt ürünlerinden hepsini bir araya koyup çöpe öyle atarım, kâğıtçısı plastikçisi ayrı alsın diye genelde böyle yaparım.” diyerek farklı bir pencereden baktığı görülmektedir. Tam anlamıyla ayırtırmadığını ancak dönüşüm ürünlerinin hepsini bir yerde biriktirdiğini söylemektedir. Bununla birlikte kâğıt vb. atık toplayıcılarına kolaylık sağlaması adına böyle bir metot geliştirdiği izlenimi vermektedir.

Orman Bölge Müdürlüğünde çalışan K8, idareci olduğu dönemde ürün ayırıştırma yaptığını, şu anda ayırıştırma yapmadığını söylemektedir. K8: “Çünkü şöyle söyleyeyim, bir toplumda sadece belirli kişilerin bunu yapması bir mana ifade etmiyor. Toplumsal kültürün oluşması gerekiyor. Henüz şark toplumları ki biz şark toplumuz, biz bir garp toplumu değiliz. Şark toplumlarında bu kültür oluşmuş değil.” diyerek gerekçesini sunmaktadır. Batı toplumunda bu kültürün oluştuğunu ve doğu toplumunda oluşmadığını söylemektedir. K8, toplumsal kültürün oluşması gerektiğine dikkat çekmektedir. Toplumdaki herkesin bunu yaparak ancak bir sonuca ulaşılabilceğini düşünmektedir. K8 ile yapılan mülakatın başlangıcında açıkladığı görüşleri, mülakat bitiminden sonra bütünsellik arz etmiştir. Yani konunun dağılması sebebiyle yer yer sondaj sorular yöneltilmiştir. Mülakatın son aşamasına doğru ayırıştırma ile ilgili daha derinlemesine bilgi edinmek için tekrar sondaj soru yöneltilmiştir. Herkes toplumsal kültürün oluşmasını beklerse

ayrıştırmak için geç kalınır mıydı ya da karınca misali taraf belirlemek önemli miydi? Halk dilinde anlatılan bir karınca kıssası vardır. Bu hikâye şöyledir: Kral Nemrut, Hz. İbrahim’i yakmak amacıyla bir ateş hazırlatır. İbrahim’i yakacak ateşi söndürmek için karınca, ağzında bir damla su ile ateşe doğru gider. Yolda karıncayı gören hayvanlar ne yaptığını sorar. Karınca, ateşi söndürmeye gittiğini söyler. Hayvanlar, karınca ile dalga geçerek: “Bu kadicık suyla o devasa ateşi söndüremezsin.” derler. Karınca: “Hiç olmazsa tarafım belli olsun.”¹³⁰ cevabını vererek çizgisini belirler. Bu kıssa ince bir mesaj vermektedir. Karıncanın bir damla su ile ateşi söndürüp söndüremeyeceğinden ziyade tarafını belli etmesi önemli görülmektedir.

Öte yandan dini inancının olmadığını söyleyen çevre kuruluşu vakıf müdürü ÇT3, bireysel ve kurumsal olarak gösterilen çabayı denizdeki kum tanelerine benzetmektedir:

“(…) İşte vakıf olarak ve şahsım olarak yani bu kötü şeyin içinde böyle denizde bir kum tanesi kadar bir katkı sağlayabilir miyiz diye uğraş veriyoruz. Hayırlısı olsun.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Bu hususta ‘Sadece ben ayrıştırma yaparsam bir şey olmaz’ gibi mi düşünmeli ya da ‘karınca misali tarafımı belirlemeliyim’ şeklinde mi düşünmeli soruları akla gelmektedir. Bireylere göre bu durum farklılık gösterebilmektedir. Bu noktada alınan kararlar, insanın davranış örüntüsü ile uyumluluk halindedir. K8, konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde temellendirmektedir:

“Şimdi bak elbette bunu zaten karınca misali yapan ülkenin son geldiği ekonomik şartlara da baktığınızda yeterince şehirlerimizde insan var. Şu anda Çevre, Şehircilik İklim Değişikliği Bakanlığı ne yapıyor biliyor musun? Vergiler kanalıyla çöp tenekelerinde kâğıt, plastik, bilmem ne toplayanlar var ya onlara belge veriyor şu anda. O çekçek, çekçekçi deniyor onlara. (Ne belgesi?) Atık toplama belgesi. Sokaklarda görmüyor musunuz? Sırtında çok var. Onların çoğu Afganlı ve Suriyeli biliyor musun? Denizli’dekilerin o sektör şu anda. Denizli’de onların yanına geçti. Çoğu ilde de böyle. Şu anda Gaziantep çöplüğünde Suriyeliler.” (K8, Erkek, Memur)

K8, atık toplayıcılarına mesleki kimlik verilmesinin altında yatan nedenin aslında ülkedeki çöpe atılan geri dönüştürülebilir atıkların çokluğundan kaynaklı olabileceğini ima etmektedir. Devletin şu anda onları belgelendirdiğini yani

¹³⁰ Ahmet Özgür Güvenç, “İnternet Folkloru Üzerine Önerilen Bir Terim: E-Folklor”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/2 (2014), 41.

resmiyete döktüğünü dile getirmiştir. Atık toplayıcılarının 150-200 tı gibi günlük kazanç elde ettiklerini ifade etmektedir. Geri dönüşüm için asıl bedeli, piyasaya bu plastikleri süren büyük firmaların ödemesi ya da ödetilmesi gerektiğini düşünmektedir:

“Onların zaten günlük kazancı bir şey. Çok şey para kazanmıyorlar yani pet şişe. Ama şimdi bakarsan hepsinde şu şişelerin geri dönüşüm işareti vardır. Asıl bu bedeli bu firmaların ödemesi lazım. Bu firmalara ödetmeleri lazım. Sen piyasaya ne kadar sürdün kardeşim? diyelim bir milyar şişe mi sürdü, bunun yüzde kaçını geri topladın? O firma toplayacak kardeşim o firma. (...) O kültüre ulaşamadık henüz biz.” (K8, Erkek, Memur)

Bazı katılımcılar Denizli’de bir dönem, belediyenin her haneye mavi ve siyah poşet dağıttıklarından bahsetmişlerdir. Siyah poşetlerin evsel atık torbası için, mavi poşetlerin ise cam, kâğıt, karton gibi ürünlerin geri dönüşümü için dağıtıldığını söylemişlerdir. Belediye atık toplama aracının, haftada belli bir gün ve saatte mahalleleri dolaştığını, daha sonra ürün ayrıştırma yapan vatandaşların ise geri dönüşüm için biriktirdikleri mavi poşetleri, toplama aracına teslim etmişlerdir. Bir süre sonra toplama aracının dolaşmaması bazı vatandaşların mavi poşet uygulama motivasyonunu düşürmüş ve geri dönüşüme yönelik uygulamaya devam edemedikleri ifadelerinde rastlanılmıştır. Belediyenin o dönemlerde mahalleleri gezen toplama aracı uygulamasının kalktığını K1: *“Yani şu anda yok. Sessiz sedasız kaldırdılar.”* şeklinde dile getirmiştir. Bu uygulama aracı, mahallelerde geri dönüşüm kumbaralarının çoğalması gibi başka varyantla yerini alabildiği düşüncesini akıllara getirmektedir. İçten yanmalı motorlara sahip olan egzozlu araçların çevreye zarar verdiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra motordan çıkan egzoz emisyonlarının atmosfere zarar vermesi düşünülerek önlem alınmış olabilir. Ancak atık kumbara ya da konteyner uygulamasının, belediye atık toplama aracı gibi motivasyon sağlamadığı tespit edilmiştir. Atık kumbaraların evlerine olan uzaklığı motivasyonu düşürme sebebi olarak katılımcıların ifadelerinde anlaşılmaktadır.

Örneğin, çevreye karşı duyarlılığı yüksek olduğu düşünülen K1, belediye atık toplama aracı ile ilgili: *“İşte haftada bir geliyordu. Bu geri dönüşüm aracı vardı. Şu anda Denizli’de vardı bu. Ama şu anda kaldırıldı yok yani belediyelerin bu konuda tekrar harekete geçmesi lazım aslında.”* diyerek bu sistemin işe yarar vaziyette çalıştığına işaret etmektedir.

Katılımcı K1: “Denizli’de şöyle bir baktım, öyle göremedim aslında gitmeyi de düşündüm yani yeniden onu harekete geçirmek lazım diye. Belediyede bir arkadaş var onu görebilirim söyleyeceğim zaten yani Kültür müdürü, onun vasıtasıyla belki ulaşabilirim diye düşünüyorum.” ifadesi ile bu durumu çözüme kavuşturmayı planladığı görülmektedir. K1, uzun süre çok fazla ürün ayrıştırma yaptığını söylemektedir:

“Evet, uzun süre çok fazla yaptım. Yani ayrı büyük bir kova aldım mesela. Yani büyük kova dediğim 50 litrelik bir kova ona büyük poşetler ve kâğıt, plastik, metal neyse onları cam, camları ayrı bir torbaya koyarak uzun süre yaptım ama şu anda yeni taşındığım evde bu geri dönüşüm için ayrılanları alacak sistem yok. Aslında her yerde kurulması çok önemli.” (K1, Erkek, Akademisyen)

Atık toplama aracının köylerde de hayata geçirilmesi gerektiğinden bahsetmekte, sebebinin ise artık köylerde de tüketilen ambalajlı ürünlerin çıktığını ifade etmektedir.

“Yani eğer sistem kurulabilirse insanlar da biriktirir, bu kolaylık. Yoksa şu anda ben ayrıştırıp koyduğumda değişen bir şey olmayacak yani aslında. Sistem kurulursa yani en azından haftada bir bu ayrıştırılmış maddeleri toplayacak olan bir araba çıkartılırsa şehirlerde hatta köylerde bile yapılabilir, her yerde yapılabilir. Çünkü köylerde bile artık eskisi gibi değil. Yani ambalajlı ürünler çok fazla tüketiliyor. Dolayısıyla çöp kamyonları orada da dolaşmaya başladı. Köylerde de var. Böyle bir ayrışım yapılsa birçok doğada zarar verici madde halinde kalacak olan ya da heba olup gidecek olan atıklar, ambalaj atıkları, geri dönüşüm ile kazanılabilir yani bu kesin. Yani ben bunu uzun süre yaptım. Yani özellikle ben kendim takip ettim. Yani bazen eşim atıyordu şeye normal çöpe. Ben oradan alıp öbür tarafa koyuyordum.” (K1, Erkek, Akademisyen)

Mavi ve siyah poşet uygulaması hakkında yorum yapan katılımcılar şu şekilde düşüncelerini ifade etmektedirler:

“Merkezefendi Belediyesi bu konuda çok duyarlı isim verebilirim sanırım. Tüm her yerde var mı bilmiyorum ama bir yüksek katlı sitelere 2 ayrı poşet dağıtıyor. Siyah evsel atıklar için mavi renkli olanlar da geri dönüşümler için ve bunlar ekonomiye tekrar kazandırılıyor. Yani belediye yerel idarelerde de bu bilinç olduğunda insanlar uyum davranışı gösteriyorlar ve çok zayi olmayacak birçok enerji emek bu sayede basit sistematik dokunuşlarla tekrar verimli ve negatif tüketimden ziyade mevcut olanı yeniden işleme indirerek pozitif bir tüketim bilinci oluşturuyor.” (K2, Erkek, Akademisyen)

“İlçede şey var cam şey için toplama kutuları var, sonra belli poşetler var. Biri siyah biri mavi. Mavi poşetlere işte geri dönüşümler atılıyor. Siyah bunlara normal evsel atıklar, organik atıklar atılıyor.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

“Şimdi eskiden Denizli’de biliyorsunuz. Yaklaşık 10 seneden bu yana evlere işte siyah poşet, mavi poşet dağıtılıyordu. Çünkü biz yaptığımız için biliyoruz öncesinde. Tamam ama vatandaş işte toplama noktaları var bilmem ne var. E vatandaş evindeki mavi torbaları alıp da 500 m ilerideki toplama noktasına bir götürmüyor zaten.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, sözlerinin devamında atık yönetimi ile ilgili bazı bürokratik aksaklıkların yaşandığına değinmektedir:

“Mesela basitçe atık yönetiminden söyleyeyim. Bütün atıklarla ilgili bir sürü yönetmelikler var. Tamamında belediyeler sorumlu ana unsurdur. Atık pil olsun, atık kâğıt olsun. Atık plastik olsun, elektronik atılsın, aklınıza gelebilecek her şeyde belediye ana sorumlu ve ana organizasyondur. Mevzuat ona görev ve yetki veriyor. (...) Yasal olarak zaten yapmak zorunda. Onlar kâğıt üstüne bir şeyler yapıyorlar. Bakanlığı gönderiyorlar işte bizim atık projemiz şeyi planımız var deyip ama fiiliyata geldiğinde böyle bir şey söz konusu değil. Ya biz bunu görüyoruz.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, yerel idarelerde bazı aksaklıkların olabildiğini anlatmıştır. Öğrenci ÇT4, bir işin peşini bırakmayıp da gayret gösterilmesi dahilinde geri dönüşüm kutularının getirilebildiğini ifade etmektedir. Bazen bireylerin bu tür çalışmaları düşünmesi ve harekete geçmesi ile gerçekleştiğini ifade etmekte; yetkilendirme sıkıntısı ve organize edilemediğini ÇT4 şu sözleri ile ima etmektedir:

“Çünkü belediyeyle örneğin şey çalışması yapılabilir. Örnek vereyim, belediye değil de daha küçük bir örnek vereyim. Kampüste mesela. Bizim kendi danışmanımız, il temsilcimiz şey şurada geri dönüşüm kutuları var puan veriyorlar. Onu bizim hoca sağladı. Mesela bunu okul kendi bile düşünemez miydi? Evet düşünebilirdi ama bütçe ayırmadı kimin neyi düşünecek, hangi önceliği daha fazla var bilemeyecek ve hoca fikri sürekli dayattığı için oraya yapıldı.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

Geri dönüşüm kumbaralarının belirli noktalara yerleştirilmesi, geri kazanım adına azımsanmayacak derecede çevreye katkı sağlayabilir. Bu uygulama, geri dönüşümün teşvik edilmesi ve kolay toplanması konusunda etkili bir yol olarak görülmektedir. Burada çevre topluluk başkanı ÇT4, konu ile ilgili bir hocanın öncülüğünde gerçekleştirilen girişimin verdiği sonuçtan bahsetmektedir. Bu tür uygulamaların olması için girişimci bireylerin öncülük etmesi gerekebilmektedir. Ancak bazen bu tür girişimlerin gerçekleşmemesinin nedeni, kurumların üzerindeki yoğun sorumluluklar ya da bürokratik engeller olabilir. Bu bağlamda çevresel konularda hassasiyetin artırılması için bireylerin duyarlılık geliştirmesi gerektiği düşünülmektedir.

2.2.2.3.Çevre Koruması ve Yaşamsal Denge

Doğaya zarar vermemek için yapılan fedakarlıklar insanın yaşam tarzını değiştirebilmektedir. Çünkü tabiatın korunması, özgür irade ile insanın bazen konfor alanına yaptığı müdahale gibidir. Örneğin, akademisyen K1 ve K2, bir

haşerat varsa onu yok etmek yerine serbest bırakmayı tercih ettiklerini söylemektedirler:

“Mesela evde bir böcek var, onu öldürmek yerine bir kağıtla onu alıp dışarıdan uçurmak bir tercih olarak kullanıyorum. Yani öldürmek yerine serbest bırakıyorum.” (K1, Erkek, Akademisyen)

“Tabi ki uı mesela hayvanlara zarar vermemek için. İu yattığım yeri değiştirmişimdir mesela orada rahatsız edici bir durum var diyelim. Bir böcek cırcır böceği var, uyuyamıyorsun oradan ona onu şey yapabilirsin, yok edebilirsin veya başka yere geçebilirsin. İşte karıncalar var, süpürmeyi biraz bekletirim, biraz dinlenirim, karıncalar geçsin diye işte balkonu yıkarken böcekler falan olduğunda onların hayatını kurtaracak kadar onları bir an önce yani yok etmeden, zarar vermeden kaldırıp ondan sonra ya aman boş ver deyip suyu tutup üzerinden geçmiyorum. Mesela o konuda canlılara çiçeklerin su ihtiyaçları olduğuna dair böyle ne diyelim, duygusal bir şeyim var. Sezgisel duygusal, sezgisel bir hassasiyetim var. Çiçeklerin su ihtiyacı olduğunu hisseder gibi içimde bir anlam birikiyor ve onları başka bir işim de olsa özellikle onlara su vermeyi tercih ediyorum. Vermezsem kendimi çok rahatsız hissediyorum. Sanki onlara karşı sorumluluğumu yerine getirmemiş gibi mesul hissediyorum yani.” (K2, Erkek, Akademisyen)

Diğer katılımcılardan farklı cevaplar gelmiştir:

“İşte ideal mi diyelim artık prensip mi diyelim bazı prensipleri olur insanların normları olur hayatında eğer bunların içinde doğayı korumak varsa ona göre hareket ettiğim olur evet çöpümü atmam israfetmemeye çalışırım. Eğer arka planını biliyorsam. O şekilde kendi çapımda yani önlemler alırım zaten onu bir norm olarak kabul ediyorsan ona uygun davranmayı seçersin eğer yapmıyorsan zaten demek ki umrunda değildir.” (K6, Kadın, Öğrenci)

“Aslında ben her zaman bilinçli bir insan olduğum için hiç yaşam tarzımda bir değişiklik olmadı.” (K7, Kadın, Öğrenci)

“Ya aslında üzerine de karıncaya basmıyorum, üstünden atlıyorum. Ama mesela kardeşlerim mutlaka akan çeşme görünce durur ve böyle sıkıca kapatır. Böyle bunu yapmıyorum mesela öyle o tarz hassasiyetlerim yok ya da mesela ayak altında böyle bir işte salyangoz olsun onu alıp kenara koyarlar falan. Onları yapmıyorum. Üzerine de basmıyorum, atlıyorum geçiyorum. Hani ekstra şey yapmıyorum mesela bu bende olmayan bir şey.” (K3, Kadın, Akademisyen)

Doğanın karşılık gözetilmeden korunması ve menfaat-çıkar ilişkisi olmadan doğanın korunması gerektiğini düşünen katılımcılar, genel hatlarıyla tabiatın bir canlı olduğunu düşünmekte ve insanoğlunun sorumluluğunda olduğunu ifade etmektedirler:

“Yok hayır doğaya karşı sorumlu olduğumuzu düşünüyorum.” (K4, Kadın, Öğrenci)

“Mesela tabiatı da geç herhangi bir eşyayı kullanman için ne yapman gerekiyor durmadan onu ya temizlemen gerekiyor ya bakımını yaptırman gerekiyor senin muhtaç olduğun şey o. Tabiat sana muhtaç değil insansız tabiat çok daha güzel yerlerde zaten. İnsan

mahvediyor girdiği yeri. O yüzden aksi düşünülemediği için korumamız gerekiyor yani.”
(K6, Kadın, Öğrenci)

“Evet. (Neden?) Çünkü dünyada sadece ben yokum. Hani günümüz şartlarında aslında düşündüğümüz zaman şöyle hani bana bir faydası olmayacak niye yapayım ki diye şey yapıyoruz ama aslında uuu bunu ‘Hadis ve Çevre’ dersini aldıktan sonra daha da bilinçlenerek söyley.. Yani okuduğum şeyden dolayı biraz daha etkilenmiş olarak oradan okuduklarımı buraya biraz aktararak söyleyeyim. Yani çevre aslında kendisi bir canlı. Bizim gibi. Onu korumamız gerekiyor.” (K7, Kadın, Öğrenci)

“Ederim. Çünkü orda canlılar var.” (K3, Kadın, Akademisyen)

“Ederim yani ağaç dikme düşüncemin arkasında bu var. Yani işte bir yerden alıp işte o burada büyüyecek o ağaç, onu alıp şuraya diksem diyorum orada büyür ama bana bana hiçbir faydası olmayacak. Bir meyve ağacı değil mesela. Yani meyve ağacı olmadığı halde.” (K1, Erkek, Akademisyen)

K8, 4 yıldan bu yana Türkiye’de yapılan orman katliamına en sert yazıları ve makaleleri yazdığını, yetkili mercilere tweet gönderdiğini anlatmış ve doğayı korurken karşılık gözetmediğini net bir şekilde: *“Hayır hayır asla asla asla.”* ifadeleri ile belirtmiştir.

Günümüzde şehirleşme ile beraber yapıların, binaların inşası veya otobanların çoğalması gözlemlenmektedir. Örneğin, otobanların çoğalması yaşamsal konforu zamansal açıdan minimum süreye indirmektedir. Akademisyen K1, otobanların yapımında kaybedilen ağaçlar olduğunu söylemekte ve ağaç kesilmemesi ile ilgili alternatif önerilerini şöyle paylaşmaktadır:

“İşte yol yapılacak. Tamam ihtiyaçtır ama bu ihtiyacı en az ağaç kesecek şekilde nasıl ayarlayabilirizi yönetimlerin düşünmesi gerekiyor. Yani şu anda mesela İzmir- Denizli arası otobanla bağlanmak istendi tamam. İzmir-Aydın arası var eskiden. Ama Aydın-Denizli arası nereden geçersen geç ister dağdan geç ister ovanın ortasından geç büyük verimli ağaçlarla dolu. Yani dağ tarafından geçtiğinde zeytin ağaçları, ovanın ortasından geçtiğinizde narenciye ağaçları, incir ağaçları. Ne bileyim, diğer meyve ağaçları dolu. Bunların arasından otoban geçiriyorsunuz ve çok geniş bir alan, binlerce yüz binlerce ağaç kesildi. Onun yerine mevcut yolun virajlarını azaltarak köylerden geçerken de onun çevresinden ya da içinden viyadüklerle geçerek aynı otobana çevrilebilirdi. Ama bu yapılmadı, yani bu ben çok içim acıyarak seyrettim hâlâ daha seyrediyorum, daha bitmedi çünkü. Ama büyük oranda açtılar ve yüz binlerce ağacın kesildiğini biliyorum. Yani hiç de hoş değil. Onun yerine daha farklı biraz daha pahalı olabilir belki, o ağaçların üzerinden viyadük ile geçilebilir. Yani ayaklar üzerinde köprü şeklinde geçilebilir veya mevcut yol biraz daha mevcut yol 2 gidiş 2 geliş 4 şerit şeklinde. Normal otobanlarda 3 gidiş 3 geliş şeklinde yapılıyor. Hadi 4 olsun bir de emniyet şeridi olarak düşündüğünde. Aynı yol biraz daha genişletilebilirdi, biraz daha az ağaç kesilirdi ve ayrıca ikinci bir alan kullanılmamış olurdu. Daha iyi olurdu diye düşünüyorum ama (...)” (K1, Erkek, Akademisyen)

Vakıf müdürü ÇT3’te K1 gibi, yol yapımının bir ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Gerek yol yapım aşamalarında gerek enerji faaliyetlerinin yerine

getirilmesinde ağacın kesilmesinin kanıksandığını eleştiri mahiyetinde dile getirmektedir:

“Bina yapmak yol yapmak gerekir. Yol ihtiyaç. Bu kadar arabayı neyle götüreceksin? İzmir-İstanbul’u ya da şeyin şeyini. O yol geçecek. Orada bir ağaç kesilecek, bunu kimse yadsımıyor. Yol yapılmasın, enerji gelmesin, bir şey söz konusu değil. Önemli olan vatandaş bunlar yapılırken işte kümülatif değerlendirme, cart curt şeyler var, bölgesel ülke bazında. Ben yaptım oldu çizgisine geliyorum. Termik santral kurulacağını. Tamam, niye iptal ettin o zaman niye (...) bu işte STK biraz bu işin içindeler. Toplumun bilgilendirilmesine STK da faydalı olabilir ama (...) bir yerde bir şey yapacak, bir kere oradaki yerel halkı buna inandırmak zorundasın. Olumsuz olacak şeyleri nasıl bertaraf edeceğini inandırmak zor ve de geçmişte yaptıkları hani geleceğin teminatıdır denir ya. Yapmış olsaydı o eksilere karşı nasıl tedbir alınacağını, işte orada kesilen ağaçlar ya da oradaki taş ocağı kapatıldığında yasada yazıyor.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

K8, ağaçların yenilenebilir kaynak olduğunu, kesilen ağaçların yerinin boş bırakılmadığını ve kesilen kadar yerine konulduğunu anlatmakta ancak kesimin aşırı olduğunu belirtmektedir:

“Hocam bak şunu söylemek istiyorum. Şimdi sürdürülebilirlik diye bir kavram var değil mi? Yani biz doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde işletmemiz gerekiyor, öyle değil mi? Özellikle yenilebilen kaynakları. Orman yenilenebilen bir kaynak. Öyle veya böyle. Yani biz her ne kadar üretim, üretim amaçlı kesiyoruz ama kesiliyor şu anda ama yani aşırı yani %100 fazla kesiliyor. Ham madde ihtiyacını karşılamak için. Nihayetinde buralar tekrar ağaçlandırılıyor zaten. Yani öyle boş boş bırakılmıyor. Mutlaka ağaçlandırılıyor.” (K8, Erkek, Memur)

Çevre temsilcisi ÇT2 ise, son yıllarda çok ağaç dikildiğini ve yakın çevrede ağaç dikmek için bile bir alan olmadığını gözlemlemiştir:

“Denizli’de gerçekten önceden mesela Bir 10 yıl önce yakın bölgelerde hep bulabiliyorduk yani şu anda yakın bölgede ağaçta dikebilecek alan bile yok artık öyle 30, 40, 50 km uzaklıklarda var. Bu anlamda gerçekten son 10 yılda 15 yıl arasında çok büyük güzel çalışmalar yapıldı yani. Denizli’de bile milyonlarca ağaç dikildi düşünün yani.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

ÇT3, çok ağaç dikme politikasının bir simülasyon oluşturduğunu ima etmekte, oluşan yanılgıya sitem etmektedir:

“Şimdiki (...) işte ‘Biz çok ağaç dikiyoruz.’ ya tamam, çok ağaç dikiyorsun da var olan ormanları sürekli kesiyorsun. Gelir elde etmek için. Yani o bir fidan dikmek ne zaman oranın yüzyıllar geçmesi gerekiyor. Bir ormanın ekosistemini oluşturabilmesi için. Sen büyüüüük sahaya bilinçsizce komple traş et, al oradaki o ağaçları tamam kullan sat sonra orayı yeni fidan dik. E ‘Biz fidan diktik.’ işte Türkiye’nin o odun, pardon fidan sayısı, ağaç sayısı beşti biz 6 yaptık. Ya tamam da sen o 5 tane eski ormanın şey yapıyorsun. Ya her gün görüyoruz işte yani bu şey değil.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Küresel dünyada ülkelerin izledikleri çevre politikaları bazı katılımcılar tarafından kabul görmektedir. Orman Bölge Müdürlüğünde çalışan K8, konuyu uluslararası düzeyde gözden geçirmektedir. Almanya’nın ağaçlarını kesmediğini Türkiye’nin ağaçlarını keserek, Almanya’nın ihtiyacını giderdiğini söylemektedir:

“Çevre bağlamında en iyi ülkelerden bir tanesi şu anda Almanya, ormanlarını kesmiyor. Şu anda Avrupa'nın MDF ve yonga levha ihtiyacını Türkiye karşılıyor biliyor musun sen? Biz kesiyoruz, onlar asla ormanlarını kesmiyor. (...) Sen üretmişsin diyor ki benim burada satılık malım var diyor, gidiyor adam alıyor.” (K8, Erkek, Memur)

Burada Almanya'nın kendi ormanlarını kesmediği ancak başka ülkelerdeki ağaçların kesilip satın alma yöntemi ile ihtiyacı karşıladığı görülmektedir. Kendi ağacını kesmemek fakat dünyanın muhtelif yerlerinden hammadde olarak satın almak, çevre yanlı bir düşünce oluşturduğu anlamına gelemeyebilir. Ağacın herhangi bir mekân ya da sınır çizgisi dahilinde yer almaması gerektiği düşünülmektedir. Ağacın herhangi bir etikette özel mülkiyette olmaması gerektiği ve ekosistem için korunması gerekmektedir. Çünkü dünyanın herhangi bir yerinde kesilen ağaçların yeryüzündeki tüm canlıları etkilediği bilinmektedir. Aslında yeşile olan saygı bütün ağaçlara olan saygıyı kapsamaktadır. Türkiye'nin Avrupa'ya MDF ve yonga levha ihtiyacını karşıladığı ifadesi ile, Almanya'nın yaptığı makyavelizmin sanki meşru olduğu, bununla birlikte Türkiye'nin yaptığı makyavelizmin ise doğru olmadığı gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır. K8: *“Bak kardeşim adamın ekonomik gücü varsa basar parayı alır, tamam mı?”* ifadesi ile yeşile de ekonomik kaygı gözüyle bakıldığına ulaşılabilmektedir. Yani kendi ağacını koruyup başka yerden satın alma düşüncesinin yeşile olan saygıyı temsil etmediği, paraya olan saygıyı temsil ettiği değerlendirilebilir.

K8, ikinci dünya savaşından sonra Almanya'nın baskı altına alındığını ve dize getirildiğini daha sonra sanayisini kurduğunu, şu anda dünyada birçok markası olduğunu ve belli bir güce ulaştığını dile getirmiştir. Hatta Asya'dan Afrika'dan göçenlerin bile hiçbir İslam ülkesine gidip sığınmadığını bu sebeple hep batıya sığındıklarını ifade etmiştir. Bu nedenlerden dolayı K8: *“Şimdi siz kalkıp da buradaki ormanların kesim talimatını vereni suçlayacağınız yerde o hammaddeden elde edilmiş olan MDF veya yonga levhayı satın alan bir ülkeyi suçlayamazsınız.”* ifadesi ile Almanya'nın ağaç uygulamasını destekler nitelikte sözler sarf ettiği görülmektedir.

Çevre vakıf müdürü ÇT3, ülkelerin ağaç kesmeyip de başka yerlerden aldıkları ağaç için, belirli bir bölgenin değil küreseli ilgilendiren bir sorun olduğunu düşünmektedir. Jeopolitik anlamda Tuna Nehri, dağ, vadi gibi sınırların olduğunu ancak bir tavşan için ya da kurt için sınır olmadığını dile getirmiştir. ÇT3: *“Tabi bu*

ülkelerin şeyi, aldıkları bir tercih, kendi ülkesindeki doğa çevreyi bırakın kaynaklarını tüketmemek gelecek için tutmak amacıyla, belki de çevreci işte ülkeyiz, uygulamamız var, gurur vermek amacıyla ihtiyaçlar başka ülkelerden karşılamaları vardır.” ifadesi ile ülkelerin kendilerini çevreci olarak göstermek istedikleri gibi bir yaklaşım olabileceğine işaret etmektedir. Bunu doğru bulmadığını söylemekte, sebebinin ise doğanın bölgesel değil global bir sorunu olduğunun altını çizmektedir. Ancak bütün ülkelerin çevresel konular haricinde ve her konuda uyguladıkları bir yöntem olduğunu ifade ederek örneklendirmektedir:

“Türkiye’de gidiyor şimdi kendi toprakları dururken Afrika ülkelerine bildiğim kadarıyla binlerce milyonlarca dönüm tarla arazi alıp tarım uygulaması, gelecekte toplumumu nasıl besleyebilir miyim kaygısında. E orada belki o ülkenin insanına ya da toprağına olumlu katkısı nedir bilemiyorum. Mutlaka bir olumsuz katkısı vardır yani. Türkiye’de de aynı şekilde İsrail bilmem neyin Türkiye’den çok büyük araziler kapattığı, satın aldığı söyleniyor ya bu bir ölçüde ülkelerin şeyi. Ama çevreyle bu sistemi bu yönelişi doğrudan çevreye bağlamakta biraz az bir ihtimal. Yani ‘ben çevreci olayım gideyim başka yerden alayım alıp da işte kendi ülkemin ağacını kesmiyorum’ şeyi aslında kimse de inanmaz, kendi vatandaşı da inanmaz diye düşünüyorum.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3’ün söylemlerinden, bu uygulamayı yapan ülkeleri çevreci olarak görmediği anlaşılmakta; konunun çevresel hassasiyetler dışında geliştiğini düşünmektedir. K8 ise ÇT3’ün ifadelerini detaylandırır nitelikte açıklamalar yapmaktadır. Çevre hassasiyetlerinin iktisadi ve siyasi ilişkilere kurban edildiğini ifade etmiştir. Ekonomik olarak da ormancılığın çevresel bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Mülakat akışında, bazı çevresel siyasal sorunlara göz yuman ülkelerin çevreyi sevip sevmediği sondaj bir soru ile yöneltilmektedir. K8 şu şekilde cevaplandırmaktadır:

“Niye sevdiği anlamına gelmesin. Bakın ben size bir şey söyleyeyim. Yıl 1983. Almanya’da bir Orman Fakültesinden bir hoca geldi bize, topladılar adam konferans verdi. O zaman Çekoslovakya iki ülke birleşti Almanya, Çekoslovakya sınırında Çekoslovakya hudutları içinde 6 tane çimento fabrikası varmış. Buradan çıkan emisyonlar Almanya ormanlarına zarar vermeye başlamış tamam mı? Basıyor parayı Almanya Çekoslovakya’ya diyor ki: ‘Kaç para bu 6 fabrikanın değeri? 500.000.000 \$.’ Al 500.000.000 \$ diyor sök bunları üçüncü dünya ülkelerine sat diyor, çimentoyu orada üretsiner diyor.” (K8, Erkek, Memur)

K8’in söylemlerinden Çekoslovakya’nın kendini koruduğu ve yeşili korumadığı anlamına ulaşılmaktadır. Yani güçlü ülkelerin kendi ülkesindeki yeşil alanı koruduğu fakat başka yerdeki ormana ekonomik bir meta gözüyle baktığı sözlerinden anlaşılmaktadır. “(...) üçüncü dünya ülkelerine satma” ifadesinden, bir ülkenin kendisini koruma değeri ile yeşili koruma kavramının aynı anlama

gelmediği anlaşılmaktadır. Burada sanki üçüncü dünya ülkelerinin ormanlarının ormandan sayılmadığı gibi bir izlenim oluşmaktadır.

“Yani ama şu var, Alman toplumu eğitilmiş bir toplum. Her ne kadar her toplumda olduğu gibi onlarda da işte arızı birtakım insanlar yok değil, var esrarkeşi var, alkoliği var, şunu var bunu var nazisi var. Nazili'ler de var hala Almanya'da yok mu var az da olsa var. Ama en nihayetinde çevre bilinci açısından eğitilmiş bir toplum. Yani şimdi ben demin sana söyledim, Lahor'u gördüm dedim mesela. Ravalpindi'yi gördüm. Kahire'yi gördüm. Yani ben şimdi Lahor Ravalpindi'yi veya Pakistan'ın Haripur şehri veyahut da işte bir Kahire veya İskenderiye ile çevre kalitesi yönünden batıdaki bir şehri mesela gittiğim Varşova'yu Proslav'ı işte Berlin'i karşılaştırmam mümkün değil. Mümkün değil.” (K8, Erkek, Memur)

K8, çevresel anlamda temiz ülkelerin ekonomik gelişmişlikle ilgili olduğunu dile getirmiştir. Temiz olduklarını düşündüğü için Avrupa ülkelerinde yaşamak istediğini ve gitmediği için pişman olduğunu anlatmaktadır:

“Ben var ya şu anda fakülteyi bitirdiğim anda bu ülkeden gitmediğime pişmanım biliyor musun? Bu coğrafyada kaldığıma pişmanım. Ama yaşım geçti artık bu yaştan sonra hiçbir yere gidemem. Yani ben bir Proslav'da yaşamak isterdim. Bir Berlin'de yaşamak isterdim. (Temiz olduğu için?) Ya temiz. Bakın batı toplumları kendi içinde barışık birbirlerinin haklarına hukuklarına, saygılı. Ben dünyanın hiçbir yerinde böyle görmedim. Kahire'de tork ışığı yok ya yıl 2012. Ama siz Stuttgart'ın veya Berlin'in herhangi bir banliyösünde isterse yayalara kırmızı yansın, yaya ayağını atsın araba duruyor ya araba duruyor.” (K8, Erkek, Memur)

K8, yapılan yanlış uygulamaları asla savunmadığını dile getirmektedir. Bununla birlikte, batı toplumlarının kendi içinde son derece çevreye ve birbirine karşı saygılı olduğunu, batının böyle düşündüğünü ifade etmektedir. Dışarıya karşı ise zalim olduklarını: *“Ama kalkıp da dışarıya karşı bunlar zalim değildir demiyorum ki ben.”* ifadesi ile belirtmektedir. Sözlerinin devamında Afrika'ya gittiğini ve oranın petrol zenginliklerinin sömürüldüğünü ekonomi ile alakalı çevresel problemlerin yaşandığını ima etmektedir.

K8, Kuzey Avrupa ve İskandinav yarımadasında yer alan ülkelerde uyuşturucu, alkol gibi tasvip etmediği olumsuzlukların olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte, onların batının dışarıya karşı zalim, kendi içlerinde barışık olduğunun altını çizmektedir:

“Türkiye'ye biçilmiş rol belli. Çapıt üreteceksin mermer, daş keseceksin daş üreteceksin. 69 tane 60 tane çimento var çimento üreteceksin. Denizli Çimentonun 10 yıl %51'i kimindi biliyor musun? İrlandalıların. 10 yıl boyunca çimentoyu Antalya limanlarından götürdüler. Ondan sonra hisselerini sattılar geçtiler. Çimento ihtiyacı bitti. Şimdi bakan dünyada böyle vahşi bir kapitalizm var. Yani kimse kimsenin gözünün yaşına falan baktığı yok. Dünyada böyle vahşi bir ortam var. O vahşi ortamda kalkıp da ya kardeşim biz seni şunu yapıyoruz bunu yapıyoruz bilmem ne bu adaletli değil bunu bunu asla bakmıyor ama kendi içerisinde adamlar barışık kardeşim. Bir Fransız bir Fransız'a kolay kolay gazık atmıyor. Bir Alman, bir Alman gazık atmıyor. Düşünebiliyor musun? Bir İskandinav ülkelerini düşünün ya.

Bugün en büyük intiharlar İskandinav ülkelerinde, Havelsan'ın rezillik, esrar zaten çoğunda serbest buna benzer pejmürdelikler var ama kendi içerlerinde barışık adamlar ya. Bir Finlandiya, bir İsveç, bir Norveç barışık kendi içinde barışık. Adamlar bizden daha huzurlu yaşıyorlar. Daha temiz bir çevrede yaşıyorlar.” (K8, Erkek, Memur)

K8, bugün 13 tane Afrika ülkesinin Merkez Bankalarının Fransız Merkez Bankası tarafından yönetildiğini ve sömürerek hayatta kaldıklarını ilave etmiştir.

2.2.2.4.Emanet Görme-Sahip Olma

Günümüzde insanoğlu çevreye tüketim odaklı bakabilmektedir. Bu tüketimsel davranışların temeli ise ihtiyaçların karşılanması gerektiği ile ilgili olabilmektedir. Ancak ihtiyaçları giderme noktasında bireylerin doğaya yaklaşımı belirlenmektedir. Yani katılımcılara “Çevreye emanet olarak bakan bir bakış açısı mı yoksa ona hâkim olma anlayışı mı daha sağlıklı olarak davranışları yönlendirir?” sorusu yöneltilmiştir. Çevre temsilcilerinin bu konuyla ilgili görüşleri ve önerileri şu şekildedir:

“Kesinlikle çevrenin bir miras olduğunu görmek. Atalarımızdan bize miras kaldığını ve bunu en iyi şekilde en temiz şekilde aktarmamız gerektiğini düşünüyorum. Yoksa aksi türü yani bize evet atalarımızdan böyle bir biyolojik güzellik kalmış. Biz o biyolojik özelliği odun ihtiyacımız var diye keselim taruduman edelim yerine yenisini koymayalım. Mümkün değil yani böyle bir şey yok. Tabi ki hâkim olacağız hâkim de olacağız. Neden bileceğiz. Biz kâğıt endüstrisi için oduna ihtiyacımız varsa bunu şuradaki odundan, atıyorum şu kadar kâğıt çıkıyor ama biz endüstriyel olarak şu ağacı dikersek bundan çok daha fazla odun çıkıyor. Dolayısıyla buraya doğru bir yönelim yapalım. Bugünden bunu planlayalım. 10 sene, 20 sene, 30 sene sonra bu ihtiyacı ortadan kaldıralım bugünden düşünmemiz lazım. Bununla planını kim verecek diyorum. Bilim insanları verecek. Bu konuyu çalışanlar verecek. Bunların dinlenmesi lazım diyorum. Yani yoksa doğada gidip de hazırda bekleyen odunları kesmekle bir şey bir yere varılmıyor yani.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1 sözlerinin devamında hem dini görüşünün hem akademik yaşam birikiminin etkili olduğunu söylemiştir. Dinin ve bilimin çatışmadığı fikrini şöyle açıklamaktadır:

“Yani din dinen de baktığım zaman aynı şeyleri söylüyor. Bilim olarak baktığımda da aynı şeyleri söylüyor ya çok farklı şeyleri söylemiyor. Aynı ölçütte aynı durumda olaylar var. Baktığın zaman onun için birbirinden çok sıyrılmış şeyler değil. Doğayı korumak orada da aynı şeyi söylüyor. Bu tarafta da aynı şeyleri diyor ki kıyamet kopuyorsa elinizde bir fidan varsa ilk önce onu dikin sonra mahşere dizilin diyor. E yani bu çok değerli değil mi? Çok büyük bir olay değil mi yani diyor ki, yani bunun hakkı var, ilk önce bu hakkı bi yerine getir, sonra senin hesabını görürüz diyor.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT2, temsilci ÇT1’in söylemlerindeki gibi, doğaya atalarımızdan miras kaldığı ve geleceğe emanet bırakma düşüncesini anlatmıştır. Dini düşüncelerinin

etkili olduğunu ve dinle çevre kuruluşunun amaçlarının örtüştüğünü ifade etmektedir:

“Tabi ki emanet bence yani bize nasıl geçmişten bize olarak verildiyse. Bizde geleceğe daha iyi bir şekilde emaneti teslim etmek düşüncesinden hareket etmeliyiz. Ben öyle düşünüyorum. Emaneti aldığımızdan daha iyi şekilde teslim etmeliyiz diye düşünüyorum. Yani emanet gözüyle bakıyorum. (...) Yani dini görüşümüz de zaten örtüşüyor. Çevre derneğimizde bütün insanlara hizmet amaçlanır. Hedef bütün insanlıktır. Yine kaynağı da yine Peygamberimizin hadisleri ve ayet-i kerimelerdir. Kur’ân-ı Kerim’dir. Dolayısıyla ikisinde de daha çok din öncelikli ama daha sonrasında da akademik çalışmalar o konudaki bilinçlenme yani temelinde din vardır ama daha sonrasındaki şekillenmesi de tamamen akademik çalışmalar ve hani inşasıdır diyelim daha doğrusu ve akademik çalışmalardır o konuda bilinçlenmedir. Çevredeki bilinçlenmedir.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

Herhangi bir dini görüşe mensup olmadığını söyleyen çevre yöneticisi ÇT3, diğer inanan çevre temsilcilerinden bu noktada ayrılarak doğanın emanet olmadığını açıkça ifade etmektedir:

“Ya bu emanet olayı tabi biraz bir söylem hani şey sonuçta bugün içinde yaşıyoruz yani emanet doğa bize bırakılmış filan değil, doğa doğa ya. Yani bu emanetten ziyade var olan bir şey.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, doğaya atalardan gelen bir emanet olmadığını çok net bir şekilde açıkça ifade etmekte ve dini görüşünün bu konuda etkili olmadığını düşünmektedir:

“Ya değilse ona bizi bizim değil ki, niye bize bıraksınlar, doğa doğadır yani o bize emanet bırakılmamıştır, vardır. Biz doğanın bir parçasıyız zaten. Yani biz nasıl bir emanet bırakma kimseye de bir şey emanet bırakmayacağız. Günümüzde doğamızı, çevremizi yani gelecek kuşakla düşünerek değil, mutlaka zaten doğayı, çevreyi korursa gelecek kuşaklarında daha düzgün yaşayabileceği bir ortam kalır. Ama biz onu gelecek kuşaklara düşünerek değil. Doğayı, çevreyi düşünerek, ya günümüzde düşünmemiz lazım, şey değil işte emanete aldık gelecek kuşaklara bırakalım o kadar şey değil, inandırıcı değil, inandırıcı olmuş olsaydı zaten doğa çevre bu hale gelmezdi.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Çevre topluluk başkanı kadın ÇT4, çevrenin emanet olduğu fikrini benimsemektedir. Düşüncelerinin, akademik olarak aldığı biyoloji alanından kaynaklı olduğunu sebep göstermektedir:

“Biyoloji yüzünden tamamen hani farklı birine sorsaydın dini derdi muhtemel (...) Ben aslında geçen yıl kapandım. Radikal bir değişim oldu benim için ama çok mutluyum şu anda mesela.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT4, çevrenin emanet verildiğinin somut bir örneği olarak 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye’de yaşanan Kahramanmaraş merkezli deprem faciasını hatırlatmakta ve şu sözleri ile dikkat çekmektedir:

“Tabi ki de emanet fikri daha iyi olabilir. Çünkü asla hakimlik söz konusu olamaz yani. En yakın zamanda yaşadığımız deprem örneğin, yani bir depremle bir doğal afetle tamamen o hakimiyetinin nasıl çöktüğünü görebildik. Hepimiz canlı canlı görebildik, emanet olarak bakarsak bütün sorunlar çözülebilir diye düşünüyorum bu.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT1, depremle ilgili yaşanan kayıpların, yanlış uygulamalar sebebiyle olduğunu söylemiştir. Karar mercilerinin bilim ve bilim insanlarının olması gerektiğini detaylandırmaktadır:

“Bir şeyin yanlış olup olmadığını sen ben değil, bilimin karar vermesi lazım. Bilim insanlarının karar vermesi lazım. Onların verdiği bir kararın doğru olacağını düşünüyorum ve yanlış uygulamaların da içinden geçtiğimiz mesela deprem sürecinde nasıl kötü felaketlere sebep olduğunu, bilim insanlarının dinlenmemesinin nelere mal olduğunu. Fay hatlarının üzerine bina yapmanın ne kadar tehlikeli ve ne kadar riskli olduğunu, denetimlerin ne kadar önemli olduğunu bir kere daha gördük. Biz gelecek için bunu söylemeye çalışıyoruz.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT3, depremin doğal bir olay olduğunu ancak depremle ilgili tedbirlerin alınması gerektiğini ifade etmektedir:

“Ya deprem tamam deprem doğal bir olay. Ama sonuçta ölüm doğal değil ama. Sen orayı uygun bina yapmıyorsun ya da gerekli tedbiri almıyorsan bu doğal olay deyip de oradaki ölümleri ya da şehri, kader bu değil, şey değil. Yani bu dinle alakası yok bunun. Bu aymazlık tedbirsizlik yani böyle bir şey.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

K8, imar affı çıkarıldığı için sitem etmekte ve düşüncelerini açıkça dile getirmektedir:

“Yahu biz imar affı diye afedersin çürük binaları legalleştiren bir ülkeyiz ya. Son 20 yılda 8 defa imar affı çıktı. Deprem anı 11 ilde imar affıyla yapı kullanma izin belgesi verilen bina sayısı 294.000. E bir araştırma yapsınlar bakalım. En son çıkartılan 2018 (...) Amaç neydi biliyor musun? Hazineye 2 milyar dolar parayı ver binayı legalleştir devlet niye yaptık bunu. Hazineye 2 milyar lira kaynak girsin. Sana diyor ki devlet tamam diyor, sen binaya ekleme. Yapmışsın ama diyor. İşte gelmiş ver diyor. 10.000 TL, 20.000 TL al yapı kullanma izin vereyim diyor. Biz böyle bir ülkeyiz ya. Ama batı toplumlarında böyle bir şey asla olmaz. Polonya’da komşun izin vermeden binayı var ya inşaat ruhsatı alamıyorsun. Fransa’da bir yapının içinde istediğin değişikliği yapıyorsun. Ama dış cepheye dokunamıyorsun. Ağaçlara bile dokunamıyorsun sokakta. 500-600 yıllık. Fransa’da Eyfel kulesinin tepesinden görüyorsun, böyle bakıyorsun. Affedersin, eski o Fransa aynen aynen duruyor.” (K8, Erkek, Memur)

Doğanın emanet olduğu konusunda hemfikir olan katılımcıların cümleleri şu şekildedir:

“Bize göre elbette bir emanet. Emanet ama emek verilmiş senin himayen altında olan bir emanet.” (K5, Erkek, Emekli)

“Emanet yani. Biraz önce de hani söyledim ya hani doğanın kendisi bir canlı aslında bu o yani bu soruya da bir cevap niteliğinde. Hani ona zarar verirken, aslında kendimize zarar veriyoruz.” (K7, Kadın, Öğrenci)

“Yani insana verilen bir emanet gibi bence yani sahiplik göreceli bir şey. Bir de hani coğrafyacılar da der ya insan doğanın içine doğdu, doğa önceden vardı, hani girdi mahvetti her yeri diye öyle olduğunu düşünüyorum sonuçta cansız yani kendi çapında bir canı var ama aklı yok fikri yok ve yeniliyor kendini geliştiriyor o yüzden biz ona sahip değiliz yani o bize bizim yaşamımız için bize verilen bir lütuf gibi olur bir düzen gibi olur tutup da

Mars'ta bir erik ağacı yetişmiyorsa demek ki sahip değiliz sahip olabilmemiz için onu yapabilmemiz lazım.” (K6, Kadın, Öğrenci)

“Aslında tabiat doğa can beden her şey bize emanet, Allah'ın bizlere emaneti. Ama biz bu emaneti ne kadar sahip çıkabiliyoruz, koruyabiliyoruz, ihtimam gösteriyoruz. Bu konuda çok büyük yani problemler var.” (K8, Erkek, Memur)

“Doğa bence insana verilen bir emanet. (Neden emanet sizce?) Çünkü az önce de dediğim gibi ben doğaya karşı sorumlu olduğumuzu düşünüyorum ve bu sorumluluk zaten onun bize emanet oluşundan dolayı bizim ona iyi bakmamız gerektiğinden ötürü diye düşünüyorum.” (K4, Kadın, Öğrenci)

“Çoğunlukla egemen olan, çevreye egemen olma hâkim olma anlayışı bu, her şey benim yani geleceği düşünmem anlamına geliyor çoğunlukla. Bu çevreye zarar veren en büyük kötülük. Dolayısıyla çevreyi emanet olarak görmek daha yararlı ve emaneti daha iyi koruyarak daha geliştirerek bir sonraki nesle bırakmak daha önemli.” (K1, Erkek, Akademisyen)

K1 sözlerinin devamında, Hz. Peygamber zamanında Medine'nin ve Taif'in çevresini sit alanı ilan ettiğini söylemiş, bu alanda bir otu bile yolmanın yasak olduğunu, çünkü otlayan hayvanlara tahsis edildiğini ifade etmiştir. Denizli Honaz Dağı Milli Parkı gibi dokunulmaz alanların sayısının çoğaltılabileceğini ve yetkililerin şu an imarsız yapıya artık izin vermediğini, biraz daha önem verdiğini ifade etmiştir. K1, Hz. Peygamberin yerleştirmeye çalıştığı anlayışın Müslümanlar tarafından takip edilseydi daha iyi bir dünyada yaşıyor olacağımızı sözlerine eklemiştir. Hz. Peygamber döneminde çevreye emanet gözü ile bakıldığı sözlerinin devamını şöyle tasvir etmektedir:

“İşte imarsız yapı yapılmıyor vesaire bunlar güzel şeyler ama bir yönü daha var. Savaşlar. Yani Peygamber efendimiz zamanında yapılan savaşlarda bile. İşte Peygamberimizin geçilen yerler, ordunun geçeceği yerlere zarar vermemeleri, ağaçları kesmemeleri, ekili arazilerden geçmemeleri. Bu ekili arazileri yakmamaları konusunda birçok tavsiyesi vardır. Ama bugünkü savaşların ahlakı yok. Yani işte yakın zamanda özellikle İslam dünyasında yapılan savaşlara baktığımızda çevre hassasiyetinin asla gözetilmediği. Sosyal çevreyi tahrip ettiği. Yani bugün Yemen'e bakıyorsunuz Yemen'de açlık artık toplumun kanıksadığı, sıradanlaştığı bir şey haline gelmiş çocuklar açlıktan ölüyor Yemen bölgesinde. Aynısını Afrika'nın bazı yerlerini görüyoruz. Müslüman ağırlıklı yerlerde hem de. Irak, Suriye özellikle Irak'ta Körfez savaşı sırasında ve ondan sonraki Amerika'nın orayı güya demokrasi getirmek için ablukaya aldığı zamanda Amerikalılar yapmadı ama bir Müslüman olan Irak yönetimi, çölde çok geniş alanları petrolle doldurarak ateşledi. Yani hem yeraltı kaynağı israf hem de bu yanan petrol çok yoğun bir duman çıkararak çevreyi kirletti. Birçok hayvanın ölümüne neden oldu. Birçok bitkinin yok olmasına neden oldu.” (K1, Erkek, Akademisyen)

Günümüz savaşlarının çevre ahlakından yoksun olduğunu belirten K1, eskiden kılıçla, kalkanla savaşa gidildiğini sadece insanlara zarar verildiğini

söylemiştir. Fakat şu anda hiç suçu olmayan canlıları, bir anda zehirleyerek kilometrelerce alanı yok edebildiğinden söz etmiştir. Nükleer silahların kullanılması ile suçsuz olan çocukların, gençlerin, yaşlıların ve kadınların ölümüne neden olunabildiğinden bahsetmiştir. Atılan çok çeşitli msket bombalarının yukarıdan tek bomba halinde bırakılıp aşağıya indiğinde birçok farklı bombalara ayrıldığından ve birçok geniş alanı etkileyip insanları öldürebildiğinden söz etmiştir.

K3, çevreye hem emanet gözüyle bakılması gerektiğini hem de hakimiyet anlayışına sahip olunması gerektiğini ifade etmektedir:

“İkisi de aynı şey ya sahip olmakla sana emanet verilmesi aynı şey bence. Sahibiz çünkü insansın her şeyi yapabilirsin, güç var elinde. Bütün hayvanlardan daha güçlüsün aslında sahipsın aslında. Yani bunu inkâr etmeye lüzum yok ama onu sahiplik emaneti sonradan hani ediniyorsun bir emanet o ahlâkın sonradan geliyor. İkisi de olmalı.” (K3, Kadın, Akademisyen)

2.2.2.5.Çevre Kirliliği Bilinci

Çevre kirliliği, insanların doğaya karşı yanlış faaliyetleri sonucu ortaya çıkan bir kirlilik olduğu söylenebilir. Aynı zamanda çevre kirliliği, yaşamsal dengein sağlanamadığının bir göstergesi sayılabilir. Mülakat yapılan kişilere deniz, hava, toprak, su kirliliği gibi çevre kirliliğinin muhtemel sonuçları hakkında bilgilerinin olup olmadığı soruldu.

“Araştırmıyorum ama düşündüğümde insanlığın sonu olur gibi çünkü bence hastalıklar zaten çevreyi kirliletmemizden kaynaklı olarak meydana geliyor ve zaten hastalıkların meydana çıkması insanlığın sonu zaten bunu pandemide de gördük.” (K4, Kadın, Öğrenci)

“Yani yüzeysel var haberlerden veya basından duyduğumuz şekilde bilgiyi o halde elde ediyoruz çünkü yaşam şeklimiz bu bu tür durumlar daha az.” (K5, Erkek, Emekli)

“Tabi hayvanların hayatını riske atıyor tarımda mahsul alamamıza sebep olacak. Bu da kutlık ve insanlık dramına sebep olacak yani birbirimize de düşebiliriz. Neticesinde, toplumda çatışma da çıkabilir. O derece şeye sebebiyet verebilir.” (K3, Kadın, Akademisyen)

Akademisyen K2, çevre sorunları arttığında insanın doğasının psikolojik ve biyolojik süreçlerinin tamamının doğrudan etkileneceğini söylemektedir. Çevrenin ve tabiatın bir bilinci olduğunu düşünmekte, kendisine karşı iyi davranılmadığında

tıpkı uzun süre negatif bir şeye maruz kalan insan gibi hastalandığına örnek vermektedir. Bir şekilde doğanın da hastalandığını ve bunun telafisinin zor olduğunu anlatmaktadır:

“İşte küresel iklim krizi, küresel ısınmadan tutun da aynı zamanda dünya kaynaklarının temel saf kaynakların yanlış tüketimi, dengesiz tüketimi, peşinden hem biyolojik hem psikolojik birçok rahatsızlıkları, aşırı uyarılmış bir insanın kendi biyolojik dinginliğini, sakinliğini kaybetmesini, peşinden de psikiyatrik problemlerin ortaya çıkmasına, anlam kayıplarının ortaya çıkmasına sebebiyet veriyor. Daha da ileride daha çok büyük ağır sonuçları olan yaşam alanını gittikçe daha çok fazla tehdit eden birçok negatif problem ortaya çıkacaktır. Gerekli tedbirler alınması bu sebeple çevre duyarlılığına dikkat edilmediğinde korkunç sonuçların olacağı ve bu sonuçların hepimizi yutacağını hatta çok kısa bir sürede bunu yutacağını biliyoruz.” (K2, Erkek, Akademisyen)

K2'nin düşüncelerini örneklendirdiği sözlerinin devamı şu şekildedir:

“Örnek, biz çocukluğumuzda çok daha iklim olayları dengeli iken sadece 20-30 yıl gibi bir süre sonra şu an çok kontrolsüz zamanlaması sarkmış, farklı mevsimsel dengesizlikler ortaya çıkmaya başladı. Bunlar hem doğal yaşamı hem bizim hayatımızı hem zaman algımızı hem gerçeklik algımızı da değiştiriyor, dönüştürüyor bir zaman sonra. İçinde yaşadığımız doğanın içinde biz de onun içindeyken fark edemediğimiz ciddi bir yanılsama içerisinde düşünebiliyoruz.” (K2, Erkek, Akademisyen)

Akademisyen K1, çevre kirliliğinin muhtemel sonuçları hakkında çok yönlü bilgisinin olduğunu söylemektedir. Çevre kirliliğinin çeşitlerini toprak, su, hava, deniz kirliliği gibi ayrı ayrı ele alarak açıklamaktadır. Çevre kirliliklerinin bir ülkeyi yaşanmaz hale getirebileceğini, suyun israf edilmesinin çevreye zarar verdiğini ve suların kirletilmesinin çevre kirliliğinin en önemli unsurunu oluşturduğundan bahsetmektedir. Sebebini ise şu cümleleri ile anlatmaktadır:

“Çünkü suyu kirlettiğinizde o suyla birlikte suyun ulaşabildiği her alan işte bu bir göle dökülüyorsa göl, denize dökülüyorsa deniz bir akarsuya dökülüyorsa akarsu kirleniyor. Bu kirlilikle birlikte o fauna da yer alan o habitat da yer alan ne kadar bitki hayvan küçük canlı işte topraktaki çok minik canlılara kadar hepsi etkileniyor. Dolayısıyla ölümlere yol açıyor. Yani sadece şey değil, yani oradaki bitkilerin ve hayvanların değil, onlardan beslenen insanların da ölümüne yol açabiliyor veya geri dönüştürülemez veya geri dönülmeyecek yaralara bazı sakatlıklara yol açabiliyor. Yani onun için hem havanın hava kirliliği zaten başlı başına bir şey, yani düşünün.” (K2, Erkek, Akademisyen)

K1 ise hava kirliliğinden, egzoz dumanlarının, zirai ilaçların yediğimiz besinleri etkilediğinden söz etmekte ve Denizli'nin Çivril ilçesindeki bir elma üreticisi ile aralarında geçen diyalogu şöyle anlatmaktadır:

“Mesela internette bazı şifalı bitkilerle ilgili bilgilerle karşılaşıyoruz. Yani diyelim ne diyelim mesela papatya. Bahar, her bahar gelen baharın simgesi olan. Ama diğer taraftan yani güzelliği yanında şifalı olan bir bitki. Şimdi bu bitkiyi nereden toplayacağım? Toplayacağım yer mümkün olduğunca egzoz gazlarından uzak olmalı. Yani arabaların çokça bulunduğu fosil yakıtlarının fazla kullanıldığı alanlarda bağ bahçe yapsanız da zehir. Yani çaktırmadan, fark ettirmeden aldığımız gıdalarla, besinlerle zehirleniyoruz veya öbür taraftan işte haşerelerle yabancı otlarla, vesaire ile mücadele amacıyla sürekli

zirai ilaçlar kullanılıyor ve bu zirai ilaçların kalıntıları ne yazık ki bazen o meyveyi, sebzeyi yıkasanız da gitmiyor. Yani mesela Çivril’de elma üreticilerimiz çok fazladır. Bu elma üreticilerinden biriyle ben bir konuşmuştum bir ara, diyor ki: ‘Hocam elmayı sakın soymadan yemeyin.’ Yani ‘Yıkasak?’, ‘Yok yıkasanız da geçmez.’ diyor. Çünkü bu diyor çiçekten itibaren diyor defalarca ilaçlanıyor. Yani dolayısıyla soymadan mümkünse yemeyin diyor. Yani doğal ortamda ilaçsız bulabiliyorsanız hocam tamam, onda hiçbir şey yok ama yani ilaçlanan yerlerde maalesef bu fazlasıyla oluyor.’” (K1, Erkek, Akademisyen)

K1, çocukluğunda tütün üreticiliği yapan bir ailede yetiştiğini ve sigarayı zararlı yapan etmenlerden birinin de zirai ilaçlar olduğunu söylemiştir. Uzun yıllar tütün üreticiliği yaptığı için bu zirai ilaçları bildiğini ve henüz fide iken ilaç vermeye başladığını, daha sonra da her fırsatta ilaç verildiğini ifade etmiştir. Tütüne zarar veren pek çok farklı gruplar halinde küçük böcekler olduğunu, her birine farklı zirai ilaçlar kullanıldığını dolayısıyla bir tütün üretilip bitene kadar bir sürü ilaç kullanıldığını söylemiştir. Diğer sebze meyvelerde de bu durumun çok farklı olmadığını aslında bir taraftan zararlılarla mücadele ederken diğer taraftan çevre kirliliğine yol açacak bir eylemde bulunulduğunu itiraf mahiyetinde dile getirmiştir.

K1, başka alanlara da dikkat çekmek gerektiğinden bahsetmektedir. Çevre kirliliğine yol açacak bir durum olarak kamusal alanlardaki bankların, piknik yapılan yerlerin kirli bırakılmasına tepki göstermektedir:

“Piknik yaptığınız alanlar, geçtiğimiz yol kenarları, oturduğumuz parklar. Dikkatsiz işte kendini bilmez ne bileyim işte umursamaz kişiler yüzünden işte oturulamaz, kalkılmaz hale getiriliyor. İşte bir bank koymuş belediye. Gayet güzel bir şey. Bir yol kenarı veya bir park içi. Gelip orada çekirdek çitleyip etrafa atıyorlar veya bir masa bir piknik masası konulmuş, onun üzerine olmayacak şeyler yani gıda artıkları bilmem işte su, toprak, çamur vesaire. Yani bir başkasının oturamayacağı hale getirebiliyorlar veya yakıyorlar. Yani o da ayrı bir çevre kirliliğine yol açacak durum.” (K1, Erkek, Akademisyen)

K1’in piknik ortamlarının temiz bırakılması hakkındaki söylemlerine öğrenci K6’da katılmakta ve şu sözleri ile yakınmaktadır:

“Mesela ormanlar insanlar piknik yapmaya gittiklerinde bir daha sanki oraya sittin sene uğramayacakmış gibi davranıp olabildiğince o güzel yeri kirletip o şekilde ayrılıyorlar. Halbuki bir saniye önce senin kullandığın eşyaydı işin bitince mi kirli hale geldi de toplamıyorsun. Yani çok fazla şahit oluyoruz bunlara.” (K6, Kadın, Öğrenci)

Akademisyen K1, denizleri kirleten plastik parçacıkların veya naylon poşetlerin denizdeki canlılara zarar verdiğinden söz etmekte ve deniz kirliliğine yol açtığını örneklendirmektedir:

“Denizleri kirleticisi olarak bak sokaklara atılan herhangi bir naylon poşet vesaire parçası rüzgarla birlikte denize gidiyor. Denizden veya bunun yanında işte küçük çaplı balıkçılar var. Bunlar oltalarını, misinalarını bazen atıyorlar, bırakıp gidiyorlar veya işte küçük

ağlarını atıp gidiyorlar büyük trolle avcılık yapanların o trolleri, şeyleri, ağları bazen kopuyor, oralarda kalıyor ve denizdeki birçok hayvana zarar verebiliyor. Aynı şekilde fabrikaların zehirli atıklarını başka arıtıcı kullanmadan yani doğrudan doğruya denize kanallarla veya borularla verdikleri de oluyor bazen. Bunlar da gittikleri yerlerde balık türlerine zarar veriyor.” (K1, Erkek, Akademisyen)

Öğrenci K7, akademisyen K1’in deniz kirliliği örneğine değinmektedir. Denizde yaşayan balıkların denize atılan atıkları yediklerini, oradan soframıza gelip böylece sağlığına zarar verdiğimiz balığı tükettiğimizi ifade etmektedir:

“Mesela, deniz kirliliğinde balıkların bir süre sonra denize atılan o şeyleri yediğini, daha sonra da onu bizim tükettiğimizi biliyorum. Yani kendi kendimizi zehirlemiş oluyoruz aslında. Bu diğer şeyler için de geçerli. Yani her halükârda kendimize zarar vermiş oluyoruz doğaya zarar verirken.” (K7, Kadın, Öğrenci)

Akademisyen K1, insanın bizzat doğayı tahrip ettiğini ve insanın kendisine zarar verdiğini söylemektedir. Bu kapsamda kutsal kitaplara atıf yapılabilir. Örneğin, Kur’ân’da çevre dengesinin karada ve denizde bozulduğuna işaret eden ayet şöyle geçmektedir: *“İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapmaları için- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”¹³¹* Bu ayetten hareketle dinin bu şekilde anlattığı emirlerin bazen toplumda yankı bulmadığı söylenebilir. K1, günümüzde İstanbul Marmara Boğazındaki gemi trafiğinin ve motorlu küçük taşıma araçlarının çokluğu sebebiyle denizin kirletildiğini söylemiştir. Arabalardan çıkan egzoz dumanlarının asfalta yapıştığını ve zehirli atıkların bir şekilde biriktiğini ardından yağmurla birlikte bunların denize doğru gittiğini ifade etmiştir. K1, Marmara Denizi hakkında dikkat çeken şu örneklerle yer vermektedir:

“Marmara Denizinin şu anda dibini görmeniz mümkün değil. Yani böyle berrak bir su şeklinde görmeniz mümkün değil ve yüzyıllar içinde veya yüzyıl demeyeyim yani bundan belki 60-70 yıl önce Marmara Denizinin Marmara Boğazında herhangi bir olta balıkçısı olmasına attığında 5 çeşit çıkıyorsa şimdi bir çeşit çıkıyor. 10 çeşit çıkıyorsa şimdi yani birçok balık türleri kayboldu. Yani bu da o bölgenin kirletilmesinden kaynaklanıyor. Bunun yanında işte müsilaj gibi başka deniz yosunları vesaire gibi bunların oluşumunun arka planında da yine denizlerin kirletilmesi var. İnsanın hayatını zehir edecek olan birçok etmen bunlar öyle.” (K1, Erkek, Akademisyen)

K6, Fethiye’deki denizin bir dönem çok kirli olmasından dolayı önlem amaçlı denize girilmediğini açıklamıştır. K1 gibi K6’da Marmara Denizindeki

¹³¹ “Rûm Suresi 41. Ayet Tefsiri”, *Diyanet İşleri Başkanlığı* (Erişim 12 Eylül 2023).

müsilajın yani deniz salyası oluşumunun insanlardan kaynaklı bir kirlilik olduğunu söylemektedir:

“Evet evet çevre kirliliğinin muhtemel sonuçları hakkında bilgim var denize yakın bir bölgede yaşadığım için Fethiye'nin denizinin bir ara bayağı kirlendiğinin mikrop oranının arttığını ve belli bir süre denize girmek için önlem alındığını hatırlıyorum. Denizleri evet kirletiyorlar aynı şekilde İstanbul'daki o müsilaj olayı insanların yaptığı şeyler aynı şekilde imar yani deniz kenarlarındaki imara açılan yerlerde kirliliğe etkenlerden biri. Aynı şekilde bilinçsizce yapılan inşaatların o molozların nasıl yapıyorlar çevreyi kirletmeden dönüştürebiliyorlar mı bunlar hakkında herhangi bir bilgimiz yok. (K6, Kadın, Öğrenci)

Orman Bölge Müdürlüğünde çalışan memur K8, en büyük çevre kirliliğinin su kirliliği olduğunu söylemektedir. Su kirliliğinin insan, doğa ve tabiatın sağlığını etkileyeceğinden söz etmektedir. Tekstil şehri olarak bilinen Denizli hakkındaki söylemleri şöyledir:

“Şimdi Bizim Denizli organize sanayi bölgesinde 22 tane tekstil boyahanesi var. Tekstil boyahanelerinden çıkan dışında da en az 20 tane boyahane var. Bu boyahanelerde kullanılan boyar maddelerin %90'ı ithal ve bunları yani boyahane de kullanılan suyu arıtmak için kullanılan endüstriyel arıtma tesislerinin de kapasitesi son derece yetersiz. Bugün Menderes'in kolu olan Çürüksu'da canlı yaşamıyor. Dünyadaki ekonomik gücü olan ülkeler, belli coğrafyalara misyon çiziyorlar misyon. Mesela ben Türkiye'nin tekstil sektöründe bu kadar yıllardır yol almasından hiç sevinmiyorum. Tekstil sektörü aynı zamanda kirli bir sektör. Artık zaten tekstilde biz kullandığımız şu anda bornoz veya diğer nevresim neyse tekstil sektöründe bu kadar bir şey yapamayız yani gelemeyiz.” (K8, Erkek, Memur)

K8, Türkiye'nin ihraç ettiği havlu ve bornozun %70'inin Denizli'de üretildiğini, bunların hepsinin boyandığını ve boyar maddelerde çok ciddi kimyasallar olduğunu iddia etmiştir. Sözlerini gerekçelendirmekle beraber, verdiği örnekler dikkat çekici bulunmaktadır:

“Ben ilk idarecilik dönemine başladığımda işin içine biraz girdim böyle baktım. Çürüksu'dan aldığımız su analizlerini bakanlığın çevre referans laboratuvarına gönderdik farklı özel laboratuvarlara. Ben uzun bir süre Çürüksu havzasında Kocadere, Irlıganlı, Göremezli vesaire bunlar köylerde yetiştirilen ve pazarlara meyve sebze satmaya gelenlerden alışveriş yapamadım. O arıtma suları, arıtılan emisyon arıtmadığı sular aynı zamanda yazın sulamada kullanılıyor biliyor musun? Bak Çürüksu'da canlı yaşamıyor. Bundan 40 sene evvel 40-45 sene önce hatta 50 sene önce Denizli'den 9 tane dere bu Kediboğan deresi vardır. Bu Gümüşler tarafında o dereye balık vardı. Şimdi o tarafta sinek yaşamıyor. Yani o tekstil kimyasalları yüzünden. Yani dünya nerede ucuz iş gücü var, tamam mı nerede afedersin böyle kirli sektör var, İskenderiye de aynı, İskenderiye de bir tekstil cenneti biliyor musun? İskenderiye'ye 50 km kala o atık suyun kokusu burnunuza geliyor. Pakistan'da işte Alman bilmem Endonezya gibi firmalar gelmişler oraya tekstil fabrikaları kurmuşlar ve ben bunların hepsine çapıt fabrikası diyorum çapıt.” (K8, Erkek, Memur)

Tekstili sektör olarak görmediğini söyleyen K8, akıllı telefonunu göstererek esas sektörün bunlar olduğuna işaret etmekte, batının bir çifte standart uyguladığını şu cümleleri ile ifade etmektedir:

“Bunlar sektör değil ki. Bunu (cep telefonunu gösteriyor) yaparsan yaparsın ha, ama ben bunda batının vahşi yüzü yok demek istemiyorum ki bunda kullanılan birtakım metaller Afrika'dan gidiyor cep telefonu. (...) Var elbette var çifte standart var olmaz mı kendi içinde barışık dışa karşı zalimler ya. Bugün günlük bir dolara, hatta 50 cente çocuk işçilik var dünyada, çocuk işçilik, milyonlarca çocuk işçi çalışıyor. Youtube'ta girin bazı şeylere bi. Afrika'da o madenlerde afedersin, 7 yaşında 8 yaşında çocuklar çalıştırılıyor ya. Yani kapitalist bir sömürü var. Ben bunu reddetmiyorum ama nihayetinde kendi yaşadığı coğrafyada birbirlerine karşı adamlar saygılı ya, birbirlerine karşı dürüst. Ama dışa karşı zalim. Vaziyet bu.” (K8, Erkek, Memur)

Nükleer atıkların sömürge ülkelerine gönderildiğini ifade eden K8 şöyle demiştir:

“E şimdi nükleer atık nükleerin atığı var. Atığı var, nereye gönderiyor adam? Nereye gönderiyor? Sömürge ülkelere götürüyorlar oralarda gömüyor.” (K8, Erkek, Memur)

Vakıf müdürü ÇT3 ise, Adana'ya İngiltere'den atık getirildiğini şu şekilde iddia etmektedir:

“Sen şimdi İngiltere'den. Tonlarca atığı al gel, Adana'dan yak ayrıştırır, işine geleni al, gerisini al ve bunu devletin de gördüğü engellemiyorsa benim devlete bu yönünü güvenim olmaz. Birisi de gelir bana herhangi bir şey dese başka bir olay hakkında hemen gaza gelirim, o zaman suçlu (...) E şimdi devletimiz Greenpeace diye STK var ortaya çıkardı. İngiltere'nin bilmem neyi, çöpü Adana'ya geliyor. Orada bir şekilde ayrıştırıyor. Olmayanlar yakılıyor. Neyle bunları verdi, her yerden geçiyor. Yasa devlet gümrükten geçiyor, devlet işte yasa kuvvetlii ama işte o kapitalist dediğimiz olay orada ortaya çıkıyor. Ucuza üretmek için firmalar plastiğe, oradan yönetmelik, yasa dinlemiyor. Devlette bunu bilerek. Bilmeyerek demiyorum çünkü bilmesi görevi, öyle aldandık ya bu sefer de aldandık şu bu olmaması gerekiyor. Böyle bir şey var.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, tüketim alışkanlığının değiştiğini dile getirmekte ve çevre kirliliğinin yaşanırken yapıldığı alışkanlıkları şu şekilde ifade etmektedir:

“Ya eskiden çöp diye bir şey yoktu. Daha doğrusu köylerde. Şehirlerde belki vardı ama. Köylerde çöp diye bir şey yoktu. Benim de aynı şekildeydi. Yani zaten naylon poşet yoktu. Evin artan yemeği ya da şeyi olursa hayvanlar yedi tavuğu yedi bilmem kuzusu yedi koyunu yedi, şimdi her şey torbaya dolduruluyor. Kemiği çıktığında köpeği yedi. Kalanı da tarlayı atılırdı, gübre olurdu. Yani çöp şimdi köylerde bile çöp konteynerleri var. Neden işte bunlar poşet. Yani bu da yine dediğiniz tüketim alışkanlığı. Kâğıt tabak, kâğıt bardak diye bir olay var. Yani binlerce milyonlarca hazır yemek. Bu sadece bu gıda tarafını söylüyorum ama.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Yaşam biçiminin çevre ile alakalı olduğuna dair söylemlerde bulunan çevre vakıf müdürü, bireylerin kendilerini bu çerçevede eleştirel nitelikte sorgulamaları gerektiğini söylemektedir:

“Yani şunu sorgulaması lazım. Ya ben doğayı çevreyi önemsiyorum ama gerekeni yapıyor muyum? Yani biz çöp ne atacağız çöpe biz. Kış dönemi olunca ben evdeki yemek artıklarını

bir ayrı torbada terasta biriktirim. Hafta sonu dağa yürüyüşe gittiğimde atarım. Hayvan börtü böcek yer. Sebze artıklarının çoğunu da eşim bir torbada biriktirir. Bahçeye gittiğimizde bahçeye atıveririz. Bir naylon poşet kâğıt ıvır zıvır içinde bir büyük poşetimiz var. Oraya atarız. Evde. Yani bunların içine atılamayacak evsel atık tabir edilen şeyler. Ama karşı komşuya gidiyorsun. Her gün koca torba oluyor, neden naylonda kâğıdı da bilmem nesi de okuduğu kitapta evsel atığı da bilmem hepsi onun içinde.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, apartman görevlisinin ara sıra çöpleri toplamaya geldiğinde hiç çöplerinin çıkmaması üzerine evde olmadıkları düşüncesinin olduğunu anlatmıştır. Yani bilinçli tüketince evlerde neredeyse hiç çöpün çıkmaması mümkün görünmektedir.

Günümüzde çevre hassasiyeti bazen HES, GES gibi enerji faaliyetlerini engelleme aracı olarak kullanılabildiği bilinmektedir. Siyasi, iktisadi ya da sosyal nedenlerle faaliyetlerin durdurulması yönündeki söylemler, katılımcıların görüşleri ile ele alınmaktadır. Gerçek mazeretlerin veya arka planda yatan bahanelerin mi gösterildiğine dair katılımcıların konuşmaları geçmektedir. Bu söylemlerin nasıl ayırt edilebileceği hakkında cevaplar elde edilmekte ve katılımcıların ifadeleri ile idari aşamalar ortaya konulmaktadır.

İl çevre temsilcisi ÇT1, bir yapı yapılacağı zaman izlenilen idari süreci şöyle açıklamaktadır:

“Şimdi biz burada tabi şunu söylüyoruz, söylemeye çalışıyoruz. Bir yerde bir etki, bir tesis, bir kuruluş, bir sanayi kuruluş bilmem ne yapılacağı zaman mutlaka ama mutlaka 2 tane temel şey isteniyor. Çevre Etki Değerlendirme Raporu, Ekosistemler Değerlendirme Raporu. Birinin adı ÇED birinin adı EKOSİSTEM. Bu ne demek? Buraya böyle bir faaliyet yaptığımız zaman bu faaliyetin bu bölge üzerine bir olumsuz etkisi olacak mı bunu araştırıyor bu ikisi. Burada nadir ve koruma altında bir tür var mı? Bunun hayatı olumsuz etkilenecek mi? Burada tarım var mı? Tarım olumsuz etkilenecek mi? Burada temiz su kaynakları var mı? Akarsu, nehir gibi tatlı su kaynakları. Bunlara etkilenecek miyiz? Soruşturan 2 tane rapor. Bu raporlar doğru insanlara, tarafsız, elini vicdanına koyan insanlara yaptırılırsa çıkan sonuç net. Diyor ki ‘Bu tesisi yaparsanız burada tarımı bitirirsiniz. Burada insan sağlığını bitirirsiniz. Burada koruma altındaki şu türü bitirirsiniz.’ Dolayısıyla bu olumsuz bir görüş açısı. Bu raporun sonunda, ‘Yook buraya bu yapıldığı zaman herhangi bir risk faktörü yok.’ deniliyorsa da bu da bir sonuç raporu. Burada önemli olan akli hür, vicdanı hür insanlara bu işleri yaptırabilmek. Bunu yaptırdığımız zaman, çıkan sonuç hani şeriatın kestiği parmak acımaz deniyor ya, bu o. Çıkan sonuç yapılamaz diyorsa, yapılamaz. Yapılabilir diyorsa da yapılabilir.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1, etüt sonucu ne çıkarsa çıksın rapor sonuçlarına uymak gerektiğini vurgulamaktadır. Burada, “Diklenmeden dik durmak.” ifadesini açıklamakta, bunun ancak bilime ve bilgiye güvenerek olacağını ifade etmektedir.

“Neye güvenmemiz lazım? Bilimimize güvenmemiz lazım. Bilgimize güvenmemiz lazım. Doğru bilgiye ulaşmamız lazım. Bizim işte ülkemizin en büyük eksiklerinden bir tanesi de bu, doğru bilgi, nedir yapılırsa artısı eksisi nedir? Buraya bir mermer ocağı açılırsa bunun artısı eksisi nedir? Buraya termik santral açılırsa artısı eksisi nedir? Buraya bir baraj açılacaksa nasıl bir ekosistem değişimi olur? Ama kuraklık almış başını gitmiş. Su potansiyeli riskli tarım riske girmiş, gıda krizi çıkacak, belki açlıktan öleceğiz. Bu durumda da baraja gidip elimizi belimize bağlayıp hayır demek çok doğru değil ama biz ne diyoruz? Etüdü yapılsın. Etüt sonucu ne çıkarsa o çıksın, bu konuya güvenmek gibi ya o kadar basit.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Çevre vakıf müdürü ÇT3, ÇED raporlarının idari süreçte uzatılmasını ve idari kurumların diğer tüzel kişiler tarafından öngörülen maddelerin dikkate alınması gerektiğini söylemektedir:

“Çevre Şehircilik, valilik diyeyim daha doğrusu aracı kurum. Denizli'deki herhangi bir taş ocağı, maden ya da aklınıza gelebilecek herhangi bir proje için ‘ÇED değildir.’ kararı veriyor. İşte yereldeki kişiler ya da STK duyarlı kişi-kurumlar olayla ilgileniyorlar, protesto ediyorlar, dava açıyorlar ve mahkemeden valiliğin uygulaması: ‘İptal edelim.’ (...) Bu kararı verirken köylü vatandaşın ya da STK'nın düşündüklerini önerdiklerini düşünemediniz mi?” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Çevre il temsilcisi ÇT1, Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı Avdan mahallesinde termik santral yapılacağı sıradaki yaşanan süreci ve alınan kararı şu sözleri ile anlatmaktadır:

“Mesela yakın süreçte Denizli'mizde termik santral gündemdeydi. Avdan. Tavas Avdan bölgesinde. Onunla ilgili çok mücadele ettik. Denizli'de böyle bir Avdan Platform diye bir platform kurulmuştu. O zaman o platformunda görev aldım. Yönetim Kurulu başkanımızı buradaki kurulla bir araya getirdim. Online görüştüm. O zaman pandemi vardı. Çok şükür bürokraside geri adım attı. Termik santral iptal edildi. Sonra kömür işletmeye döndürüldü. Bir sürü kömür işletme, açık maden kömür işletmesi yapıldı. Ona da yine platform Denizli'deki platformu itiraz etti, davaya götürdü, mahkemeye götürdü, yürütmeyi durdurma aldı. Şu an tesis çalışmıyor. Neden? Çünkü yürütmeyi durdurma olduğu için.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Çevre vakıf müdürü ÇT3, Avdan hakkındaki düşüncelerini şu ifadeleri ile betimlemektedir:

“Şimdi ne oluyor işte bizim burada Tavas'ın Avdan Mahallesinde. Termik santral yapma projesi ortaya çıktı. İşte köylüler, bizler, Denizli'de STK'lar hatta bütün siyasiler sonradan baktılar ki olay büyüyor. (...) Termik santral iptal edildi. E şimdi ondan sonra ya bu şu demek, devlet orayı termik santral yapmak istiyor. Sonradan toplumdan tepki gelince bunu iptal ediyor. Ya bunun zararlarını sen başta görmüyor musun? Niye başta bu projeyi yapıyorsun?” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, Avdan bölgesinde termik santral projesi ile ilgili süreci çarpıcı ifadelerle dile getirmektedir:

“ÇED raporu, ben Avdan toplantısında basından okudum orada. İşte neydi HES yapılacak mı GES yapılacak mı bir yerin 200-500 m mi ne yakınında, yerleşim yeri ev olmaması gerekiyor. Öyle ama adamlar ÇED raporunda Google+'daki resmi, bina resimlerini silmişler ÇED raporuna koymuşlar, ‘İşte bakın burada bir yerleşim yeri yok.’ diye. Sonradan işte bir STK onu fark ediyor, gidiyor, tespit ediyor fotoğraflarıyla, mahkemeye

başvuruyor ve proje iptal oluyor. Şimdi devlet burada önüne gelen dosyayı orada 300 m yakınında bina olduğunu bilmez mi bilir. Çok büyük bir proje bu. Bir tane kulübe yapmak değil ki kocaa HES yapacan bilmem ne yapacaksın. Devletin kurumu onu orada görmezden geliyor, kapatıyor veya kapatıldıysa görmezden geliyor ama sonra çıkıyor.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, ÇT1’in söylediği gibi, rapor sonuçlarına uyulması gerektiğini düşünmektedir. Vakıf müdürü, sonuç ne olursa olsun karara uyulması gerektiğine şu sözleri ile vurgu yapmaktadır:

“Devletin işi. Oturup bir projedeki her şeyin bütün çevresel etkilerinin bütün kazançlarının mutlaka ak köpeğin pamuk pazarına zararı vardır. Yani yapılacak olan bir çalışma artıların yanı sıra eksileri de geliyor, bu eksileri de kabul etmek gerekiyor. Bu enerji olur, başka bir ihtiyaç olur. Bina yapmak yol yapmak gerekir. Yol ihtiyaç. Bu kadar arabayı neyle götüreceksin? (...) Sözleşmede yazıyor, ÇED raporunda yazıyor işte ilgili kurum tarafından rehabilite edilecektir. Rehabilite etmek ne demek, orayı komple işte toprağıyla doldurulma. Yani şöyle mesela bir taş ocağında veya bir şey üzerindeki toprağı alıp bir kenara koymak zorundasın. Çünkü o üzerindeki toprak canlı yaşaması için var olan topraklar 20 m alttaki toprak değil, üstteki toprak. O toprağın yasada bir kenara konması gerekiyor. Taş ocağı işi bittikten sonra velev ki o toprağı tekrar doldurulup üzerinin ağaçlandırılması gibi. Türkiye’de böyle bir örnek yok. Olsa da varsa bile çok az. O nedenle toplum devletin yapacağını biz de dahil olarak inanç yok.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, Denizli’nin Güzelpınar ilçesinde taş ocağı yapılmak istendiğini, ilçenin kekiği ile meşhur olduğunu ve halkın geçim kaynağının kekik olduğunu söylemiştir. Fakat yapılacak olan taş ocağından çıkabilecek tozların kekiğin kalitesini düşüreceğini ve köylülerin eylem yaptığını açıklamaktadır:

“Geçen yıl oldu sanıyorum. Güzelpınar diye bir belde var. Pamukkale’nin üst tarafında orada kekiği ile meşhur orası. Kekik tarlalarının olduğu yere taş ocağı yapılmak istendi. Daha ÇED kararı bile alınmadan şirket girdi. Paldır küldür ağaçları kesti bilmem ne yaptı. Toz duman işte yöre halkı kepçelerin önüne yattı bilmem ne. Olmadı. Bir gün geçmişte benim yaptığım bir çalışma sonrasında etkilenmişlerdi o zaman. Valiliğin önüne gelip eylem yaptılar köylüler. Yerel orada yerel. Çünkü kekik tarlası, adamın başka geçimi yok. O taş ocak tozları kekiğin üstüne döküldüğünde kekik kalitesi düşecek. Başka yer mi yok? Köylüler geldi. Sonuç alamayınca valiliğin önünde eylem yaptılar. Vali Muğla’daydı atladı geldi, taş ocağını durdurdu. Yani haberleri de var gösterebilirim. Sonuçta orayı taş ocağı yapılması kararını veren, onaylayan valilik. Ama protesto sonucu geri çeken gene valilik. Devlet görevini yapıyor mu, yapmıyor, neden yapmıyor yapıyormuş gibi gözüküyor.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, halkın kolluk kuvvetleri ile karşı karşıya kalmaması için bilinçlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Çevresel projelerin hayata geçirilmesinin bazen iyi anlamda kullanılmadığını söylemekte ve konuyla ilgili düşüncelerini şöyle noktalamaktadır:

“Çevre duyarlılığı bazen bazı projelerin hayata geçirilmesinde kötü anlamda kullanılarak çevre duyarlılığı engeli ama bu yapılmak istenen projelerin çevreye olan zararlı sayısının çok çok çok çok altındadır. Yani onu bir kenara koyalım. Tamam, bunu bazıları kullanıyor veya işte adam geliyor siyasi parti ya da bir siyasi oluşum ya da anarşisttir neyse, oradaki toplu köylüyü ya da İstanbul’dan gidiliyor diyelim orada işte şöyle bir car cur car cur, hadi

bir bakmışsın millet jandarmayla karşı karşıya gelmiş. Ama bunun nedeni bunu olacağını öngörüyor yani öngörmesi lazım. O nedenle önce insanın bilinçlendirilmesi gerek.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT1 ve ÇT3 ile aynı görüşü savunan il çevre temsilcisi öğretmen ÇT2, verilen kararların çevreye ve insana zararı olmaması yönünde alınması gerektiğini ifade etmektedir. Alınan kararların bazen siyasi, iktisadi veya kişisel görüşlerle ilgili olabileceğini düşünmektedir:

“Yani işte sonucundaki topluma faydasına bakmak lazım ama maalesef o yapılıyor siyasi veyahut da işte artık farklı sebeplerden. Köylü biraz şey olduğu için yönlendirmeye bakıyorlar. Çünkü çok bilinçli olmadığı için o konuda ama aslında sonuca bakmak lazım. Yani insanlar faydalı, çevreye faydalı mı veya çevreye uygun proje yapılmış mı, yapılmamış mı? Tamam HES yaptım ama sonrasında senin çevrene ne kadar zarar verecek veya sana ne kadar faydalı olacak? Ekonomik katkısı vesairesi de düşünüldüğünde, enerji faaliyetlerinde de aynı şekilde yani ne kadar zarar verecek, sonucunda ne kazanacak? Daha sonrasında çevreye yönelik olup bir çalışma, proje, yapılmış mı o işlerin sonucunda çevreyi de koruyacak mı? Onlara bakmak lazım diye düşünüyorum. Ama maalesef o siyasi veyahut da artık ekonomik veya dünya görüşüyle ilgili artık farklı amaçlarla engellemeler olabiliyor. Sonuca bakmak lazım. Projeyi çok iyi araştırmak lazım. Ona göre değerlendirmek lazım. Yani 3-5 kişinin söylemine göre hareket etmemek lazım. Çünkü enerji de bir ihtiyaç.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

Çevre topluluk başkanı ÇT4, termik santral kurulmasına bazı kişilerin karşı çıktığını anlatmıştır. ÇED raporunun zaten halka göre verildiğini ve konu hakkındaki düşüncelerini şöyle özetlemektedir:

“Aydın-Karacasu olması lazım, emin değilim. Termik santral kurdurulmak isteniyor. (...) Diyor ki ÇED raporunu görmüyorsunuz işte şey yapmıyorsunuz diye. Oradaki istihdamdan dolayı ve insanların bilmiyorum artık neden böyle. Oraya termik santral yapılması isteniyor. O halk tarafından ama ÇED raporu zaten o halka göre verilecek. Yani ÇED raporu onaylanacak ve oraya termik santral yapılacaktır. İnsanların farkındalık oluşturmaya çalışmışlar ama insanların konfor alanından çıkmamak mı diyeyim artık yani bilmiyorum. Hani istihdamdan dolayı mı orda çalışmayı mı düşünüyorlar bilmiyorum artık ama bunu değiştirebilmeyi isterdim mesela ama olmadı. Yani hani havasını değiştirecek kanserler artacak. Bunun farkında olmaları lazım yok ama yani. Jeotermalde de normalde o bölgenin havasının sadece sıcaklık olarak değiştirebileceğini düşünüyorum. Daha fazlasını olabilir mi bilmiyorum. Emin değilim.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

Aydın'daki durumu özetleyen ÇT4, o bölgede yaşayan halkın kendilerine istihdam sağlanacağı düşüncesinin olabileceğini ve halkın ekonomik kaygı taşıyabileceğinden dolayı termik santral kurulmasına onam verdiklerini düşünmektedir. Bazen toplumun olaylara sadece ekonomik açıdan bakması, çevreye zararı olan uygulamalara razı gelmeleri, zannedildiğinin tersine, yararlı görünmeyebilir. Yüksek getiri potansiyelinden ziyade, götüreceklerinin habercisi sayılabilir. Aslında bu durumun götürüsünün, getirisinden çok daha fazla olacağı çevre temsilcisinin sözlerinde vurgulanmaktadır. Çünkü termik santralin kurulması,

çevre kirliliği ve iklim değişikliğinin yol açabileceği sağlık problemlerini meydana getirebilmektedir. Bazen halkın sadece gelir-gider açısından yaklaşabileceğini ancak olaya daha geniş perspektiften bakan kanun yapıcıların bunun farkına vararak hareket etmesi gerektiğini anlatmak istemiştir. Sonuç itibarıyla bazen toplumun olaylara yaklaşımının, fabrikalara ve kurumlara maddi açıdan kazanç getirisi gibi bakılabildiği düşünülmektedir. Ancak bu konuda çalışan, farkındalığı yüksek ilgili kişilerin; kanun koyucuların, bilim çevrelerinin ya da akademisyenlerin bu tür faaliyetlerde çevre yararına adım attıkları fakat bunun yeterli olmadığı toplumsal olarak farkındalık düzeyinin artırılması gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Çevre temsilcilerinin enerji faaliyetleri hakkında anlattıkları iddialar, örnek mahiyetinde önemlilik arz etmektedir. Çevresel anlamda bazı çevre politikalarının sadece dini ve insani hassasiyetlerle korunması mümkün gibi görünmemektedir. Bu durumun dini ve insani duygulardan bağımsız olduğu anlaşılmakta; işin içine bazı siyasi ve uluslararası güçlerin girdiği söylenmektedir. Varsayılan bu problemler dikkate alınmadığında, hükümetlerin yaklaşımlarının anlaşılabilirliği ya da yanlış yorumlanabilirliği ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Orman Bölge Müdürlüğünde çalışan katılımcı K8, dünyaya hâkim olan devletlerin ve süper şirketlerin politikaları hakkında şunları ifade etmektedir:

“Benim bir arkadaşım ne dedi biliyor musun? Denizli’de, Gaziantep’te, Kayseri’de HES kablo (...) Dünya kadar kablo fabrikası var Türkiye’de. Bu sektörün 40 yıldır içinde olan bir arkadaşım. ‘Dünya kapitalistleri isterlerse 2 saatte Türkiye’deki bütün kablo fabrikalarını iflas ettirirler.’ dedi. İsterlerse!!! Yani her şey sizin elinizde değil.” (K8, Erkek, Memur)

K8, kapitalist güçlerin istemesiyle mevcut düzenin tam tersi bir hal alabileceğini öngören bilgiler paylaşmaktadır. Konuyla ilgili ifadelerini detaylandırmakta, örneklendirmeye devam ederek süper güçlerin ekonomik anlamda siyasal yapısını ve kapitalist sistem hakkındaki fikirlerini şu şekilde izah etmektedir:

“Yani para veya madde söz konusu olduğunda ülkeler arasında bir sürtüşme, çatışma ve kapışma var. Çünkü dünyadaki kaynaklar sınırlı. Şimdi mesela bir örnek vereyim ben sana. Denizli’de bir fabrika var. (...) Türkiye’nin ilk 30 büyük kurumundan biri. Bakır işliyorlar. Bizde bakır yok ki nereden geliyor bakır buraya? Şili ve Kazakistan’dan geliyor. Bu şirketin yıllık cirosu bak yıllık cirosu bir milyar dolar. Bir milyar dolar diyorum bak. Türkiye’nin en büyük kurumlarından biri Denizli’de kuruldu. Dünyada şöyle bir sistem var bundan 5 sene evvel ne oldu biliyor musun? Amerikalılar dediler ki, oradan Amerikan Büyükelçiliğine talimat verdiler dediler ki yönetim kuruluna bir davetiye gönderdiler: ‘Sizi Amerika’ya bekliyoruz.’ Yönetim kurulu başkanı, yönetim kurulu gittiler Amerika’ya.

Amerikan Sanayi Bakanlığında onlara dediler ki: 'Beyler siz yılda 450-500.000.000 \$ civarında Güney Amerika ülkelerine ihracat yapıyorsunuz hammaddeleri nereden alıyorsunuz siz?', 'Şile ve Kazakistan'dan.', 'Kusura bakmayın gümrük duvarlarını yükseltirim, bu ihracata size engel olurum, Amerika'da yatırım yapacaksınız.' dediler. Teksas'ta yatırım yaptı bu şirket şu anda ikinci fabrika orada 350.000.000 \$'a fabrika kurdular oraya. Dünyada böyle vahşi bir kapitalizm var. 'Kurmazsan gümrük duvarlarını yükseltirim senin ürettiğin o tel bakırı almam.' dedi.'" (K8, Erkek, Memur)

K8, dünyada vahşi bir kapitalist sistemin yürütüldüğünü vurgulamaktadır. Bu sistemin sebebi çevresel açıdan soyutlanmış gibi görülmektedir. Gücün devreye girmesi ile firmalar tekelliliğini ön plana çıkarabilmektedir. Güçsüzlerin hüküm altına alınabileceği anlamını çağrıştıran, "Büyük balık küçük balığı yer." atasözü bize bu durumu özetler niteliktedir. Sonuç itibarıyla uluslararası piyasada ekonomik kaygıların ortaya çıkardığı açık, bazı yaptırımlarla baskılanmaya çalışılabilmektedir.

Akademisyen K1, enerji faaliyetleri ile ilgili güneş enerjisinin daha fazla kullanılması gerektiğini ifade ederek alternatif bir öneri sunmaktadır:

"Mümkünse daha farklı enerji türlerine geçerek elde edebiliriz bence yani mesela güneş enerjisi. Güneş enerjisi ülkemizde en fazla kullanılabilecek enerji duruyor. Enerji üretimi açısından kullanılabilecek bir araç. Onun da bazen mesela Denizli'de şeye gidiyorum. Serinhisar'a gidiyorum servis Serinhisar'dan. Gerçi şu anda o açtıkları alanlar daha çok çalılık. Oraları açıp, güneş tarlası, enerji tarlası yapmışlar. Olabilir ama aynı tarlaları biz tarım için kullanıyorsak asla ve asla başka bir şey için kullanmamalıyız. HES. Tamam, oradaki doğal çevreye faunaya zarar vermiyorsa o olabilir gayet tabi. Çünkü bu suyu tamamen kullanmıyor. Bir baraj kuruyor. Sonra o barajdan sonra su devam ediyor ama oraya gidene kadar gerek yol açımında gerekse sık sık oraya gidip gelme gibi bir durum oluyorsa onu bilmiyorum." (K1, Erkek, Akademisyen)

K1, daha fazla zarar veriyorsa daha az zarar veren seçenekleri tercih etmekte yarar olduğunu ifade etmektedir. Örneğin, İç Anadolu Bölgesi'ne giderken yol boyunca tek bir ağaca rastlanılamayacağını ve çalılıkların olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan tahrip olmuş ya da kurak kırsal arazilerin gerek rüzgâr enerji santrali gerek güneş enerji santrallerinin bu bölgelere kurulmasının daha iyi olacağını dile getirmiştir. Denizli Seyir Tepesi'nin yapımı ile ilgili K1 şu sözleri eklemektedir:

"(...) Ormanların kesilerek onların arasına işte mesela şu yukarıdaki dağda var, oraya çıkana kadar yol açmak zorunda. O yolu açınca kadar kaç bin ağaç kesildi gibi." (K1, Erkek, Akademisyen)

K1, yeşil alanların kesilmesinden ağaç olmayan bölgelerin ağaçlandırılması ya da çöl arazilerin canlandırılması gerektiğine dikkat çekmektedir.

2.2.2.6. Popülist Kültür

ÇT3, teknolojinin ilerlemesi ile kapitalist teknolojinin sürekli geliştiğini bu yüzden tüketim alışkanlıklarının değiştiğini ifade etmiştir. Telefon, bilgisayar gibi teknolojik ürünlerin günümüzde insanlar tarafından sıklıkla değiştirildiğini anlatmaktadır:

“Bir de teknoloji geliyor işte o kapitalist teknoloji sürekli geliyor. Her gün yeni bir telefon, yeni bilgisayar, yeni buzdolabı, yeni televizyon ya bir televizyon, 30 yılda buzdolabı kullanılabiliyor ama günümüzde görüyoruz. 3-5 yılda onlar değişti. Telefonlar belki her yıl değiştirenler var ya da uzun bir şey.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Akademisyen K1’de çevre temsilcisi ÇT3 gibi düşünmekte, telefonun lüks ve gösteriş için değil bir ihtiyaç olduğu için alınması gerektiğini söylemektedir. Lüks ve gösteriş tutkunluğunun çoğunlukla israfa götürdüğünü ve böylece toplumun değerlerinin aşılmasına neden olduğunu düşünmektedir. Bir eşyanın maksimum seviyede kullanılması gerektiğini söyleyen K1, teknolojik aletlerden de bu verimi sağlamak gerektiğini açıklamaktadır:

“İşte telefonu alıyorum. Bunun elbette ki belli bir yani şey aslında bu imalat esnasında düşünülmesi gereken pek çok şey düşünülüyor. Yani düşünülüyor derken tam tersine, düşünüldüğü için düşünülüyor. Yani ben bu telefonu alırken bu telefona bir ömür biçiyor. Niye? Çünkü biz bir üst modelini üretecek bana satacak. Ama ben bunu ne kadar kullanabilirsem o kadar kullanmam lazım. Yani iyi korumam lazım. Çünkü bugün işte mesela ben bu telefonu herhalde 1.000 TL civarında mı almıştım. Yani şu anda 10.000 TL versem belki alamayacağım. Yani 10 bini kazanmak için ne kadar çalışmam lazım e öyleyse bundan azami yararlanabileceğim süre kadar yararlanmam gerekiyor.” (K1, Erkek, Akademisyen)

K1 ve ÇT3 kadınların tüketim alışkanlığı hakkında ise şunları ifade etmektedirler:

“Yani işte bu yüzden çıkan dünya kadar kavga olabiliyor. İşte evinin eşyalarını filan değiştirmiş, ‘Sen değiştirmedin.’ deyip kocasına çıkışanlar olabiliyor, görüyoruz yani.” (K1, Erkek, Akademisyen)

“Kadınlarımız da yani birbirlerinden öykünüyor ya onun şunu varmış, bunu varmış. (...) Kadınlar işte çay partisi yapıyorlar. Ya envai tür say işte bir tatlı gelsin, bir tuzlu gelsin bilmem ne gelsin bilmem ne gelsin bilmem ne gelsin. Ya hepsi geliyor ya bunlar şey değil, hepsi tüketilmiyor, yeniyor ama yeniyor ama ihtiyaç değil ya.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, tüketim alışkanlığının biraz da üretimsel çeşitlilik ile alakalı olduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

“Kapitalizm bir de şey bombardıman var böyle sürekli bir ‘Tüketin! Tüketin! Tüketin! Bunu da tüketin!’ Her gün yenisi çıkıyor ya bir tuvalet kağıdının 10 çeşidi 20 çeşidi olur mu? Boyalı, renkli, kokulu, desenli envai tür.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, filmlerin, dizilerin ve medyadaki haberlerin, toplumu tüketim tarafına yönlendirdiğini ifade etmiştir. K1, ÇT3'ün ifadelerini destekler nitelikte açıklamalar yapmakta ve reklamların topluma etki ettiğini şu sözlerle örneklendirmektedir:

“Tabi ki bireyler toplumu oluşturuyor ama bazen bir kişi bir toplumu etkileyebiliyor. Veya bir reklam reklamların da tüketim toplumunun üzerinde çok büyük etkileri var. Yani mesela. ‘Siz hala annenizin margarini mi kullanıyorsunuz?’ Annenizin margarini derken kastettiği tahminim şeydir yani tereyağıdır işte tereyağından zorlama yağlara doğru bir geçiş. Öbür taraftan mesela şöyle bir reklam hatırlıyorum, küçüklüğümde, ‘Atın! Eskimiş çoraplarınızı atın! Jill geliyor.’ Jill çorap markası işte herkes çoraplarını balkonlardan fırlatıyor. Yani atın, atın ki yenisini alın! Yani tüketim toplumuna özendirme. Her tüketim normal olmayabiliyor yani bazı tüketimler israftır.” (K1, Erkek, Akademisyen)

Gittikçe alışkanlıkların olumsuz yönde değiştiğini söyleyen K1 (53 yaş), çocukluğunda herkesin yamalı kıyafet giydiğini, kimsenin yadırgamadığını ve günümüzdeki algının değiştiğini anlatmaktadır:

“Kimse ters bakmıyordu ama şu anda yamalı giyip bir iş yerine gelseniz bırakın yamalı giyip iş yerine gelmeyi sokakta gezeniz bile ters ters bakan insanlar olur yani bu da toplumun çevreye bakışı, israf anlayışına bakışı, yavaş yavaş değişti anlamına geliyor.” (K1, Erkek, Akademisyen)

Kapitalizm mantığının çevre hassasiyeti olmadığını ilave eden K1, kapitalizmin temelinde daha fazla kazanmayı, başkasını düşünmemeyi, karlılık oranını arttırmayı ön plana aldığını ifade etmiştir.

“Şimdi herkesin altında otomobil var. E ondan sonra diyoruz ki işte küresel ısınma, ısınma nereden geldi hemen taş kömürüne bahane buluyoruz. Tamam o da var ama bir de her gün tek başına bindiğimiz otomobillerin de çıkardığı bir şey var. Bunların hepsi özünde insanın doğrudan ihtiyacı olmayan ama artık günümüzde zorunlu ihtiyaç haline getirilmiş.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3 ise yukarıdaki yorumu ile günümüzde artık insanların konfor peşine düştüklerini böylece çevreyi unuttuklarını ve bu durumun dünyaya zarar verdiğini açıklamak istemiştir.

Çevre temsilcilerine, “Sizce bugün yaşadığımız tüketim-kapitalist kültürü çevreye karşı duyarlı mıdır?” sorusu sorulduğunda duyarsız olduğu konusunda hepsi hem fikir görünmektedir. Çevre kuruluşları, amaçlarının ortak bir noktada daha buluştuğunu göstermektedir. ÇT2 ve ÇT4'ün konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

“Duyarlı diyemem kapitalist çevre dediğimiz o biraz daha biliyorsunuz para ön planda olduğu için onun çevreye duyarlılık bayağı bayağı arkada hatta zorlarsak hani belki o zorladığın zaman bile çevrenin getirdiği bir maliyeti olacağı için ona pek yanaşmıyorlar. İşte bizde bu açığı nasıl kapatıyoruz? Çevre kuruluşları özellikle bu açığı kapatmaya çalışıyor, işte çevreyi korumaya yönelik bilinçlendirmeye yönelik kapitalist sistemin

veyahut da paranın ön planda olduğu bir sistem çok koruyucu olacağını düşünmüyorum.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

“Asla değil. Bunu yıkmak için uğraşıyoruz. Çünkü bir yandan tamam herkes tasarruflu olmaya çalışıyor ama bir yandan da şey var alışveriş bağımlıları var işte çok fazla. Hani hemen tüketelim kolayına kaçalım işte plastik çatal bıçak kullanalım, tabak kullanalım gibi daha aklıma gelmeyecek bir sürü şey var.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT1, “sürdürülebilir yaşam” nosyonuna dikkat çekmektedir. Bu kavramın anlaşılabilmesi için günlük hayattan örnek vererek, tüm insanlığın tükettiğinin fazlasını yerine koyması gerektiğini söylemektedir:

“Bence değil. Neden? Çünkü bir kere bizim her şeyden önce sürdürülebilir bir yaşam hedefliyoruz. Sürdürülebilir yaşam tarzını biraz açıklarsak, tükettiğimizden bir miktar daha fazlasını üretebilecek, sürdürülebilir oluyor. Biz tükettiğimizin yerine aynısını koyamazsak sürdürülebilir toplum değiliz. Yani bu şuna benziyor. Her ay 15.000 TL maaş alıyorsun. Harcaman 20.000 TL. her ay -5 gidiyorsun. Bu, günün sonunda seni iflas ettirecek bir durum. Ama her ay 15.000 TL maaş alıp 14.900 TL harcıyorsan 100 TL de olsa kenara kalan bir durum söz konusu. Onun için ne yapmamız lazım? Sürdürülebilir bir yaşam için tükettiğimizden daha fazla yerine koymamız lazım. 8 buçuk milyar insanın yaşadığı bu mavi yerkürenin içerisinde sence 8 buçuk milyar insan her gün tükettiğinden bir fazlasını yerine koyabiliyor mudur?” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1 sözlerinin devamında, günlük yaşamdan verdiği örneklendirmelerini ekolojik sahaya yansıtmaktadır. Yani tüketilen kadar yerine konulması gerektiğini anlatmaktadır. Aslında dünyadaki tüm insanlığın sürdürülebilir bir yaşamı desteklemesiyle, sistemli bir işleyişin mümkün olduğunu ve dünyaya saygılı davranılabileceğini izah etmektedir. Çözüm odaklı geliştirdiği fikirleri şu şekildedir:

“7 gün 24 saat nefes alıyoruz. Oksijeni çekiyoruz, karbondioksit veriyoruz. Peki bu kullandığımız oksijenin kaynağı yeryüzündeki yeşil bitkilerse okyanuslardaki fitoplanktonlar ve orman ağaçları ise erdemli yeşil ağaçlarsa veya otsu bitkiler ise biz bunun yerine bir şey koyuyor muyuz? Münferit olarak? Koymuyoruz veya toplumda çok az bir kişi koyuyor. Sürdürülebilir yaşamı biz kendimizi aslında sabote etmiş oluyoruz. Bu bağlamda böyle düşünürsen 8 buçuk milyar insanın da böyle bir dünyaya saygılı davrandığını düşün. Tükettiği kadar yerine koyabildiğini düşün. Oksijeni kullandığı kadar onun yerine oksijen koyabilecek şekilde düşünüp herkesin birer ikiye fidan diktğini düşün. Nasıl bir sisteme dönecek? Ama böyle bir sistem var mı yani yeryüzünde? Yok.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1, insanların daha kaliteli ve sağlıklı bir yaşam sürdürmeleri için geleceğe dair plan yapılmasına ve mevcut kaynakların korunmasına vurgu yapmaktadır:

“Diyoruz ki biz çevreyi korumazsak bundan 50 yıl önce neredeyse toplumda çok az gördüğümüz hastalıkların bugün toplumla %50 %60 seviyesine geldiğini görüyoruz her ölüm sebebinde. Bunu da ciddi bir düşünülmesi gereken bir durum var. Biz 50 sene önce sadece belki 100 sene önce ecelden büyük oranda ölürken veya antimikrobiyal hastalık,

temizlik, ilgili sıkıntı, veba mesela oralardan Orta Çağ Avrupa'sında 200.000.000 insan öldüğü söyleniyor vebadan. Bunların öldüğü düşünülürse, biz geleceğe bu anlamda ne yapmak zorundayız? Planlamak ve korumak zorundayız. Vakfımızın temel misyonu ve vizyonu da bu zaten. Elimizdeki mevcut genetik kaynakların daha iyi korunması ve sürdürülebilir bir yaşam için herkesin ekolojik okuryazar olması, ekolojik okuryazarlık ne demek bu? Günlük hayatta yaptığın faaliyetlerin ekolojiyle uyumlu olması lazım. Ekolojik okuryazar olman lazım bu. Bu kadar.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT3, ÇT1 gibi sürdürülebilir yaşam kavramına dikkat çekerek düşüncelerini örneklendirmektedir. Dünya çapında nüfusun artması ile tüketimin de artacağını ancak ihtiyacımızdan fazla tükettiğimizi söylemektedir. Çevreye duyarlı olunmadığını tariz içeren bir tarzla şöyle dile getirmektedir:

“Süper duyarlı çevreye karşı! ‘Çevreyi nasıl yok ederim.’ diye sürekli şey yapıyorlar hatta çocuklara da anlatıyorum bu şeyi. Şöyle anlatayım, dünyanın nüfusu şu anda 8 milyar civarında olduğu söyleniyor. Bunun 2050 yılına kadar da işte 9-10 milyara çıkacağı bugünkü şartlarda öngörüiliyor. Ancak 8 milyarlık nüfusu 9 milyara çıkarken yani sekizde bir artarken ihtiyaç olan gıda ihtiyacımız ne %70 artmasını artacağı artması gerektiği vurgulanıyor. Yani nüfus atıyorum bir birim artarken ihtiyaç olan gıda ise onun 7 katı artması gerekiyor. Bu neden? Tüketim alışkanlıkları değiştiği için olan bir şey.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Tüketim alışkanlıklarının değişmesine dikkat çeken ÇT3, eskiden çocuk bezlerinin yıkanıp tekrar tekrar kullanıldığından bahsetmiştir. Günümüzde bir çocuğun kendi ihtiyacını karşılayabilecek zamana gelene kadar 6000 adet bez tüketildiğini, Denizli’de yapılan bir araştırma verileri sonucunda öğrendiğini söylemiştir. Bireysel ve kurumsal anlamda, değişen şartlara katkı sağlamaya gayret ettiklerini ifade etmektedir:

“Kapitalizm üretenler bir şey ürettiyorlar onu tükettirmek için envai tür kampanyalarla bunu toplumlara absorbe ediyorlar. (...) Himalayalarda bile naylon poşet bulundu artık, bilmem denizlerin ne kadar işte büyük balıkların, kaplumbağaların şey içinden plastikler çıkmaya başladı. Aslında bir garip gidiyoruz. İşte vakıf olarak ve şahsım olarak yani bu kötü şeyin içinde böyle denizde bir kum tanesi kadar bir katkı sağlayabilir miyiz diye uğraş veriyoruz. Hayırlısı olsun.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

2.2.3.ÇEVRE KURUMLARI

2.2.3.1.Çevre Kuruluşları Kurulma Amaçları

Genellikle çevre örgütlerinin temel kurulma amacı; çevreye ve doğaya katkıda bulunmak, insanoğlunun yaşadığı ortamı yaşanılabilir kılmak, sürdürülebilirliği ve geri dönüşümü hayata kazandırmak gibi hedefler içermektedir.

Genel sebepler gibi özel sebepler de olabilir. Bazıları seküler bazıları dini anlamda kaygılar taşıyabilir. Bu durum sadece çevre temsilcileriyle yapılan mülakatlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Kesin çizgilerle nokta atışı yapmak bu açıdan sınırlı kalabilmekte ve mülakatların kısıtlılığı öngörülebilmektedir. İl çevre temsilcisi ÇT1, mülakat esnasında ulusal düzeyde faaliyet gösteren çevre vakfı ÇK1 için şunları söylemiştir:

“E tamam zaten neyi söylüyor başından beri? En birinci kurulumuz bizim sloganımız biliyorsun. ‘Türkiye çöl olmasın.’ diyor. Çöl olmasın demek kuraklığın yaşanmaması demek, kuraklığın yaşanmaması demek yeşilin bol olması demek. Yeşil ne kadar bol olursa kuraklık o kadar az oluyor. Bu bununla ters ilişkili. Yeşili arttırmak için ne yapmamız lazım? Ağaçlandırma faaliyetlerini artırmamız lazım.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Bu söylemlere göre; ÇK1 çevre vakfı hakkında, Türkiye topraklarının çöl olmaması adına mücadele eden bir çevre örgütüdür denilebilir. Çevre topluluk başkanı ÇT4 ile yapılan mülakat esnasında, ÇK1 vakfı hakkında şu sözleri bulunmaktadır:

“Yani bu çevre kurumu 1982’de kuruldu ama din çok önce ve insanların yayılımı konusundaki fazlalığı var. Yani din bu sivil toplum kuruluşundan çok daha önce yaptı, zaten bu çevre kurumumuzu kuran adamlar da böyle düşünüyor, buna uygun yapıyor. Dinimiz bize böyle söylüyor diye bas bas ilk zamanlarda çok bağıryor.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

Bu söylemlerden hareketle ÇK1’in kuruluş serüveni, seküler gibi görünmekte ve özünde dini hassasiyetleri de taşıdığı imajını vermektedir. Çevre örgütleri alanında dini grupların faaliyetlerine örnek verilebilir. Örneğin il çevre temsilcisi ÇT2, ÇK2 çevre derneği hakkında dini liderlerinin etkisini şu sözleri ile sarf etmektedir:

“Yani sonuçta o bilinci biz hani dindar kesim olarak gerçekten bizim bir eksikliğimiz bu. İşte 99’da işte kurulduğu zaman işte hoca efendinin özellikle tavsiyesiyle bu alanda gerçekten İslami canlılıkla birlikteyiz bu arada. Onu önemli ölçüde çit olarak biz kapattık. Yavaş yavaş o bilinç oluşuyor. Ama biraz boş bırakılmış dindar kesimde bu işte onun. Bilinçlendirme yapılırsa zaten gerisinin çözüleceğini düşünüyorum. Biz biraz daha eğitim faaliyetlerini bilinçlendirme çalışmalarına özellikle öğrencilerin yüreklerine dokunarak ellerinin dokunmasıyla onların dokunmasıyla bu işin daha verimli kalıcı olacağını düşünüyoruz. Ama inşallah aşılacaktır diye düşünüyoruz.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

ÇT2, dinin çevre ve inananlar üzerinde etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Dindar kesimi çevre hassasiyetleri konusunda eksik gördüğünü ve bu alanda bu boşluğun doldurulması gerektiğini ima etmektedir. Dini liderlerinin teşvik etmesi üzerine kurulduğunu söylemektedir. Dindar kesimi, çevre hassasiyetleri üzerine sağduyulu olmaya çağırmaktadır. Çünkü dindar kimselere farkındalık kazandırılınca çevresel problemlerin çözüleceğini düşünmektedir. Çevre

kuruluşlarının kurulma motivasyonu arasında ufak dozda farklılıklar olduğu söylenebilir. Bu alanda çevre kurumu ÇK2 derneği için dini liderlerin teşvikleri etken gibi görünmektedir. Diğer taraftan çevre kurumu ÇK1 vakfı düşünüldüğünde, dindar bir yönetici desteği ile olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat kurucularının bireysel nitelikte dini hassasiyet düzeylerinin katkısı var gibi algılanmaktadır. Kendi verilerini üreten (ÇK1 vakfı) ile yönlendirilen (ÇK2 derneği) arasında minimal düzeyde farklılık ve benzerlik olduğu söylenebilir.

ÇK3 çevre vakfı, Denizli'deki yerel bir holding yapısına ait sivil toplum örgütüdür. Aynı zamanda Denizli'ye hayırseverlik noktasında katkılarının olduğu ve hâlâ olmaya devam ettiği yerel halk tarafından bilindiği ifade edilmektedir. Denizlililerle yapılan müzakerelerde, holding sahiplerinin dindar olduğu, birçok okul yaptırdığı, öğrencilere burslar verdiği, eğitimi ve Denizli'nin yerel spor kulübünü desteklediği gibi verilere ulaşılmakta, hayırseverlik konusunda örnek iş adamları olarak gösterilmektedir.

ÇK3 vakfının müdürü ÇT3'e, vakfın kuruluşunda etken olan durumun ne olduğu sorulmuştur. Bahsi geçen holding kurucu ailesinin babalarının vefatı nedeniyle, yurt dışındaki bir temsilcinin ülkesine (Türkiye'ye) o kişi adına bağışladığı fidan sertifikasını gönderdiğini söylemiştir. Bunun üzerine ailenin uygulandıkları ve benzer bir faaliyet Denizli'de gerçekleştirilebilir mi düşüncesi doğduğu bilgilerine ulaşılmıştır. Yani yaşanan hadise, çevre gönüllüsü tarafından başlamakta; kişinin hatırasını yaşatmak için fidan dikme eylemiyle gelişmekte ve bu uygulama devam ettirilerek sürdürülmektedir. Burada çevre gönüllüsünün aslında manevi destek için fidan gönderdiği anlaşılmaktadır. Yurt dışından gönderilen bir fidanın aslında manevi hassasiyetleri yakından hissetmek için yeterli olduğu görülmektedir. ÇT3 vakfının kuruluşundaki olay örgüsünü vakıf müdürü ÇT3 şöyle anlatmaktadır:

“Aslında kuruluşundaki ana tema çok basit. (...) Ailesinin. İuu kaçtı? 94 yılı sanıyorum babaları vefat etmiş. Babaları vefat edince yurt dışından, iş adamı bunlar tabi, yurt dışındaki iş ilişkileri olan bir kişi kurumdan kendine fidan bağış sertifikası gelmiş, işte rahmetli şu kişinin anısına işte 3 ya da 5 fidan bilmem nerede, başka bir ülkenin şeyinde bağışlanmıştır gibi. (...) Başkanımız da zaten o çocukluğundan beri bu doğa çevre olayları biraz, daha da toplumsal olarak düşünün çözüm bulmaya yönelik bir kişiliği varmış tabi biz bilmiyoruz. Ya demişler ki biz düşünlere, derneklere, açılışlara çiçek şey gönderiyoruz. Biz çiçek şey yapmayalım. Canlı çiçek şu bu göndermeyelim çelenk hizmeti yapalım. Fidan bağış sertifikası hizmeti yapalım. Buradan elde edeceğimiz geliri de ağaçlandırma

çalışması yapalım. Yani kendisindeki kurucumuz İsmet Bey'in o var olduğu doğa çevre alanında neler yapılabilir geniş yelpazesini küçük işte biz çelenk hizmeti yapalım, geliriyle de ağaçlandırma çalışması yapalım. Böyle kurulmuş.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Sonuç itibariyle vakfın kuruluş motivasyonu aslında bir cenaze merasimi vasıtasıyla gönderilen fidanlardır. Çevreci bir derneğin kurulmasında kişinin hatırasının yaşatılması manevi boyutlara işaret etmektedir. Bu açıdan spiritüel boyutla ilişkilendirilebilmektedir. Aynı zamanda yeşilliklerin kabir azabını azaltması ve ruhani destek sağlaması gibi durumlarla bu bağlantı ile ilişkilendirilebilmektedir. Mülakatlar sonucu ortaya çıkan genel durum; çevre örgütlerinin kurulma amaçlarının, dini hassasiyetlere de dayanan bir uzantı taşıdığını gösterir niteliktedir.

2.2.3.2.Temsilcilerin Katılım Süreci

Araştırmada bazı çevre kuruluşu temsilcileriyle görüşülerek yarı-yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Konuya sosyolojik açıdan geniş bir perspektifle bakabilmek amacıyla öncelikli olarak araştırmaya dahil olan temsilcilere, “Çevre kuruluşuna katılım süreciniz nasıl oldu?” diye bir soru yöneltilmiş ve süreç hakkında bilgi edinilmesi planlanmıştır. Elde edilen veriler sosyolojik bakımdan değerlendirilmeye çalışılmış ve bu konuda bazı bulgulara ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan ve çevre il temsilcisi olan ÇT1, ÇK1 vakfının il temsilcisi aradığını sosyal medya aracılığıyla görmektedir. ÇT1, doktora hocasının vakfın kuruluşundan bugüne işin içerisinde yer aldığını ve vakfın bilim kurulu üyesi olduğunu ifade etmiştir. Doktora hocasının vakfa olan desteğini görmüş ve çevre konulu sohbetlerinde bulunmuştur. Bu yönden doktora hocasının, ÇK1 vakfının çevreci faaliyetleri üzerinde aktif rol alma açısından kendisine örnek olduğu savunulabilir. Hocasının kendisine olan inancı ve temsilciliği yapabileceğine dair güveninden bahseden il temsilcisi ÇT1, söz konusu başvuru sürecini şu sözleriyle bildirmektedir:

“Doktoradan döndükten doktora eğitiminden döndükten sonra, Denizli ilinde vakfın il temsilcisi arandığını, sosyal medyadaki görsellerden gördüm. Sonrasında benim hocam, doktora hocam vakfın bilim kurulu üyesi, kuruluşundan beri içerisinde olan bir kişi. Onunla

olan sohbetlerimizden de biliyorum, çünkü hocanın çevre vakfına nasıl destek olduğunu da biliyorum. O süre zarfında kendisiyle konuşmamız sırasında böyle bir şeyden onun da bilgisi varmış. Yani benim yapabileceğim, benim bu işleri böyle sevdiğimi ve yapabileceğimi, donanımımın da yeterli olacağını bana söyleyince bende vakfın bu başvurusuna şey yaptım. Başvuru gönderdim.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1 konuşmasının devamında, temsilcilik başvurusunun önce formla ardından yüz yüze yapılan mülakat yöntemiyle gerçekleştirildiğini anlatmaktadır. Mülakat için ÇK1 vakfından bir grubun yani genel müdür yardımcısı ve saha gönüllülük temsilcisinin Denizli’ye geldiğinden bahsetmiştir. Mülakatların teker teker yapıldığını ve yaklaşık bir saat kadar sürdüğünü dile getirmiştir. O dönem mülakata başvuranların yaklaşık 19 kişi olduğunu hatırlamakta; adayların yönetim kurulu tarafından değerlendirildiğini ve bir ay gibi bir süre geçtikten sonra kararın açıklandığını söylemektedir. Bu açıdan ÇK1 vakfı, il temsilcilik kategorisinde görev sorumluluk bilincini resmi mahiyette önemsemekte ve bunu temsilcilere kazandırmayı hedeflediği düşünülmektedir. Ayrıca vakfın belirli prosedürleri işlediği görülmektedir. Belirli bir süre geçtikten sonra ve bu geçen süreçte üst mercilerle görüşülerek değerlendirilip sonuçların açıklanması, vakfın liyakat esasını gözettiği kanısı uyandırmaktadır. Katılımcı ÇT1, il temsilcilik başvuru süreci ile ilgili sözlerinin devamında, vakfın kendisini seçme gerekçesini şu sözleri ile sarf etmektedir:

“Bir ay sonra falan yönetim kurulu kararı verdiler. ‘Hocam sizinle çalışmak istiyoruz. Biz akademisyenlere sıcak bakıyoruz. Çalışma alanınızın direkt botanik ve biyoloji olması, biyoçeşitlilik çalışıyor olmanız, doğa koruma çalışıyor olmanız zaten bizim aradığımız figür’ diye, ya ilk şeyimiz böyle.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Sözleri ile vakfın, kendisine dönüt yaptığı argümanı dile getirmektedir. Akademisyen ÇT1’in ilgi alanının doğrudan biyoloji olması, tabiata yaklaşımı, doğayı koruma misyonu, ÇK1 vakfı için aranılan kriterleri karşıladığının bir göstergesi olarak sunulmaktadır. Bu sebeple sosyolojik olarak yorumlandığında ÇK1 vakfı, idari nitelikte aldığı bu kararının, liyakat ilkesini gözeterek uyguladığı ve çıkarımlarını bu doğrultuda temellendirdiği izlenimi vermektedir. İl temsilcisi ÇT1 konuşmasının devamında, vakfın il temsilcisini hemen atamadığını, 6 ay adaylık süreci olduğunu söylemiştir. Adaylık sürecinde yapılan performansların değerlendirilip sonrasında olup olamayacağını yine yönetim kurulunun karar verdiğini belirtmiştir. Vakfın seçtiği temsilciyi direkt görevine başlatmaması, il temsilcisini adaylık sürecine tabi tutması ve performans değerlendirmesi gibi

normları; etkinlikleri ve faaliyetleri dinamik tutmaya yönelik bir aşamanın parçası gibi görünmektedir. İl temsilcisi ÇT1, 2012 yılından bugüne 11 yıldır ÇK1 vakfının gönüllü il temsilcilik görevini devam ettirdiğini ifade etmektedir.

MEB’e bağlı bir lisede öğretmenlik mesleğini icra eden ve ÇK2 derneğinin il temsilcisi olan ÇT2 ise, akademisyen ÇT1 gibi eğitimci ve çevreci kimliği ile ön plana çıkmaktadır. Her iki çevre kuruluşu temsilcilerinin eğitimci olmaları çevre bilinci konusunda farkındalıklarını artıran bir unsur olabilir. Öte yandan öğrencilere rol model olabilmektedirler. Öğretmenin öğrencisine model olduğu, yapılan mülakatlarda somut bir örnekle gösterilebilmektedir. Örneğin, ÇK1’in topluluk başkanı ÇT4, hocası ÇT1’in teşviki ile katıldığını ve çevre kuruluşuna katılım sürecini şöyle özetlemektedir:

“Ben açıkçası isterdim ki okulumda okuldayken ortaokuldayken birileri gelsin bize eğitim versin isterdim ama öyle olmadı işte. Üniversitede ilk birinci sınıfta bir hocam sınıfıma girdi ve dedi ki kitap okuyun işte kendinizi geliştirin. Sadece bölümle kalmayın dedi ve ben odasına gitmişim, hocam biyolojiyle ilgili hangi kitapları okuyabilirim diye. O da demişti ki bizim işte kitapları söyledi. Hatta kendinden kitap verdi. Sonra dedi ki, hadi gel topluluğa katıl işte böyle böyle topluluk var. İlgilisin madem diye öyle katıldım.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

Çevre topluluk başkanı ÇT4, üniversite birinci sınıf zamanında dersteyken hocasının öğrencilerine, bölüm dışı kitapları da okumalarını ve kendilerini geliştirmelerine dair verdiği tavsiyelerden bahsetmektedir. Bu tavsiyeleri dikkate aldığı düşünülen ÇT4 dersten sonra, hangi kitapları okuması gerektiğini sormakta ve diyalog sonucu çevre topluluğuna katılmaktadır. Öğretmenlerin, öğrencileri üzerinde örnek rolü olduğu toplumumuzda düşünülebilmektedir. Hatta öğretmenlerin bu sorumluluk bilincinde hareket etmeleri kendileri tarafından da düşünülmektedir. Örneğin, daha önce din kültürü öğretmenliği yapan ve 20 yıl öğretmenlik tecrübesi olduğunu söyleyen akademisyen K1, konuşmasının bir bölümünde, öğrencilere örnek olmanın öneminden bahsetmektedir. Bir örnek verirken, kendisinin bunu kendi üzerinde görmek istediğini ve öğrencilerin de öğretmende görmek istediğini söylemekte, sözlerinin devamında: *“Yani ben şunu yap derken kendim yapmıyorsam o zaman bu sözün etkisi olmayacağını düşünüyorum.”* diyerek öğretmenin öğrenci üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. Bu anlamda öğretmenlerin öğrencilere örnek şahsiyet olduğu görülmektedir. K1, örnek verme yoluyla görüşlerinin devamını şöyle detaylandırmaktadır:

“Mesela sigara içen bir öğretmenin öğrenciye: ‘Sigara içme!’ deme gibi bir lüksü olmadığını düşünüyorum. Desen ne anlam ifade eder? Yani madem kötü bir şey, niye sen içiyorsun diye söyleyemese bile düşünür ve umurunda olmaz yani. O nedenle işte bazı şeyleri biz söylüyorsak söyleyebiliyorsak onu kendimiz de yapmamız gerekir diye düşünüyorum. Yani ben: ‘Dürüst olun!’ diye öğrencilerime söylüyorsam ben de dürüst olabilmeliyim. İşte ‘Haksızlık karşısında dimdik ayakta durun!’ diyorsam kendim de durabilmeliyim diye düşünüyorum.” (K1, Erkek, Akademisyen)

Bu açıdan model olma bilincini, çevre hassasiyetine karşı duyarlılığı artıran bir faktör olduğunu söylemek mümkün olduğu gibi; çevre hassasiyeti yüksek öğretmenlerin eğitimci kimliğini destekleyen bir varsayımdan bahsetmek de mümkün görünmektedir. Öğretmenlik mesleği ve tabiat iki ayrı kümeye alındığında, kesişim kümesindeki ortak ögenin kutsallığı temsil ettiği söylenebilmektedir. Bu ortak ögenin çıkış noktasına temas eden ÇK1 ve ÇK2 kurumlarındaki il çevre temsilcilerinin birtakım eğitim zümrelerinde bulunmaları, onların farkındalığını etkileyen bir durum olarak görülebilmektedir.

ÇT2’ye il temsilcilik sürecinin nasıl olduğu ile ilgili soru yöneltilmiştir. Söz konusu bu soruya yaklaşımın, dernek içerikli değerlendirilerek cevaplandığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. ÇT2, Denizli’deki bir dernekten ve insanlığa hizmet olarak nitelediği; yardımlaşma, dayanışma, kitap okuma yarışmaları gibi yapılan aktif faaliyet ve etkinliklerden söz etmiştir. Bu dernekteki çevre ile ilgili çalışmaların varlığından bahsetmiştir. ÇT2, dernek üyelerinin ortaokul ve lise dönemlerindeki arkadaşları olduğunu ve o zamanlardan beri üye arkadaşlarıyla görüştüğünü söylemekte ve konuşması şöyle devam etmektedir:

“Sadece üye olarak devam ettik. Daha sonrasında dediler ki artık ‘Sen bu işi tam yapıyorsun işte bu görevi size verelim.’ İu, yani başlangıcından beri içindeyiz. Arkadaşlarımızın yanındayız. Onlara destek verdik sonra da işte bu süreçte biz Denizli temsilcisi olarak Denizli’deki faaliyetlerini yürütme anlamında çalışmalara bizzat arkadaşların işte isteği görevlendirmesiyle biz sürdürüyoruz şu anda.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

ÇT2, çevre kuruluşuna üye olarak başladığını ardından dernekteki arkadaşlarının isteği ve desteği ile temsilci seçildiğini söylemektedir. Önce üyelikle başlayan daha sonra temsilcilikle devam eden gönüllü il temsilcisi ÇT2, 3 yıl ilçe temsilciliği yaptığını ve 6 yıldır il temsilcisi olduğunu dile getirmiştir.

Araştırmaya dahil olan il temsilcisi ÇT3 ise, çevre duyarlılığına sahip olduğunu söylemekte ve aynı zamanda Denizli’deki ÇK3 çevre vakfının müdürü olarak bu statüde ücret karşılığı çalışmaktadır. Yüksekokul mezunu ÇT3’e, çevre

vakfına katılım sürecinin nasıl olduğu sorulduğunda, öncelikli olarak soruya, iş tecrübelerini kısa bir şekilde özetleyerek yaklaştığı görülmüştür. 14 yıl bir şirkette reklam ve halkla ilişkiler yöneticisi olarak çalıştığını anlatmıştır. Bu şirket iflas edince birkaç iş deneyimi sonrası Denizli'nin yerel bir gazetesinde gördüğü ilan ile vakfa başvuru yaptığı söylemleri şu şekildedir:

“Şöyle ben 86'dan 2000 yılına kadar Denizli'deki Emsan Şirketler Grubu'nda reklam ve halkla ilişkiler yöneticisi olarak çalıştım. (...) Zaten yaşamım olarak doğa ve çevre konusunda bu çevre kuruluşuna katılmadan önce de uzun doğa yürüyüşleri veya benzer çalışmalar içinde yer alıyordum. Bir gün yerel bir gazete ilanında vakfın işte proje ve halkla ilişkiler konusunda personel aradığını şey yaptım (...) Öyle bir başvurum oldu, kabul edildik.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Söylemlerine ilave olarak temsilci ÇT3, ÇK3 vakfına katılmadan önce uzun doğa yürüyüşleri veya benzer çalışmalar içinde yer aldığını söylemiştir. Yaşamının doğa ve çevre konusunda olduğunu ifade etmiştir. Hem vakfa faydalı olma hem de rölantide çalışma düşüncesinin olduğunu, doğanın ve çevrenin ilgi alanına girdiğini belirtmiştir. 2003 yılından bugüne çalışmaya devam ettiğini söyleyen ÇT3, bu vakfa katılma nedeninin iş arayışı şeklinde bir yönelim olmadığını, kendi yaşam çizgisine uygunluğundan ötürü bu kuruma başvuru yaptığını belirtmiştir.

Çevre temsilcilerine, çevre hassasiyeti konusunda yakın çevrelerinden ne tür tepki aldıkları sorulmuştur. Çevre topluluk başkanı ÇT4, çevre kuruluşuna katıldığında, ilk başlarda çevresinden: “Ne yapacaksın?” gibi bir tepki aldığını söylemektedir. İlerleyen zamanlarda bu tepkilerin değiştiğini; doğal afetlerin artması ile insanların çevre kuruluşlarına ve eğitimlere önem verdiğini ifade etmektedir:

“İlk girdiğimde herkes: ‘Ne yapacaksın? Zaten dünya havalar çok iyi.’, dünya ha iyi yer zaten diye şeyler değil. Sonrasında baktılar ki doğal afetler arttı artık biz yaptığımız sonuçların yani yaptığımız nedenlerin sebeplerin sonuçlarını almaya başladık. Ondan sonra herkes diyorlar ki: ‘Aa çok iyi bir şey yapıyorsun, biz de iyi olalım.’ (...) Şimdilerde artık şey ‘Doğada eğitim yapalım. Çocuklara artık el becerisini öğretmemiz lazım.’ gibi şeyler de artık lanse edildiği için örneğin: ‘Eğitime gidiyoruz.’ diyorum. ‘Aaaa, bizim okula da gelin o zaman ben benim çocuğuma da bana öğretmenizi istiyorum.’ falan gibi dönütler de almaya başladım. Yani veliler de bu konuda çocuklarına artık hani el becerisi, doğa sevgisi yüklemek istiyorlar.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

Yakın ve uzak çevresinden tam destek aldığını söyleyen il temsilcisi ÇT2, düşüncelerini şöyle paylaşmaktadır:

“Bu konuda yakın çevremizden de uzak çevremizden de tam destek alıyoruz. Çünkü bu faaliyetleri birçok arkadaşımız yapmak istiyor. Takdir ediyor, katılmak isteyenler oluyor. Mesela biz eğitime gittiğimiz okullarda da hem öğretmenlerimizden hem de öğrencilerden

çok çok güzel tepkiler aldık. Bizim yakın çevremizde aile çevremizde dahil. Mesela bir tohum lazım oldu diyelim ki çam tohumu, hadi bu tohumu ben yapayım alayım diyip ormana gidip mesela çam fıstıkları toplayıp onları kurutup tohum olarak getirenler de oldu düşünün. Bu konuda tam destek alıyoruz. İşin gerçeği. Bilinç sağlandıkça veyahut da faydalı olduğu görüldükçe o desteği alabiliyorsunuz. O konuda gerçekten tepkilerin hepsi neredeyse olumluydu. Olumsuz tepki almadık. Destekleri %90-100 diyebilirim.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

Vakıf müdürü ÇT3, herkesin olumlu yaklaştığını söylemekte ancak soruyu farklı bir açıdan değerlendirerek etkilenenler hakkında yorum yapmaktadır. Olumlu gören kişilerin çevreye karşı ne derece etkilendiği konusunda olumsuz düşündüğünü ifade etmektedir:

“Ya tamam işte dedim ya çevreci şey ya herkes olumlu görüyor ama bunun onları etkilediği konusunda pek benim olumlu düşüncem yok.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Çevre temsilcisi olarak bazı bürokratik kurullarda görev aldığını söyleyen il temsilcisi ÇT1, toplantılarda çevre yanlı fikir beyan ettiğini açıklamaktadır. Çevre faaliyetleri için birçok mecliste bulunmakta olduğu ve soruya bu perspektifle cevaplandığı görülmektedir. Bazı süreçlerde karşılaştığı durumları içeriden bir bakışla şöyle ortaya koymaktadır:

“Bulunduğumuz çevrenin atmosferin yapılmasını istediği bazen bazı faaliyetler oluyor. Mesela barajlar gibi hidroelektrik santralleri gibi termik santraller gibi. Biz bunun karşısında durmaya çalışıyoruz (...) Fikir beyan ediyorum mesela orada diyelim %100 koruma statüsünde bir alan içerisine bir tesis yapılmak isteniyor, beton dökülmek isteniyor. Tarım dışı kullanılmak isteniyor. Orada oyumu ret olarak kullanıyorum. Diyorum ki: ‘Burası %100 koruma arazisi.’ Tarım dışı hiçbir faaliyete izin verilmemesi gerekir. Bunu da komisyonun diğer üyelerine anlatmaya çalışıyorum. İkna edebildiğim oluyor, ikna edemediğim oluyor. (...) Tabi bu süreçlerde tepki aldığımız insanlar oluyor. Özellikle bürokrasinin değişik kademelerinden ama onlar görevleri gereği bunu yaptığını düşünüyorum. Görevlerini bırakmış olsalar dost sohbeti yaparken doğrusunun bizim dediğimiz olduğunu bende onların vicdanında yer ettiğini biliyorum maddi kaygılar taşımadıkları sürece.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Çevre temsilcilerine, “Çalışmalarınıza hangi kesimler/kimler katılıyor?” sorusu sorulduğunda genellikle öğretmenlerin ve öğrencilerin daha çok katıldığını söylemektedirler. ÇK1’in ifadeleri şöyledir:

“Bizim büyük gücümüz büyük oranda öğretmenler. Okullardaki eğitim programlarını uygulayan öğretmenlerimiz ve bize gerçekten gönül vermiş gönüllülerimiz var. Yani nerede bir etkinliğimiz var deyip haber göndersek hemen hop oraya gelip bizimle birlikte olan gönüllüler var. Yani kendini yeşile doğaya adanmış insanlar var. Gönüllülerimiz büyük oranda bunlardan oluşuyor. Üniversitedeki gençleri atlamayalım PAÜ Genç TEMA topluluğu öğrencileri de çok büyük bir güç. Okullarda eğitime onlar gidiyorlar, stant açılacaksa onlar açıyorlar. Yürüyüş yapacaksa işte bir farkındalık çalışması yapacaksa onlarla beraber yapıyoruz da bunlar önemli. Üniversitedeki genç nesil, yeni z kuşağı da bizim için önemli.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT3, katılan kesimin çoğunluklu olarak öğrenci grubu olduğunu söylemiştir. Çevre eğitimi için özellikle ilkokullara gittiklerinden söz etmiştir. Nedenini şu şekilde dile getirmiştir:

“Çünkü çocukların bizim anlatacaklarımızdan etkilenme kabullenme şeyi genel olarak o ilkokul 4.sınıf ilkokul çağı. Çünkü biraz da çocuklar büyüdülerinde işte buluş çağı ergenlik ve de sınav şeyleri başlıyor. O buluş çağı içinde ‘Ya sen ne diyon Müdürüm’, daha farklı şeyler. Ama o ilkokul çocukları daha duyarlı o konuda, sorunlarıyla her şeyleriyle yani ben çok ortaokul, lise seviyesinde yarım bırakıp çıktığım oldu. Ama ilkokul seviyesinde dinliyorlar. Yani soru da soruyorlar. Konuyla ilgililer bilgililer de.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, eğitim hassasiyetlerinin küçük yaşlarda kazandırılabilirdiğini, ilerleyen yaşlarda çok fazla dikkat çekemediklerini ve davranış kazandıramadıklarını ifade etmektedir. Bu bilincin kazandırılması adına erken yaşların daha uygun olduğunu söylemektedir. Bazen alınan eğitimlerin israf kategorisinde davranışlar üzerinde pek etkili olamadığı görülmüştür. Örneğin Orman Bölge Müdürlüğünde çalışan K8, çevre eğitimini almış ancak ürün ayrıştırma yapmadığını, kombi açıkken evi havalandırdığından bahsetmiştir.

Vakıf müdürü ÇT3, ÇK3 vakfına web sitesi aracılığıyla gönüllü üye olduğunu ve üye olacak kişinin vakfa hangi alanlarda katkı sağlayacaksa, sitede -hukuk, bilgi işlem, internet tarama, ağaçlandırma, çevre projeleri yapma, atık yönetimi- gibi birimleri işaretlediklerini söylemiştir. Üyelerin öğrenci ağırlıklı gençlerden oluştuğunu ifade etmiştir. Aslında ilkokul seviyesindeki öğrencilere eğitime gittikleri için üyelerin çoğunlukla öğrenci olması olağan bir durum olarak yorumlanabilir.

Topluluk Başkanı ÇT4, konuyla ilgili dindar kesimlerin bir dönem çok olduğunu ancak bazı sebeplerden dolayı uzaklaştıklarını ifade ettiği açıklamaları şöyledir:

“Şu an çoğunlukta dindar olmayan kesim var. Nasıl söyliyim, yani dindar kesimlerin din bir ara dindar kesimimiz çok olmuştü, böyle baya iyiydi mutluyduk falan ama sonra bilmiyorum. Hani dindar olmayan kesimlerin konuşmaları mı onları rahatsız etti ya da topluluk mu rahatsız etti uzaklaştılar. Bence bunun nedeni üniversite öğrencileri çok fazla küfürlü konuşuyor, çok fazla açık seçik konuşuyor ve günde insanların bu ortamlarda bulunmak istememeleri çok doğal gibi duruyor. Yani sadece konu çevre duyarlılığı ya da işte eğitim sistemi gibi bir şey değil bence. Sadece bulunan ortam. Çünkü etkinlikleri beraber yapıyoruz. O insanlarla iletişim kuruyorlar. Yani bulunmak istememeleri çok normal geliyor bana.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT2, kendi çevresinin dindar kesimden oluştuğunu; bu sebeple üyelerin çoğunlukla dindar bireylerden meydana geldiğini belirtmektedir:

“İyi fark etmiyor dindar yani bizi bildikleri için biz biraz kendimiz ben imam hatip mezunuyum işte Kur’ân kursu eğitimimde var. Bizi az çok bildikleri için lider olarak. Bilenler dindar kesimden arkadaşlarımız tamamen destek oluyor ama bilmeyenler yeni gitmişiz mesela okula. Çevre kuruluşu gözüyle baktığı için çevre faaliyeti gözüyle baktığı için, orda hani dindar mı değil mi diye ayırım yapmıyor, destek veriyor veyahut da çevreyle ilgili bilgi almak istiyor veya yapılacak bir çalışmanın içerisinde yer almak istiyor. O tür çalışmalar oluyor ama çoğunluk tabi şu anda dindar kesim diyebiliriz. O da bizim kendi çevremizden kaynaklı. Ama dindar olmayan kesimde çok destek aldık yani.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

2.2.3.3.Motivasyon Kaynağı

Mülakata katılan çevre temsilcilerinin çevre kuruluşlarına katılım süreçleri öğrenildikten sonra, kendilerine “Sizin çalışmalarınızdaki motivasyon kaynağınız nelerdir?” diye bir soru yöneltilmiştir. ÇT1, kendisinde çocukluktan gelen bir doğa sevgisi ve ilgisinin olduğunu söylemektedir. Motivasyon kaynağını örneklendirmekte, tümevarım yöntemi kullanarak sözlerini şu şekilde tasvir etmektedir:

“Şöyle bir örnek vereyim, ortaokulda okulumun bahçesine diktiğim ağaçlar bugün okulun binasından daha büyük, yani ortaokulda da ben bu işleri yaptım yapıyorum, çünkü doğa bende çok başka bir duygu. Doğa koruma, özellikle ağaç sevgisi, fidan sevgisi, bitki sevgisi çok fazla. Hem lisede hem ortaokulda hem üniversitede birçok böyle etkinliğe imza atmışumdur. Yani böyle bir şeyin içerisinde olmak, doğaya karşılık beklemeden bir fayda sağlıyor olmak, birilerine doğa korumanın değerini dünyanın bize atalarımızdan miras olduğunu ve gelecek kuşaklara bırakmamız gereken bir miras olduğunu, hunharca tüketemeyeceğimizi gösterebiliyor olmak çok büyük bir zevk benim için. Tabi bunu bir de mesleğimle örtüştürüyor olmak, mesleğimin içerisinde yazdığım makalede, sunduğum tebliğde, yazdığım kitap bölümünde hep bu konuları işliyor olmam... Vakfın zaten misyon ve vizyonuna direkt örtüşüyor. (...) Bununla ilgili çaba sarf ediyoruz ve bu konuda da çok doğru bir misyon ve vizyon içerisinde yer aldığımızı düşünüyorum.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Eğitimci ve çevreci kimliğinin örtüşmesi, temsilci ÇT1’in motivasyon düzeyini etkileyen bir boyut arz etmektedir. Doğa sevgisinin ve branşının iç içe geçmesi motivasyonunu artırır niteliktedir. Doğanın bizlere atalarımızdan miras olduğunu ve gelecek nesillere bu mirasın bırakılacağını ifade etmektedir. Bu sebeple doğanın, saygısızca aşırı bir şekilde tüketilmemesi gerektiğini ve bunları anlatmaktan zevk aldığını vurgulamaktadır.

Herhangi bir dini görüşü olmadığını söyleyen çevre temsilcisi ÇT3 ise, doğanın atalarımızdan bize bırakılan bir miras olmadığını düşünmektedir.

Atalarımızdan kalan bir emanet olup olmadığı ile ilgili bir soru yönetildiğinde, ÇT3: “Ya değilse ona bizi bizim değil ki, niye bize bıraksınlar, doğa doğadır yani o bize emanet bırakılmamıştır, vardır.” diyerek çok net bir şekilde cevap vermektedir.

ÇT1 çevre temsilcisi ile çevre hassasiyeti yüksek olan akademisyen K1’in, benzer şekilde ÇT1 gibi çocukluk döneminde ortaokulda fidan dikme faaliyetlerini gerçekleştirdiği ifadelerine rastlanılmıştır:

“Çocukluğumdan evet, çocukluğumdan gelen bir şey. Çocukluğumda da ortaokulda iken öyle bir yerlerde görüp eve getirip diktiğim ağaçlar olmuştur. Yani veya satın alıp fidan halinde mesela köydeki evde gerçi şu anda onlar oraya başka bir şey yapıldığı için kesilmek zorunda kaldı da. Bir tane kiraz, bir tane vişne bir şeftali, bir tane de kayısı ağacı dikmiştim bahçemize.” (K1, Erkek, Akademisyen)

Akademisyen K3’te K1 gibi din eğitimi alan ve çevre hassasiyet düzeyinin dindarlıktan değil, çocuklukta öğretilen değerlerden kaynaklı bir kazanım olduğuna işaret etmektedir:

“Yani biraz aslında çocukluktan gelen şeyler israf haramdır diye. Böyle duvarlara yemekhaneye falan asarlardı ailemde şey yapar hani sürekli uyarırdı yani. Çocuk o çocukluktan gelen bir öğrenmişlik olduğunu düşünüyorum. Yoksa dini olarak özel araştırıp hani aaa gibi çok büyük harammış falan gibi bir hani dini kaygıyla değil de biraz böyle ahlaki aileden öğrenilen şeylerle.” (K3, Kadın, Akademisyen)

ÇT4, eğitimi ve kişisel gelişimi üniversitenin ilk yıllarında motivasyon kaynağı olarak görmekte, şimdilerde bu fikrinin değiştiğini, daha iyi bir dünya bırakma düşüncesini öncelediğini anlatmaktadır. ÇT4, motivasyon kaynağı ile ilgili hocası ÇT1 ile kısmen paralel nitelikte bir görüş ortaya koymakta, miras bırakma düşüncesini destekler nitelikte ifadeler kullanmaktadır. Doğayı gelecek nesillere bırakma düşüncesini motivasyon kaynağı olarak belirleyen ÇT4, fikirlerini şu sözlerle dile getirmektedir:

“İlk başta yani 2016 gibi yıllarında şeydi, böyle arkadaşlarım var, işte dolu dolu geçiriyorum, okulumu kendimi geliştiriyorum olaraaktı ama şu anki motivasyonum daha çok, ileride çocuğum olursa dünyayı ona rahat, daha iyi dünya bırakmalıyım olarak motivasyon değişti.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT4’ün motivasyon kaynağı ile ilgili, daha derinlemesine bilgi edinmek adına “Bireysel olarak çevre ile ilgilenmenizin arkasında ne var? şeklinde sondaj bir soru yöneltilmiştir. Anne babasının geçmişte çiftlikleri olduğunu ve o hikâyelerle büyütüldüğünü söylemektedir. Motivasyonunun temeli, anne-babanın toprakla ilgilendiği bir geçmişinin olması, ÇT4’ün gerek doğa ile ilgili gerek sosyal

anlamda çevre enfastrüktürünü oluşturduğu kanısı uyandırmaktadır. Sosyal yaşantısı, üniversitedeki okuduğu biyoloji bölümüyle uyumluluk göstermektedir. Çevreye yönelik davranışlarının birincil motivasyon olarak güdülenmesine katkı sağladığı düşünülmektedir. Neden bireysel olarak çevre ile ilgilendiğini ifade ettiği sözleri şu şekildedir:

“Beni annem babam hep şey diye bir büyüttü işte. Annemin de babamın da çiftlikleri varmış işte. O hikâyelerle büyüdüm. Ve ama şehirde büyüdüğüm için de o hikâyeyi hep özleyordum işte. Köye gittiğimizde hep bu özlem vardı. Sonradan biyolojide, yani bitkilerle haşır neşir olmaya başladım. Fark ettim ki doğasına gerçekten çok güzel yani hayran olunası ve baktığımda gerçekten diyorsun ki bu ne ya çok güzel diyorsun. O yüzden ilgim başladı böyle.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

İl çevre temsilcisi ÇT2, topluluk başkanı ÇT4 gibi çocukluktan gelen bir hazırbulunuşluğa işaret etmektedir. ÇT2’de, ÇT1 gibi motivasyon kaynağını anlatırken -çocukluk dönemindeki ağaç dikme örneğinde olduğu gibi- benzer bir noktaya değinmektedir. Her iki gönüllü il temsilcisinin (ÇT1, ÇT2) ve topluluk başkanı ÇT4’ün, çocukluktan bu yana doğa odaklı bir yaşam olgusuyla hareket etme anlayışı önemli görülmektedir. İl çevre temsilcisi ÇT2, babasının mesleğinin çiftçi olduğunu, bu sebeple temelden gelen bir altyapıya sahip olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Şimdi motivasyonumuz bizim, yani ben kendim çiftçi çocuğuyum, babam çiftçi. Biz zaten temelde de o anlamda bir altyapımızda da var. Babam rahmetli işte Kaklık ve çevresinde mesela hep böyle boş gördüğü yaban ağaçları vardır armutlar vesaire onları falan aşıları, çok ağaç dikerdi kendisi de. Bizim mesela tarlanın bahçeleri filan hep ağaçtır.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

ÇT2, sözlerinin devamında, *“Bir Müslüman, bir ağaç diker veya ekin eker de ondan bir kuş, insan veya hayvan yerse, bu onun için sadaka sayılır.”*¹³² hadîs-i şerifi referans göstererek sözlerine şu şekilde devam etmektedir:

“(…) Ve orada küçüklükten beri hep söylediği işte, bu ağaçlardan yetişen her şeyden hani Peygamberimizin bir hadisi var ya işte bir ağaç dikildiği zaman ondan kim faydalanırsa o ağaç işte yok olana kadar kıyamete kadar işte faydalanan herkesten bir sevap alınacaktır, diye işte ona dayanarak birçok yerde mesela dağın başında bile gördüğü yerde aşılama yapardı. Anlayış da oydu yani kurt kuş yediği sürece sevap kazanıyorsun.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

ÇT2: *“Tabi temelden de var. Yani ikisinde de aslında dini boyutu aslında bakarsanız yani ikisinde de hani insanlığa faydalı olmak işte Peygamberimizin sözü*

¹³² Tayâlisî, *El-Müsned*, 3/327.

bize motive edici bir unsur oldu.” ifadesi ile çocukluk zamanlarında babasından aldığı bu düşüncenin bireysel motivasyonuna yansıdığını açıkça söylemektedir.

Çevre vakıf müdürü ÇT3, yaşam tarzı ile vakfin çalışmalarının uyumlu olmasını başlıca motivasyon kaynağı olarak görmektedir. Vakfin kâr elde etme amacı olmadığını, yapılan faaliyetlerin topluma faydalı olma adına yapıldığı fikrini şu sözlerle temellendirmektedir:

“Birincisi, en önemlisi benim yaşam tarzımı, buradaki yapılanların birbirinin uyumlu olması, bir, şahsi olarak. İkincisi burada yapılanlar bir kâr elde etmekten ziyade, topluma faydalı olma. Topluma faydalı olmanın bir sürü yöntemleri var. Doğa çevre hakkında da çalışma yapmak da bunlardan birisi. Kimisi fakir fukaraya yardım eder, kimisi eğitim çalışmasına katkı sağlar. Biz de doğa çevre alanında, ağaçlandırma atıkların değerlendirilmesi gibi gibi bir sürü çalışma olduğu için.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Topluma faydalı olmanın bir sürü yöntemi olduğunu söylemektedir. Bazılarının, ihtiyaç sahiplerine maddi destek sağladığı, bazı kişilerin eğitim çalışmalarına yaptığı katkıların olabileceği gibi bu tür maddeleri sıralamaktadır. Kendisinin ise çevre alanında topluma yarar sağlamayı seçtiğini söylemektedir. Konuşmalarının devamında, diğer gönüllü temsilcilerden bir hususta ayrılarak, vakıfta çalışan olduğuna temas etmekte, vakfa faydasının olduğunu ve bunun kendisinde motivasyon sağladığını şu sözleri ile sarf etmektedir:

“Bir de özel şirkette edindiğim iş deneyimi burada benim için çok şey oldu faydalı demeyeyim de. Benim iş deneyimim vakfa faydalı oldu. (...) Yani toplumdaki duyarlılığın doğa çevre yönünde bir nebze gelişmesine katkı sağladığım için vakıf aracılığı ile tabi ki. Aslında vakfin şeyi yani ben bir çalışıyorum, o onun bende bir motivasyon oluşturduğunu düşünüyorum. Yani ücret falan bunlar şey değil yani bir vakıftaki bir ücretle özel şirket ücret şeyi çok arada fark var. İki ana şey tekrar edecek olursam bir, kendi yaşam tarzıma uygun bir ortam, yönetim öyle ikincisi de topluma faydalı olmanın doğa çevre aracılığıyla faydalı olma.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Vakıf müdürü ÇT3, iş deneyiminin vakfa faydalı olduğunu söylemektedir. Vakıfta ücretli olarak çalışmanın da kendisinde bir motivasyon oluşturduğunu düşünmektedir.

Gönüllü çevre temsilcileri ÇT1, ÇT2, ÇT4 çocukluktan gelen doğa sevgisi ve ilgisinin altyapılarını oluşturduğunu vurgularken, ÇT3’ün kendi altyapısının önceki iş deneyimleri olduğunu söylemesi dikkat çekmektedir. Burada, çalışan için maddi kazanç unsuru devreye girmektedir. Vakıfta bir çalışan olduğunu yer yer açıkça söylemekte, parasal anlamdaki maddi kazanç getirisinin motivasyonunu oluşturduğunu dile getirmektedir.

Mülakata katılan il temsilcilerinin motivasyon kaynakları değerlendirildiğinde; bazen yaşam tarzının doğa ve çevre ile uyumluluğu bazen mesleğin de bu durumu motive ettiği görülmektedir. Hazırbulunuşluk düzeyi ve temsil ettikleri çevre kuruluşu ile yaşam felsefelerinin paralellik göstermesi, ortak sayılabilecek kategorizelerden yine bazıları olarak sayılabilir. İl çevre temsilcilerinin konuşmalarının genel söylemlerinde, doğa ile iç içe olma adına benzer nitelikte sözlere rastlanılmıştır. Hafta sonlarını doğa ile geçirmek istedikleri, merkezdeki betonarme yapılardan uzaklaşma isteği il çevre temsilcilerinde görülen ortak sayılabilecek hususlardan biridir denilebilir:

“Normalde işte belki de çiftçi çocuğu olduğumuz için ordan yetiştiğimiz için. Hafta sonları olsun. Sürekli böyle hep doğayla iç içe olmak istiyorum. Çok fazla böyle gürültüyü işte şehir merkezindeki o işte çok betonların içinde yaşamayı çok seven bir yapım yok bu anlamda. Yani bize biraz daha huzur veriyor, rahatlatıyor dinen de desteklediği için.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

“Yani ömrümde sapan bile kullanmadım şeyde. Yani zaman zaman dağda bayırda yatar kalkarım (...) Kış dönemi olunca ben evdeki yemek artıklarını bir ayrı torbada terasta biriktiririm. Hafta sonu dağa yürüyüşe gittiğimde atarım.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

“Toprağı sevdiğim doğru, toprakla oynamak istediğim doğru, toprağa dokunmak istediğim doğru. Yani bir ofis odasında veya bir deniz kenarında çok hoş bir yerde Bali’de, Tayland’da tatil yapıp ayaklarımı suya sokmak mı, bir dağ başında çok güzel bir yerde yürüyüş yapıp tertemiz hava alıp etraftaki çiçeği böceği incelemek mi? İnan bana ikincisi yani çok daha böyle etkileyici olabiliyor benim için.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

2.2.3.4.Temsilcilerin Dine Bakışı

Çevre temsilcilerine, “Dinin çevre konusundaki bakışını nasıl görüyorsunuz?” diye bir soru yöneltilmektedir. ÇT4, dinin çevreye olan bakışını tamamen haklı bulduğunu söylemektedir. Günümüzde kullanılan bazı nosyonların önceden beri dinde yer aldığını belirtmektedir. Ayrıca “sürdürülebilirlik, kompost, tasarruf etmek” gibi kavramlara atıf yapmaktadır. Dinin kurallarının ve söylemlerinin insanoğlunun varoluşundan beri bu kavramları söylediğine değinerek bu nosyonlarla güncel yaşamda karşılaşınca, düşüncelerinin ilahi bir anlam kazandığına vurgu yapmaktadır:

“Aslında tamamen haklı buluyorum. Örneğin mesela şu sıralarda dönemimizde şey var işte. Sürdürülebilirlik kavramı var, kompost kavramı var işte daha ne diyebilirim bunun üzerine. İşte ziyan etmeyin tasarruf edin kavramları var ama zaten dinimiz de bunu

söylüyor ve bunu çok önceden söylüyordu zaten. İnsanlar uysaydı dinin kurallarına ve kutsal metinlerin kurallarına uysaydı, şu an bu kadar olmazdık. Yani dünyamız bu kadar ısınmazdı. Bu kadar küresel ısınma olmazdı belki de. Evet tamamen haklı buluyorum. Hatta önceden söylediği için de böyle daha da şey geliyor ilahi geliyor söylemler.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT4’ün fikirleri terazi analojisi gibidir. Terazinin bir kolu çevre hakkındaki ilahi söylemler, diğer kolu bu söylemlere uyulup uyulmayacağına dair davranışlar gibi görünmektedir. Varsayımsal bu terazinin dengede kalması, ilahi kurallara uyulması halinde gerçekleşebilmektedir. ÇT1, ÇT4’ün ilahi söylem kavramına atıf yaparak, hadisi referans göstermekte ve inanç duruşunu net bir şekilde çizmektedir:

“Yani ara sıra tabi çok bu konuya vakıf bir insan değilim ama yani ‘Kıyamet koparken bile elinizdeki fidanı diki.’ hadisin den yola çıkarak, çiçeğin böceğin bir hakkının olduğu, onların da bir yaşam hakkı olduğu, onların mutlaka yaşam hakkı tanınması gerektiği, onların da haklarının korunması gerektiğini bilen ve inanan biriyim. Tabi inanç dünyası içerisinde bunun ayrı bir yeri var.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Herhangi bir dini görüşü olmadığını ve inanmadığını açıkça söyleyen ÇT3 ise, dinin çevre ile ilgili ilişkisinin olmadığını düşünmektedir. Ancak -herhangi- bir dinin, toplumları yönlendirdiği konusunda olumlu bir fikir yürütmektedir. Dinin olumsuz boyutunun olmadığını kabullenmektedir. Konuşmalarının başında ve sonunda hadisi motamot hatırlayamadığını ima ettiği Hz. Peygamber’in sözüne atıf yapmaktadır. İnancı olmayan birinin hadisten örnek vermesi dikkat çekmektedir. Bu durum kendisiyle çelişir gibi görünse de “*Her doğan, İslam fıtratı üzerine doğar. (...)*”¹³³ hadisi, insanın inanç üzerine yaratıldığını gösterir gibidir. ÇT3, din ile çevre arasında bir bağ olmadığını söylemektedir. Fakat ikisi arasında sosyoloji aracılığıyla köprü kurduğu görülmektedir. Kendisinde müphem bir inanç hüviyeti olduğu izlenimi verdiği sözleri şu şekildedir:

“Ya şimdi şöyle zaten işte. Hz. Muhammed’in neydi, dünya yıkılırken ahir zaman geldiğinde bile bir fidan dikiğiniz gibi bir yaklaşımı var. İuu yani doğa çevre olayı biraz aslında dinin inançların dışında bir olay. Hepsini kapsayan bir olay bize vakfımıza u başörtülü gönüllülerimiz de var. Diğer tür düşünen gönüllülerimiz de var o nedenle çalışmalarımızda İslam dininin Hristiyan dininin ya da Yahudiliğin çevreyle olan ilişkilerini sorgulamadık şimdiye kadar öyle bir şeyimiz olmadı. Ancak dinin aslında bütün dinlerin bizim nazarımızda, toplumun, insanın, dünyanın iyi olmasını için u ortaya çıktığını ve bu alanda toplumları yönlendirdiğini düşünüyoruz. Yani doğa çevre konusunda dinin ya bir sürü makaleler var bu konuda hatta bazen toplumlarla görüşürken işte dini, İslam inancında da böyledir gibi vurgu yapılırsın, oradan örnekler verilsin gibi yaklaşımlar da oluyor. Bir olumsuz bir tarafı yok, yani sonuçta dinin asıl şeyi, insanın, toplumun, evrenin

¹³³ Tayâlisî, *El-Müsned*, 4/115.

iyi olmasıdır. Doğa çevre açısından öyle olduğunu düşünüyoruz ki işte dedik ya neydi tam cümleyi hatırlamıyorum. Siz belki hatırlarsınız.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Çevre temsilcilerine “Dini kutsal metinler size çevre konusunda yardımcı oluyor mu?” şeklinde bir soru sorulmuştur.

“Tabi ki kutsal metinler yani bu konuda çok fazla böyle ayet hadis mesela iki tane benim bildiğim hadis-i şerife var, ikisi de zaten genel kapsayıcı olduğu için biz mesela onu sergilerimizde de mesela bizim normal sergilerimiz var. Orada da onların ikisini mesela kullanıyoruz.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

ÇT2 dini metinler çerçevesinde hadisleri, çevre faaliyetlerindeki sergilerde kullandığından bahsetmektedir. ÇT1’de ÇT2 gibi ders esnasında bazen bazı hadislerle değinmekte olduğunu ve derslerini bilim ışığında işlediğini anlatmıştır. Öte yandan yer yer öğrencilerine bu bilgileri aktarırken dini kaynaklarla desteklediğini, dini tamamen soyutlamadığını ancak konunun esas işlenmesi gerektiği detayların felsefe ve din bilimleri gibi alan hocalarına bırakılması gerektiğini şu sözleriyle paylaşmaktadır:

“Mesela ders anlatırken falan bu çörek otu örneği, incir hurma örneği mutlaka anlatıyorum derslerimde ve bunu hadislerle de hani şey yapıyorum destekliyorum. Bak bu hadiste de böyle söyleniyormuş Peygamber efendimiz şöyle söylemiş diyerek desteklediğim örnekler var, ama tabi pure bilim yapmaya çalıştığım zaman pure bilimi anlatmaya çalıştığım zaman sadece bilim hani bilimin dışına çıkmayı da çok doğru bulmuyorum, neden? Çünkü bir bilimsel şey yani bir yazılı metinde var zaten onu anlatıp öğretmekle mükellefiz. Ama o sosyolojik anlamda felsefik anlamda düşünmeye sevk etmek tabi ki çok onur verici bir şey. Onu da diğer bölümlerdeki ahlak felsefesi, din felsefesi çalışan veya ilahiyat fakültesinde bu işleri yapan hocalarımızın bu konunun üzerine çalışmalar yaptığını da biliyorum.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Konuyla ilgili ÇT3 ve ÇT4’ün ifadeleri şu şekildedir:

“Ya mutlaka oluyordur ama bizim yani benim bu yönde ayrıntılı bilgim yok. Yani şimdi oluyor ya da olmuyor ama özünde olduğunu olması gerektiğini biliyorum. Araştırsam bulsam vardır bir sürü şey, bu tür söylem hadis Kur’ân’da da vardır ki Kur’ân’ı ben okudum ama tabi o yönleri hiç geçmişte aklımda kalmadı.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

“Peygamber efendimizin bir hadisi geliyor aklıma. Hani dünyanın son günü de olsa bir ağaç dikiş diye o geliyor.” (ÇT4, Kadın)

Çevre temsilcilerine, “Dini kurumlar, bağlı olduğunuz çevre kuruluşuna yardımcı oluyor mu?” sorusu sorulmuştur. ÇT2, beraber çalıştığı yerel bir dini dernek kuruluşundan tamamen destek alındığını, Diyanet’te çalışan personellerden manevi destek alındığını söylediği sözleri şu şekildedir:

“Şimdi dini kurumlar bizim Denizli’de Denizli yaşam derneği var. Bu konuda zaten beraber çalıştığımız bir dernek. Ee bizim yerel derneğimiz. Dolayısıyla bu konuda tamamen destek alıyoruz dini kurumlardan. Ayrıca Diyanet’ten de çalışan arkadaşlarımız Diyanet’te de çalışan arkadaşlarımız bunun dini boyutunu bildikleri için, yani mümkün olduğunca

veriyor ama direk kurumsal olarak Diyanet'ten aldığımız bir destek yok. Yani maddi olarak demeyelim. Ama Diyanet'te çalışan arkadaşlarımızdan manevi olarak destek alıyoruz. Bize hani işte eğitimlerde olsun faaliyetlerde olsun etkinliklerde olsun. Biz onlardan o şekilde destek alıyoruz.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

Diyanet gibi kurumlarla ortak bir çalışma olup olmadığı sorulunca, çevre derneğinin il temsilcisi ÇT2 şöyle cevap vermektedir:

“Direkt böyle bir çalışma yapmadık ama bizim sempozyumlarda, konferanslarda, panellerde öyle Diyanet gibi kurumlardan konuşmacı yazar veya katılımcı çağrıldı çeşitli dönemlerde. Şu an da biz Diyanet personelinin destek alıyoruz o tür gönüllü arkadaşlarımız var ama direkt biz Denizli olarak diyeyim ben.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

ÇT1'e dini kurumların yardımcı olup olmadığı sorulduğunda Diyanet ile ortak projelerin olduğunu hatırlamakta ve soruyu bu açıdan değerlendirerek cevapladığı görülmektedir:

“Diyanetle ortak projesi var vakfın. Diyanet çalışanlarıyla bir ortak projesi var. Hani şu an ne aşamada bilmiyorum ama bizim anlattığımız mesela tamam, bizim slaytlarımız sunumlarımız bize gelen materyallerin hepsi vakıf tarafından hazırlanıyor. Standart olması için yani Türkiye'nin her yerinde aynı şey anlatılsın diye, herkes kafasına göre ekleme çıkarma yapmasın diye. Orada gelen belgelerde dokümanlarda bizim Diyanet vakfı çalışanlarıyla Diyanet vakfı çalışanlarıyla ortak işler yaptığımız ile ilgili bilgi belgeler mevcut.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Diyanetle ilgili ortak projeler olduğunu söyleyen ÇT1, kamuoyunda farkındalık oluşturma için özel gün veya bayramlarda hutbe, vaaz gibi metinlerde çevre konusunun yer aldığından bahsetmektedir:

“Diyanet işleri başkanlığıyla vakfımız arasında doğanın korunması için ortak bir proje yapılmış (...) Birlikte doğal varlıkları korumak için bilinçli kamuoyu oluşturmaya işte atıyorum. Bu bağlamda vaaz hani bu eğitimin verildiği yerlerde bununla ilgili ortak işler yapılmasıyla ilgili 3 ana konu üzerinde bir şey yapılmış. Bayram, kandil ve cuma namazı gibi dini ve erozyonla mücadele haftası, 21 Mart Dünya Ormancılık Haftası, 22 Mart Dünya Su Günü, 5 Haziran Çevre haftası ve 17 Haziran Çevre ile Çölleşme ve Kuraklıkla Mücadele günlerinde bunla ilgili Diyanet şey yayınlanacakmış vaaz, hutbe gibi şeyler yayınlayacakmış. Var yani.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Vakıf müdürü ÇT3, hiçbir şekilde kurumlardan maddi destek almadıklarını, kurucularının Denizli'de herkes tarafından bilinen bir holding şirketine ait olduğunu ve iş adamlarından destek alındığını söylemektedir:

“Denizli'deki ııı iş adamları önde gelen iş adamlarıdır. Dolayısıyla şeyin giderlerimizin bu kişilerden veya bu kurumlardan gelen bağışlar ayrıca çelenk ve fidan bağış sertifikası hizmetlerimiz var. Buradan toplumun yani sadece Denizli değil, Türkiye'nin her yerinden kişi ve kurumların hatıra ormanı kurarak ya da fidan bağışlayarak bize katkı sağlamaktadırlar. Dolayısıyla sadece dini kurumlar ya da vakıflar, dernekler değil, başka her türlü kurumlardan gidip herhangi bir destek isteme gibi bir durumumuz olmadı.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Çevre gönüllüsü olmadığını aslında çevre duyarlılığına sahip olduğunu söyleyen ÇT3'e, Diyanet gibi kurumlarla ortak bir çalışma yapıp yapılmadığı

sorulunca: “Olmadı. Yani öyle bir ihtiyaç dediğim gibi öyle bir ihtiyacımız yok.” şeklinde cevap verdiği görülmektedir. Başka kurumlarla çalışmaların olup olmadığına dair sondaj bir soru yöneltilmektedir. Bu doğrultuda başka çalışmaların olduğunu söylemektedir. Vakıf müdürünün, aslında Diyanet ile ortak çalışma yapılabileceğine ve dinin bu yönünün kullanılabileceğine dair görüşü bulunmaktadır. Hatta talep etme fikrini ortaya atmakta ve mülakat aşamasında kendisine soru yöneltilene kadar da üzerinde düşünülmediği anlaşılmaktadır. Konuyu bir açıdan dışarıdan bir gözle değerlendirmeye çalıştığı gözlenmekte, bir açıdan da öz eleştiride bulunarak beyin fırtınası tekniği ile yeni bir fikir üretmektedir:

“Ama Diyanet’e gidelim de biz? Belki bizim bu eksikliğimiz. Belki dinin etkisini doğa çevre alanında kullanılabilir. Bak şimdi aklıma geldi. Bunun bir şey yapabiliriz, yani gidip kardeşim, ey Diyanet yani biz böyle böyle çalışma yapıyoruz. Biz gönüllerimizi toplayacağız. Siz de gelin İslam’ın doğa çevre hakkındaki şeylerini bir paylaşın ya da gelin bir beraber işte ağaçlandırma yapalım ya da yönüyle.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Çevre temsilcilerine “Sizce çevre boyutunda; psikolojik, sosyolojik, ekonomik olarak dinin sağladığı imkanlar nelerdir?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. ÇT4, psikolojik açıdan çevre boyutunda dinin sağladığı imkanları ödül niteliğinde bir kolaylık olarak görmektedir:

“Psikolojik olarak bence çok fazla hem normalde şu an biz eğitim veriyorken ya da insanlarla üyelerken insanlara diyoduk ki hani yardım hissiyatını içinde yardım ediyormuş hissiyatını iyilik hissiyatını hissettiğimiz zaman anında zaten bir sonraki gelecek diyoruz, ama dinde bunun bir de üstüne ödül niteliği var sevap olduğuyla ilgili ödül niteliği var. O da çok güzel. Çünkü bir yandan hem sevdiğin işi yapıyorsun. Hem kendini tatmin ediyorsun hem de sevap kazanıyorsun. Bu mükemmel bir kolaylık bence. Yani ibadet konusunda mükemmel bir kolaylık.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

Sosyolojik bakımdan dinin çevre boyutunu ÇT4 şöyle yorumlamaktadır:

“Onun haricinde sosyal ekonomikte de yani dinimizde komşuyu komşuya gözetmemizi söylüyor. Kendimizi gözetmemizi söylüyor, insanların hakkına girmememiz gerektiğini söylüyor. (...) Eğer uygularsak zaten tamamen sosyo-ekonomik kültür de değişecek. Her şey değişecek ve mükemmelleşecek yani tamamen dinin kuralları mükemmelleşmeye uygun aslında sadece uygulanırsa.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

Sosyal açıdan komşunun komşusu üzerinde hakkının olduğunu söyleyen ÇT4, dini kuralların uygulandığı sürece toplumun mükemmelleşeceğini belirtmektedir. ÇT4 gibi ÇT1’de komşu hakkına, kul hakkına riayet edilmesi gerektiğini belirtmekte ve düşüncelerini şu sözleri ile paylaşmaktadır:

“Komşumuz açken tok yatan bizden değildir, diyen; bir elin verdiği öbür elin bilmemesi gerekiyor, diyen. Benim karşıma neyle gelerseniz gelin kul hakkıyla gelmeyin diyen bir dinin

mensupları olarak inananları olarak. E doğa konusunda tabi eksik kaldığımızı çoğumuzun eksik kaldığını düşünüyorum. Yani yeterince doğa üzerine eğilmediğimizi, doğayı koruma konusunda büyük eksiklik içerisinde olduğumuzu, bunu sadece yılın belli günlerinde biraz önce saydığım yılda 5 özel günde hutbe ve vaaz vermekle olmayacağını düşünüyorum. Bunun mutlaka ama mutlaka doğa koruma, çevre koruma faaliyetlerinin bütün müfredatlarda yer alması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu sadece sana bana hitap eden bir şey değil.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1 hava, deniz ve toprak kirliliği gibi çevresel kirliliğin sonuçlarının aslında global şekilde herkesi etkilediğini ima ediyor gibi görünmektedir. Bu nedenle herkesin çevre bilinci konusunda harekete geçmesi gerektiğine dikkat çeken ifadeler kullanmaktadır:

“Dışarıdaki havanın temiz olması bu şehirde yaşayan Denizli’de yaşayan 1.000.000 kişiyi etkileyecek bir olay olduğunu. Dışarıda yaşanan bir çevre kirliliğinin, su kirliliğinin, toprak kirliliğinin, hava kirliliğinin, gürültü kirliliğinin bu şehirde yaşayan 1.000.000 kişi, istisnasız ortak şekilde ve aynı miktarda etkileyeceğini düşünüyorum. Dolayısıyla burada hepimizin reaksiyona geçmesi gerektiğini düşünüyorum.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Konuyla ilgili ÇT2 ise, şunları paylaşmaktadır:

“Çevre boyutu ya psikolojik olarak zaten bizim ilham kaynağımız hep Kur’ân-ı Kerim’dir veya hadis-i şeriflerdir. (...) Hacca gittiğiniz zaman yeşil koparmak bile yasaktır biliyorsunuzdur ilahiyatçı olduğunuz için. Yani bu konuda aslında yeterli bilinç var. Hani orada şu hadis-i şerifte var ya hani -insanlığa zarar vermiş olan- diye öyle bir hadis-i şerif var yanlış hatırlamıyorsam hani aslında dinen baktığımızda insanın kendine zarar vermesi de yasak, insanlığa başka insanlara zarar vermesi de yasak, insanlığa zarar veren her şeyin yine yasak olduğunu görüyoruz.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

Çevre temsilcilerine, “Sizce toplumda yerleşik inançlar (örf, adet ve geleneksel olarak) çevre konusunda etkili midir?” diye bir soru yöneltilmiştir. Akademisyen çevre temsilcisi ÇT1, toprağa sadece bizim kültürümüzde “toprak ana” denildiğini ve annenin kutsallığının toprakla ilişkilendirildiğini tasavvur etmektedir:

“En kutsalımız ne aslında? Ana. Biz toprağa geleneksel olarak ‘ana’ olarak adlandırıyoruz. Dünyanın hiçbir yerinde yok. Toprağa ‘mother’ diyen bir dil yok. Biz diyoruz neden? Biliyoruz ki onun doğurganlığı sayesinde hayattayız. Onun bize sunduğu nimetler sayesinde hayattayız. Eğer toprak olmasa zaten yaşam yok ve toprağı korumanın da buradan geldiğini biliyoruz ve toprak bizim için çok şey değerli. Anneanne kültürümüzde, ocak kültürümüzde örf adetlerimizde bir kere Türk toplumunun yaşamında çok büyük yeri var her şeyi.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Toprağın kültürümüzdeki kutsallığından bahseden ÇT1 konuşmasının devamında: “Biliyorsun topraktan geliyor, toprağa geri dönüyor ve bunu biz çok uzun zaman önce keşfetmişiz ve geleneksel olarak aktarılan bilgide, kuşaklar arası aktarılan bilgide, her zaman doğaya büyük bir saygı var.” diyerek Mevlânâ’nın tefekkür dünyasına atıf yaptığı görülmektedir. Hem Türk toplumu kültüründe hem

de İslam düşüncesi çerçevesinde toprağın önemine dikkat çekmektedir. İnsanın yaratılışındaki birincil unsurun toprak olduğu, Kur'ân-ı Kerim'de şu ayetlerde geçmektedir: “Allah sizi önce bir topraktan sonra bir damla sudan yarattı (...)”¹³⁴ “(...) Allah onu (Âdem'i) topraktan yarattı; sonra ona “ol” dedi ve oluverdi.”¹³⁵ “O'nun delillerinden biri, sizi topraktan yaratmış olmasıdır (...)”¹³⁶ Kur'ân-ı Kerim, bu ayetlerle insanoğlunun topraktan yaratıldığını bildirmektedir. Aynı şekilde, ölümden sonra insanın toprağa döndürüleceği geçmektedir: “Sizi topraktan yarattık, sonra sizi (toprağa) döndüreceğiz ve sizi tekrar o topraktan çıkaracağız.”¹³⁷

ÇT1, geleneksel kültürümüzde bazı bitkilerin destanlarda geçtiğinden söz etmektedir. İnanç düzeyinde kültürümüzde mezarlıklardaki bitkilere zarar verme ya da sökme anlamında dokunulmadığını ifade etmektedir. Ayrıca manevi anlamda yeşilliklerin mezarlıktakileri koruduğunu belirtmektedir. Toplumumuzda her zaman yerleşik inançların çevre konusunda yerinin olduğunu şu sözlerle gerekçelendirmektedir:

“Fidana bitkiye çok büyük saygı var mesela ‘Çınar’ kültürümüzde çok büyük yeri olan bir bitki. Hatta destanlarımızda da yeri olan işte onun kovuğundan her şeyin geliştiği ile ilgili bilgiler var artı, mezarlıklarımız mesela. Ciddi şekilde ağaçlandırma yapılan yerlerdir. Hatta her yerdeki ağaç kesilir mezarlıktakilere asla dokunulmaz. Neden? Dini ritüeli de var. Hani inanç, inanç durumu da var, oradakileri biraz daha böyle manevi anlamda koruma ve kollama yolunu seçiyoruz. Daha böyle manevi uhrevi bakıyoruz o tarafa. Dolayısıyla böyle bir durumda var. Yani toplumumuzda her zaman bunun bir yeri ve karşılığı olduğunu düşünüyorum.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1, özel gün fidan bağışlarının günümüzde yoğun talep gördüğüne dikkat çekmektedir. Bir bebek doğduğunda ona en güzel hediye olan fidan bağışı olduğunu şu sözleri ile anlatmaktadır:

“Hatta bizim özel gün fidan bağışlarımız var biliyorsun doğumda, ölümden çelenk gibi birçok şeyde insanlar fidan bağışlayabiliyor. Mesela bizim doğum fidan bağışlarında inanılmaz bir şey var trend var. Yani birisi doğduğu zaman ona bir hediye almak yerine onun adına fidan bağışlıyor diyor ki: ‘Senin adınla beraber yaşasın.’ Ne demek bu işte? Samsun, Çanakkale, Bigadiç ormanına senin adına bir fidan dikiliyor. O fidan onlarca yüzlerce yıl yaşıyor. Senin adınla beraber yani senin adına yapılmış, bundan daha güzel bir şey yok diye düşünüyorum, bence.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

¹³⁴ “Fâtır Suresi 11. Ayet Tefsiri”, *Diyanet İşleri Başkanlığı* (Erişim 15 Temmuz 2023).

¹³⁵ “Âl-i İmrân Suresi 59. Ayet Tefsiri”, *Diyanet İşleri Başkanlığı* (Erişim 15 Temmuz 2023).

¹³⁶ “Rûm Suresi 20. Ayet Tefsiri”, *Diyanet İşleri Başkanlığı* (Erişim 15 Temmuz 2023).

¹³⁷ “Tâhâ Suresi 25-55. Ayet Tefsiri”, *Diyanet İşleri Başkanlığı* (Erişim 15 Temmuz 2023).

ÇT4, toplumdaki yerleşik inançların çevreye etkisini şu şekilde anlatmaktadır:

“Aslında bugüne kadar çok fazla görmemiştim ama yeni taşındığım yerde ama çok alakasız, orada olmayan ağaç dikmişler ve onun işte şey diye dikmiş, ben öleceğim bir gün çocuklarım beni ağaçlarımla hatırlasın diye evinin çevresinde çok fazla ağaç dikmiş, sonra bütün komşular çöpe çok önem veriyor. Etrafta çöp bulundurmamaya çalışıyor. Çünkü yan komşumun koku için hassasiyetini düşünüyor. O yüzden sürekli bir çöp atımı var. O şu anki mahallemde. Onun haricinde de zaten sürekli mahalle de şey var, dayanışma var. Şu an şu anki mahallemi aşırı seviyorum.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT4, hâlihazırda yaşadığı yeri çok sevdiğinden bahsetmekte, sebebinin ise etrafındakilere bir şey demeye gerek kalmadan kendilerinin olağan halde çevre duyarlılığı konusunda olumlu davranış sergilediklerini ortaya koymaktadır. Örneğin, bir komşusunun tişörte ihtiyacı olduğunu söylediğinde diğer komşunun bunu temin ettiğini veya bağışladığını anlatmıştır. Hiçbir şekilde eşyaların çöpe atılmadığını ve mahalledekilerin birbirlerine çok iyi baktığını gözlemlemiştir. Konuşmalarının devamını şöyle dillendirmektedir:

“O yüzden çevremde çok iyi şu süreçte çok iyi görüyorum ama genel çevreye yayarsak bu kadar insanlarda böyle değil. Yani komşusunun neyi istediğinden, ne yaptığından haberi olmayan sonra ardından ailede çocuklara böyle bir eğitim verilmiyor işte yerlere çöp atma ya da tasarruf et dış fırçasını kullanırken, bende şimdi fırçalarken suyu kapat gibi şeyler verilmiyor. Daha çok böyle daha fazla kullanalım gibi, daha fazla tüketelim.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT4’ün eski mahallesine nazaran yeni taşındığı yerde çevre duyarlılığının daha gelişmiş olduğu yorumlanabilir. ÇT2’de, toplumdaki yerleşik inançların çevreye yönelik bir katkısının olduğunu ancak çöp atma konusunda toplumun pek bilinçliliğinin olmadığını düşünmektedir. Çöp atma davranışı ve bilinçliliğinin mahalleden mahalleye, çevreden çevreye farklılık göstermesi mümkün görünmektedir. Bu sebeple genelleme yapılamayacağı düşünülmektedir. Öte yandan ormanların korunması için ÇT2, ağaçlara saygı konusunda toplumun sağduyulu davrandığını düşünmektedir:

“Yani etkisi var ama yine de çevreye karşı bir duyarlılık var. Hangi neredede olursa olsun çevreyi korumaya yönelik özellikle ormanı korumaya yönelik birçok yerde. Hani en cahil dediğimiz yerde bile bu bilinci gördük. Ha belki hani çöp atma işte atıkları belki çok bilinçli değil o konuda halk. Ama ormanların korunması, ağaçların korunması noktasında sanki, yani bizim gördüğümüz insanlarımız da hani okumamış bile olsa bir saygı çevreye, ağaca ormana bir saygı bir koruma içgüdüğü var benim gördüğüm olumsuz bir şey şimdiye kadar hiç karşılaşmadım desem yeridir yani.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

Dini görüşü olmadığını söyleyen ÇT3 ise, yerleşik inançların çevre konusunda etkili olduğunu şu sözleri ile belirtmektedir:

“Etkili. Neden etkili? Her 21 Mart Orman Haftası valilikte toplantı yapılıyor. Biz de çevre STK olarak işte ilgili kamu kurumlarının yöneticileri de veya temsilcileri de geliyor. Vali yardımcısının başkanlığında. Oradaki yerel alan maddelerin birisinde cuma günü camilerde işte fidan dikimi ile bilmem ağaçlandırmayla çevreyle ilgili hutbe okursun maddesi yer alır müftülük tarafından bu organize edilsin. Bunun nedeni yani dedim ya, hani başta dinin şeyi insanların iyi olmasını, evrenin doğanın iyi olmasını söyler, o nedenle vardır. İnsanlarda inandıkları inancın gereğini bir ölçüde yerine getirirler. Demek ki İslam dini açısından bu ağaç dikmek çevre, doğa önemli veya kişileri etkileyebiliyor ki işte o şeylerde, programlarda, müftülük, orada bu vaazı versin gibi bir şey var. Yani onun İslam dini içinde olmadığını, faydalı olmayacağını düşünürse öyle bir şey koymazlar.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, yaşadığı örneklerden hareketle ve fikir yürütme metoduyla toplumdaki yerleşik inancın çevreyi etkilediğine dair olumlu bir sonuca ulaştığı görülmektedir.

Çevre temsilcilerine “Çevre gönüllüsü olarak, sizin din hizmetlerinden, İlahiyat camiasından beklentileriniz nelerdir?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Alınan cevaplar; maddi bir beklentilerinin olmadığını ancak manevi destek ve toplumun çevre hakkında bilinçlendirilmesi için faaliyet gösterilebileceği doğrultusunda olmuştur. Üniversitede çevre topluluğunun danışmanlığını yürüten il temsilcisi ÇT1, kısıtlı sayıda öğrenciye hitap edilebildiğini söylemekte ve bu konuda ilahiyat öğrencilerinin etkinliklerde bulunduğunu ancak yine de yeterli olmadığını ifade etmektedir:

“Tabi doğa sevgisinin aşılması evet bizim ulaşabildiğimiz bir hedef grup var. Ama mesela biz İlahiyat Fakültesi çatısı altında veya ilahiyatın ulaşabildiği alanlarda çok fazla çevre eğitimi veremiyoruz. Ha topluluğumuzun içerisinde var mesela İlahiyat Fakültesinden öğrencilerimiz var. Bizim için koşturan nefer olan hatta toplu etkinlik var denince ilk gelen hemen gelen öğrencilerimiz de var ama eksik kalıyoruz, yeterli değiliz tabi neticede 600-800 tane öğrenciye hitap edebiliyorum. Üniversitenin öğrenci sayısının 40 bin 45 bin 50 bin olduğunu düşünürsen oldukça az bir rakam %2 %3.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1 söylemlerinin devamında, ilahiyat alanında çalışan meslektaşlarının doğa ve tabiat üzerine eğilmelerinin de gerektiğini düşünmektedir. Dinin hiçbir ayırım yapmadan yeryüzünde yaşayan tüm canlıları kuşattığı bir bakış açısı ile yaklaştığını ve doğa farkındalığı kazandırmanın tüm insanlığın görevi olduğunu açıklamaktadır:

“Tabi burada bu konunun üzerine daha fazla eğilmesi gerektiğini, yeşil ve doğa sevgisinin çok iyi anlatılması gerektiği, bizim anlattığımız kadar ilahiyatçı hocalarımızın da ilahiyat alanında çalışan insanlarımız, meslektaşlarımızın da bu konunun üzerine eğilmesini düşünüyorum. Ama tekrar söylüyorum, gerçekten bunu özünde yaşayan hani canlı cansız ayrımı yapmadan yerkürenin tamamını ele alan bir dinin bakış açısı altında hepimiz zaten bunun misyon ve vizyonu olduğunu, görevi olduğunu düşünüyorum.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Topluluk başkanı ÇT4, güncel hayatta karşılaşılan bazı yanlış, kulaktan dolma dini söylemlerin ilahiyatçılar aracılığıyla değiştirilip düzeltilebileceğini ve çevre topluluğunda İlahiyat Fakültesi öğrencilerini görmek istediğini şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Aslında gelmelerini çok isterim. Yani bulunmalarını ve eğitim de de bulunmalarını çok isterim. Çünkü bu dinde dönen dindar kesimde dönen yanlış bilgileri değiştirecek olan kişiler de dindar kişiler. Yani nasıl söyleyeyim İlahiyat Fakültesi çıkışlı olabilir ya da dine ilgi duyup sonradan işte benim gibi imanlı bir şekilde kapanan birisi olabilir. Değiştirecek kişiler bunlar. Çünkü çok fazla kulaktan kulağa dönüyor. Yani bunu değiştirmek bir de etkinliklere gelip insanlara. Tabi ki aslında bunu cihat ya da tebliğ olarak da düşünebilirler, çünkü çok fazla.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT4, ilahiyatçıların bu konuya cihat gözüyle bakabileceklerine ve dinin tebliğ boyutuna dikkat çekmektedir. Kısa bir öz eleştiride bulunarak çevre kuruluşu ÇK1 vakfını tam tanıtamadığını düşünmekte ve içsel bir sorgulama hissettiği görülmektedir:

“Ama bizim de suçumuz var burda mesela. Örneğin hani çevre kuruluşu adı altında ne diye tanıtmamışız ya da öyle bir görsel koymamış olabiliriz.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT2, din denilince görünürdeki ibadetlerin ön plana çıkarıldığını, çevre ve ahlak gibi değerlerin ilahiyatçılar tarafından ön plana çıkartılırsa daha etkili olabileceğini söylemiştir. Çevre ile ilgili Hz. Peygamber’i referans göstermekte ve görüşlerine şöyle devam etmektedir:

“Çevreyle ilgili de biz özellikle çevre bilincini Peygamberimizin bir tavsiyesi olduğunu ve bizim çevreyi korumamız, insanlığı korumak adına yine artık hani farziyet mi diyelim olduğunu, kendimizi korumamız kadar önemli olduğunu, dinimizi korumamız kadar önemli olduğunu, bu konuda bilinçlendirme yapılırsa özellikle daha etkili olur. Çünkü bizim milletimiz gerçekten hani geçmişten günümüze yani 1.000 yıllık dönemde İslami düşüncenin içerisinde yetişmiş o kültürle yoğurulmuş bir toplum, daha etkili oluyor. Bu konuda ilahiyatçılarımız, din görevlilerimiz destek verdiği zaman daha güzel bir çevre olacaktır diye düşünüyorum. Yani israf denildiği zaman sadece yemek israfı su israfı değil, çevreyi kirliletmek de olduğunu bilinçlendirilirse mesela ormanları korumanın da önemli olduğu belirtilirse bunlar daha faydalı olur diye düşünüyorum. Beklentimiz bilinçlendirme yönünde başka bir şey değil. Herhangi bir maddi bir şey beklemiyoruz yani.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

Vakıf müdürü ÇT3, ÇT2 gibi benzer nitelikte olabilecek söylemlere değinmektedir. Ancak dinin etkisini çevre bilinçlendirmesi yönünde kullanılabileceği fikrini geliştirerek ince bir çizgiyle ayrılmaktadır. Dinin kutsal olduğunu kabul etmektedir. Dinin söylemlerinin emir olarak yorumlandığını düşünmektedir. Ancak günümüzde böyle olmadığını, söylenenler ve yapılanlar arasında fark olduğunu dile getirdiği sözleri şöyledir:

“Diyanet ya da neyse o saydıklarımın hepsi aslında bu inancın İslam’ın şeyinin gücünün doğa çevre alanında, kullanabilir sadece işte bilmem 21 Mart şurada buradaki hutbelerde şeyde değil. Yani ne bileyim şeyde. 15 Temmuz şeyinde selalar verildi, şeyler verildi. Tamam neden? Onun etkisi kullanıldı (...) Madem o kadar güçlü inancımız insanlara o kadar etkili ki katılıyorum ben, kullanılırsa etkiliyor. Bunları yapınlar işte yani. Bu sadece doğa çevre değil, her şeyde.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Sonuç itibariyle dini inancının olmadığını açıkça söyleyen çevre yöneticisi ÇT3, dinin çevre hassasiyeti üzerinde kesinlikle etkisinin olduğunu söylemektedir. Sosyal bir kurum olarak toplumda dinin faydasını kabul etmektedir. Dinin etkisinin farkında olmakla beraber, insanlar tarafından uygulandığı sürece olumlu etkisinin olduğunu düşünmektedir. Dinin etkisinin olup olmadığı sondaj bir soruyla ÇT3’ten net bir şekilde öğrenilmek istenmiştir. Dine inanmadığını söyleyen çevre kuruluşu yöneticisi bile, hiç düşünmeden direkt kendinden emin bir şekilde: *“Var (vurgulayarak) yani mutlaka.”* ifadesiyle, dinin çok etkili olduğunu söylemektedir. Fakat dindarların harekete geçmediğini, o dindarları burada eksik gördüğünü düşünmektedir. Dinin aslında faydasının olduğunu hatta dinin gerekli teorik altyapıyı verdiğini ancak dindarların pratikte bunu hayata geçirmediğini iddia etmektedir. ÇT3 ile yapılan mülakatlarda *“Peygamberimiz, Hz. Peygamber, hayırlısı olsun, bir lokma bir hırka, Allah büyük afatlardan korusun”* gibi dua cümleleri ve dini kavramlar mahiyetinde söylemleri kullandığı tespit edilmiştir. İnanmadığını açıkça söyleyen ÇT3’ün bu ifadeleri aslında derinlemesine bir inanın göstergesi olarak değil de ideolojik ve idefiks olarak yaşadığı kültüre ait olduğunun bir emaresi gibi yorumlanabilir. Bu durum kültürden bağımsız bir kişiliğin oluşmayacağını gösterir niteliktedir.

2.2.3.5. Temsilcilerin Dindar Bireylere Bakışı

Çevre temsilcilerine “Dindar bireylerin çevre konusunda hassasiyet sahibi olduğunu düşünüyor musunuz?” şeklinde soru sorulmuştur. ÇT1, dindar kişilerin çevre konusunda daha hassasiyet gösterenler olup olmadığı ile ilintili olarak olumlu düzeyde bir fark görmediğini ve ayırt edemeyeceğini söylemiştir. Bu konuyu, dinle birleştirmek gerekir mi gerekmez mi diye düşünerek sınırlarını tam olarak ayırt edemeyeceğini belirtmiştir. Gerekçesinin, toplumun dindar kesiminde yardımlaşma vb. iyiliklerin, dindar olmayan kesiminde de mevcut olduğunu söyleyerek

düşüncelerini ortaya koymuştur. Dinin özünü gerçekten yaşayan kişilerde ise çevre hassasiyetinin yüksek olduğunu dile getirmiştir:

“Gerçekten dinin özünü yaşayan insanlar daha böyle yardımsever oluyorlar iyilik peşinde koşuyorlar. Kurdun kuşun hakkını düşünüyorlar. Bunları düşünürsen tabi gerçekten ama yani saf dinini yaşayan insanlarda bunun yüksek miktarda olduğunu düşünüyorum. Yani sokakta aç gezen bir kediye köpeği gördüğünde canı acıyıp gidip yardım etmeye çalışan birçok insan var. Ama bunu dinle birleştirmemiz gerekir mi gerekmez mi inanın çok hani böyle? Sınırlarını iyi ayırt edemeyeceğimi düşünüyorum. Çünkü toplumun diğer kısmında da bunu çok yapan insan var. Bu tarafında da var o tarafında da var. Ama bu hani çok sınırları çizilebilecek bir soru değilmiş gibi geliyor bana. Dinin tekrar söylüyorum, dinin emrettiği şekilde yaşayan yani dalın çiçeğin bile koparmaya imtina eden bir inancın içerisinde hiç kimsenin ben doğaya zarar verebileceğini düşünmüyorum.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT4, etrafındakilerden örnek vererek düşüncelerini şöyle betimlemektedir:

“Bir şeyi örnek vereyim, dindar olmayan kesim ve vakıfta olup olan kesimden örnek vereyim. O örnekle insanlar sadece işte ‘Dünya bize kalacak. Dünya bize kalacak’ eğer bugüne kadar dünya önümüzde bir şey yani kötüleşmeyeceğini görseydik ya da dünya aynı kalacağını öğrenseydik onların motivasyonu kalmazdı ve giderdi. O yüzden bir süre sonra bitecek ama dindar kesimde işte ‘Ya ne gerek var elimizdekini tamir edelim’ çevre vakfını bile bilmiyor, bilmeden yapıyor bunu ki vakfın insanlara ulaşmasıyla dinin insanlara ulaşması arasında fark var ve motivasyon kaynağı olarak da fark var.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

Dinin insanlara çevre kuruluşlarından da önce ulaştığını ve dindar bireylerin din sayesinde bu farkındalığa temas ettiklerini belirtmektedir. Ancak dindar olmayan kesimin çevreci davranışlar noktasında motivasyon kaynağının seküler boyutunda olduğunu ima etmektedir. ÇT4, bağlı olduğu çevreci kuruluşun 80’li yıllarda kurulduğunu ve insanlara yayılımı konusunda hızlı olduğunu ifade etmiştir. Ancak dinin bunu çok daha önce yaptığının altını çizmiştir. Dindar bireyler hakkındaki düşüncesi şöyledir:

“Dindar bireylerin daha çok hassas olduğunu düşünüyorum çünkü motivasyonları hem çok yüksek hem bitmeyen bir motivasyonları var hem de yani nasıl söyleyeyim, bir işi yapıyor mesela o gün o çocuğa bir hadisi öğretmiş. Mesela şeyi öğretmiş. İşte vardır ya, ‘Gece işte bütün her şeyin üzerini örtün açık bırakmayın.’, onu mesela çocuğun o hafta öğretmiş o kadın, bir daha artık unutmayacak. Çünkü o onu çocuğunu öğrendikten sonra yine aklına geldi tekrardan ve evinde artık kapatmaya başladı her şeyi. Evin bereketi için uğraşmaya başladı çünkü çocuğuna da öğretecek. Örneğin mesela yani çevreci kuruluşları bilse de bilmese de öğretecek.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT2’nin konuyla ilgili düşünceleri şöyledir:

“Yeterli bir şekilde bilgilendirildiğini düşünmüyorum ama. Gerçekten bu bilinçli ise, yani hani dini emirlerin yasakların birçoğu uygulanıyor, uygulanmaya çalışılıyor ya da diyelim ki bu konuda aslında halkımız bilinçli ama çevreyle ilgili konuda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadığı için onunki biraz daha ikinci plana atılmış gibi görünüyor ama eğitilirse o bilinçle gelirse destek olacağını düşünüyorum.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

Vakıf müdürü ÇT3'ün görüşleri şu şekildedir:

“Ya Merve Hanım şimdi dindar kişi kimdir bu aslında önce o sorul... Öyle bir şeyde okudum ya da duydum yanlış biliyorsam düzeltin. İşte kadınlar bileklerim kadar erkekler bilmem nereye kadar örtünecek bu Kur'an'ın bir emri, bana göre. (...) Ya ben şahsım olarak, sorguluyorum. Çünkü ben dindar değil, hiçbir dini inancım da yok. Neden? Çünkü ben Kur'an-ı Kerim'in dediklerini yerine getiremem, getiremeyeceğim için de hiç şey değil.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, soruya önce “Dindar kişi kimdir?” gibi bir sorgulamayla yaklaşmaktadır. Aslında bu aşamada, dinin emirlerini yerine getiremeyeceğini düşündüğü için inanmamayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Sorumluluklar ve ödevler bireyler tarafından yapılamayacağına veya yapılmak istenmediğinde bazen yok sayma ya da görmezden gelme varsayımları bir çıkış yolu gibi gözükmektedir. Yükümlülüklerden kurtulmuş olma hissi belki de düşünceleri yok saymaya iten nedenlerden biri olabilir. ÇK3 çevre vakfının müdürü, etrafında dindar gördüğü kimselerin davranışlarını sorgulamaktadır. Bu kimselerin yaptığı davranışları dine ve dindarlığa yorumlamaktadır. Kendi inanç dünyasını şu sözleri ile dile getirmektedir:

“Müslüman değilim, hiçbir şey değilim. Hani tamam kitapta orada burada Müslüman yazıyor. Ama benim görüşüm yok ve de şeyi sorguluyorum da. Ben onun için dedim, dindar kişi kim şimdi? Yani dindar kişi? Tamam, (yan odayı işaret ederek) buradaki arkadaş da Müslüman, dindar da, namazı cumaya gidiyor ama elektriğini kapatmıyor. Yani, şey, ben pek dindar kesime ben aslında iyi insan diyorum. Yani hep onu söylerim dinin şeyi, iyi insan.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, dindar kişinin kimi neyi nitelediğini sorgulamaktadır. Dindar kesimi “iyi insan” olarak adlandırmaktadır. Yarı-yapılandırılmış mülakatlar incelendiğinde, katılımcı K8'in adeta ÇT3'e dindarlık sorusuna cevap niteliğinde bir tanımlama yaptığı tespit edilmiştir. K8, ÇT3'ün dindarlık kalıbına sığdırdığı - cumaya gitmek, namaz kılmak- gibi eylemlerden oluşmadığını düşünmekle beraber ÇT3'ün bahsettiği “iyi insan” kategorisini detaylandırmaktadır. K8, örnekleme metoduyla fikirlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Dindarlıktan biz ne anlıyoruz? Namaz kılan, oruç tutan hacca giden zekât veren bu mu dindarlık? Hayır, dindarlık bu değil ki. Dindarlık bu değil ki. Yani asırlardır ehli sünnet algının bize yüklediği dindarlık, dindarlık değil zaten. (Peki dindarlık nedir?) Dindarlık ne biliyor musun? Önce insan olmak, insan. Başkasının hakkına, hukukuna saygı göstermek. Haram helal hudutlarına dikkat etmek, adaletli olmak, ananızın babanızın aleyhine bile olsa en yakın akrabayı talukatının aleyhine bile olsa 'Haktan ve adaletten ayrılmayın.' diye ayet var ya Kur'an da.” (K8, Erkek, Memur)

Dinin, kitaplarının ve Peygamberlerinin, toplumların iyi olması için ortaya çıkarıldığını söyleyen ÇT3, inanan kişilerin inancın gereklerini yerine

getiremediklerini düşünmekte ve dindarlığın tanımını sorgulamaya devam etmektedir:

“Dünyada toplumların iyi olmasının olsun diye ortaya çıkan şey, Peygamber de öyle gönderilmiştir. Kitapta öyle gönderilmiştir. Onların hepsinin söyledikleri iyi şeyler aslında yapın dedikleri. Ama yapın diye işte biz Müslümanım, ben Müslümanım diyen ya da ben Hristiyanım diyen kişi ile kişiyle yaptıklarını, kitabın bir tarafa koyun. Kişiyi bir tarafa koyduğunuzda, çoğunluğu uyumsuz. O nedenle ben dindar kişinin doğa çevre konusunda ya da genel duyarlılık sadece doğa çevre değil, içindeki durumunu sorduğunuzda bunu net bir yanıt aslında veremiyorum, ama söylediklerimden de. Onun için sordum, dindar kişi kim? Bana göre o insanlar dindar kişi değil, dindar kişi kitaplarının gereğini yerine getiren kişilerdir. Bunu yerine getirmiyorsa zaten dindar değildir.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3, dinin emirlerini ve dini uygulayan kişilerde ya da uyguladığını düşündüğü kişilerde uyumluluk göremediğini düşünmektedir. Çevresinde gördüğü kesim üzerinden değerlendirme yaparak genelleme yoluna gitmekte ve ayakkabı örneği geliştirerek dindarlık düzeyini ayakkabıların düzenli olması ile ilişkilendirmektedir:

“Yani bir apartman çoğu siz de görmüşsünüzdür. Herkesin ayakkabısı dışarıdadır ya. Bi tane amca var hatta karşıda. (...) O hemen her şey günde 5 vakit şeye gider camiye. Ne o ramazanlarda da gider iyi bir abimiz ama kapısının önü komple her türlü ayakkabı. Ee diiİN? Adam 5 defa namaza gidiyor, her orucunu tutuyor. Kendine göre çok dindar birisi bana göre de sıfır. Çünkü senin kokmuş ayakkabın ya da görselini insanlar gelip geçiyor, sen bir başkası saygı göstermiyorsun, bir başkası saygı göstermeyen nasıl dindar olur ya ben onu. Çünkü Kur’ân’da yazıyor saygı yani mutlaka yazıyordur değil mi.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

ÇT3’e sondaj niteliğinde bir soru sorulmaktadır. Dini yerine getirenlere ve etrafında gördüklerine göre çevre hassasiyetiyle ilişkilerinin olup olmadığı ile ilgili gözlemi sorulmuştur. Buna dair gözlemi olmadığını fakat gerçek anlamda inançlarına bağlı olan kimselerin hem çevre hem de başka alanlarda hassas olduklarını vurgulamaktadır:

“Ya bu yönde bir gözlemim yok. Bir şeyim yok gözlemim. Ama yani hakikaten inançlarına yoğun bağlı olan kişiler sadece doğa çevre değil, diğer konularda da duyarlıdırlar. Yani öyle olduğunu söyleyebiliriz. Yani en azından şey değildir. Duyarlıdırlar ama önce onu sorgulamak lazım, nereye kadar dindar, neye kadar inancın.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Dinin söylediklerini kastetmediğini, dine inandığını söyleyen insanları kastettiğini belirten ÇT3, Kurban Bayramı’nın artık dipfriz bayramı olduğunu sözlerine ilave etmektedir. ‘Dipfriz Kurban Bayramı’ olarak isimlendirmektedir. Düşüncelerini ifadelendirdiği ve dini sorguladığı fikirleri şöyledir:

“Önümüzde kurban var kurban gelecek. Herkes kurban kesecek kurban yani eskiden kurban biz şöyle bilirim. İu işte üçte birini ne yapacak? Fakir fukaraya dağıtacaksın. Üçte birini eşin dostunla yiyeceksin. Üçte birini neyse bir şey vardı, şimdi öyle değil. Ben hep diyorum şimdi ‘Dipfriz Kurban Bayramı’ şimdi. Ya şimdi buradaki insanları ben

inançlarını, yani o nedenle dinle bu şeyleri bir araya getirmek. Dinle demeyim dini burda şey yapmayalım, obje olarak almıyorum. Dine inandığını söyleyen insanları kastediyorum ben ya 'Dipfriz Kurban Bayramı' yapıyorsa bu ha o zaman dini de sorgulamak lazım. Demek ki insanlar yani o din onları ancak buraya kadar getirebilmiş.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Çevre temsilcilerine, “Sizce çevre hassasiyeti konusunda din ve dindar farklılaşması var mıdır?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Dinin tavsiyelerine göre dindarların uygulamalarının farklılaşıp farklılaşmadığına dair gözlemleri yorumlanmıştır. ÇT1, dindar bireylerin inanç kisvesi altında yani asıl amacı gizleyerek gerçek kimliğini farklı göstermedikleri sürece sorun olmayacağını düşünmekte, aksi halde takiyye gibi gördüğünü söylemektedir:

“İşte bu takiyye olmuyorsa takiyye olarak yaşanmıyorsa ben bir problem olduğunu düşünmüyorum. Yani doğayı katletmemeyi insanlar ağızda kullanıp insanlara bunu bilgi olarak aktarıp kendisi arka tarafta gidip kızartma yağını lavabodan döküyorsa. Bu büyük takiyye.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1, dinin kurallarına uyan kimselerin çevre kirliletme konusunda daha hassas olmaları gerektiğini belirtmektedir. Bir litre atık yağın bir milyon suyu kirlilettiğine dikkat çekmektedir. Dini hassasiyete sahip kimselerin atık yağın dökülmesine, çamaşır suyu gibi dezenfekte ürünlerin kullanımına daha çok dikkat etmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu dezenfekte malzemelerinin, dolaylı yol gibi görünen aslında doğrudan suya karışmasıyla çevreyi etkilileme sürecini aktarmaktadır. Sonucun canlılara zarar verdiğini anlatmaktadır:

“Çünkü 1 lt atık yağ 1.000.000 lt suyu kirliletiyor. 1 lt atık kızartma yağı 1.000.000 lt temiz suyu kirliletiyor. Yani sen bunu anlatıp kendin öbür tarafta gidip buna uymuyorsan, bahsettiğin ayırım konusunda ciddi bir sıkıntı var sanki, düşünsene 1.000.000 lt suyu sen kirlilettiğini. Yani herkes evi dezenfekte etmek için basıyor çamaşır suyunu basıyor klorakı basıyor deterjanı nereye gidiyor bunlar? Lavaboya gidiyor, kanalizasyona gidiyor. Oradan atık suyla bir yere gidiyor orada yaşayan canlılar peki bu porçözün içinde bu klorakın içerisinde bu deterjanın içinde yaşayabiliyor mu? Hayır, sen yaptığın bu işte bir şeyleri yok etmiş oluyorsun.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Tam bu noktada atık yağ sorunu ile ilgili ÇT4’ün sözleri de dikkat çekmektedir. Çevre topluluk başkanı ÇT4, Denizli’nin Babadağ ilçesinde çocukların camiye bir atık yağ toplama tenekesi koyduklarından söz etmektedir. Bu uygulamayı kendi mahallesinde hayata geçirmek istediğini dile getirmektedir. Lavaboya zaten atık yağları hiç dökmediğini fakat şimdilik mecburen çöpe döküğünü ifade etmektedir:

“Babadağ’da bir köye gittik. O köydeki çocuklar camiye yağ toplama tenekesi koymuşlar. Atık yağ toplama tenekesi koymuşlar ve evde biriktirip anneler hep oraya atıyorlarmış. Mahallemde böyle bir şey oluşturabilirsem atık yani nereye atacağımı bilemiyorum.

Mecburen çöpe dökmek zorunda kalıyorum ya da yağı işte 1-2 sefer kullanıyorum. Kızartma yağlarını kastettiğim, kullanıyorum. Mecbur çöpe döküyorum yani lavaboya hiç dökmüyorum zaten ama çöpe dökmek de rahatsız ediyor. Kompost yapmak istiyorum ama onu da öğrenmem lazım. Evime aileme uyarlamam lazım bu da çok zor.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT4’ün bahsettiği atık yağ toplama konusu, bireysel çabalarla bazı bölgelerde çözülmüş gibi görülmektedir. ÇT1 ise atık yağ sorununu çözümleyen tarzda cevap vermekte, modern sistemlerin gelişmiş ülkelerde bu işe el attığından bahsetmektedir:

“Tabi burada modern sistemler devreye girmesi lazım. Modern belediyecilikler gelişmiş dünya ülkesi böyle bir şey işte, arıtma tesisleri, arıtma tesislerinde bunların arıtılması doğaya ondan sonra deşarj edilmesi gerekiyor, işte sen modern oldun yani dinin bütün emirlerini yerine getiriyorum, Doğanın kurdun kuşun hakkını savunuyorum deyip bir taraftan yaptığın meslek ve unvan gereği bunları bulduğun şehirlerde imkânın, elinde imkân varken bunları yapmıyorsan din ve dindarlık konusunda bence bir yine bir sıkıntı var.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Vakıf ve çevre ile ilişkisinden soyutlayarak düşüncelerini ifade ettiğini söyleyen ÇT4, günlük yaşantısında karşılaştığı birkaç durumdan hareketle fikirlerini anlatmaktadır:

“Bunu normal gerçek hayatımda görüyorum vakıfla ya da çevreyle ilgili biri olarak söylemiyorum bunu. Örneğin çok fazla işte popüler İslam diyebileceğim şekilde kulaktan dolma aslında gerçek olmayan şeyleri yaşamaya çalışma var. Bir yandan da ben işte sonradan kapandığım için ya birine soruyorum öyle ya işte ‘Öğrenmedin mi daha önce?’ diyor, unuttum ki ben o soruyorum şöyle şöyle diyor, cevap alamıyorum mesela. Örneğin şimdi hacca gitmeyi merak ediyorum. Hacca gitmeyi soruyorum işte şu zaman gidiyorsun, şöyle gidiyorsun, diye çok az bir bilgi veriyor. ‘E gerisi?’ diyorum yok, yok gerisi yok ama gitmiş biri hani nasıl bilemezsin o anı yaşadın, nasıl bilemezsin. Sonra YouTube’dan yapmaya çalışıyorum. İnternette bulmaya çalışıyorum yok mesela şey nasıl söyleyim yani çok kulaktan dolma hareketler şeyler var.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

ÇT2, ÇT4 gibi etrafından örneklemeler yapmaktadır. ÇT4’ün söylemlerinin tam tersi doğrultusunda düşüncelerini paylaşmaktadır:

“Çok fazla fark yok bence. Çünkü daha çok ikisini mesela dindarlıkta evet Peygamberimize ait hadislerle dayanıyor. Diğeri de gelenek göreneklere dayandığı için sonuçta ikisi de birbiriyle örtüşüyor yani çok fazla uzak değil bana göre. Dolayısıyla bu anlamda. E çok büyük farklılık olduğunu düşünmüyorum. Yani cahil bir insan da olsa onun değerini biliyor. Dindar olan da bilinçli olarak bilinçli. Peygamberimiz bu şekilde tavsiye etmiş, bizde ona uyacağız şeklinde. Ki cahil olanlarda da bu var zaten dedim ya başlangıçta babam mesela ilkokul mezunudur. Köyde yetişmiştir ama şunu biliyor, mesela bu hadisi birçok kişi bilmez işte, bir ağaç yetiştirdi zaman onun meyvesinden faydalanan herkes yiyor kurt kuş ne olursa olsun hepsi, sevabından sen de kazanıyorsun diye. Yani buradan da mesela düşündüğümüzde çok fark olduğunu düşünmüyorum ben.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

2.2.3.6.Temsilcilerin Çevre Faaliyetlerine Bakışı

Çevre temsilcilerine, devletin çevre konusundaki faaliyetlerini yeterli görüp görmediklerine dair bir soru yöneltilmiştir. Araştırma çerçevesinde, il temsilcisi ÇT1, Orman Bölge Müdürlüğünün desteğinden bahsetmektedir. Özellikle fidan dikme faaliyetlerinde çalışmaların beraber yapıldığını dile getirmektedir:

“Tabi biz mesela ağaçlandırma faaliyetlerini Orman Bölge Müdürlükleri ile birlikte yapıyoruz başından beri. Çünkü bir alanın bulunması o fidanın dikileceği alan hazine arazisi. Bunu da Orman Bölge Müdürlükleri ile ortak yapıyoruz. Tabi burada Orman Bölge Müdürlüklerinin desteği, imkânları bizim için çok önemli. Bu konuda biz onlarsız hiçbir şey yapamıyoruz, yapamayız. Bu konuda ben Türkiye’nin en eski teşkilatlarından bir tanesi orman teşkilatının bu konuda çok başarılı olduğunu düşünüyorum. Bize destekleri konusunda da müthiş işlere beraber imza attığımızı düşünüyorum.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

Çevre temsilcisi ÇT1, Orman Bölge Müdürlüğünün desteğini takdir etmektedir. Doğa tahribatı konusuna giriş yaparak sözlerine şu şekilde devam etmektedir:

“Ama tabi çevre felaketlerin yaşanma ihtimali olan yaşandığı yerler yok mu var. Bunlarla ilgili uyarılarımızı yapıyoruz. Mesela Kaz Dağları ile ilgili olan durum, Murat Dağı’nda yaşanan durum birçok nadir ve nadir bitki ve hayvan türünün yaşadığı özel ekosistemlerde yapılan yanlış uygulamalardan kaynaklı doğa tahribatı konusunda da bazı eksik yönlerimiz olduğunu düşünüyorum. Ama genel kaide o itibarıyla kimse tabi elinin altındaki bir milli parkın yok edilmesini istemez ama işte orada yanlış uygulamadan kastım bilimin dinlenmeden bilimi dinlemeden yapılan faaliyetlere izin verilmesi. Bu kadar. Bunlar yapılırsa ben yanlış bir iş yapılacağını düşünmüyorum.” (ÇT1, Erkek, Akademisyen)

ÇT1, “yanlış uygulama” kavramına dikkat çekmekte, bu nosyonla bilimi kastettiğini vurgulamaktadır. Bilim doğrultusunda alınan kararların ise pişmanlık getirmeyeceğini ima etmektedir. Bilim çerçevesinde verilen kararların ve aynı cihette yapılan uygulamaların çevre felaketlerine gölge düşüreceğine işaret etmektedir.

Temsilci ÇT2, ÇT1 gibi ağaçlandırma faaliyetlerinde ilerleme olduğunu söylemektedir. Son yıllarda gelişme olduğuna dikkat çeken ÇT2, ağaçlandırma çalışmalarının önceki yıllara göre ileri düzeyde olduğunu ancak çevre faaliyetlerini yeterli bulmadığını ifade etmektedir:

“Son daha önceleri değildi de son 10-15 yılda çok büyük yol katedildi. Gerek ormanların özellikle. Bir gerek ormanların çoğalması mesela ben bi 10 yıl öncesini hatırlıyorum. Denizli’de çöl diye gördüğümüz yerlerin şu anda ormanlarla kaplı olduğunu görüyorum mesela. Mesela ‘Sıfır Atık Projesi’ var biliyorsunuz Türkiye genelinde. Özellikle bunu işte Cumhurbaşkanlığı düzeyinde yapılmış olması. Belediyelerin çok destek olmasını sağladı. Bu anlamda son 10 yılda özellikle son 15 yıl arasında çok büyük çevre çalışmaları var.

Yeterli mi? Yeterli olduğunu düşünmüyorum ama eskiye nazaran çok çok ileride olduğunu düşünüyorum.” (ÇT2, Erkek, Öğretmen)

Belediye Kanunu’na göre yerel yönetimlerdeki belediyelerin karar organı belediye meclisidir.¹³⁸ ÇT4, devletin belediyelere ayrılmış karar mercilerinden söz etmektedir. Belediyenin karar organına gidildiğinde yetkili merciye yönlendirildiğini açıkladığı sözleri şöyledir:

“Ya açıkçası bu konuda evet devletin kendisi yapması gerekiyor ama birçok uğraşacağı konuları olacağı için bir İsviçre ülkesi değiliz. Norveç ülkesi değiliz. Şey hakkında söylüyorum, doğa hakkında ya da temizlik tasarruf hakkında söylüyorum, değiliz. Bunu ancak belediyeler yani şöyle bir durum var, bir de güzelliği var, devletin belediyelere ayrılmış karar mercileri var yani, sende evet diyorsun ki Denizli’de şurada çöp alınmıyor diyorsun, diyor ki o benim üstümde değil belediyene söyleyeceksin onu diyor ve belediyeye yaptırabiliyorsun. Bu konuda iyi.” (ÇT4, Kadın, Öğrenci)

Vakıf müdürü ÇT3, devletin çevre ile ilgili faaliyetlerini yeterli görmediğini açıkça söylemekte ve kesin bir dille ifade etmektedir:

“Yeterli görmüyoruz. Vakıf olarak yeterli görmüyoruz çünkü Türkiye’deki yasalar işte herkes ‘Avrupa’ya bak, Amerika’ya bak.’ der. Her şey bir kötü olay olduğunda orada şöyledir burada böyledir. Ama yasalarımıza baktığımızda belki bizim çoğu yasamız oradaki yasalardan daha katı. Kırmızı ışık en basiti. Kırmızı ışıkta geçmek yasaktır, yere tükürmek yasaktır, yere çöp atmak yasaktır. Ne bileyim işte ağaç kesmek yasaktır. Şu bu yasaktır. Bunlar hep yasak. Bu yasaları çıkaran kim? Devletin ilgili kurumları. Yasaları uygulayacak olan kim? Devletin ilgili kurumları. Peki devlet bunları yapıyor mu? Maalesef yapmıyor, yapmıyor ya bunu uzatmaya gerek yok.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Konuşmasının devamında, örnekler vererek detaylandırmakta ve bazı projelerde bürokratların oy maksimizasyonu çerçevesinde hareket ettiklerini iddia etmektedir. Sadece bu veya buna benzer endişeler yaşandığı zaman geri adım atıldığını düşünmektedir:

“Şimdi ne oluyor işte bizim burada Tavas’ın Avdan Mahallesiinde. Termik santral yapma projesi ortaya çıktı. İşte köylüler, bizler, Denizli’de STK’lar hatta bütün siyasiler sonradan baktılar ki olay büyüyor. (...) Termik santral iptal edildi. E şimdi ondan sonra ya bu şu demek, devlet orayı termik santral yapmak istiyor. Sonradan toplumdan tepki gelince bunu iptal ediyor. Ya bunun zararlarını sen başta görmüyor musun? Niye başta bu projeyi yapıyorsun?” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Serzeniş dolu sözleri ile şahit olduğunu söylediği durumlardan örnekler vererek düşüncelerini ortaya koymaktadır. ÇT3, konuyu iktidar-muhalefet çerçevesinde değerlendirmedini söylemektedir. İlgililerin çevre sorumluluklarını

¹³⁸ (BK), Belediye Kanunu (Belediye Kanunu), 1, Resmi Gazete 25874 (03 Temmuz 2005), Kanun No. 5393, 17.

yerine getirmelerini bir yana bırakmakta; çevrenin genellikle faydadan ziyade zarar gördüğünü belirtmektedir:

“Ha başka iktidar gelse değişecek mi? Bence pek de ihtimal yok yani bunu hani filanca iktidar, bilmem falanca iktidarı olarak ayırmıcaştırmıyoruz. Çünkü önceden de böyleydi. (...) Bize göre şahsen vakıf görevi vakıftaki şeyin olarak devlet doğa çevre konusunda bırakın üzerine gerekli olan sorumluyu sorumluluğu yerine getirmeyi bize göre tersini de yani uygulamalarıyla doğa ve çevreyle zarar verir pozisyonları da çok.” (ÇT3, Erkek, Vakıf müdürü)

Çevre temsilcisi ÇT3, bazen kamudaki yetkilileri de eleştirerek düşüncelerini noktalamaktadır. Bazen çevresel politikaların uygulanmak istenmesiyle beraber devletin mali giderlerinin de artacağı düşüncesi ortaya çıkabilir. Bu varsayım, herhangi bir ülke yönetiminde ilgili kamu yetkililerini harekete geçme noktasında çekimser bırakabilir. Amerikalı ekonomist ve sosyolog O'Connor, devletin ekolojiyi destekleyen politikalar yapamayacağını söylemektedir. Sebep olarak devletin ekonomik krize girmemek için kapitalist sistemde üretilen toplumsal artıktan beslenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.¹³⁹ Ancak bu durumun tam tersini düşünmek mümkündür. Yani çevre yanlısı politikaları uygulamak ekonomik bunalıma yol açabilecekken mali krizi önleme aracı da sayılabilir. Çevre koruyucu politikalar ekonomiye sürdürülebilir bir katkı sağlayabilir. Örneğin, enerji ve kaynakların verimli kullanılması maliyeti azaltabilir. Aynı şekilde yeşil teknolojilerin geliştirilmesi, atıkları azaltarak olumsuz çevresel etkileri minimize edebilir. Bu sebeple doğayı korumak için alınan önlemler uzun vadede ekonomik verimliliği artırarak maliyet tasarrufu sağlayabilir. Bu gibi faaliyetler, doğayı koruyarak ekonomik refahın artırılmasını destekleyebilmektedir. Böylece sürdürülebilir bir geleceği destekleyen önemli bir adım olarak görülebilmektedir.

¹³⁹ James O'Connor, *The Fiscal Crisis of the State* (New York and London: Transaction Publishers, 1973), 196.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Din, günlük hayatta yaşam alanımızın bir parçasını oluşturur. Dinin olmadığı bir yer neredeyse yok denilebilir. Onun uygulanma biçimi ve derecesi dindarlığı ortaya koyar. Dini tutum ve davranışlar açısından güncel yaşantıda çevreyle ilgili çok dikkat çekici ifadelere rastlanılmaktadır. Ancak bunların davranışlara dönüştüğü gözlenememektedir. Bu manada dinin söylemlerinin dindar bireylerin davranışlarında görülmesi beklenir. Dinin, kişiye ve yaşadığı dünyaya karşı bir bilinç kazandırıp kazandırmamasının tespit edilmesi için bir araştırma gerekmektedir. Bu beklentiyi ölçmek için çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışın ayrı olarak ele alınması daha açıklayıcı görülmüştür. Bugün insanoğlu tüketim bağımlısı bir hayat sürmektedir. Yani kapitalizm ve tüketim kültür sonucunda oluşan ekonomik girdinin dağılımı hiyerarşiktir. Ancak oluşturduğu riskler homojendir. Ekonomik açıdan adil bir dağılımın olmaması ancak bedellerinin tüm insanlığı etkilemesi kaçınılmazdır. Örneğin barajların kuruması, kuraklığın başlaması, denizlerin kirlenmesi hatta ozon tabakasının son 25 yıldır giderek büyümesi ve incelmesi¹⁴⁰ getirdiği sonuçların etkisi ile dünyadaki tüm canlıları olumsuz etkilemekte ve sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Örneğin, ozon tabakasının incelmesi UVB ışınlarının etkisini artırarak cilt kanserine neden olabilir.¹⁴¹ Bu olumsuz etkiler sadece sağlık açısından değil, aynı zamanda ekonomik boyutta da önemlidir. Geri dönüşüm gibi önlemler, ülkenin kalkınmasına destek sağlayarak milli serveti artırır. Bu bağlamda, ekonomik açıdan bakıldığında geri dönüşümün önemi, milli servetin korunması ve artırılmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Araştırma verilerine göre; cinsiyete göre *çevreye karşı yönelim* ölçeğinin *emanet görme* alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma görülmüştür. Buna göre kadınların emanet görme yönelimi erkeklere kıyasla daha yüksektir. Cinsiyet ile *çevreye karşı yönelim* ölçeğinin *sahip olma* alt boyutu ve

¹⁴⁰ “Ozon Tabakası”, *İstanbul Hava Kalitesi İzleme Merkezi* (Erişim 14 Ocak 2023).

¹⁴¹ Muhammed Fatih Önsüz, “Çevresel Etkiler ve Deri Hastalıkları”, *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi Dermatoloji ve Halk Sağlığı Özel Sayısı* (2019), 74.

çevreci davranışların *aktif çevre* ve *israftan kaçınma* alt boyutları arasındaki ilişkilere bakıldığında anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir.

Yaş kategorileri sonuçlarına göre *çevreye karşı yönelim* ölçeğinin alt boyutu olan *emanet görme* ile *yaş* kategorileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. Yaş kategorisi ile *sahip olma* ve *israftan kaçınma* arasında (A-18-22, D-41-55); yaş ile *aktif çevre* arasında (A-18-22, D-41-55), (A-18-22, E-56+), (B-23-30, E-56+) istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir.

Medeni durum değişkeni ile çevreye karşı yönelimin alt boyutu olan *emanet görme* yönelimi arasında herhangi bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. Medeni duruma göre, bekârların evlilere göre dünyaya sahip olma yönelimlerinin daha fazla ve anlamlılık düzeyinde olduğu; evlilerin *aktif çevre* duyarlılığının ve *israftan kaçınma* yönelimlerinin ise bekârlara göre daha yüksek olduğu ve *aktif çevre* duyarlılığında anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir.

Algılanan sosyo-ekonomik durum incelendiğinde, gelir grupları ile çevreye karşı yönelimin *emanet görme* ve *sahip olma* alt boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Aynı şekilde sosyo-ekonomik durum ile çevreci davranışların alt boyutları olan *israftan kaçınma* ve *aktif çevre* duyarlılığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Araştırmaya göre, *dini tutum* ölçeği ile *emanet görme* ve *israftan kaçınma* alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dini tutum düzeyi arttıkça bireyin dünyayı emanet olarak görmesi ve israftan kaçınması yönünde olumlu bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. *Dini tutum* ile *sahip olma* alt boyutu arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Bu farklılığın sebebinin ise bazı insanlarda dini bilinçlilik düzeyinin çeşitli olabileceğidir. Dini tutumun duygusal, ilişkisel, bilişsel ve davranış gibi çeşitli boyutlarının olduğu düşünüldüğünde bireylerde de farklılık gösterebileceği öngörülebilir. *Dini tutum* ile *aktif çevre* alt boyutu arasında anlamlı bir korelasyon olmadığı tespit edilmektedir. Dini tutum düzeyi arttıkça aktif çevreye katılımın artmadığı bulgulanmıştır. Bu sonuca göre, dindarlık arttıkça çevre örgütlerine ve onların faaliyetlerine aktif katılımın artmadığı söylenebilir.

Mülakata katılan il temsilcilerinin evre ile ilgili motivasyon kaynakları değerlendirildiğinde; bazen yaşam tarzının doğa ve evre ile uyumluluğu bazen mesleğin de bu durumu motive ettiği görülmektedir. Hazırbulunuşluk düzeyi ve temsil ettikleri evre kuruluşu ile yaşam felsefelerinin paralellik göstermesi, ortak sayılabilecek kategorizelerden yine bazıları olarak sayılabilir. İl evre temsilcilerinin konuşmalarının genel söylemlerinde, doğa ile i içe olma adına benzer nitelikte sözlere rastlanılmıştır. evre hassasiyeti yüksek olduğu düşünülen katılımcıların, evre temsilcileri gibi çocukluk dönemlerinde çevreye karşı duyarlılık geliştirdikleri dikkat çekmektedir.

İl bazında değerlendirildiğinde; Denizli Belediyesinin vatandaşların evine ücretsiz dağıttığı siyah poşet-mavi poşet uygulamasının ya da geri dönüşüm kumbaralarının atıkların ayrıştırılması konusunda bireyleri teşvik ettiği düşünülmektedir.

evre hassasiyeti, dindarlıkla ilişkilendirildiğinde, kitabî manada dindar olan ve dindarlık bilinciyle yaşayan kişilerin daha belirgin bir şekilde dikkat ettikleri görülmektedir. Bu kişiler, çevreyle olan etkileşimlerinde daha bilinçli ve duyarlı davranma eğilimindedirler. Ancak, halk dindarlığına sahip olan bireylerde, evre bilincinin yüksek olmadığı gözlemlenmektedir. Bu durum, dindarlık kavramının farklı yorumları veya yaşantıları arasındaki çeşitlilikten kaynaklanabilir. Geleneksel dindarlık anlayışına sahip olan bireyler, genellikle evre konularında daha az duyarlılık sergileyebilmektedir. Modern hayatın getirdiği hızlı yaşama arzusu veya zaman kısıtlılığı ile başa çıkma düşüncesinin evre duyarlılığı ve korunması gibi bazı önemli hususları rafa kaldırdığı söylenebilir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular çerçevesinde, evre hassasiyeti ile dindarlık arasındaki ilişki, dindarlık düzeyine ve bilincine bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Bu bağlamda, evre bilincinin geliştirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında dindarlıkla ilişkili farklı yaklaşımların ve yaşantıların dikkate alınması önemli görülmektedir.

Din, yaşantımızın her alanını kapsamaktadır. Ayrı bir boyut olarak düşündüğümüzde evre de hayatımızın içinde bulunan ve merkezinde yer alan aktif bir parçadır. Bireysel ve toplumsal olarak kâinatın kutsallığını korumamız, Allah'ın

bize vermiş olduğu tabiata sahip çıkmamız bu doğal sistemin sürekliliğini sağlaması için gereklidir. Çünkü din, daha çok çevreyi emanet olarak görme eğilimindedir. Bireylere dünyanın sahibi olmadıkları ancak ona emanetçi oldukları bilinci kazandırılmaya çalışılır. Sekülerizmin getirdiği bir sonuç doğal olarak, dünyaya sahip olma arzusunu insanlara empoze etmektedir. Teknolojik çağa ayak uyduran günümüz insanların çevreyi koruma bilinci ve farkındalığı artırılmalıdır. Bununla birlikte çevre hassasiyetinin artırılması için nicel ya da nitel çalışmaların yapılmasının, değişkenlerin ve örneklemin farklılığı açısından alana katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

Alınacak, Ümit. “Çevreci Yönelim, Çevre Dostu Davranış ve Demografik Özellikler: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma”. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 10/20 (2010), 507-532.

Aparı, Saadet Firdevs. “16. İstanbul Bienali 14 Eylül’de Kapılarını Açıyor”. *Anadolu Ajansı Web Sitesi*. Erişim 29 Eylül 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/16-istanbul-bienali-14-eylulde-kapilarini-aciyor/1577962>

Aslantürk, Zeki - Aslantürk, Ertuğrul Hamit. *Uygulamalı Sosyal Araştırma*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2. Basım, 2011.

Ataç, Deniz. *TEMA Vakfı Su Kanunu Tasarısı*. İstanbul, 2. Basım, 2014.

Atakan, Deniz. *Pet Şişelerden İçme Suyuna Geçen Antimon Miktarının Belirlenmesi*. Hacettepe Üniversitesi, 2014.

Ayten, Ali. “Çevreye Karşı Yönelim ve Çevreci Davranışlarda Dindarlığın Rolü Nedir? Ampirik Bulguların Değerlendirilmesi”. *4th International Symposium On Environment And Morals Proceeding Book*. 238-248. Sarajevo/Bosnia and Herzegovina, 2018.

Ayten, Ali. *Doğa Bize Emanet Dinî ve Psikolojik Yönleriyle İnsan-Doğa İlişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.

Ayten, Ali. “Sahip Olma mı Emanet Görme mi? Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010), 203-233.

Ayten, Ali - Hussain, Amjad. “The Relationship Between Religiosity, Environmental Orientation and Environmental Behaviors: An Empirical Study with Turkish and British Muslim Samples”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/53 (15 Aralık 2017), 27-44. <https://doi.org/10.15370/maruifd.405066>

Baki, Adnan - Gökçek, Tuba. “Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11/42 (Güz 2012), 1-21.

Balaban Salı, Jale. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018.

Beck, Ulrich. *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*. İstanbul: İthaki Yayınları, Baskı 2., 2014.

Berger, Peter Ludwing. *Dinin Sosyal Gerçekliği*. çev. Ali Coşkun. İstanbul, 1993.

Bilgin, Vejdi. *Din ve Toplum*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2021.

(BK). Belediye Kanunu, Belediye Kanunu (Kanun No. 5393). 1, *Resmî Gazete* 25874 (03 Temmuz 2005). Erişim 08 Temmuz 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5393&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el Câmiu 's-Sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Buğa. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1990.

Bülbül, Hasan vd. “Çevre Bilinci, Çevreci Ev Uygulamaları, Satın Alma Davranışı ve Demografik Faktörler Arasındaki İlişkinin Haneler Kapsamında İncelenmesi”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/30 (28 Aralık 2019), 945-955. <https://doi.org/10.20875/makusobed.642513>

Caf Özkan, Fadime. *Akdeniz ve Ege Bölgesindeki Bireylerin Çevre Bilinci ve Davranışı*. Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Can, Abdullah. *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 9. Basım, ts.

Cengiz, Fatıma Büşra. *Öğretmen Adaylarının Çevre Bilinci Düzeyinin Belirlenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Chamovitz, Daniel. *Bitkilerin Bildikleri: Dünyaya Bitkilerin Gözünden Bakmak*. çev. Gürol Koca. Metis Yayınları, 2021.

Coşkun, Aslı. *Tüketicilerin Çevre Bilinci ve Çevreci Tüketici Satın Alma Davranışının İncelenmesi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Creswell, John Ward - Plano Clark, Vicki Lynn. *Karma Yöntem Araştırmaları*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2018.

Çakmak, Fatma. “Değerler Krizi: Dönüşen Maneviyat ve Çevre Bilinci”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/1 (2015), 44-52.

Çavuşoğlu, Hüseyin - Bayram, Tuğçe. “Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ile Siyasal Katılma İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği”. *Journal of International Social Research* 10/49 (25 Nisan 2017), 79-96. <https://doi.org/10.17719/jisr.2017.1560>

Çetin, Ensar vd. “Aktif Yurttaşlık ile Dindarlık Durumu Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi”. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi Özel Sayı* (2019), 172-184.

Çiçek, Şule. *Çevreye Duyarlı Ürün Satın Almada Dindarlığın Rolü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Denizli Büyükşehir Belediyesi. “Tarım ve Orman Bakanı Pakdemirli, 5 Yıldızlı Tesisi Açacak”. *Sokak Hayvanları*. Erişim 10 Eylül 2023. <https://www.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=sokak-hayvanlari&id=18641>

(DİB), Diyanet İşleri Başkanlığı. “İsrâ Suresi 44. Ayet Tefsiri”. *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı*, ts. Erişim 02 Haziran 2023

Doğan, Seyhun. “Türkiye’nin Küresel İklim Değişikliğinde Rolü ve Önleyici Küresel Çabaya Katılım Girişimleri”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 6/2 (2005).

Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. çev. Turgut Kalpsüz. Ankara, 1964.

Fromm, Erich. *Sahip Olmak ya da Olmak*. çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Say Yayınları, 3. Basım, 2015.

Gezer, Aslı - Erdem, Ayça. “Su Stresi, Su Kıtlığı ve Su Tasarrufu Hakkında Halkın Farkındalığının Belirlenmesi: Akdeniz Üniversitesi Örnek Çalışması”. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi* 4/2 (23 Mayıs 2018), 113-122. <https://doi.org/10.21324/dacd.408379>

Gölpınarlı, Abdulkaki. *Yunus Emre ve Tasavvuf*. İstanbul: İnılâp Kitabevi, 1992.

Greene, Jennifer C. vd. “Toward a Conceptual Framework for Mixed-Method Evaluation Designs”. *Educational Evaluation and Policy Analysis* 11/3 (01 Eylül 1989), 255-274. <https://doi.org/10.3102/01623737011003255>

Güvenç, Ahmet Özgür. “İnternet Folkloru Üzerine Önerilen Bir Terim: E-Folklor”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/2 (2014), 31-46.

Hoekstra, A.Y. vd. *Water Footprint Manual: State of the Art 2009*. Enschede, the Netherlands: Water Footprint Network, 2009.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Dârü İhyâ’il-Kütübi’l-Arabiyye, ts.

İnal, Buğra - Karayaman, Mehmet. “Seyahatnamelere Göre 19. Yüzyılda Anadolu’da Yaşayan Türklerin Mezar Kültürü”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.

Kallek, Cengiz. “İsraf”. *İsraf*. 23./178-180. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2021.

Kandemir, Fatih. “İçsel Dinî Motivasyon Bağlamında Dindarlık ve Çevre İlişkisi Üzerine İlişkisel Bir Araştırma”. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/11 (2020), 287-305.

Kavalcı, Hilal Nur. *Çevreci Davranışlarda Bulunma ve Dindarlık İlişkisi*. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Keçeci, Hatice. *Dindarlık ve Çevre İlişkisi*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Khait, Itzhak vd. “Sounds Emitted by Plants Under Stress Are Airborne and Informative”. *Cell* 186/7 (Mart 2023), 1328-1336.e10. <https://doi.org/10.1016/j.cell.2023.03.009>

Kılıç Ekici, Özlem. “Bitkiler de Hisseder”. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 33-37.

Kiraz, Celil. “Bir Tefsir Problemi Olarak Bütün Varlıkların Allah’ı Tesbîh Etmesi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*.

Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, 2016.

Kurt, Abdurrahman. “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009).

Leader, John. “Biosecurity And Bees”. *The Wētā* 44, (01 Aralık 2012), 1-2.

Nayim, B. Niyami. “Amasra İlçe Merkezi, Tarlaağzı ve Gömü Köyleri Çevresindeki Düzensiz Katı Atık Alanlarının Tespiti”. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi* 17/25-26,42-53 (2015).

O’Connor, James. *The Fiscal Crisis of the State*. New York and London: Transaction Publishers, 1973.

Ok, Üzeyir. “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528-549.

Oruçhan, Osman. “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Çevre Duyarlılığı: Ahlâkî Bir Örneklik”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/59 (01 Ocak 2017), 189-202. <https://doi.org/10.9761/JASSS7152>

Önsüz, Muhammed Fatih. “Çevresel Etkiler ve Deri Hastalıkları”. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi Dermatoloji ve Halk Sağlığı Özel Sayısı* (2019), 72-81.

Plano Clark, Vicki L. - Ivankova, Nataliya V. *Karma Yöntemler Araştırması*. ed. Ömay Çokluk Bökeoğlu. çev. Duygu Koçak vd. Ankara: Nobel Yayınları, 2018.

Polat, Ayşe. “Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/2 (2022).

(SB), Sağlık Bakanlığı. “5 Haziran Dünya Çevre Günü”. T.C. Sağlık Bakanlığı Antalya İl Müdürlüğü. Erişim 24 Mayıs 2023. <https://antalyaism.saglik.gov.tr/TR-247088/5-haziran-dunya-cevre-gunu.html>

Seçer, İsmail. *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi: Analiz ve Raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık, 1. Basım, 2013.

Şimşek, Celal - vd. “Laodikeia Su Yasası II. Uluslararası Şehir, Çevre ve Sağlık Kongresi”, 190-199.

Şimşek, Selami. “Yûnus Emre Dîvân’ında Çiçek Sembolizmi”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 25/49 (Nisan 2022), 29-54.

Tabachnick, Barbara G. - Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. United States of America: Pearson Education, 4. Basım, 2007.

Taş, Kemaleddin. “Dindarlık Ölçeği: Dini Tutumlar Üzerine Bir Araştırma”. *Tabula Rasa* 8 (Ağustos 2003).

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd. *El-Müsned*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. Mısır: Dâru Hicr, 1999.

TDK, Türk Dil Kurumu. “Çevre”. Erişim 06 Ocak 2023. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=çevre>

Tompkins, Peter - Bird, Christopher. *Bitkilerin Gizli Yaşamı*. çev. Sulhi Dölek. İstanbul: Sungur Yayınları, 1983.

Topcu, Papatya - Dal, Nil Esra. “Dindarlığın Gösteriş Tüketimi Üzerine Etkisi”. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi* 5/2 (30 Ekim 2022), 133-153. <https://doi.org/10.38057/bifd.1171712>

Tuna, Banu. “Türkiye’nin İki Katı Olan Bu Dev Ada Hiç Kimsenin ve Herkesin”. *Sıfır Atık*. Erişim 17 Eylül 2023. <https://sifiratik.gov.tr/kutuphane/haberler/turkiye-nin-iki-kati-olan-bu-dev-ada-hic-kimsenin-ve-herkesin>

- Tümer, Günay. “Din”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 312-320. İstanbul, 1994.
- Ünal, Vehbi. *Çevre Sorunları ve Dindarlık İlişkisi “Kayseri Örneği”*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Ünder, Hasan. *Çevre Felsefesi Etik ve Metafizik Görüşler*. Ankara: Doruk Yayıncılık, 1996.
- Vaizoğlu, Songül vd. “Bir Tıp Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Çevre Bilincinin Değerlendirilmesi”. *TAF Preventive Medicine Bulletin* 4/4 (01 Ağustos 2005).
- Vâkıdî, Muhammed. *Kitâbü'l-Meğâzî*. ed. Marsden Jones. Beyrut, 1984.
- Yapıcı, Asım. “Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlıklar ve Kadınlara Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri”. *Dini Araştırmalar*.
- Yazıcıoğlu, Yahşi - Erdoğan, Samiye. *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2004.
- Yedig, Serhat. *99 Sayfada Küresel İklim Değişimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Yemez, İbrahim - Sağır, Saniye. “İndirim Kampanyalarının Tüketicilerin Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi: Black Friday Örneği”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2021).
- Yeşil İş Yeşil Yaşam, EkoIQ. “Anne Sütünde İlk Kez Plastik Bulundu”. *Sürdürülebilirlik Hakkında Her Şey*. 11 Ekim 2022. Erişim 06 Ocak 2023. <https://www.ekoiq.com/2022/10/11/anne-sutunde-ilk-kez-plastik-bulundu/>
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 9. Basım, 2013.
- Yücel, Muzaffer vd. “Adana’da Çevre Duyarlılığı Düzeyinin ve Geliştirme Olanaklarının Araştırılması”. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2006), 217-228.
- İstanbul Doğa. “7. Kıtta”, 18 Eylül 2019. <https://www.istanbuldoga.com/tag/7-kita/>

Diyanet İşleri Başkanlığı. “Âl-i İmrân Suresi 59. Ayet Tefsiri”. Erişim 15 Temmuz 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/352/59-ayet-tefsiri>

Anadolu Ajansı Web Sitesi. “Dünya Çevre Günü’nde Plastik Kirliliğinin Zararlarına Odaklanılacak”. Erişim 05 Haziran 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/dunya-cevre-gununde-plastik-kirliliginin-zararlarina-odaklanilacak/2914518>

Diyanet İşleri Başkanlığı. “Fâtır Suresi 11. Ayet Tefsiri”. Erişim 15 Temmuz 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/F%C3%A2t%C4%B1r-suresi/3671/11-ayet-tefsiri>

Anadolu Ajansı. “Mekke’de Yağışların Ardından Dağlar ve Ovalar Yeşile Büründü”. Erişim 12 Eylül 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/mekkede-yagislarin-ardindan-daglar-ve-ovalar-yesile-burundu/0>

İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik. “Mevzuat Bilgi Sistemi”. 17 Şubat 2005. Erişim 30 Ekim 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7510&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

İstanbul Hava Kalitesi İzleme Merkezi. “Ozon Tabakası”. Erişim 14 Ocak 2023. <https://havakalitesi.ibb.gov.tr/Icerik/bilgi/ozon-tabakasi>

Diyanet İşleri Başkanlığı. “Rûm Suresi 20. Ayet Tefsiri”. Erişim 15 Temmuz 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/R%C3%BBm-suresi/3429/20-ayet-tefsiri>

Diyanet İşleri Başkanlığı. “Rûm Suresi 41. Ayet Tefsiri”. Erişim 12 Eylül 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/R%C3%BBm-suresi/3450/41-ayet-tefsiri>

Diyanet İşleri Başkanlığı. “Tâhâ Suresi 25-55. Ayet Tefsiri”. Erişim 15 Temmuz 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/T%C3%A2h%C3%A2-suresi/2373/25-55-ayet-tefsiri>

İstanbul Kültür Sanat Vakfı. “Yedinci Kıtâ”. Erişim 17 Eylül 2023. <https://bienal.iksv.org/tr/16-istanbul-bienali/yedinci-kita>

Yeraltı Suları Hakkında Kanun, Yeraltı Suları Hakkında Kanun. 167 (16 Aralık 1960).

EK-1.ÇEVRE TOPLANTISI GÖZLEMLERİ VE DEĞERLENDİRMESİ

Araştırma sürecinde, ulusal düzeyde faaliyet gösteren bir çevre kuruluşunun il düzeyindeki 04.05.2023 tarihli toplantısına katıldık. Yüz yüze gerçekleştirilen toplantıda ege bölge koordinatörünün konuşmasının ardından il temsilcisi mikrofonu aldı. Toplantıda slayt sunumu, görsel içerikler ve şemalar aracılığı ile bilgi aktarımı gerçekleştirildi. Vakfın temel amacının ekolojik okur-yazar bireyler yetiştirilmesini hedeflediği, yerel kapasiteyi güçlendirerek yeni gönüllüler kazandırmanın farkındalığı artırması adına öneminden söz edildi. Ayrıca 81 ilde temsilcilerinin olduğu ifade edildi. Eğitime önem verdikleri ve farklı eğitim gruplarına 1 yıl süren ücretsiz eğitim programları uyguladıkları belirtildi. Bu eğitim programı amaçları; çocukların doğada geçirdikleri zamanın artması, doğa ile anlamlı bir bağ kurulması özellikle okulöncesi çocukların ekolojik okur-yazarlığı desteklemesi gibi hedefler kategorize edilerek aktarıldığı gözlemlendi. Çevre kuruluşunun kurulma aşaması, farkındalık etkinlikleri, küresel ve bölgesel ilişkiler, sivil toplum kuruluşu çerçevesinde açıklandığı tespit edildi. İl temsilcisi, vakfın siyasi görüşünün toprak olduğunu, toprağın kıymetli bir değer taşıdığını anlatarak toplantıya katılan gönüllü katılımcılar ile paylaştı. İl bazında yapılan faaliyetlerden ve başarıya ulaşılan adımlardan bahsedilerek çevre kuruluşunun etkisinin önemli olduğu gözlemlendi. Çevre kuruluşunun attığı resmi ve kararlı adımların olay örgüsü dahilinde sosyal faaliyetlerde birbirini etkilemesi, domino taşının etkisine benzetilebilmektedir. Çevre temsilcisinin, “Su yoksa hayat yok.” ifadesi ile suyun ve erozyonu önlemek adına ağaçlandırmanın öneminden söz ettiği tespit edildi. Toplantıda küresel ısınma, iklim değişikliği, ağaçlandırma, eğitim çalışmaları, çevre politikaları, aktif projeler gibi birçok başlığın ele alındığı gözlemlendi.